

PÁZMÁNY

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog- és Államtudományi Kar

iustum
aequum
salutare

Jogtudományi folyóirat

Budapest

XXII. 2026/3.

A szerkesztőbizottság társelnökei:

Burián László professor emeritus (PPKE JÁK)
Kukorelli István professor emeritus (ELTE ÁJK)

Főszerkesztő: Koltay András egyetemi tanár (PPKE JÁK)

Szerkesztőség:

Csink Lóránt egyetemi tanár (PPKE JÁK)
Koltay András egyetemi tanár (PPKE JÁK)
Szabó Sarolta egyetemi docens (PPKE JÁK)

A szerkesztőbizottság tagjai:

Bándi Gyula egyetemi tanár (PPKE JÁK)
Burián László professor emeritus (PPKE JÁK)
Csehi Zoltán egyetemi tanár (PPKE JÁK)
Harsági Viktória egyetemi tanár (PPKE JÁK)
Horváth Attila egyetemi tanár (NKE ÁNTK)
Kecskés László egyetemi tanár (PTE ÁJK)
Király Miklós egyetemi tanár (ELTE ÁJK)
Kovács Péter egyetemi tanár (PPKE JÁK)
Kukorelli István professor emeritus (ELTE ÁJK)
Mezey Barna egyetemi tanár (ELTE ÁJK)
Révész T. Mihály c. egyetemi tanár (SZIE DF ÁJK)
Schanda Balázs egyetemi tanár (PPKE JÁK)
Trócsányi László egyetemi tanár (KRE ÁJK)
Varga Zs. András egyetemi tanár (PPKE JÁK)
Várnay Ernő egyetemi tanár (DE ÁJK)
Vékás Lajos professor emeritus (ELTE ÁJK)

Technikai szerkesztő és titkár: Szakaliné Szeder Andrea

A szerkesztőség elérhetőségei:

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar
Dékáni Titkárság
1088 Budapest, Szentkirályi u. 28–30.
Telefon: (+36) 20 239 4247
www.ias.jak.ppke.hu
E-mail: ias@jak.ppke.hu

Kiadja:
a Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Budapest, Szentkirályi u. 28–30.
www.ppke.hu

Nyomdai munkák: PPKE Egyetemi Nyomda

A folyóirat tartalma anonim módon lektorált.

TARTALOM

ACTA

Farkas Ádám

A nemzetbiztonság fogalmának angolszász fejlődési íve és változó hazai értelmezése és az információs korszak egyes kapcsolódásai5

Harkai István

Digitális szuverenitás és fegyverré tett kölcsönös függés a digitális piacokon, különös tekintettel a szellemi alkotások jogára25

Koltay András

A közérdekű újságírás és a magánélet védelme az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélkezési gyakorlatában. Kritikai értékelés53

Tamás Pongó

Structural Limits of Platform Self-Regulation: Human Rights Due Diligence in the Social Media Governance Framework79

Tóth András

Mit üzen az európai jogi szabályozás a mesterséges intelligenciával kapcsolatos filozófiai kérdések kapcsán?95

DISSERTATIONES

Bálint János

Az online platformok *shadowbanning* gyakorlata. Az uniós platformszabályozás és adatvédelmi jog feszültsége109

Punczman Ádám Tamás

A nukleáris energia jogi aspektusai a világűrtevékenységekben.123

Sebők Melinda Judit

Az állatok, mint atipikus hagyatéki tárgyak. Magyar szabályozási dilemmák nemzetközi modellek tükrében155

VARIA

Könyvismertetés

Lendvai Gergely Ferenc – Koltay András (szerk.): Digitális szülőség (Halász Csenge)	179
--	-----

Beszámoló

The Lingua Franca of International Arbitration? 40 years of UNCITRAL Model Law. Beszámoló a 2026. február 24. napi nemzetközi választottbírószági konferenciáról (Schmidt Richárd – Korózs Péter)	184
--	-----

SUMMA	193
-------------	-----

ACTA

A NEMZETBIZTONSÁG FOGALMÁNAK ANGOLSZÁSZ
FEJLŐDÉSI ÍVE ÉS VÁLTOZÓ HAZAI ÉRTELMEZÉSE
ÉS AZ INFORMÁCIÓS KORSZAK EGYES KAPCSOLÓDÁSAI

Farkas Ádám*

1. Bevezetés

Korunkat – mások mellett – Manuel Castells munkássága nyomán az információ korának is nevezzük. Amikor Castells felvázolta, hogy a Gutenberg-galaxistól hogyan jutottunk a McLuhan-galaxisig, sőt azon tovább, akkor egyértelművé tette, hogy az információs korszak tekintetében többről van szó, mint egy technológiai forradalomról. Ahogy ő fogalmazott:

„A keresztény időszámítás második évezredének vége felé számos történelmi jelentőségű esemény történt. Az információs technológiák körül összpontosuló technikai forradalom gyorsuló ütemben kezdte átalakítani a társadalom anyagi alapjait. A nemzetgazdaságok az egész világon kölcsönös függőségbe kerültek egymástól. A gazdaság, az állam és a társadalom közötti viszonyok új formákba rendeződtek, változatos geometriájú rendszerben. [...] Az információs forradalom óriási teremtő erőinek felszabadulásával és nekilendülésével egyidejűleg megfigyelhetjük az emberi nyomorúság fekete lyukainak megszilárdulását is a világ gazdaságban, legyenek azok akár Burkina Fasóban, Dél-Bronxban, Kamagasaki-ban, Chiapasban vagy La Courneuve-ban. Ugyanakkor információs jellegűvé vált a bűnözés világa is. A maffiaszerű globális szervezetek új eszközöket kínálnak a mentális hiperaktivitás és a tiltott vágyak ösztönzéséhez, valamint a társadalomban igényelt, ám törvénybe ütköző kereskedelem valamennyi formájához, a legmodernebb fegyverek adásvételé-

* Tudományos főmunkatárs, Nemzeti Közszerzői Egyetem Nemzetbiztonsági Intézet, Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2918-5267>

től az emberkereskedelemig. [...] A társadalmi változások éppen olyan drámaiak, mint a technológiai és gazdasági átalakulási folyamatok.”¹

E megállapítások mögött pedig a trilógia számos elemzést, elméleti konstrukciót és tényadatot rendez egységbe, hogy alátámassza az információs korszak határának történelmi és strukturális jelentőségét, hiszen az rendkívüli mértékben átalakította az egyéni, a társadalmi és az intézmények közötti információáramlást és kommunikációt, a pénzügyi mozgásokat, a kutatási lehetőségeket és szükségképpen a biztonságot is. Utóbbi kapcsán az átalakulás számos vonatkozásban tetten érhető, de mindenképp kiemelendő ezek közül a különféle biztonsági eseményekről szóló információk terjedésének megváltozása, a különféle titkosított kommunikációs megoldások révén az információk rejtett cseréje vagy továbbítása, illetve az információk befolyásolása, manipulálása, vagyis a dezinformáció, mint biztonsági fenyegetés.

Ezek a vonatkozások új színezetet adnak annak a folyamatnak, ami miatt a hidegháború alatt zajló hírszerzési versengésben önállósodott és megerősödött hírszerző és elhárító szolgálatok szerepe² megnövekedett az államokon belül, illetve ami miatt az Amerikai Egyesült Államokból indulva az állam védelmi és biztonsági karakterében – és a biztonság fogalmában is – a katonai dominancia helyét a komplex megközelítés és részben a nemzetbiztonsági állam³ fogalma vette át. Az információs technológiai robbanás és annak a valóban globális, a társadalmi működést átformáló jellege persze elsődlegesen a bűnözői jellegű felhasználási lehetőségek miatt kapott nagyobb nyilvános figyelmet, de idővel a titkos megfigyelések és kommunikációs lehetőségek, majd a katonai jellegű felhasználás miatt is kulcsfontosságúvá vált. Ezt az utóbbi hatást pedig hatványozza az újra erősödő geopolitikai átrendeződés, illetve ennek a gazdasági és hagyományos kemény hatalmi eszközökhöz való viszonyulása mellett a titkosszolgálati eszközök és módszerek reneszánszát hozó arculata is. Ezt példázza a brit és amerikai hírszerzés – akkori – vezetőinek közös nyilatkozata 2024 végén a nyugati béke és stabilitás hidegháború óta nem látott veszélyeztetettsége,⁴ vagy az Ausztrál Biztonsági Hírszerző Szervezet főigazgatójának közleménye a kémkedés átalakulásáról és a beavatkozási törekvések fokozódásáról.⁵ Efelé mutat az MI6 vezetőjének nyilvánosság

¹ Manuel Castells: *A hálózati társadalom kialakulása*. Budapest, Gondolat–Infonia, 2000. 33–35.

² Ennek háttéréről ld. Christopher Andrew: *Titkos világ I–II*. Budapest, Európa, 2024.; Mark M. Lowenthal: *Hírszerzés – A titkoltól a politikai döntésekig*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2017.; Alfred Rolington: *Hírszerzés a 21. században*. Budapest, Antall József Tudásközpont, 2015.

³ A téma kapcsán ld. Douglas T. Stuart: *Creating the National Security State. A History of the Law that Transformed America*. New Jersey, Princeton University Press, 2008. <https://doi.org/10.1515/9781400823772>; David Gordin: *(Re)Writing the “National Security State”: How and Why Realists (Re)Built the(ir) Cold War*. Québec, Center for United States Studies Raoul Dandurand Chair of Strategic and Diplomatic Studies Université du Québec à Montréal, 2004.

⁴ Kovács Ferenc: A CIA és a brit hírszerzés vezetője: A hidegháború óta nem látott veszélyben van Nyugaton a béke és a stabilitás. *Index*, 2024.09.07. <https://index.hu/kulfold/2024/09/07/ukrajna-haboru-hirszerzes-sis-cia-william-burns/>

⁵ Most írják át a kémkedés szabályait – közölte egy hírszerzési vezető, példákat sorolva. *Infostart/MTI*, 2025. február 20. <https://tinyurl.com/7kfn9fky>

elé állása és nyitása a civil szféra és a gazdasági szereplők felé⁶ az információs térben való versenyképesség fenntartása érdekében, de a – katonai, rendészeti, hírszerzési és titkosszolgálati képességek és felhatalmazások metszéspontját adó – fúziós jellegű kibertér művelati képesség kialakításának angol példája is,⁷ vagy akár a nyugati titkosszolgálati információk megjelenése a médiában az orosz–ukrán háború kapcsán, különösen 2022-től kezdődően.

Ebben a környezetben nem meglepő, hogy az átfogó megközelítés fokozását célzó, tág értelemben vett nemzetbiztonság fogalma és megközelítésmódja erősödést mutat a transzatlanti térség államaiban. Ez egyszerre érinti a hagyományos védelmi szektorok – azaz a rendészet, a katonai védelem és a titkosszolgálatok – felhatalmazásainak és kooperációjának változását, illetve a védelmi szektor és a többi állami szerv, sőt a civil szféra közti kooperáció intézményi kereteinek erősítését. A NATO reziliencia politikája vagy a totális védelmi modellek lényegében ennek a folyamatnak a kicsúcsosodásai.⁸

Az sem meglepő, hogy ebbe a trendbe EU és NATO tagországként, illetve történelmileg és földrajzilag is Kelet és Nyugat határán lévő országként hazánk is valamelyest betagozódik akár a védelmi és biztonsági szabály- és intézményrendszer alakításával,⁹ akár a miniszterelnök nemzetbiztonsági főtanácsadója tisztségének átalakításával. Érdekes azonban tüzetesebben is megvizsgálni, hogy mit is foglal magában az amerikai típusú nemzetbiztonsági megközelítés, ez hogyan jelenik meg a hazai szabályozási és intézményi környezetben, illetve hogy elsősorban a hazai adaptáció hogyan kapcsolódik az információs korszakból következő változásokhoz. Jelen tanulmány célja tehát e kérdések körüljárása, törekedve arra, hogy konstruktív kritikai észrevételeket tudjon megfogalmazni a folyamatban lévő átalakulás megfelelő adaptációjához a hazai jog- és államrendszerbe, illetve az információs ökoszisztéma nemzetbiztonsági kapcsolódásainak azonosításához.

2. A nemzetbiztonság angolszász megközelítése és fejlődése az információs korszakban

A nemzetbiztonság az angolszász megközelítésben is rendkívül változatos, vegyes képet mutat. A politikai és strukturalista dimenziót talán világhíres keretbe foglalta e téren Samuel P. Huntington, akinek a megközelítése jól illeszkedik az Egyesült Álla-

⁶ Petruska Ferenc – Vikman László: Egy formabontó hírszerzési nyilatkozat a jogi sérülékenységek szempontjából. *Military and Intelligence CyberSecurity Research Paper*, 2021/4.

⁷ Farkas Ádám: Kibertér művelet: hírszerző, rendészeti és katonai műveletek elege? Gondolatok az angol National Cyber Force kapcsán. *Military and Intelligence CyberSecurity Research Paper*, 2021/1.

⁸ Vö. Farkas Ádám: *A védelem és biztonság-szavatolás szabályozásának alapkérdései Magyarországon*. Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2022. 77–121.

⁹ Ld. Kádár Pál (szerk.): *A védelmi és biztonsági szabályozás magyarországi reformja*. Budapest, Ludovika, 2024. https://doi.org/10.36250/01232_00; Farkas Ádám – Kádár Pál: *A védelmi és biztonsági reform első időszaki tapasztalatai és de lege ferenda javaslatok*. Budapest, Nemzeti Közsolgálati Egyetem, Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Kutatóműhely, 2025.

mokban 1947-ben elfogadott National Security Act¹⁰ átfogó védelmi-biztonsági szemléletmódjához.¹¹ Az ő nézetei szerint:

„A nemzetbiztonsági politika célja az ország társadalmi, gazdasági és politikai intézményei biztonságának erősítése más független országok részéről jelentkező fenyegetésekkel szemben. A nemzetbiztonsági politika elvileg három formában és két szinten létezhet. A katonai biztonsági politika azon tevékenységek programja, amelyet arra terveznek, hogy minimalizálják, vagy semlegesítsék az ország meggyengítésére vagy megsemmisítésére irányuló erőfeszítéseket olyan fegyveres erők részéről, amelyek intézményi vagy területi határain kívül tevékenykednek. A belbiztonsági politika a felforgatás veszélye ellen veszi föl a küzdelmet – vagyis azon erőfeszítés ellen, amely az állam meggyengítésére vagy megsemmisítésére irányul a területi vagy intézményi határain belül tevékenykedő erők részéről. A helyzeti biztonsági politika az állam viszonylagos erejének csökkentésére irányuló, a társadalmi, gazdasági, demográfiai és politikai viszonyokban bekövetkező hosszú távú változásokból fakadó lemorzsolódás veszélyével foglalkozik. E politika mindhárom formájának van operatív és intézményi szintje. Az operatív politika a biztonsági fenyegetéssel való szembeszállás céljából tett azonnali intézkedésekből áll. Az intézményi politika azzal a móddal foglalkozik, ahogyan megfogalmazzák és megvalósítják az operatív politikát.”¹²

A huntingtoni modell – ahogy arra jelen sorok szerzője is többször már hivatkozott – a mai napig érvényes értelmezési keretet ad, ha minimális korrekciókat végzünk rajta, különösen az államközpontúság nem állami szereplőkkel való bővítése terén. Ez a gondolkodásmód jól tükrözi azt az amerikai modellt, amiben a nemzetbiztonság a szó elemeinek értelméhez igazodva a nemzet biztonságának egész komplexumát öleli fel, vagyis a védelmi és biztonsági szektorok tekintetében a legtágabb ernyőt vagy halmazt adja. Ez az angolszász megközelítés egyre inkább terjed a világban és lényegét tekintve mögöttes értelmezési keretét adja mindazoknak a stratégiai vagy koncepcionális törekvéseknek, amelyek a biztonság komplex fogalmához igazodó felkészülési és

¹⁰ Az eredeti szöveget ld. <https://tinyurl.com/mrajcvam>

¹¹ „Sec. 2. In enacting this legislation, it is the intent of Congress to provide a comprehensive program for the future security of the United States, to provide for the establishment of integrated policies and procedures for the departments, agencies, and functions of the Government relating to the national security;” azaz: E törvény megalkotásával a Kongresszus célja, hogy átfogó programot biztosítson az Egyesült Államok jövőbeli biztonsága érdekében, valamint hogy előírja a nemzetbiztonsággal kapcsolatos kormányzati minisztériumok, ügynökségek és szervek számára integrált politikák és eljárások kialakítását.

¹² Samuel P. Huntington: *A katona és az állam*. Budapest, Zrínyi–Atlanti, 1994. 8.

védekezési megoldásokat akarnak megalapozni az átfogó megközelítéstől¹³ a nemzeti ellenállóképesség¹⁴ át a totális védelemig.¹⁵

A huntingtoni modell máig élő jellege és átfogó természete azonban nem jelenti azt, hogy az angolszász gondolkodásban a nemzetbiztonság kizárólag ezzel az egy értelmezéssel bír. A nemzetbiztonság etikai vonatkozásaival foglalkozó egyik mű például a területen belül a fókusz egyértelműen a hírszerzésre helyezi, ami mögött az az ok állhat, hogy az 1947-es amerikai National Security Act nem csak egy új keretrendszert alkotott, hanem törvényi szinten statuálta és önállósította a hírszerző szolgálatokat és azok tevékenységét. E kötet és annak alap megközelítése azért is fontos, mert nem csak a nemzetbiztonság és a hírszerzés viszonyának sajátosságára irányítja rá a figyelmet, hanem arra is, hogy több mint fél évszázaddal az új szisztéma kialakítása után még mindig komoly értelmezési kérdés ezek összefüggéseinek vizsgálata és a hírszerzés-elhárítás jellegének, szerepének értelmezése. Véleményem szerint ez az angolszász közegben több szempontból vizsgált kérdéskör nem csak arra mutat rá, hogy a tág értelemben vett nemzetbiztonság értelmezése a hírszerzés-elhárítás tényleges és teljes önállósítása, valamint továbbfejlesztése nélkül nem bontakoztatható ki a jövőben, hanem arra is, hogy fokozott figyelmet kell fordítani ezekre a ma már adottnak vett, néha elcsépeltségig használt fogalmaknak és szakterületeknek a mélyebb és korszerűbb értelmezésére. A szóban forgó kötet erre a „jogos háború” koncepciójával való összefüggésben irányítja rá a figyelmet a következőkkel:

„Ugyanakkor több fontos aggály is felmerül a tekintetben, hogy a »jogos háború« hagyománya megfelelő alapul szolgálhat-e egy etikai keretrendszer kialakításához a hírszerzés esetében. Az egyik legfőbb kifogás, hogy a hírszerzés nem háború. A hírszerző tevékenység jelentős része belföldi megfigyelésre irányul, amely közelebb áll a rendőrségi munkához, mint a háborús

¹³ Ld. Peter Viggo Jakobsen: *NATO'S Comprehensive Approach to Crisis Response Operations. A Work in Slow Progress*. Copenhagen, Danis Institute for International Studies, 2008.; Friis Arne Petersen – Hans Binnendijk: *The Comprehensive Approach Initiative: Future Options for NATO*. *Defense Horizons*, No. 58. (2007.) 1–5.; Kathleen J. McNinis – Clementine G. Starling: *The Case for a Comprehensive Approach 2.0: How NATO Can Combat Chinese and Russian Political Warfare*. Washington, Atlantic Council, 2021.; Keszely László (szerk.): *Az átfogó megközelítés és a védelmi igazgatás*. Budapest, HM Zrínyi Média Közhasznú Nonprofit Kft., 2013.

¹⁴ Ld. NATO: Resilience and Article 3. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_132722.htm; Wolf-Diether Roepke – Hasit Thaneky: Resilience. The First Line of Defence. *The Three Sword Magazine*, 34/2019. 50–53.; Daniel S. Hamilton (szerk.): *Forward Resilience. Protecting Society in an Interconnected World*. Washington, Center for Transatlantic Relations – Johns Hopkins University, 2016.; Kádár Pál: A pandémia kezelése mint a nemzeti ellenállóképesség „tesztje”. *Honvédségi Szemle*, 2021/2. 3–13. <https://doi.org/10.35926/HSZ.2021.2.1>

¹⁵ Példaként ld. Philipp Lange: Total Defence: How Germany should implement a whole-of-government national and collective defence. *Security Policy Working Paper*, No. 2/2018. https://www.baks.bund.de/sites/baks010/files/working_paper_2018_02_0.pdf; Nora Vanaga – Toms Rostoks (szerk.): *Deterring Russia in Europe. Defence Strategies for Neighbouring States*. London–New York, Routledge, 2019. <https://doi.org/10.4324/9781351250641>; Ron Matthews – Fitriani Bintang Timur: Singapore's 'Total Defence' Strategy. *Defence and Peace Economic*, Vol. 35., No. 5. (2024) 638–658. <https://doi.org/10.1080/10242694.2023.2187924>

cselekményekhez; nem harctéri helyzetekről van szó, ahol mérlegelni kell, hogy megöljenek-e egy ellenséges katonát, hanem sokkal inkább kiterjedt és szisztematikus adatgyűjtésről. [...] Az is aggodalomra ad okot, hogy ha a hírszerzést a háborúval azonosítjuk, az túlságosan megengedővé teszi annak működését; a háborúval gyakran együtt járó »végső vészhelyzet« fokozza a cselekvési kényszert, és csökkenti az erkölcsi mérce szintjét, ami nem illik egy olyan tevékenységhez, amely jellemzően békeidőben és sokszor a saját lakosság ellen irányul. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a hírszerzés nemcsak, hogy nem háború, de nem is egyszerűen rendőrségi tevékenység. Valójában nehéz világos határokat húzni a hírszerzés köré – mivel az a passzív adatgyűjtéstől az aktívabb félkatonai műveletekig terjed –, mégis lényegét tekintve a »nemzetbiztonság« körébe tartozó tevékenység, amely olyan fenyegetésekkel foglalkozik, amelyek jelentős hatással lehetnek nemzetstratégiai szempontból fontos területekre és emberek nagy csoportjára. Feladata olyan fenyegetések azonosítása, amelyek komoly kárt okozhatnak sok embernek, és célja a közösség biztonságának megőrzése a nemzetbiztonsági infrastruktúra keretein belül. [...] Ahogyan a jogos háború elve alapértelmezésként tiltja az ölés igazolását, kivéve meghatározott keretek között, úgy a titoktartásnak is van egyfajta erkölcsi tilalma, mivel sértheti az emberek autonómiáját és egyéb alapvető érdekeit – kivéve, ha annak közvetlen igazolása rendelkezésre áll (Calhoun, 2001). Ez az etikai hagyomány arra ösztönöz, hogy az igazolást lebontsuk különféle erkölcsi alkérdésekre és vitapontokra, amelyek együtt átfogó megértést adnak arról, hogy az adott cselekedet igazságosnak tekinthető-e vagy sem. Ezek a kritériumok jól alkalmazhatók a biztonsági szférában felmerülő etikai viták kezelésére, mivel képesek kezelni mind az abszolutista, mind a haszonelvű megközelítésekből fakadó dilemmákat. A »jogos ok« elve például arra késztet, hogy mérlegeljük: mi az a mélyebb indok, ami alapján az okozott kár igazolható – ez olyan általános erkölcsi érveket von be, mint az önvédelem joga, illetve az állam kötelessége a politikai közösség védelmére. Ezeket az érveket elméleti példák, valamint valós vagy történelmi esetek segítségével lehet alátámasztani, hogy jobban megértsük, milyen indokok igazolhatják különböző cselekedetek erkölcsi elfogadhatóságát. A »legitim hatalom« elve a politikai közösséget helyezi a középpontba, és megkérdőjelezi mind a hírszerző szervezetek belső ellenőrzési mechanizmusait, mind pedig azokat a külső struktúrákat, amelyeket a titkosság védelmi pajzsa alá vonnak, s így jelentős mértékben elveszíthetik ellenőrző szerepüket. Miközben az »arányosság« elve kijelöli, hogy milyen költségeket és hasznokat kell figyelembe venni a mérlegelés során, és biztosítja, hogy az összesített eredmény erkölcsileg pozitív legyen, addig a »megkülönböztetés« elve azt vizsgálja, milyen jogokkal és kötelezettségekkel tartozik az állam különböző társadalmi csoportok felé, és meghatározza, hogy ki minősül jogos célpontnak, illetve kit illet meg védelem. A jogos háború hagyománya tehát nemcsak arra irányítja rá a figyelmünket, hogy milyen erkölcsi kérdéseket érdemes feltenni a biztonsági világban, hanem egyúttal olyan gondolati keretet is kínál, amely eligazítást ad abban, hogy

milyen típusú vitákat kell lefolytatnunk, és milyen válaszlehetőségek állnak rendelkezésünkre.”¹⁶

Ez a fajta etikai megközelítés az angolszász szemléletmód és hagyománykör sajátosságain túl fontos iránymutatás lehet a nemzetbiztonság kontinentális és ezáltal magyarországi értelmezéséhez és fejlesztéséhez is. Segíthet ugyanis megfelelően tisztázni a katonai védelemből és a rendvédelemből való kiválás még nyitva maradt kérdéseit, valamint elmélyíteni és ténylegesen önálló ágazati és diszciplináris jellegűvé alakítani a hírszerzés és elhárítás funkcióit, a tág értelemben vett nemzetbiztonsági keretrendszer megfelelő kezelése mellett. Ez utóbbihoz is tud az angolszász modell tovább gondolható elemeket biztosítani a kérdéskör helyzetével mind tartalmi, mind jogi és államszervezeti tekintetben. Az Egyesült Királyság viszonylatában értelmezve a nemzetbiztonsági alkotmány – lásd magyar viszonylatban: védelmi alkotmány¹⁷ – kérdését Paul F. Scott a következőket emeli ki átfogó munkája kapcsán:

„A jelen munkában használt »nemzetbiztonság« fogalma [...] »az Egyesült Királyság és annak polgárai biztonságát« jelenti, beleértve az állam belső és külső biztonságát egyaránt. [...] Ebből több következtetés is adódik. Az első, hogy ez a könyv a belföldi terrorrelenes intézkedéseket és a külföldi katonai műveleteket – amelyek jelentős része kifejezetten vagy deklaráltan a hazai biztonság megőrzését célozza – egy egységes egésként kezeli, nem választva szét e területeket. [...] A nemzetbiztonság fogalmának szubjektív értelmezéséből kiindulva olyan kiindulópontot nyerünk, amely megfelelően illeszkedik ahhoz a valósághoz, amellyel szembe kell néznünk – anélkül, hogy pusztán definíciós viták alapján eleve elvetnénk azokat a jogi szabályokat és gyakorlatokat, amelyek az Egyesült Királyság nemzetbiztonsági fenyegetésekre adott választát képezik. Ugyanakkor ez az értelmezés nem foszt meg bennünket annak lehetőségétől, hogy e jogi valóságot kritikai szemlélettel vizsgáljuk. Ami végül hangsúlyozandó, az az, hogy amikor a »nemzetbiztonsági alkotmányról« beszélek, ezzel nem azt kívánom sugallni, hogy a nemzetbiztonságra irányuló figyelem új keletű lenne, és nem is azt, hogy a modern kor valamilyen egyedülálló módon hozta volna el azt az állapotot, amelyben a nemzetbiztonság hatással van az alkotmányos rendre. Egyik állítás sem lenne még felszínesen szemlélve sem tartható. A nemzetbiztonság – még ha nem is mindig e név alatt szerepelt – mindig is központi szerepet játszott a kormányzás feladataiban. Sőt, sok értelmezés szerint a biztonság belső és nemzetközi dimenziója azon kevés célok közé tartozik, amelyek érdekében a közhatalom legitim módon alkalmazható; ezek nem kiegészítői, hanem az állami szerepvállalás elidegeníthetetlen minimumát jelentik, amelyhez képest minden más állami

¹⁶ Seus Miller – Mitt Regan – Patric F. Walsh (szerk.): *National Security Intelligence and Ethics*. New York, Routledge, 2022. 8–9. <https://doi.org/10.4324/9781003164197>

¹⁷ Vö. Farkas Ádám: Adalékok a védelmi alkotmány és a védelmi alkotmányjog hazai értelmezéséhez és történetiségéhez. *Hadtudományi Szemle*, 2018/4. 227–255.

feladat elméletben és gyakran a gyakorlatban is másodlagos vagy alárendelt. Ha ma a nemzetbiztonság láthatóbb politikai célként jelenik meg – ami maga is lehet pusztán illúzió, hiszen a modern korban a nyilvánosság olyan információkhoz fér hozzá, amelyek egykor a *raison d'état*, az államtitok világába tartoztak volna –, ez nem jelenti azt, hogy a nemzetbiztonság ne lett volna ugyanilyen központi jelentőségű korábbi évtizedekben is, még ha az éppen észlelt fenyegetések természete fontos szempontból el is tért. Ezek az eltérések viszont hatással vannak arra is, hogy az alkotmány miként tükrözi vissza a nemzetbiztonság igényeit. [...] Ami tehát történt, nem egy radikálisan új jelenség megjelenése, és nem is pusztán egy új értelmezési szempont alkalmazása egy már ismert jelenségre... inkább arról van szó, hogy a nemzetbiztonság nemcsak a belpolitikai napirenden vált hangsúlyosabbá, hanem ezzel együtt – s részben éppen ennek következtében – maga a »nemzetbiztonság« fogalma is szélesebb és mélyebb szerepet tölt be az alkotmányos rendben. A nemzetbiztonság mint alkotmányos dimenzió megnőtt, és ma talán nagyobb mértékben értelmezhetjük az alkotmányt ezen a szemüvegen keresztül, mint bármikor az elmúlt évtizedek során – talán valaha is.”¹⁸

Scott értelmezésének citálása azért is fontos, mert rávilágít a nemzetbiztonság értelmezésének egyik immanens konfliktusára, jelesül arra, hogy bár fogalmilag ez egy új, egyre terebélyesedő és biztonsági jellegéből adódóan sok tekintetben félelmet keltő témahalmazt és szakterületet jelöl, a valóságban a nemzetbiztonság értelmezése és rendszere nem valami újszerű jelenség, hanem valami az államban mindig is benne rejlőnek¹⁹ a megfelelő strukturálása és újra definiálása. Ez persze lehet egy út különféle új állami intézkedések megalapozására vagy az állam fellépési képességének szélesítésére, de lehet – akár az előzőkkel párhuzamosan is – lehetőség arra is, hogy az állam hatalmi karakterét jobban megérthetővé, átláthatóvá és rendszerezhetővé tegyük, hiszen az emberiség sok évezredes története azt mutatja, hogy a biztonság megóvása, esetenként helyreállítása vagy kikényszerítése az emberi civilizáció mindig jelenlévő vagy visszatérő kényszerűsége. Ha pedig ezt elfogadjuk, akkor célunk kell, hogy legyen az erre szolgáló eszközök, módszerek és felhatalmazások jobb megértése, ezáltal átláthatóbbá tétele és szisztematikus fejlesztése. Ezt a megközelítésmódot tükrözi az Egyesült Államokban e téren évtizedek óta zajló élénk szakmai és tudományos diskurzus is, amelyben a nemzetbiztonsági állam, a nemzetbiztonsági jog és a nemzetbiztonsági alkotmány pozitív és negatív előjellel is meg tud jelenni, hogy aztán annak intézményi keretei és megoldásai tovább tudjanak fejlődni a hatékonyság terén épp úgy, mint a kontroll megoldások viszonylatában. Az alkotmányos megközelítés és Scott nézete emellett felhívja a figyelmet arra is, hogy a szabályozás és a valóság egyensúlya a valóban korszerű és hatékony működés előfeltétele. Ha ugyanis az előbbi önmagáért való, túlzott, technokratizált vagy éppen elavult, akkor nem tud az utóbbi-

¹⁸ Paul F. Scott: *The National Security Constitution*. Oxford, Hart Publishing, 2018. 5–6.

¹⁹ Vö. Farkas Ádám: *Az állam fegyveres védelmének alapvonalai*. Budapest, Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat, 2019.

val szinkronba kerülni és képességvesztést idéz elő. Ha pedig az utóbbit nem értelmezzük helyesen vagy alárendeljük más érdekeknek, akkor az bizonytalanná, kiüresedővé teszi a szabályozást.

Természetesen ennek a kérdéskörnek a feltárása és rendszerezése komoly vitákat is megnyithat, ahogy ezt az Egyesült Államokban a nemzetbiztonsági állam körüli vita is tükrözi. E viták kultúrája, milyensége és eredményei azonban szintén segíthetik a jobb megértést, a tisztázandó kérdések azonosítását majd megválaszolását és persze a reális valósághoz közelítő elméletalkotást is, hiszen a gyakorlati működés, a konkrét biztonság és annak szavatolása csak a reális valósághoz korreláló szemléletmódból tud épülni és fejlődni. Érdekes ezért az angolszász megközelítés kapcsán Douglas T. Stuart meglátásait is itt idézni, aki a nemzetbiztonsági állam létrehozásával azonosította az 1947-es törvényt és azt olyanként kezelte, mint ami megváltoztatta Amerikát. Nézőpontja szerint:

„E tanulmányt az a meggyőződés vezérelte, hogy bármiféle érdemi reformkísérlet a külpolitikai döntéshozatal rendszerében csak akkor lehet sikeres, ha megértjük, hogyan és miért voltak képesek a jelenlegi rendszer kialakítói közel hatvan évvel ezelőtt ilyen mélyreható intézményi változtatásokat végrehajtani, és hogyan, illetve miért követtek el bizonyos hibákat a folyamat során. [...] Ezért egy olyan döntéshozatali rendszer, amely arra a kérdésre összpontosít, hogy »hol van a fenyegetés?« és »ki az ellenség?«, kevésbé hasznos, mint egy olyan rendszer, amely azt kérdezi: »mik a kérdések?« és »mik az érdekeink?« Az intézményi reformban gondolkodóknak érdemes odafigyelniük arra is, mit mondanak más országok az amerikai döntéshozatali folyamatról. Az ausztrál és különösen a brit kormányzati szereplők meglátásai különösen értékesek lehetnek, mivel hosszú időn keresztül kiváltságos betekintést nyertek az amerikai külpolitikai rendszer működésébe. Az is előnyös, hogy e kormányok bizalmat és tiszteletet vívtak ki Washingtonban, ami lehetővé teszi, hogy kritikájuk – bármilyen éles is – komolyan vehető legyen. Az is világos, hogy aki egy új, a katonai biztonsági követelményeket más nemzeti érdekekkel egyensúlyba hozó rendszer mellett érvel, két konkrét problémával is szembe kell nézzen. Az első, hogy egy érdekalapú rendszerben a döntéshozók hajlamosak lehetnek utópisztikus célokat vagy nyomásgyakorló csoportok érdekeit a nemzeti érdekekkel azonosítani.”²⁰

Stuart kritikus nézőpontjából tehát az is látható, hogy a nemzetbiztonság kérdését az állami és társadalmi rendszer egészét behálózó kapcsolódásaival együtt kell értelmezni, hogy valóban átfogó képet kaphassunk arról. Fontos tehát a korábbi döntések időről-időre történő, konstruktív kritikai felülvizsgálata és az újítások átfogó, széles látókörű előkészítése is, amihez viszont komoly szakértői és kutatói háttér, valamint intézményrendszer is kell. Ilyen nélkül a távlatosan is helytálló reformok megvalósítási esélyei rendkívüli mértékben lecsökkennek. Ezt pedig az a jelentős változás, amit

²⁰ Stuart i. m. 285–286.

az információs társadalom és korszak beköszönte, ebben az információk áramlásának sokrétűsége, befolyásolhatósága és lényegesen erősebb hatásmechanizmusai jelentenek, drasztikusan fogja befolyásolni. E tekintetben persze fontos arra is odafigyelni, hogy a kérdés széles körű vizsgálata során a világnézeti és közpolitikai vonatkozások ne kerüljenek domináns szerepkörbe, hiszen az már nem a fejlesztést, sokkal inkább a vitát fogja indukálni. Mindazonáltal kulcsfontosságú, hogy a nemzetbiztonság rendszeréről szóló diskurzus élénküljön, folyamatos felülvizsgálatot eredményezzen és úgy valósuljon meg, hogy az a biztonság, a társadalom és az információs közeg változásaihoz illeszkedik. Enélkül ugyanis a nemzetbiztonság szavatolása egy olyan korszakban nehezen lesz tartható, amelyet az információ korának tekintünk.

Mindezek alapján azt hiszem, az, hogy az angolszász értelmezés egy minta vagy keret lehet, ma már kevésbé kérdéses, hiszen egyik oldalról a nem angolszász államok struktúrájában is egyre inkább megjelennek az amerikai modellig visszavezethető nemzetbiztonsági fórumok és intézmények,²¹ illetve maga a nemzetbiztonsági stratégiai szemléletmód is.²² Előbbire és utóbbira is találunk olyan meggyőző elemzéseket már, amelyek szakmai-tudományos igényességgel mutatják be, hogy miként jelenik meg ez a megközelítés a világ különböző államainak intézményi és stratégiai látásmódjában, tükrözve sok esetben azt is, hogy a csak egy-egy intézményre, egy-egy szakterületre vagy biztonsági funkcióra fókuszáló minta-átvétel sok esetben rendszerszinten eredményezhet konvergenciát az adott állam védelmi-biztonsági működésében. Paul O'Neill a nemzetbiztonsági koordináció globális áttekintésére hivatott mű bevezetőjében azt sugallja, hogy a kérdéskör rendezése nem opcionális, inkább a megoldások és az adaptációs utak terén lehet választási lehetőségünk, mivel a változó környezeti tényezők és azokból következő tapasztalatok kényszerítő erővel hatnak a nemzetbiztonság megújítása felé. Ahogy ő fogalmaz:

„Bár a világ mindig is állandó változásban volt, egyre inkább úgy tűnik, hogy a globális biztonság területén fordulóponthoz érkeztünk, ahol a hatalom természete és eloszlása alapvető átalakuláson megy keresztül. A történelem azt mutatja, hogy az ilyen korszakok fokozott konfliktuskockázattal járnak, mivel az államok közötti »normál« versengés egyre agresszívebb formát ölt, akár háborúhoz is vezethet. A természeti világ is mind nagyobb biztonsági kihívást jelent az államok számára, elsősorban az éghajlatváltozás következményeként, amely természeti katasztrófákkal és világjárványokkal párosul. A nemzetbiztonsági rendszereknek lépést kell tartaniuk a fenyegetések gyors szaporodásával, sőt: meg kell előzniük az új kockázatokat és kiaknázandó lehetőségeket is. A »nemzetbiztonság« fogalmának nincs egységes, mindenki által elfogadott meghatározása, az államok saját körülményeik és érdekeik alapján értelmezik azt. Hagyományosan a nemzetbiztonság azt jelentette, hogy az állam

²¹ Paul O'Neill: *Securing the State and Its Citizens. National Security Councils from Around the World*. London, Bloomsbury Publishing, 2022. <https://doi.org/10.5040/9780755642045>

²² Andrew M. Dorman – Joyce P. Kaufman (szerk.): *Providing for National Security. A Comparative Analysis*. Stanford, Stanford University Press, 2014. <https://doi.org/10.1515/9780804791571>

képes megvédeni saját magát, területét és lakosságát külső fenyegetésekkel szemben, ami elsősorban a fegyveres erők irányításának képességét igényelte. Manapság azonban egyre inkább figyelembe veszik a belső fenyegetéseket és a természeti eredetű veszélyeket is, amelyek kezelése jóval szélesebb szereplői kör bevonását igényli. A biztonság fogalmának kiszélesedése, valamint az egyre összetettebbé és romlóvá váló globális biztonsági környezet – amelyben az emberi és természeti eredetű fenyegetések egyaránt jelen vannak – megerősítette a nemzetbiztonsági koordináció központosításának szükségességét. Az, hogy az állam képes legyen különböző kormányzati szektorok tevékenységeit összehangolni a nemzet biztonságának megőrzése érdekében, mára a legtöbb ország számára létfontosságú képességgé vált. Ugyanakkor fontos látni, hogy bár a nemzetbiztonsági reform iránti igényt gyakran külső sokkok váltják ki, a sikeres átalakítás belső, rendszerbeli változási hajlandóságot is feltételez. [...] A különféle szereplők összehangolásának fontossága a biztonsági kihívások széles spektrumára adott válaszként – valamint a társadalmi és politikai (elit) elvárások – egyre nagyobb figyelmet irányítottak a Nemzetbiztonsági Tanácsokra (*National Security Councils, NSC*) mint a »teljes kormányzati« megközelítés intézményeire. Ennek eredményeként az elmúlt évtizedekben felgyorsult az NSC-k, illetve azok megfelelőinek létrehozása vagy átalakítása, hogy a belső biztonsági tevékenységek koordinálását hatékonyabban lássák el. Ugyanakkor az NSC-k koncepciója a biztonsági szektor reformjának exportálható elemeként is megjelent.”²³

Ami tehát ezek alapján a valódi kérdés az az, hogy az angolszász – eredendően inkább amerikai – megközelítésre másolás alapjául szolgáló mintaként, vagy egy olyan értelmezési vonalvezetőként tekintünk, amelynek a konstruktív kritikai felhasználásával és sajátosságainkhoz illeszkedő adaptációjával egy új fejlettségi szintre léphetünk úgy a nemzetbiztonság tágabb értelmezése, mint a hírszerzés és elhárítás önálló szektorális kezelése és kibontakoztatása terén. Ennek eldöntése során pedig megkezdhetetlen, hogy a döntés és az annak alapján történő további cselekvés már ne csak a nemzeti-kulturális sajátosságokra, illetve a pillanatnyi biztonság-percepcióra és kormányzati igényekre, hanem a biztonsági helyzet középtávú prognózisaira és az információs korszak társadalmi, technológiai és biztonsági sajátosságaira figyelemmel valósuljon meg. Az angolszász modell ugyanis – az összes azonosítható és az egyes nemzeteknél vitát generáló hibáival, kérdéseivel – egy a múlt század felétől meghatározó biztonsági változásra, jelesül a biztonság komplexitására adott rendszerszerű válaszra épül. Ez a modell azonban 1947 óta egy vargabetűkkel teli, mégis organikus fejlődésen megy keresztül, ami reagál a változó geopolitikai környezetre épp úgy, mint a technológiai és társadalmi vonatkozásokra. Ebben a reagálásban az infokommunikációs robbanás és annak sokrétű hatásai kiemelt helyen szerepelnek, akárcsak az információs értelemben felgyorsult világhoz a lehető legjobban alkalmazkodni képes döntéstámogatás követelményének való megfelelés. Az angolszász modellt tehát nem csak

²³ O'Neill i. m. 1–2.

rendszeresítésében, hanem adaptációs lépéseiben, az információs korszakba történt átlépése tekintetében is érdemes vizsgálni és igazodási pontként kezelni.

3. A nemzetbiztonság hazai intézményi értelmezése az információs korszak kezdetén

A nemzetbiztonság fogalma kapcsán Magyarországon egy kettősség azonosítható az 1989-es rendszerváltozástól követően. Ez mind a jogszabályi környezetben, mind pedig az intézmények tekintetében kettősséget mutat, hiszen a tág értelmezés oldaláról a komplex biztonság kormányzati kezelését tükrözi vissza különösen a Kormány szintjén, szervezeti oldalról pedig a titkosszolgálatok új gyűjtőfogalmát jelenti.²⁴ A magyar fogalmi környezet tehát erőteljesebb átfedést mutat fogalmilag, mivel nem a rész-egész viszonyt tükrözi – ahogy például a fentebb hivatkozott etikai kötet –, hanem párhuzamosságot mutat. Ennek oka feltehetően az, hogy a fogalomhasználat nem elsősorban az amerikai megközelítés tudatos és a strukturált meghonosítását célozta a politikai átmenet időszakában, hanem inkább a rendszerváltozást megelőző biztonsági struktúrával szembeni reakcióként, cezúraként formálódott. Ezt mind a nemzetbiztonsági szolgálat elnevezést felvevő titkosszolgálatok – korábban állambiztonsági szervek –, mind pedig a kormányzati koordináció tekintetében a Nemzetbiztonsági Kabinet megjelenése jól példázza.

A névváltoztatáson áteső titkosszolgálatok kapcsán Dezső Lajos és Hajas Gábor úgy fogalmazott, hogy

„Az Nbtv.²⁵ elfogadásáig, illetve hatályba lépéséig a nemzetbiztonsági tevékenység jogalapját az állam- és közbiztonságról szóló 1974. évi 17. törvényerejű rendelet, továbbá a különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek engedélyezésének átmeneti szabályozásáról szóló 1990. évi X. törvény és a nemzetbiztonsági feladatok átmeneti szabályozásáról szóló 26/1990. (II. 14.) MT rendelet képezte. Ezek az ideiglenesnek szánt, átmeneti jelzővel illetett, többször módosított jogszabályok azonban korántsem fogalmazták meg a nemzetbiztonsági tevékenységre vonatkozó szabályokat. Az 1990. évi X. törvény elsősorban korlátozó, garanciálisnak szánt normákat írt elő, sokkal inkább a nemzetbiztonsági szolgálatokkal és tevékenységgel szemben – akkor politikai okból érthető – bizalmatlanság, mint a nemzetbiztonság tevékenységének a jogállam keretei és követelményei között – annak védelme érdekében – szükséges volta tükröződött benne. Más oldalról: nem volt kiolvasható belőle a nemzetbiztonsági tevékenység demokratikus viszonyoknak, az új feltételeknek és követelményeknek megfelelő filozófiája és belső szakmai logikája.”²⁶

²⁴ Ld. Farkas Ádám: Gondolatok a nemzetbiztonság fogalmáról. *Szakmai Szemle*, 2020/3. 5–20.

²⁵ A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény.

²⁶ Dezső Lajos – Hajas Gábor: *A nemzetbiztonsági tevékenységre vonatkozó jogszabályok. Kommentár a gyakorlat számára*. Budapest, HVG-Orac, 1997. 1.

Az átmenet idején még a szervezet-típust jelölő elnevezések is változatos képet mutattak, az pedig egyértelmű volt, hogy az állambiztonsági előzmények miatt 1989-1990-ben a hangsúly a kontrollra került. Ez egyértelmű az 1990. évi X. törvény indoklásából is, amely azt írta:

„Az állam biztonságával és a rendőrséggel összefüggő részletes szabályokat megállapító törvény megalkotásáig is elengedhetetlenül szükséges, hogy az ország, a nemzet biztonságának védelmére létrehozott szervezetek – az állampolgárok Alkotmányban biztosított alapvető jogait védő – megfelelő garanciák mellett alkalmazhassák a munkájuk jellegével együtt járó titkosszolgálati eszközöket és módszereket. A Javaslat csak azokat a legfontosabb rendelkezéseket tartalmazza, amelyek az átfogó, részletes szabályok hatályba lépéséig szóló átmenet idejére mind a szolgálatok és a rendőrség bünyügyi szervei rendeltetészerű működését, mind az állampolgárok alapvető jogait biztosítják.”²⁷

Az indoklásból és a normaszövegből is látható, hogy egyrészt az elnevezések is formálódtak, hiszen előbb biztonsági szolgálatokként jelentek meg a mai nemzetbiztonsági szolgálatok, másrészt pedig azt a jogalkotó szorosan együtt kezelte a rendőrség kérdésével. Ezen persze az Nbtv. elfogadása sok tekintetben változtatott, de az, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatokra nézve jelenleg az Nbtv. szellemiségében és felhatalmazási-felügyeleti logikájában is a harminc évvel ezelőtti állapotokat tükrözi, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok közötti koordinációnak nem adott – például angolszász mintára – keretet, hogy a polgári és katonai nemzetbiztonsági szolgálatok jogállása élesen eltérő keretet mutat még ma is és előre lépésként az azonosítható csupán, hogy 2025-re a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok jogállása legalább önállósodott, az összességében még mindig azt tükrözi, hogy a filozófia, a szektorális önállóság és az ennek kialakulását majd fejlődéséhez szükséges nemzetbiztonsági-titkosszolgálati szakpolitika – a pártpolitikától függetlenül – még mindig nem alakult ki Magyarországon.

A nemzetbiztonság titkosszolgálati dimenzióját érintő társadalmi-politikai alapvetést máig jól tükrözi, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi törvény – elviekben az átmenet zűrzavarai után, letisztázott módon – indoklásában a következőképp fogalmazott a nemzetbiztonsági szolgálatokról és azok szabályozásáról:

„Az államok nemzetbiztonsági érdekeik védelme és más nemzetek szándékainak megismerése érdekében igénybe veszik a nemzetbiztonsági szolgálatok sajátos, más szervezetek által nem helyettesíthető lehetőségeit. Ez – ahogy a nemzetközi gyakorlat mutatja – arra kötelezi az államot, hogy az ország szuverenitása, politikai, gazdasági és honvédelmi érdekeinek megóvása céljából nemzetbiztonsági szolgálatokat hozzon létre és működtessen. Másrészt az alapvetően titkos és sajátos eszközöket felhasználó nemzetbiztonsági tevékenység megfelelő jogi szabályozást igényel annak érdekében, hogy sem-

²⁷ Kiemelés a különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek átmeneti szabályozásáról szóló 1990. évi X. törvény általános indoklásából.

milyen körülmények között ne jelenthessen veszélyforrást a demokratikus jogrendre, ezen belül az állampolgári jogokat csak akkor és olyan mértékben korlátozhassa, amennyiben az az ország nemzetbiztonságának megővése, szuverenitásának érvényesítése céljából szükségeszerű és indokolt.”²⁸

Ez a megfogalmazás inkább a „szükséges rossz” megközelítését tükrözi, mintsem egy konszolidált és priorizált állami funkció jogállami szabályozását. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a kibertéri tevékenységek megjelenése, az információs műveletek jelentette kihívások problematikája, az úgynevezett érdekérvényesítő műveletek vagy az irányítást érintő hazai és nemzetközi tapasztalatok ellenére is jelentős részben még az 1995-ben elfogadott keretek vannak érvényben, akkor látható, hogy a nemzetbiztonsági terület politikai „rehabilitációja”, információs korszakhoz igazodó prioritása és társadalmi bizalmi megítélése is kérdéseket vet fel mind a mai napig. Különösen a kibertéri és a tágabb információs műveletek tekintetében jelentős ez a kontraszt, hiszen ezekre már van szövetségi és nemzeti szinten is jelentős szakpolitikai és doktrinális háttér, részben kiterjedt törvényi szabályozás is, de az Nbtv. keretein belül ezek a területek egy-egy mondattal vagy utalással lettek csupán rendezve a titkosszolgálati eszközökkel szembeni bizalmatlanság miatt. Ezt erősíti az is, hogy a hiányolt nemzetbiztonsági filozófiát, stratégiát és szakpolitikát kidolgozni, gondozni, fejleszteni, illetve a kapcsolódó döntéshozatalt szakértői keretek között támogatni hivatott think-tank keretrendszer Magyarországon lényegében nem alakult ki, az egyes szolgálatok tudományos tevékenységéből, illetve a nemzetbiztonsági felsőoktatási feladatok ellátásából a rendszerváltás óta eltelt egyharmad évszázad alatt nem tudott kibontakozni.

A kormányzati koordinációban tükröződő tágabb nemzetbiztonság fogalom és különösen a Nemzetbiztonsági Kabinet tekintetében Urbán Attila a következőképp foglalja össze a rendszerváltó átalakításokat:

„A magyar nemzetbiztonsági struktúra szektorális jellegét az Antall-kormány hivatalba lépését követő intézkedések tovább erősítették. Az új Országgyűlés a politikai rendszer stabilitásának biztosítása – elsősorban a konstruktív bizalmatlansági indítvány intézményével is megerősített kormányfői pozíció védelme – érdekében az 1990. évi LI. törvény elfogadásával a katonai szolgálatokat a honvédelmi miniszter, a polgári szolgálatokat pedig a kijelölt tárca nélküli miniszter felügyelete alá helyezte. [...] Az osztott intézményrendszer működtetéséhez elengedhetetlen kormányzati koordináció biztosítása érdekében az Antall-kormány – a Németh Miklós által vezetett Biztonsági Kollégium funkcióit részben átvéve – 1990 júliusában létrehozta a miniszterelnök által vezetett Nemzetbiztonsági Kabinetet. Ennek elsődleges funkciója a nemzetbiztonsággal kapcsolatos, kormányzati intézkedést igénylő feladatok összehangolása, az aktuális biztonsági kérdések szűkebb körben – az illetékes

²⁸ Kiemelés a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény általános indoklásából.

tárcák vezetőnek jelenlétében történő – megvitatása, összegezve: a kormány-döntések előkészítése lett.”²⁹

Az Urbán Attila által idézett gondolatokban is megjelenő Nemzetbiztonsági Kabinet a kormány sajátos munkaszerveként – különféle támogató szerveivel, munkacsoportjaival – lényegében 2022-ig folyamatosan létezett a hazai állami intézményrendszerben és feladatrendszerében mindvégig egy az angolszász megközelítést részben tükröző, átfogó szemléletű koordinatív fórumot jelentett a védelem és biztonság tekintetében. Fontos azonban ezzel kapcsolatban rögzíteni, hogy a Nemzetbiztonsági Kabinet feladatrendszere a rendszerváltástól folyamatosan a hagyományos védelmi szektor – és azon belül is a rendészet – túlsúlyát tükrözte, és szemben az angolszász mintával, abban a nem fegyveres szektorok nem, vagy csak kevésbé fajsúlyosan jelentek meg. Az, hogy a Nemzetbiztonsági Kabinet 2022-ben Védelmi Tanácsá alakult és vezetését újra a miniszterelnök vonta magához a nemzeti információs államtitkár – mint nemzetbiztonsági főtanácsadó – támogatásával,³⁰ arra enged következtetni, hogy a komplex biztonsággal összefüggő kérdések a kormányzati működésben és belső hatalommegosztásban nagyobb szerepet kaptak. A változtatásokkal azonban a fogalmi és tartalmi kavalkád nem egyszerűsödött, hiszen a nemzetbiztonsági jelző a főtanácsadó és annak feladatköre miatt továbbra is a titkosszolgálati szférán túlmutató kereteket ölelt fel, a védelmi jelző – figyelemmel az angolszász megközelítéshez tartalmában igazodó védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról szóló 2021. évi XCIII. törvény elfogadására is – pedig szintén a komplex biztonság kezelését fogta át, miközben angol fordításban és angolszász keretben ez inkább a katonai védelmet tudná jelölni. Az, hogy a nemzeti információs államtitkár korábban hírszerzés irányítási és koordinációs³¹ fókuszú feladatköre a tág értelemben vett nemzetbiztonság egészére került kiterjesztésre, a koordináció szempontjából fontos lépés volt, fogalmi és hatásköri tekintetben azonban számos kérdést nyitva hagyott, különös tekintettel arra, hogy mindez – hasonlóan a nemzetbiztonsági szolgálatokat felügyelő/irányító államtitkárok nem sokkal később történt kijelölésével együtt – az Nbtv. módosítása és irányítási rendszerének felülvizsgálata nélkül történt meg. Emellett a nemzetbiztonsági főtanácsadó feladatköre kiegészült a honvédelmi és haderőreform, valamint a nemzeti hadiipar fejlesztésével összefüggő ellenőrzési jogkörrel, továbbá a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásával kapcsolatos kormányzati feladatok koordinálásával³² is, ami szintén az átfogó – angolszász – irányt erősítette. Míg tehát a Kormány munkaszervezetei terén a nemzetbiztonsági jelző védelmire változott, addig a koordinatív állami vezető szinten az információs – ami a hírszerzés és elhárítás területéhez

²⁹ Urbán Attila: A koordinációs folyamatok intézményi hátterének evolúciója a magyar nemzetbiztonsági igazgatásban. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 2020/1. 13. <https://doi.org/10.32561/nsz.2020.1.1>

³⁰ Vö. A Kormány tagjainak feladat- és hatásköréről szóló 182/2022. (V. 24.) Korm. rendelet és a Kormány ügyrendjéről szóló 1352/2022. (VII. 21.) Korm. határozat (közlöny állapotok).

³¹ Ld. Hódos László: Gondolatok a nemzeti hírszerző képesség koordinációjáért felelős szerv közjogi helyzetéről. *Szakmai Szemle*, 2018/4. 5–16.

³² Ld. A kormány tagjainak feladat- és hatásköréről szóló 182/2022. (V. 24.) Korm. rendelet 29. §.

és határterületeihez továbbra is jól illeszthető lett volna – jelző nemzetbiztonságivá is bővült. A fogalmi sokrétőséget tehát fenntartotta a kormányzat 2022 után is, de e változtatások során sem kapott fokozott figyelmet a nemzetbiztonság területein belül a kiberbiztonság vagy az információs műveleti kérdéskör, holott ezek az információs korszak biztonsági palettájának kiemelt halmazai és a kommunikációban is nagy előfordulással jelennek meg az elmúlt években.

2022 fontos változása volt még, hogy a szakterületi információfúziós feladatokat ellátó Terrorelhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központ (TIBEK) a biztonság egészére kiterjedő információ-fúziós feladatkörű Nemzeti Információs Központ-tá (NIK)³³ alakult, amely valamennyi nemzetbiztonsági szolgálat, illetve számos más állami együttműködő szervezet információs alapján lett hivatott a lehető legszélesebb körben megalapozott és legdinamikusabb információs támogatást adni a kormányzás tág értelemben vett nemzetbiztonsági döntéseihez. Ez az intézményi változás és ennek kérdései önálló tanulmány keretei között vizsgálándók, különösen annak intézményi jellegére, jogi kereteire és rendkívül széles – már-már tartalmilag átfoghatatlannak tűnő – feladatrendszerére figyelemmel. Az azonban jelen tanulmány szempontjából kiemelendő, hogy egyrészt a NIK a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvény keretei között a biztonság legtágabb fogalmával operáló feladatrendszerével tovább erősíti a nemzetbiztonság tágabb megközelítésének alkalmazását, miközben egyfajta reakciót is mutat az információs korszak jelentette kihívások biztonsági reagálására az információ-menedzsment, az elemzés-értékelés, illetve a kormányzati tájékoztatás tekintetében. Innen nézve a NIK modellje illeszkedik ahhoz a változáshoz, ahogy a nemzeti információs államtitkár nemzetbiztonsági főtanácsadóvá alakult, igaz sajátossága a szerkezeti változásnak, hogy 2022-ben a NIK irányítása még a polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat irányító miniszter fennhatósága alatt maradt. A tág – angolyszász – értelemben vett nemzetbiztonsági személet tehát a NIK-kel – még csak az irányítás és koordináció összekapcsolása nélkül – koncepciónálisan erősödött és ezzel a feladatmeghatározás szintjén a jogalkotó tett egy lépést az információs korszakhoz való nemzetbiztonsági alkalmazkodás erősítésére is.

Ezt a folyamatot a 2024-es év eleje aztán tovább fokozta, amikor a nemzeti információs államtitkár tisztsége megszűnt, a miniszterelnök nemzetbiztonsági főtanácsadójának feladatköre pedig önálló, *sui generis* intézménnyé vált, hasonlóan a miniszterelnök politikai igazgatójának tisztségéhez. A változás volumenét jól tükrözte, hogy a miniszterelnök közvetlen alárendeltségébe tartozó, az államtitkári hatásköröknél szélesebb jogkört fedő nemzetbiztonsági főtanácsadó intézményét – szemben a korábbi konstrukcióval – széles körben jelenítette meg a jogalkotó a jogrendszerben mind törvényi,

³³ A téma kapcsán ld. Márton Balázs: A NIBEK-től a Nemzeti Információs Központig – nemzetbiztonsági fúziós központok Magyarországon. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 2023/1. 21–33. <https://doi.org/10.32561/nsz.2023.1.2>; Sáfrán József: A Fúziós Központok és alapvető képességeik. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 2019/4. 83–95. <https://doi.org/10.32561/nsz.2019.4.7>; Andrékó Gábor: A TIBEK – mint fúziós információs központ – centripetális hatása a magyar kormányzati döntésekre, különös tekintettel az értékelés és a tájékoztatás szerepére. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 2021/2. 29–43. <https://doi.org/10.32561/nsz.2021.2.3>

mind pedig rendeleti szinten.³⁴ A személyi változásokkal együtt szemlélve a nemzetbiztonsági főtanácsadó intézménye a kormányzati-politikai koordinációs szerepkör súlyának növelésével került megerősítésre. Jelentős változás, hogy feladatkör alapszábályát a kormány tagjainak feladatköréről szóló rendelet úgy határozza meg, hogy

„[a] miniszterelnök a Kormány kijelölése szerint a nemzetbiztonsági főtanácsadó útján elláthat bármely, a Kormány feladatkörébe tartozó vagy kiemelt fontosságú védelmi kül- és belpolitikai, honvédelmi, nemzetbiztonsági, rendészeti, idegenrendészeti, bűnmegelőzési, bűnüldözési, büntetés-végrehajtási, valamint katasztrófavédelmi vagy egyéb rendvédelmi szakpolitikai feladatot.”³⁵

Ehhez illeszkedő változás, hogy a 2024-ben kialakított keretben már a miniszterelnök nemzetbiztonsági főtanácsadója látja el a Védelmi Tanács vezetői feladatait, amit a korábbi kormányzati megoldásokban vagy a miniszterelnök vagy annak valamely helyettese, illetve a kormány valamely szakminisztere látott el a Nemzetbiztonsági Kabinet időszakában. Az új keretek kapcsán a kormány tagjainak feladat- és hatásköréről szóló kormányrendelet rögzíti, hogy a nemzetbiztonsági főtanácsadó felelős

- „a) a miniszterelnök nemzetbiztonsági, honvédelmi, valamint rendvédelmi tevékenységének koordinálásáért,
- b) a kormányzati döntéshozatal és döntés-előkészítés nemzetbiztonsági, honvédelmi, valamint rendvédelmi politikai, stratégiai, külpolitikai és közpolitikai szempontú nyomon követéséért,
- c) a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásával kapcsolatos kormányzati feladatok ellátásának koordinálásáért,
- d) a Kormány feladatkörében érintett tagjai összehangolt védelmi tevékenységének kezdeményezéséért,
- e) a miniszterelnök e § szerinti tevékenységéhez kapcsolódó háttéranyagok, felkészítők, elemzések előkészítéséért.”³⁶

A rendelet meghatározza továbbá, hogy a miniszterelnök nemzetbiztonsági főtanácsadója figyelemmel kíséri

- „a) a központi államigazgatási szervekről, valamint a Kormány tagjai és az államtitkárok jogállásáról szóló 2010. évi XLIII. törvény szerinti rendvédelmi szervek, polgári nemzetbiztonsági szolgálatok,

³⁴ Vö. Egyes közszolgálatokkal kapcsolatos törvények módosításáról szóló 2024. évi II. törvény; a miniszterelnök nemzetbiztonsági főtanácsadójával kapcsolatos kormányrendeletek módosításáról szóló 57/2024. (III. 13.) Korm. rendelet; a Kormány tagjainak feladat- és hatásköréről szóló 182/2022. (V. 24.) Korm. rendelet.

³⁵ 182/2022. (V. 24.) Korm. rendelet 46/A. § (1) bekezdés.

³⁶ 182/2022. (V. 24.) Korm. rendelet 46/A. §.

- b) a honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2021. évi CXL. törvény 3. § 14. pontja szerinti honvédelmi szervezetek és
- c) a Nemzeti Adó- és Vámhivatal tevékenységét.”³⁷

Azt is fontos kiemelni, hogy 2024-ben a NIK irányítási jogköre is a nemzetbiztonsági főtanácsadóhoz került. Az így megújított keretek kapcsán Márton Balázs úgy fogalmaz, hogy

„a nemzetbiztonsági főtanácsadó súlypontba helyezésével és a NIK irányítási jogának hatáskörébe utalásával politikai szinten is létrejött egy, a koordinátori szerepen túlmutató »fúziós entitás«, amely képes lehet a teljes biztonsági ökoszisztéma összehangolására, valamint a Kormány és a miniszterelnök eddiginél hatékonyabb támogatására. Fennmaradt ugyanakkor a nemzetbiztonsági szolgálatok – környező országokhoz képest – nagy száma és töredezettsége. Az osztott politikai irányítás mérséklésének ellenére sem jött létre teljesen konvergens irányítási rendszer. A hatályos struktúra sem zárja ki, hogy a nemzetbiztonsági tájékoztatás több csatornán keresztül (nemzetbiztonsági főtanácsadó, polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat felügyelő államtitkár, honvédelmi miniszter) menjen végbe.”³⁸

Kiegészítve ezt az értékelést, úgy látjuk, hogy a jelentős változásokat ez esetben is beárnyékolja az, hogy azok nem egy a nemzetbiztonságra vonatkozó átfogó szabályozási felülvizsgálattal járnak együtt, hanem annak egy-egy szegmensére, jellemzően újra meg újra az irányítás-felügyelet-koordináció hármására koncentrálnak. Ez azért is probléma, mert meglátásunk szerint lassan harminc éve hiányzik egy kiértelt – a pártpolitikai véleménykülönbségek felett álló, konszenzusos alapú – nemzetbiztonsági filozófia és fogalmi keret, ami mellett az is egyre fontosabb, hogy a nemzetbiztonsági szabályozás felett is részben eljárt az idő, illetve, hogy a különféle intézményi és hatásköri változások a fogalmi térben már olyan sokrétűséget mutatnak, hogy nehéz tiszta képet kapni a nemzetbiztonság rendszeréről. Ez a fajta fragmentáltság pedig kihat minden olyan területre, ahol az információs korszak újdonságai, illetve biztonsági vonatkozásai miatt a nemzetbiztonsági feladatellátásnak és érdekeknek meg kell jelennie. Nehezen várható, hogy az információs korszak újdonságaira irányuló szabályozásokban a médiától, a telekommunikáción át a kiberbiztonságig a nemzetbiztonsági komponens megfelelően és korszerűen tudjon megjelenni, ha annak strukturális alapjait és szabályozását is bizonytalanságok, nyitott kérdések, elmaradt felülvizsgálatok terhelik meg. Az elmúlt évtizedek intézményi és irányítási korrekciói után tehát szükséges lehet egy komplex, a megváltozott környezetre irányuló szakértői felülvizsgálat megvalósítása mind az intézményi keretek, mind az eszközök és módszerek, mind a jogállás, mind pedig a különféle más szakjogi területeken megjelenő nemzetbiztonsági

³⁷ 182/2022. (V. 24.) Korm. rendelet 46/B. §.

³⁸ Márton Balázs: A megerősített hatáskörű nemzetbiztonsági főtanácsadó Magyarországon. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 2024/3. 91. <https://doi.org/10.32561/nsz.2024.3.6>

részletszabályok tekintetében ahhoz, hogy le tudjuk dolgozni a nemzetbiztonsági szféra szisztematikus önállósítása terén azonosítható hiányosságokat, illetve fel tudjunk zárkózni az információs korszak sajátosságaihoz.

4. Zárszó helyett: az információs korszak hatása a nemzetbiztonságra

Magyarország történelmi sajátosságai és különösen az 1989-ig tartó szovjet befolyásoltsága miatt a nemzetbiztonság rendszerszerű megközelítése, illetve a nemzetbiztonsági szolgálatok – köznyelven: titkosszolgálatok – önálló szektorális megközelítése is majd fél évszázados megkésettiséggel, komoly társadalmi és politikai bizalmi deficittel indult meg és szisztematikusan rendezett, nemzetbiztonsági filozófiával, stratégiai keretrendszerrel és stabil szakpolitikai alapvonalakkal rendelkező területnek még ma sem nevezhető. Ezt a hátrányos hatásrendszert lényegében hatványozza az a tény, hogy az információs korszak beköszöntével a társadalmi, politikai, gazdasági és biztonsági környezet rendkívül újszerű dinamikát és működési mechanizmusokat mutat, amelyekre a múlt századi – vagy szellemiségükben még az előtti – eljárások már nem nyújthatnak középtávon sem megoldást. Mindezek mellett pedig a biztonsági környezet is drasztikusan eltérő, negatívabb, bonyolultabb és a titkosszolgálati eszközöket is új megvilágításba helyező irányt vett ahhoz képest, amit a magyar jogállami nemzetbiztonság törvényi és intézményi alapjainak lefektetésekor a politika feltételezhetett a jövőre nézve.

Jelenleg tehát mind fogalmi, mind rendszertani, mind szabályozási oldalról indokolt lehet a nemzetbiztonság magyarországi megközelítésének átfogó felülvizsgálata pusztán a 20. század közepétől történt biztonsági változások és a nemzetközi minták miatt. Ebben indokolt lehet az angolszász modell nemzeti sajátosságokhoz igazított adaptációjának külön elemzése is, hogy egy konzisztens és korszerű rendszer kontúrait tudjuk kirajzolni az ország és a nemzet biztonságának 21. századi környezetben történő hatékonyabb megóvása érdekében. A fókusz e téren az irányítás helyett az intézményi keretekre, feladatrendszerekre, eszközökre és módszerekre, illetve azok alkalmazásának kontrolljára, továbbá a különféle szakjogi kapcsolódásokra lenne célszerű helyezni, mivel ezt számos más állam is megtette már az elmúlt évtizedekben az információs ökoszisztéma fejlődésével szinkronizált módon.

A szisztematikus felülvizsgálatot pedig sürgeti az információs korszak. Fogalmilag már azért is, mert végső soron a nemzetbiztonsági szolgálatok feladatrendszerének középpontjában az információ megszerzése és megóvása áll, vagyis ha a korszak fő jellemzője és meghatározója az információ, akkor okkal feltehető, hogy ebben a korszakban azon szervezeteknek, amelyek feladatkörének fókuszában az információ áll, kiemelt szereppel bírnak. Ezt azonban az elvi kereteken túl megerősíti az egyre élénkülő titkosszolgálati versengés, az információs műveleti és befolyásolási célból nyilvánosság elé tárt hírszerzési műveletek gyarapodása, a dezinformáció problémaköre és az az egyértelmű gyakorlat, hogy a különféle újszerű – nem ritkán titkosított – kommunikációs megoldások alapjaiban alakítják át a biztonsági fenyegetések és kihívások működését is. E tekintetben tehát a nemzetbiztonság újragondolásának tudni kell igazodni a közösségi médiáról, a kiberbiztonságról, vagy az információs térről való tagabb szakpolitikai és szabályozási gondolkodáshoz épp úgy, ahogy ezeknek a terüle-

teknek nyitottabbá kell válnia a nemzetbiztonsági megközelítés mögöttes beépítésére a saját kereteik közé.

Az információs korszakban tehát a nemzetbiztonság is szükségképpen átalakul, abban az információk szerepe is megújul, horizontja pedig épp úgy kiszélesedik, ahogyan az internetezők száma, illetve a világhálón mozgó adatok mennyisége napról-napra növekedik. Ez a változás egyik oldalról technológiai kihívásokat jelent, másik oldalról újszerű mederbe tereli a hagyományos biztonsági tevékenységeket, valamint – különösen az információs műveletek és a dezinformációs kampányok miatt – kiemelt fontosságúvá teszi az állami intézményekbe, különösen a nemzetbiztonsági intézményekbe vetett bizalmat. Ez utóbbi pedig egy jól strukturált, a lehetőségekhez – és működési sajátosságokhoz – mérten transzparenssebb, a társadalom tudatába és biztonságpercepciójába jobban beépülő nemzetbiztonsági intézményrendszert tesz szükségessé, aminek úgy kell megőriznie évszázados hagyományait, hogy közben fel tud zárkózni a 21. század társadalmi és technológiai sajátosságaihoz is. Az információs korszak változásai által jelentett kihívás, amivel a nemzeti történelmi sajátosságaink miatt hordozott lemaradások mellett szembe kell néznünk a nemzetbiztonság terén, egyszerre technikai, intézményi-szabályozási, szemléletbeli, kommunikációs és biztonságtudatosítási jellegű. Jelen tanulmány az ehhez szükséges diskurzus megindításához kívánt hozzájárulni azzal, hogy a nemzetbiztonság értelmezése körüli problémákra irányította a figyelmet az információs korszakra való kitekintés mellett.

DIGITÁLIS SZUVERENITÁS ÉS FEGYVERRÉ TETT KÖLCSÖNÖS FÜGGÉS A DIGITÁLIS PIACOKON, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A SZELLEMI ALKOTÁSOK JOGÁRA

Harkai István*

1. Bevezető: a digitális platformok, mint kétoldalú piacok globális kontextusban

Napjainkra a világgazdaság egyik legfontosabb szegmensét a digitális platformszolgáltatások adják. Ezek között olyan globális óriások alakultak ki, amelyek gazdasági, politikai, társadalmi hatásaikat tekintve megkerülhetetlen szereplőkké váltak. A kétoldalú digitális platformok globális térnyerését az Egyesült Államok technológiai cégei dominálták az elmúlt két évtizedben. Ezek közé a tengerentúli vállalatok közé tartozik a Google-Alphabet, az Amazon, a Facebook/Meta, az Apple és a Microsoft. E cégek óriási, monopol-jellegű piaci dominanciára tettek szert, kihasználva a relatíve alacsony piacra jutási költségekből eredő, illetve a hálózati hatásból fakadó előnyöket.¹ E cégek globális jelenléttel bírnak, azonban két legfőbb piacuknak kétségtelenül Észak-Ame-

* Adjunktus, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Összehasonlító Jogi és Jogelméleti Intézet. ORCID: 0000-0003-1584-4196. A tanulmány elkészítését a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíja támogatta.

¹ A fent felsorolt cégek piaci kapitalizációja meghaladja a 15 trillió USD-t. Árbevételeik együttesen 2 trillió USD körül mozognak évente, miközben a globális mobil-operációsrendszerek piacán 99%, a keresőpiacon 90% a részesedésük, a felhőszolgáltatásoknak pedig 65%-át uralják. Ezen statisztikai adatok alátámasztásához ld. *Largest Companies by Marketcap*. <https://companiesmarketcap.com/>; *Top publicly traded tech companies by revenue*. <https://companiesmarketcap.com/tech/largest-tech-companies-by-revenue/>; *The 100 largest companies in the world by market capitalization in 2025*. <https://www.statista.com/statistics/263264/top-companies-in-the-world-by-market-capitalization/>. A platformgazdaság erőviszonyaihoz, a platformokat működtető gazdasági modellekhez és a szabályozási keretrendszer elemzéséhez részletesen ld. Valentini Pál: *Mennyire innovatívak a Big Tech vállalatok? Közgazdasági Szemle*, 2024. 22–56. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2024.1.22>; Yanis Varoufakis: *Technofeudalism – What Killed Capitalism*. London, The Bodley Head, 2023.; Frank Pasquale: *The Black Box Society – The Secret Algorithms That Control Money and Information*. Cambridge (Massachusetts) – London. (England), Harvard University Press, 2016.; Fabio Bassan: *Digital Platforms and Global Law*. Cheltenham (UK) – Northampton (MA, USA), Edward Elgar, 2021.; Gary Madden – Russel Cooper (szerk.): *The Economics of Digital Markets*. Cheltenham (UK) – Northampton (MA, USA), Edward Elgar, 2009.

rika és Európa számítanak. Ugyan Európa a maga közel 500 milliós lakosságával és magas vásárlóerejével, valamint az amerikaihoz hasonló kulturális közegével valóban természetes felvevő piaca az amerikai – és immár egyre növekvő mértékben kínai – digitális szolgáltatásoknak, saját maga nem tudott még kidolgozni olyan komplex digitális platformszolgáltatásokat, mint a fent nevezett óriások.² Ez egyértelmű versenyhátrányt jelent Európának.³

Ugyan Európa nem rendelkezik saját, nagyméretű digitális platformszolgáltatással, ettől még nagyon is fontos szereplő, mégpedig a hálózati infrastruktúrák, adatközpontok és mindenekelőtt a jogi szabályozás tekintetében. Ez utóbira már csak azért is rendkívüli mértékben szüksége van, mert az uniós állampolgárok jelentős mértékben kiszolgáltatottá váltak a külső – mindenekelőtt amerikai és kínai – technológiai óriások piaci erejének. Sőt, nem csak piaci erejének, hanem geopolitikai és jogi befolyásolásának. Hogy ennek a jelenségnek ellent tartson, az Európai Unió hozzákezdett ahhoz, amihez kiválóan ért: a jogalkotáshoz. Vagyis ahhoz, hogy szabályozási eszközökkel, európai érdekek mentén próbálja meg korlátozni a nagy online platformok piaci hatalmát. Ezek közé a szabályozási területek közé tartozik többek között a versenyjogi eljárásokkal és ágazatspecifikus szabályokkal kapcsolatos normák megalkotása, adatvédelmi bírságok kiszabása. Az online szolgáltatások megregulázásának körébe tartozik a GDPR,⁴ a CDSM irányelv,⁵ a DMA,⁶ a DSA⁷ és az AI Act⁸ is.

² Dan Ciuriak: *The Digital Revolution Has Transformed Geopolitics – Seeing can no longer be equated with believing*. *CIGI*, July 19, 2023. <https://tinyurl.com/478ke2ra> Vö. The future of digital regulation between the EU and the US. *CADÉ*, 12 Mar 2025. <https://tinyurl.com/msyk3bts>

³ Mario Draghi: *The future of European competitiveness. Part A – A Competitiveness strategy for Europe, September 2024*. Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2025. 23–38. <https://tinyurl.com/3z4387ew>; és Mario Draghi: *The future of European competitiveness. Part B – In-depth analysis and recommendations, September 2024*. Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2025. 67–91. <https://tinyurl.com/2e62s2c6>

⁴ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet), HL L 119., 2016.5.4., 1–88. o.

⁵ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/790 irányelve (2019. április 17.) a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról, valamint a 96/9/EK és a 2001/29/EK irányelv módosításáról, (CDSM irányelv) HL L 130., 2019.5.17., 92–125. o.

⁶ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/1925 rendelete (2022. szeptember 14.) a digitális ágazat vonatkozásában a versengő és tisztességes piacokról, valamint az (EU) 2019/1937 és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról (digitális piacokról szóló jogszabály, DMA), HL L 265., 2022.10.12., 1–66. o.

⁷ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/2065 rendelete (2022. október 19.) a digitális szolgáltatások egységes piacáról és a 2000/31/EK irányelv módosításáról (digitális szolgáltatásokról szóló rendelet, DSA) HL L 277., 2022.10.27., 1–102. o.

⁸ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/1689 rendelete (2024. június 13.) a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok megállapításáról, valamint a 300/2008/EK, a 167/2013/EU, a 168/2013/EU, az (EU) 2018/858, az (EU) 2018/1139 és az (EU) 2019/2144 rendelet, továbbá a 2014/90/EU, az (EU) 2016/797 és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról (a mesterséges intelligenciáról szóló rendelet), HL L 2024/1689, 2024.7.12.

Mindezen jogszabályok összességét értelmezhetjük az Európai Unió digitális szuverenitási stratégiájának részeként is, aminek a célja, hogy a kontinens visszaszerezze és megőrizze az ellenőrzést a digitális tér felett. Enélkül ugyanis az amerikai és kínai cégek szabnák meg az online gazdaság és a digitális platformok működési feltételeit.

Kína mindeközben külön fejlődési pályát járt be a platformgazdaságban. A kínai állam elejétől fogva tudatosan korlátozta a nyugati versenytársak tevékenységét és jelenlétét a „Nagy Tűzfal” politikája révén, amivel párhuzamosan tevékeny támogatja a hazai technológiai óriások felemelkedését. Ennek eredménye egy sajátos digitális ökoszisztéma lett, olyan óriásokkal, mint az Alibaba, a Tencent, a Baidu és a TikTok, illetve annak anyavállalata, a ByteDance, amelyek védett, protekcionista környezetben tudtak megerősödni, majd kilépni a nemzetközi piacokra. Ezzel egy időben a vállalatok továbbra is erőteljes állami kontroll alatt állnak, amely komoly kérdéseket vet fel a digitális szuverenitás és annak érvényesíthetősége tekintetében.⁹

Napjainkra tehát kialakult egy hárompólusú (USA–EU–Kína) digitális gazdaság, amely geopolitikai szempontból sem elhanyagolható kérdéseket vet fel. Az innováció élén továbbra is az Egyesült Államok jár. Erre gyors ütemben zárkózik fel az állami kontroll alatt működő kínai technokapitalista modell. A két versenytárs mögött egyelőre lemaradva az EU igyekszik megteremteni a saját stratégiai autonómiáját a digitális platformágazatban. A legégetőbb kérdés ebben a szektorban nem pusztán gazdasági és versenyjogi aspektusokkal bír, hanem – ahogy arra fentebb már utaltam – komoly geopolitikai vonatkozásai is vannak. Mégpedig azért, mert ahol a piacokat néhány transznacionális vállalat kontrollálja, ott felmerül a kérdés: ki ellenőrzi valójában az adatokat, a kommunikációs csatornákat és az online diskurzus tereit? Az Egyesült Államok innovátorai¹⁰ sokáig a szabad és szabályozásoktól mentes internet hívei voltak. Kína ezzel szemben már igen korán a szuverén ellenőrzés modelljét építette fel. Európa pedig – ráébredve saját technológiai és innovációs lemaradására¹¹ – igyekszik olyan, a digitális platformgazdaságra és a digitális egységes piacra szabott normarendszert megalkotni, amely a közös értékeket (adatvédelem, szabad és tisztességes verseny) és Európa igényeit helyezi előtérbe. E három, alapjaiban eltérő törekvés érzékeny pontokon metszi egymást, amely természetes feszültséget generál. Transzatlanti feszültségek fakadnak például abból, hogy az EU technológiai szabályait az Egyesült Államok saját cégeit sújtó, protekcionista intézkedések sorozataként érzékeli, miközben az uniós jogalkotó a piacok tisztességes és versengő jellegét és a fogyasztók védelmét kezeli prioritásként.¹²

⁹ Ciuriak i. m.

¹⁰ Az Egyesült Államok története során végig elől járt az innovációban. Ennek összefoglalásához ld. Walter Isaacson: *Innovátorok. Hogyan indította el egy csapat hacker, zseni és geek a digitális forradalmat.* Budapest, HVG Könyvek, 2015.

¹¹ Érdemes ehelyütt röviden felidézni, hogy az iwiw nevű magyar közösségi weboldal lényegében a Facebook előfutárának is tekinthető. A felületet 2002-ben alapították, két évvel a Facebook előtt. Tevékenységét 2014-ig folytatta, amikor az oldal megszűnt. 2012 januárjában 4,7 millió felhasználóval rendelkezett. Az iwiw története egy azon innovációk közül, amelyek az ezredforduló Európájában jöttek létre, majd az amerikai versenytársak térhódításával elenyésztek.

¹² Ciuriak i. m.; vö. The future of digital regulation... i. m. <https://tinyurl.com/msyk3bts>

A tanulmány legfőbb célja annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy az Európai Unió szabályozói eszköztára – különösen a DMA, a DSA és az AI Act – képesek lesznek-e jogi eszközökkel ellensúlyozni a technológiai és innovációs lemaradást a globális platformgazdaságban. A kutatás módszertana a klasszikus dogmatikai, doktrínális és összehasonlító jogi megközelítéseket ötvözi a nemzetközi kapcsolatok fogalomrendszeréből kölcsönvett „fegyverré tett kölcsönös függőség” (*weaponized interdependence*) elméletével. A vizsgálat során azt a hipotézist kívánom igazolni, hogy a szellemi alkotások joga és a digitális piacok szabályozása már nem csupán jogtechnikai kérdés, hanem az uniós „szabályozási hatalom” (*regulatory power*) olyan stratégiai eszközei, amelyek célja a digitális szuverenitás visszaszerzése és a globális hálózati fojtópontok (*chokepoints*) feletti – legalább regionális – kontroll kiépítése és fenntartása.

2. Digitális szuverenitás geopolitikai összehasonlításban

A digitális szuverenitás kérdése néhány éve került a geopolitikai eszmecserék homlokterébe. A megközelítés lényege annak vizsgálata, hogy az állam vagy politikai közösség képes-e önállóan szabályozni és kontrollálni a digitális infrastruktúráját, adatait és technológiai folyamatait, miközben korlátozza a saját joghatósági területén történő más állami vagy vállalati befolyásszerzést.¹³ Az Európai Unióban a digitális szuverenitás stratégiai törekvéssé vált. Az uniós jogalkotó igyekszik biztosítani az alapértékek és jogok – ideértve az adatvédelmet, a szabad és tisztességes versenyt és az alapjogok védelmét – a digitális korban és térben is maradéktalanul érvényesüljenek. Kiemelten fontos szempont továbbá az is, hogy az Európai Unió cselekvőképessége fennmaradjon, sőt erősödjön egy olyan globális térben, amelyet egyelőre döntő részben Európán kívüli hatalmak határoznak meg.¹⁴ Ez pedig lényegesen többet kíván, mint az adatvédelmi, versenyjogi, platformjogi és szellemi alkotásokra vonatkozó átfogó szabályok meghatározása. A végső cél az kell, hogy legyen, hogy Európa visszaszerezze és megerősítse az ellenőrzést a digitális infrastruktúrák, adatok és technológiai szabványok felett.¹⁵

¹³ Stephane Couture – Sophie Toupin: What does the notion of „sovereignty” mean when referring to the digital? *New Media & Society*, Vol. 21., No. 10. (2019) 2305–2319. <https://doi.org/10.1177/1461444819865984> Vö. Luciano Floridi: The Fight for Digital Sovereignty: What It Is, and Why It Matters, Especially for the EU. *Philosophy & Technology*, Vol. 33, N. 3. (2020) 369–378. <https://doi.org/10.1007/s13347-020-00423-6>; Julia Pohle – Thorsten Thiel: Digital sovereignty. *Internet Policy Review*, Vol. 9., Issue 4. (2020) 1–19. <https://doi.org/10.14763/2020.4.1532>; Frész Ferenc: Az Európai Unió digitális szuverenitásának illúziója – A GDPR és az amerikai Cloud Act, avagy az Európai Unió és az USA geopolitikai és gazdasági küzdelmének két központi eleme. *Cyber Threat Report*, 2025. júl. 31. <https://www.cyberthreat.report/p/az-europai-unio-digitalis-szuverenitasanak>

¹⁴ Az uniós törekvésekhez lásd különösen: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. 2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021DC0118>.

¹⁵ A stratégia európai megjelenéséhez lásd különösen: Tambiama Madiega: Digital Sovereignty for Europe. EPRS Ideas Paper – Towards a more resilient EU. *EPRS Ideas Paper*, July 2020. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651992/EPRS_BRI\(2020\)651992_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651992/EPRS_BRI(2020)651992_EN.pdf) Vö. Frész i. m.

A digitális szuverenitás és a platformok vonatkozásában markáns törésvonal bonthatkozik ki, illetve mélyül el az Egyesült Államok és az Európai Unió között. A konfliktus egyik első forrása a transzatlanti adatáramlás kérdése volt. A GDPR szigorú szabályokat határoz meg a személyes adatok EU-n kívülre irányuló továbbítása vonatkozásában, kivéve, ha a célország nem nyújt biztos, az uniós joggal megegyező szintű védelmet.¹⁶ Ezzel párhuzamosan az Egyesült Államok elfogadta a Cloud Act törvényt,¹⁷ amely kötelezi az amerikai joghatóság alá tartozó szolgáltatókat, hogy akár külföldön tárolt adatokat is adjanak át az amerikai hatóságoknak.¹⁸ A két jogszabály kollíziója szembetűnő: az uniós adatvédelmi elvek és az amerikai nemzetbiztonsági adatigények összeférhetetlennek tűnnek egymással, egyszerre nem teljesíthetők maradéktalanul.¹⁹ Ez a konfliktus kiviláglik az ún. *Schrems I-II* ügyekből²⁰ is, amelyek érvénytelenítették a korábbi EU–USA adatcsere keretrendszereket (Safe Harbor, illetve Privacy Shield). Az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban: EUB) ugyanis kimondta, hogy az amerikai megfigyelési törvények (pl. FISA 702)²¹ túlzott mértékben avatkoznak be az európai polgárok magánszférájába, és nem biztosítanak megfelelő jogorvoslatot, így az Egyesült Államok nem tekinthető „megfelelő védelmet nyújtó” országnak.²² Az ítéletek következménye az lett, hogy az Európai Unió és az Egyesült Államok között

¹⁶ Ld. a GDPR 44–50. cikkeit, a személyes adatok harmadik országokba vagy nemzetközi szervezetek részére történő továbbítása vonatkozásában.

¹⁷ Clarifying Lawful Overseas Use of Data Act (CLOUD Act), Pub. L. No. 115-141, Div. V, 132 Stat. 1213-25 (2018).

¹⁸ 2713 §. Required preservation and disclosure of communications and records.

¹⁹ A GDPR és a Cloud Act kollíziójához lásd: Initial legal assessment of the impact of the US Cloud Act on the EU legal framework for the protection of personal data and the negotiations of an EU-US Agreement on cross-border access to electronic evidence. Vö. Paul Schwartz – Karl-Nikolaus Peifer: Data Localization Under the CLOUD Act and the GDPR. *Computer Law Review International – A Journal of Information Law and Technology*, 1/2019. 1–10. <https://doi.org/10.9785/cr-2019-200102>; Peter Swire: When does GDPR Act as a Blocking Statute: The Relevance of a Lawful Basis for Transfer. *Cross-Border Data Forum*, November 4, 2019. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3473187>

²⁰ A Schrems I. és II. ügyekben az EUB megsemmisítette az EU–USA adattovábbításra vonatkozó keretrendszereket (*safe harbor*, illetve *privacy shield*). Ennek indoka az volt, hogy az amerikai nemzetbiztonsági szervek tömeges és aránytalan adathozzáférése sértette az uniós alapjogokat. Az EUB ezen felül az adatkezelőket a célország tényleges védelmi szintjének eseti vizsgálatára kötelezte. Ld. C-362/14. Maximilian Schrems vs. Data Protection Commissioner és Digital Rights Ireland Ltd. ECLI:EU:C:2015:650; C-311/18. Data Protection Commissioner vs. Facebook Ireland Ltd, Maximilian Schrems. ECLI:EU:C:2020:559.

²¹ Az EUB a Schrems II. ügyben a tömeges megfigyeléseket lehetővé tevő amerikai jogszabályok közül a külföldi hírszerzésről szóló törvény 702. szakaszát külön is kiemelte (*Foreign Intelligence Surveillance Act – FISA 702*), valamint a 12333. számú elnöki rendeletet (*Executive Order 12333*) is nevesítette. Ezek a jogszabályok egyedi bírósági engedély és bűncselekmény megalapozott gyanúja nélkül lehetővé teszik az amerikai hírszerző szervek részére a külföldi, nem amerikai állampolgárok elektronikus kommunikációs adataihoz való tömeges hozzáférést. Ld. Schrems II. ügy, 178–185. pontok.

²² A tömeges adathozzáférés aránytalanságát az EUB már a Schrems I. ügy 94. pontjában kimondta, hogy az ilyen gyakorlat sérti az Európai Unió Alapjogi Charta 7. cikkében foglalt magánélet tisztelgetben tartásához fűződő jogot. A Schrems II. ügy 180–184. pontjaiban az EUB pedig azt mondta ki, hogy a FISA 702. szakasza nem tartalmaz megfelelő korlátozásokat és garanciákat a nem amerikai állampolgárokkal szemben. Ezen túlmenően az ítélet 192. pontja lefektette, hogy az amerikai jog nem biztosít az Alapjogi

állandósult az adatáramlás jogi alapjait illető bizonytalanság, amelyet ideiglenes megoldásokkal²³ próbáltak meg orvosolni.

A digitális szuverenitás kérdéséhez nem csak az adatáramlás, hanem az adatlokalizáció kérdése is szorosan kapcsolódik. Az adatlokalizáció olyan jogszabályi vagy politikai követelmény, amely előírja, hogy egy adott ország polgárai, illetve üzemeletői által generált adatokat fizikailag is az adott ország területén lévő szervereken kell tárolni és kezelni.²⁴ Ami e tekintetben Kínát illeti, a távolkeleti nagyhatalom a kiberbiztonság és adatbiztonság, valamint az adatlokalizáció vonatkozásában szigorú előírásokat alkalmaz, különös tekintettel a személyes és a kritikus adatokra. Ennek fényében nem meglepő, hogy a külföldi felhőszolgáltatók csak kínai partnerrel – például 21Vianet – együttműködve végezhetik tevékenységüket. Nemzetbiztonsági okokra hivatkozva a hatóságok pedig bármikor hozzáférhetnek a belföldön tárolt adatokhoz, miközben bizonyos adatokat – például az állampolgárok személyes adatait – tilos külföldre továbbítani. Ezzel párhuzamosan a kínai kormányzat a külföldön tárolt adatokat nemzetbiztonsági kockázatnak tekinti. A határokon átnyúló digitális szolgáltatást nyújtó kínai techcégek esetében ezzel éppen ellentétes aggályok merültek fel. Számos nyugati ország joggal tart attól, hogy felhasználói adatok kerülhetnek a kínai kormány kezébe, mivel ezek a cégek mélyen integrálódtak a kínai állami gépezetbe, kiszolgálva a kormányzati adatigényeket.²⁵

Kínához képest az Európai Unió az adatlokalizáció és a szabad adatáramlás vonatkozásában alapvetően megengedőbb volt, amennyiben az adatvédelem magas szintje biztosítva volt. Az utóbbi időben azonban az EU-ban is teret nyertek az olyan vélemények, amelyek szerint egyes érzékeny adatkategóriák esetén (például kormányzati adatok, egészségügyi adatok) ki kell építeni az európai adattárolás és feldolgozás kereteit, infrastruktúráját. Ennek a megváltozó vélekedésnek lett a gyümölcse az EU *Gaia-X*

Charta 47. cikkének megfelelő, bíróság előtt érvényesíthető jogorvoslati jogot az uniós polgárok számára az USA hírszerző szervezeteivel szemben.

²³ A megoldást az amerikai és európai döntéshozók a harmadik adattovábbítási keretrendszer (*EU-US Data Privacy Framework*) kialakításában találták meg. Az Európai Bizottság által elfogadott határozat (A Bizottság 2023/1795 végrehajtási határozata az (EU) 2016/679 európai parlamenti és tanácsi rendelet szerint a személyes adatoknak az EU-USA adatvédelmi keret által biztosított megfelelő szintű védelméről) jogalapját a Joe Biden elnök által kiadott 14086. számú elnöki rendelet teremtette meg (*Executive Order 14086*), amely a korábbi EUB ítéletek kritikáira reagálva bevezette a szükségesség és arányosság elvét az amerikai hírszerzési gyakorlatba, és létre hozott egy új jogorvoslati fórumot is (*Data Protection Review Court*). Ez a megoldás is ugyanakkor úgy tűnik, hogy csak ideiglenes, mert a megfigyeléseket lehetővé tevő amerikai törvények érdemben továbbra sem változtak.

²⁴ Az adatlokalizáció követelményének részletszabályaihoz lásd a nem személyes adatok Európai Unióban való szabad áramlásának keretéről szóló, 2018. november 14-i (EU) 2018/1807 európai parlamenti és tanácsi rendelet 3. cikk 5. pontját.

²⁵ A kínai adatszuverenitási rendszert a következő három jogszabály határozza meg: *Cybersecurity Law of the People's Republic of China*, *Data Security law of the People's Republic of China* és *Personal Information Protection Law of the People's Republic of China*. E jogszabályokban meghatározott adatlokalizációs előírások érvényesüléséhez és a külföldi felhőszolgáltatásokra kényszerített helyi partnerségekre ld. Lizhi Liu: *The Rise of Data Politics: Digital China and the World. Studies in Comparative International Development*, Vol. 56. (2021) 55–58. <https://doi.org/10.1007/s12116-021-09319-8>

kezdeményezése,²⁶ amely célul tűzte ki az európai felhőinfrastruktúra megteremtését, csökkentve ezáltal az amerikai függésnek való kitettséget. Erre reagálva az amerikai szolgáltatók ún. *szuverén felhőmegoldásokat* kezdtek kínálni az európai ügyfeleknek. A Google és az Amazon például európai adatközpontokat is nyitott.²⁷ Az adatok fizikai elhelyezkedése azonban nem jelent automatikusan adatszuverenitást, mert az amerikai Cloud Act hatálya alól nem mentesít az adatok tárolási helye, ezért egy amerikai cég egy európai adatközpontból is továbbíthat adatot az Atlanti-óceán túlsó partjára, amennyiben ennek a törvényi feltételei fennállnak.²⁸ Vagyis a teljes adatszuverenitás és technológiai autonómia eléréséhez nem elég az európai adattárolási infrastruktúra megteremtése, hanem technológiai-intézményi-jogi lépések kellenek. Ebből következő, hogy Európának szüksége van európai tulajdonú felhőszolgáltatásokra, titkosítási megoldásokra, saját fűlvezetőgyártó-kapacitás kiépítésére.²⁹

Az európai törekvések globális kontextusban értelmezendők. Minden nagyhatalom megpróbálja érvényre juttatni saját szuverenitási igényeit a digitális, online térben. Az Egyesült Államok, amely a digitalizáció és az internet fejlődésének élharcosa volt, lázasan igyekszik megőrizni technológiai vezető szerepét, amelyben olyan eszközöket is felhasznál, mint az extraterritoriális jogérvényesítés és egyfajta jogi norma-export.³⁰ Kína és Oroszország ugyancsak a szuverén kibertér koncepcióját kívánja

²⁶ GAIA-X: Driver of digital innovation in Europe. Featuring the next generation of data infrastructure. Vö. Simona Autolitano – Agnieszka Pawlowska: Europe's Quest for Digital Sovereignty: GAIA-X as a Case Study. *Instituto Affari Internazionali Papers*, Vol. 21., N. 14. (2021); Andreas Baur: European ambitions captured by American clouds: digital sovereignty through Gaia-X? *Information, Communication & Society*, Vol. 29., No. 2. (2026) 417–434. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2025.2516545>

²⁷ Advancing digital sovereignty on Europe's terms; AWS Digital Sovereignty Pledge: Control without compromise.

²⁸ A Cloud Act 2713. §-a lefekteti az adatszolgáltatási kötelezettség extraterritoriális hatályát, kimondva, hogy az elektronikus hírközlési szolgáltató köteles eleget tenni az adatszolgáltatási kötelezettségeinek a birtokában, őrzetében vagy ellenőrzése alatt álló (*possession, custody, or control*) adatok tekintetében, függetlenül attól, hogy az adott kommunikáció, rekord vagy egyéb információ az Egyesült Államokon belül vagy kívül helyezkedik-e el. Vagyis a szimpla európai adatlokalizáció nem mentesít az amerikai joghatóság alól, ha az amerikai szolgáltató technológiai vagy jogi hozzáférési képessége fennmarad. Ez kiválóan megvilágítja azt stratégiát is, ami szerint az amerikai felhőszolgáltatók az európai partnerekkel (pl. T-Systems) együttműködve szuverén felhőszolgáltatásokat kínálnak. Ha a titkosítási kulcsok feletti rendelkezés kizárólag az európai partnernél maradna, az amerikai anyagcég elveszthetné az adatok feletti tényleges ellenőrzési kontrollt, mentesülve ezáltal a Cloud Act szerinti adatszolgáltatási kötelezettség alól. Vö. Schwartz–Peifer i. m. 1–5.

²⁹ A technológiai autonómia hiányából fakadó európai kitettség orvoslását célozza az Európai Parlament 2026. január 22-i állásfoglalása az európai technológiai szuverenitásról és a digitális infrastruktúráról [2025/2007(INI) – *European technological sovereignty and digital infrastructure*]. A saját európai fűlvezetőgyártó-kapacitás stratégiai megteremtésének jogszabályi hátteréhez pedig lásd az Európa fűlvezető-ökoszisztémáinak megerősítését célzó intézkedési keret létrehozásáról és a 2021/694 rendelet módosításáról szóló, 2023. szeptember 13-i (EU) 2023/1781 európai parlamenti és tanácsi rendelet (csiprendelet), amely a fűlvezetők gyártásában 20%-os európai részesedés elérését tűzte célul 2030-ig. Vö. Frész i. m.

³⁰ A témához lásd különösen: Harkai István: Régi klisék új köntösben? Territorialitás és jogi földrajz a szerzői jogban, különös tekintettel a határtalan internetre. *Iustum Aequum Salutare*, 2023/3. 109–142.; István Harkai–Péter Mezei: Recalibrating Territoriality in Platform End-User License Agreements. In:

megvalósítani. Ami tehát az analóg, több pólusú világban polarizáció címszó alatt zajlik, az megfigyelhető az online térben is. Az online és offline tér pedig kölcsönhatásban áll egymással, mert az analóg, offline stratégiai döntések fókuszában és hátterében is egyszerre állnak adatok és a digitális kontroll kérdései.³¹

Ezt a fentebb említett jelenséget „*techno-nacionalizmusnak*” is nevezhetjük, amely fogalom arra utal, hogy az államok a technológiai- és adatfölény megszerzését kulcsfontosságú nemzetbiztonsági és gazdasági-jóléti kérdésnek tekintik.³² Ez a gondolkodásmód az globális internetes infrastruktúra és elérés széttöredezéséhez vezethet („*splinternet*”), ahol az egyes régiók, geopolitikai blokkok saját jogszabályi keretrendszerük logikája mentén próbálják meg a világhálót és az azon folyó digitális, online tevékenységeket szervezni. Vagyis a multipoláris világrend globális szembenállása leképeződni látszik a digitális, online térben is, amely kihívás elé állítja nem csak a nemzetállami, hanem a nemzetközi jogalkotókat is.³³

3. Az adat, mint vagyoni értékű jog

A digitális platformok korában az adat a világgazdaság egyik legfontosabb erőforrásává vált. A modern gazdaságok működését immár nem csak a rendelkezésre álló, kibányászható nyersanyagok, ritkaföldfémek, a mezőgazdasági termőterületek nagysága, a hozzáférhető tengeri erőforrások, a humántőke és infrastruktúra határozzák meg, hanem az a mérhetetlen mennyiségű adattömeg, amely a digitális, online platformokon és olyan eszközökön keletkezik, amelyek egymással és az internettel is összeköttetésben állnak. A hagyományos erőforrásokhoz képest az adatok jogi státusza, illetve annak körvonalai kevésbé jól meghatározottak. A hagyományos, kontinentális polgári jogi dogmatika nehezen tudja az adatot a meglévő keretrendszerbe illeszteni. Az adat ugyanis nem dolog. Nem bír fizikai léttel, legfeljebb csak az adathordozó, amire rögzítik, bár ez, a felhőszolgáltatások világában, szintén egyre távolabb esik a hagyományos

Dusan Popovic – Rainer Kulms (szerk.): *Repositioning Platforms in Digital Market Law*. Cham, Springer Nature Switzerland, 2024. 55–81. https://doi.org/10.1007/978-3-031-69678-7_3

³¹ Oroszország és Kína álláspontjához részletesen ld. Nyáry Gábor: Az adatok geopolitikája: az Internet mitikus szabadságától a digitális szuverenitás felé. *Cyberblog*, 2020.12.07. <https://tinyurl.com/ypkb39uw>; Nyáry Gábor: Kiberdiplomácia: hatalom, politika és technológia a geopolitika ötödik dimenziójában. In: Molnár Anna – Molnár Dóra (szerk.): *Kiberdiplomácia*. Budapest, Ludovika, 2022. 27–53.; Molnár Dóra: *Nagyhatalmi kiberdiplomácia – az Egyesült Államok, Kína és Oroszország a nemzetközi kiberporondon*. In: Molnár–Molnár (szerk.) i. m. 73–92.; Julien Nocetti: *A Splintered Internet? Internet Fragmentation and the Strategies of China, Russia, India and the European Union*. IFRI Studies – Geopolitics of Technology Center, 2024. 6–32.

³² A techno- és innovációs nacionalizmus kérdésköréhez lásd különösen: Sapna Kumar: Innovation Nationalism. *Connecticut Law Review*, Vol. 51., No. 2. (2019) 205–246.; Nyáry i. m.; Jing Li – Daniel M. Shapiro – Anastasia Ufimtseva – Peng Zhang: Techno-nationalism and cross-border acquisition in an age of geopolitical rivalry. *Journal of International Business Studies*, Vol. 55. (2024) 1190–1203. <https://doi.org/10.1057/s41267-024-00721-7>; Yadong Luo: Illusion of techno-nationalism. *Journal of International Business Studies*, Vol. 53. (2022) 550–567. <https://doi.org/10.1057/s41267-021-00468-5>

³³ Liu i. m. 47–56.

magánjogi felfogástól.³⁴ Az adat továbbá nem része a szellemi alkotások jogának sem, nem lehet szellemi terméknek tekinteni, legalábbis nem közvetlen módon. Ettől persze igaz, hogy a digitális adatok maguk rejthetnek szellemi – első sorban szerzői és kapcsolódó jogi oltalom alatt álló – alkotásokat, illetve az adatbázis maga *sui generis* és szerzői jogi oltalom alatt állhat.³⁵ Vagyis közvetett módon lehet szó az adatok, illetve azok előállítás, összeállítás, tárolása tekintetében különféle jogszabályi oltalmi formákról, azonban ezen túlmenően is fontos lenne végre megnyugtatóan tisztázni, hogy maga az adat, mint digitális vagyoni eszköz, lehet-e a hagyományos értelemben vett tulajdonjog tárgya,³⁶ kezelhető-e vagyoni értékű jogként?

A magyar jogrendszerben a vagyoni értékű jog hagyományosan olyan – akár – forgalomképes, pénzben kifejezhető, értékkel bíró jogot jelent, amely nem kapcsolódik konkrét dologhoz, de önállóan átruházható vagy felhasználására, használatára illetve hasznosítására engedély adható. Ilyen lehet például a szellemi alkotás (szerzői mű, kapcsolódó jogi teljesítmény, védjegy, szabadalom), a földhasználati jog, vagy a haszonélvezeti jog. A kérdés tehát adja magát: tekinthetjük-e az adatokat vagyoni értékű, tulajdoni jellegű jognak, amely átruházható? A jelenlegi európai és magyar magánjogi gondolkodás a személyes adatot nem tekinti ilyen vagyoni értékű jognak, hanem az adott természetes személy információs önrendelkezési joga részeként gondol rá.³⁷ Ezzel szemben az angolszász megközelítésben felmerült olyan érv, miszerint az online

³⁴ Az adat, mint vagyoni értékkel bíró elem és a polgári jogi dolog fogalom dogmatikai bászorolásának problémájához, illetve a kontinentális dologi jogi fogalmi keretekhez részletesen ld. Parti Tamás: *A digitális adatok tulajdoni adaptációja, a digitális javak vagyoni jogi kölcsönhatásainak tükrében*. PhD értekezés. Károli Gáspár Református Egyetem, 2023. 192–234. https://real-phd.mtak.hu/1873/1/Parti_Tamas_Disszertacio_watermark.pdf Az adatokkal kapcsolatos szerződések típusairól részletesen ld. Neil Cohen – Christiane Wendehorst: *ALI-ELI Principles for a Data Economy – Data Transactions and Data Rights*. American Law Institute and the European Law Institute, ELI Final Council Draft, 2021. 48–124. <https://tinyurl.com/ycxfztzy>

³⁵ Parti i. m. 165–175. Emellett pedig érdemes megemlíteni, hogy az adatok adatbázis formájában szellemi oltalom tárgyát képezik, méghozzá kétféle módon. Az egyik a *sui generis* oltalom, amely az adatbázis előállításába történő befektetést védi, a másik pedig az adatbázisok szerzői, gyűjteményes műként történő oltalmazása, amennyiben az adatok összegyűjtése és még inkább elrendezése egyéni, eredeti jellegű alkotói tevékenység eredménye. Ennek részletszabályaihoz lásd: az adatbázisok jogi védelméről szóló, 1996. március 11-i 96/9/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv 3–6. cikk, illetve a *sui generis* védelmet garantáló 7. cikk.

³⁶ A magánjogi dogmatika történetében nem az adat és a digitális javak az első olyan kategória, amely a dolog fogalmának és a tulajdonjog koncepciójának újra gondolását teszi szükségessé. A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 5:14. § (2) bekezdése kimondja, hogy a dologra vonatkozó szabályokat megfelelően alkalmazni kell a pénzre és az értékpapírokra, valamint a dolog módjára hasznosítható természeti erőkre. Ez a pont nyilvánvalóan nem vonatkoztatható az adataira. A jogalkotó ezzel a megfogalmazással az olyan erőforrásokat kívánta meg analógia útján a dolgok fogalmi körébe vonni, mint például a villamos áram, amelynek dologként való elfogadása az erőforrás eladhatóságát, illetve az áramlopás büntethetőségét volt hivatott biztosítani. Ez a törekvés a XIX–XX. század fordulóján igen hasonló, az adatok, digitális javak jogi értékelésével kapcsolatos vitákat generált a jogtudományban. Ld. Parti i. m. 208.

³⁷ Axel Metzger – Zohar Efroni – Lena Mischau – Jakob Metzger: *Data-Related Aspects of the Digital Content Directive*. *JIPITEC*, Vol. 9. (2018) 93–94.; Parti Tamás: *Adat – érték – vagyon – tulajdon relációk*. *Gazdaság és Jog*, 2022/9–10. 55–58.; Parti i. m. 43–86.

gazdaság fogyasztóit vagyoni jellegű jogok illetik meg saját személyes adataik felett, amelynek hasznosításáért egyfajta osztalék kellene, hogy megillesse őket.³⁸ Az adatnak ugyanakkor van egy olyan sajátossága, hogy egyszerre többen is birtokolhatják, lemásolhatják, miközben az adatok létrejötte és értéke maga is nagyban függ a felhasználás kontextusától.³⁹

Másfelől közelítve az adat afféle „közjóság”, amely felfogás maga után vonja az igényt arra, hogy az adatot bárki szabadon felhasználhassa. Ennek az álláspontnak a támogatói úgy vélik, hogy az adatok tulajdoni-jellegű jogosultságokkal való felruházása túl merevvé és lassúvá tenné az adatok felhasználhatóságát, amely pedig fékezne az innovációt. Ebből pedig következik, hogy az az entitás, amely túl szigorú adatvédelmi jogi konstrukciókat állít fel, lemarad az egyre gyorsuló globális versenyben. Ezért aztán az adatok felhasználására vonatkozó gyakorlat inkább egy köztes megoldás felé mozdult el. Eszerint az adatok felett bizonyos felügyeleti és hasznosítási jogokat kell biztosítani az érintetteknek. Európában a GDPR erős felügyeleti keretet ad a felhasználáshoz való hozzájárulás, a hozzáférés és a törlés joga tekintetében.⁴⁰ Emellett pedig a szintén uniós Data Act⁴¹ például a gépjárművek vagy okoseszközök által generált adatokhoz kapcsolódóan lehetővé tenné az eszköz használója számára, hogy a személyes adatnak egyébként nem minősülő információkhoz hozzáférjen, illetve azokat hasznosítsa. Ez a megközelítés közelebb áll egy kvázi vagyoni jogi jellegű kontrollhoz az adatok felett.⁴²

Parti Tamás a digitális adatok feletti tulajdonjog kialakulásának lehetőségeivel kapcsolatban rámutat arra, hogy Magyarországon már ma is léteznek olyan jogintézmények, amelyek valamilyen formában védik az adatokhoz, és azok felhasználásához fűződő felhasználói érdekeket. Ilyenek például a személyes adatok védelme, az adatbázisokra vonatkozó szerzői és *sui generis* oltalom, az üzleti titok védelme, illetve

³⁸ Az angolszász jogrendszerekben, mindenekelőtt az Egyesült Államokban a személyes feletti tulajdonjog (*property*) elismerése, illetve a technológiai vállalatok bevételeiből való, végfelhasználóknak, fogyasztóknak fizetendő adatosztalék (*data dividend*) kérdése az elmúlt évek egyik meghatározó vitatémája volt. Ezzel kapcsolatban ld. különösen: Steven H. Hazel: *Personal Data as Property*. *Syracuse Law Review*, Vol. 70., No. 4. (2020) 1056–1113. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3669268> Egy másik megközelítés felveti, hogy az adatot a munka eredményének tekintsük. Ld. Imanol Arrieta-Ibarra – Leonard Goff – Diego Jiménez-Hernández – Jaron Lanier – E. Glen Weyl: *Should We Treat Data as Labor? Moving Beyond „Free”*. *AEA Papers and Proceedings*, Vol. 108. (2018) 38–42. <https://doi.org/10.1257/pandp.20181003>

³⁹ Parti i. m. 74. és 79.

⁴⁰ A szóban forgó kvázi felügyeleti jogokhoz ld. GDPR 6–7. cikk (az adatkezelés jogszerűsége és a hozzájárulás feltételei), 15. cikk (az érintett hozzáférési joga), 17. cikk (törléshez való jog). Vö. Alek Tarkowski – Francesco Vogelegang: *The argument against property rights in data. Ensuring access to data though non-exclusive access rights*. *Open Future Policy Brief*, #1., 2021. <https://tinyurl.com/mrtye29>

⁴¹ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2023/2854 rendelete (2023. december 13.) a méltányos adathozzáférésre és -felhasználásra vonatkozó harmonizált szabályokról, valamint az (EU) 2017/2394 rendelet és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról (adatrendelet), HL L, 2023/2854, 2023.12.22.

⁴² Az Adatrendelet és az adatokhoz fűződő vagyoni érdekek metszéspontjaihoz ld. Martina Eckardt – Wolfgang Kerber: *Property rights theory, bundles of rights on IoT data, and the EU Data Act*. *European Journal of Law and Economics*, Vol. 57., N. 1. (2024) 113–143. <https://doi.org/10.1007/s10657-023-09791-8>

olyan büntető törvényi tényállások, amelyek a személyes adatok tiltott megszerzésével és jogellenes felhasználásával kapcsolatosak.⁴³ Ennek ellenére Magyarországon sincs egyelőre olyan jogszabályi konstrukció, amely az adatok birtokosai számára valamiféle tulajdoni jellegű konstrukciót hozna létre. Parti szerint ez részben azzal magyarázható, hogy az adatok nem úgy működnek, mint a hagyományos tulajdon, vagy akár a szellemi tulajdon oltalmi tárgyai. A digitális adatok nagy mennyiségben előállíthatók, más adatokkal kombinálhatók és újrahasznosíthatók. A bennük rejlő információ értéke kumulatív és kontextusfüggő.⁴⁴ Az adat keletkezése gyakran egy összetett folyamat eredménye, ezért felmerül a lehetősége annak is, hogy az adatok – a *creative commons*-hoz hasonlóan⁴⁵ – egyfajta *data commons* erőforrásként kerülnek hasznosításra, ami megosztási kötelezettséget von maga után a digitális platformok részéről, amely pedig az adatokból származó piaci monopolhelyzet elkerülését segíthetné elő.

A személyes adatok forgalomképes vagyonelemmé válása ezen túlmenően a digitális magánszféra egyébként is bomladozó egységét bonthatná meg, mert a piaci logika egyszerűen felülírná az emberi méltóság és az önrendelkezéshez való jog logikája által diktált hasznosítási formákat és a pusztá nyereséget helyezni előtérbe.⁴⁶ Emellett komoly hatást gyakorolhatna az innovációra és a versenyre, ha az adatok mozgását és felhasználását túl szigorú, tulajdoni jellegű szabályokhoz kötnénk. Ne felejtjük ugyanis, hogy mind a hagyományos tulajdonjogi konstrukció, mind pedig a szellemi tulajdon abszolút szerkezetű és negatív tartalmú jogviszonyt keletkeztet, ahol a tulajdonjog átszállása, illetve a szellemi termék felhasználása szigorú szerződéses keretek között történhet. A digitalizáció és az online platformok térhódítása pedig már régen megmutatta, hogy a szellemi alkotások online felhasználásának jogosítása meglehetősen nehézkesen működik az online térben. Az is evidens ugyanakkor, hogy a túl laza, vagy éppen egyáltalán nem létező szabályrendszer miatt a személyes és személyhez nem kapcsolódó digitális adatok szabad prédává tétele ugyancsak sértheti a jogbiztonságot.

Erre tekintettel az EU az arany középút kialakítására törekedve az *adatközösségek* (*data altruism*) kialakítását igyekszik elősegíteni, ami egyfajta *fair use*-jellegű adatfelhasználást tenne lehetővé.⁴⁷ Ez biztosítaná az adatok széles körben történő felhasznál-

⁴³ Parti (2022) i. m. 58–60.

⁴⁴ Parti (2022) i. m. 56–58.; vö. Liu i. m. 47–48.

⁴⁵ A *Creative Commons* (CC) egy globálisan elterjedt nyílt licenelési rendszer, amelyek a hagyományos, szigorú szabályokon alapuló szerzői jogi felhasználási és engedélyezési keretekhez képest rugalmasabb, standardizált felhasználási feltételeket tesznek lehetővé. A *data commons* kifejezés ennek szinonimája, amely leginkább *adat-közösségként* értelmezhető. A megközelítés célja, hogy a digitális platformok által felhalmozott adatok ne maradjanak az adott technológiai vállalat kizárólagos hatókörében, hanem a megfelelő adatvédelmi garanciák biztosítása mellett közös erőforrásként váljanak hozzáférhetővé és hasznosíthatóvá a társadalom, a kutatók és a kisebb piaci szereplők számára, az innováció és a kutatás elősegítése céljából.

⁴⁶ Opinion 4/2017 on the Proposal for a Directive on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content. 7. Vö. Metzger et al. i. m. 93.

⁴⁷ Az adataltruizmus fogalmát az Európai Parlament és a Tanács 2022/868 rendelete az európai adatkormányzásról és a 2018/1724 rendelet módosításáról (adatkormányzási rendelet) vezette be. A fogalom alatt olyan önkéntes adatmegosztást ért, amely az érintetteknek a rájuk vonatkozó személyes adatok kezeléséhez való hozzájárulásán, vagy az adatbirtokosoknak a nem személyes adataik felhasználására

nálhatóságát, miközben garanciákat biztosítana az adatok eredeti gazdáinak. Az adat nem válna tulajdonjog tárgyává, de a technológiai óriások sem tudnák azt kizárólagos jelleggel és legfőképpen ingyenesen saját céljaikra felhasználni. Az arany középút egy-fajta közérdekű felhasználás lenne, amelynek a fő kedvezményezettje a kutatás és innováció lenne.⁴⁸ A végső cél tehát az adatok tekintetében egy olyan egyensúlyi állapot megtalálása lenne, amelyben az adatok eredeti gazdái is részesülnének az adatvagyon értékéből, miközben nem akadályoznánk az innováció előrehaladását.

4. A szerzői jog és tartalommoderáció, geopolitikai kontextusban

A számítástechnika, a digitalizáció és még inkább az internet megjelenése fenekestől forgatta fel a szerzői és kapcsolódó jogi értékláncokat.⁴⁹ A közvetítő szolgáltató online platformok felfoghatatlan mennyiségű, szerzői és kapcsolódó jogi oltalom alatt álló művet és teljesítményt tesznek a nyilvánosság számára hozzáférhetővé. Hogy védjék a platformok üzleti modelljeit, és kimentsék őket a végfelhasználók által elkövetett, tömeges méretű jogsértésekből fakadó felelősség alól, mind az amerikai, mind pedig az európai jogalkotó létrehozta az ún. *védett kikötő* (*safe harbor*) intézményét. Ennek lényege, hogy amennyiben a platform üzemeltetője felállít egy értesítési és eltávolítási mechanizmust, amelyen keresztül a jogosultak a tudomására tudják hozni, ha jogsértő tartalom kerül a platform tárhelyére, amelyet ezt követően azonnal eltávolít, úgy mentesülnek a jogsértésből származó negatív következmények alól. Az Egyesült Államokban ezt az intézményt a DMCA⁵⁰ vezette be.⁵¹ Európában pedig egy több lépcsős, immár több mint két évtizede zajló jogalkotási folyamat eredményeként került sor az

vonatkozó engedélyén alapul, anélkül, hogy ezért olyan díjat számítának fel vagy kapnának, amely meghaladja az adataiknak közérdekű célokra való rendelkezésre bocsátása esetén felmerült költségeik ellentételezését. Adatkormányzási rendelet, 2. cikk 16. pont. Vö. Corina Kruesz – Felix Zopf: The Concept of Data Altruism of the draft DGA and the GDPR: Inconsistencies and Why a Regulatory Sandbox Model May Facilitate Data Sharing in the EU. *Data Protection Law Review (EDPL)*, Vol. 7., No. 4. (2021) 569–571. <https://doi.org/10.21552/edpl/2021/4/13>

⁴⁸ Az adatok árúként, illetve a magántulajdon tárgyaként (*data-as-commodity*) történő kezeléséhez, illetve ennek kritikai értékeléséhez, valamint a technológiai óriások adatmonopóliumának letöréséhez, a kutatás, az innováció és a közérdeket szolgáló adatközösségek (*public adat commons*) európai modelljéhez részletesen ld. Jan J. Zygmuntowski – Laura Zoboli – Paul F. Nemitz: Embedding European values in data governance: a case for public data commons. *Internet Policy Review – Journal on Internet Regulation*, Vol. 10., Issue 3. (2021) 1–29. <https://doi.org/10.14763/2021.3.1572>

⁴⁹ E folyamat legújabb állomása a mesterségesintelligencia-alapú szolgáltatások megjelenése, amely komoly kihívás elé állította a kreatív- és szórakoztatóipari értékláncok jogosultjait. A kérdéskörhöz részletesen ld. Dávid Ujhelyi: *If Legislation is a Hammer, Could AI Be a Nail? The Possibility and Viability of AI Legislation in International and EU Copyright Law*. In: Marcell Szabó – Laura Gyeney – Petra Lea Lánco (eds.): *Hungarian Yearbook of International Law and European Law*. Baden-Baden, Nomos Verlagsgesellschaft, 2025. 31–61. <https://doi.org/10.5771/9783748955481-29>

⁵⁰ Digital Millennium Copyright Act, Pub. L. No. 105-304, 112 Stat. 2860 (1998).

⁵¹ Az internetszolgáltatók felelősségkorlátozását (ún. *safe harbor* intézményét), valamint az ehhez kapcsolódó értesítési és eltávolítási (*notice and takedown*) eljárást a DMCA 512. paragrafusa kodifikálta.

egyes közvetítő szolgáltatók típusainak meghatározására és a tevékenységükhöz passzoló felelősségi és mentesülési rendszer kialakítására.⁵²

Az európai jogfejlődési ív egyik csúcspontja a CDSM irányelv 17. cikke,⁵³ amely elsődleges felelősséget telepít az online tartalommegosztó platformszolgáltatók vállára, *expressis verbis* kimondva, hogy ezek a szolgáltatók elsődleges felhasználói a szerzői műveknek és kapcsolódó jogi teljesítményeknek, amiből következik, hogy engedélyt kell kérniük a jogosultaktól, és felhasználási díjat kell fizetniük.⁵⁴ Ez lényegében egy *ex ante* jellegű tartalomszűrést jelent, hiszen a 17. cikk hatálya alá eső platformoknak minden tőlük telhetőt meg kell tenniük annak érdekében (*best effort*), hogy a végfelhasználók által feltöltött tartalmakat jogosítsák. Ez technikai szempontból egy *upload filter*, vagyis a feltöltést ellenőrző szoftveres, automatizált mechanizmus megteremtését jelenti.

A CDSM irányelv 17. cikke által bevezetett, elsődleges platformfelelősséget kimondó és jogosítási kötelezettséget előíró rendelkezés érdekösszeütközéshez vezetett az Európai Unió és az Egyesült Államok között. Az amerikai technológiai vállalatok és kormányzati szereplők nehezményezték, hogy a 17. cikk cenzúráként működik, ami sérti a szólásszabadságot.⁵⁵ A 17. cikk az EU-n belül is feszültséget keltett. A lengyel kormány az Európai Unió Bírósága előtt támadta meg a rendelkezést, amiről úgy vélte,

⁵² Az európai közvetítő szolgáltatókra vonatkozó felelősségi rendszer fejlődése három főbb jogalkotási szakaszra bontható. Az alapot az elektronikus kereskedelemről szóló, 2000. június 8-i 2000/31/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv fektette le, amely az amerikai modellhez hasonló mentesülési rendszert, valamint általános nyomon követési tilalmat vezetett be a passzív szolgáltatók számára. Ezt a rendszert a CDSM irányelv 17. cikke alakította át, amely az online tartalommegosztó szolgáltatókra (OCSSP) már egy sokkal szigorúbb, aktív szűrési és engedélykérési kötelezettségekkel járó (ún. *notice and stay down*) felelősségi modellt alkalmaz. Az átfogó rendszerszintű reformot végül a Digitális szolgáltatásokról szóló rendelet (DSA – (EU) 2022/2065) az alapvető mentességek fenntartása mellett a platformok méretével és jellegével (pl. VLOPs – nagyon nagy online platformok) arányos, szigorú átláthatósági és tartalommoderálási kötelezettségeket vezetett be, míg a Digitális piacokról szóló rendelet (DMA) a technológiai „kapuőrök” (*gatekeepers*) gazdasági erejét és versenytorzító hatásait korlátozza *ex ante* szabályozási eszközökkel.

⁵³ A CDSM irányelv magyarországi átültetéséhez ld. Baranyi Róbert – Ujhelyi Dávid: A digitális szerzői jogi szabályozás lépcsője – a CDSM irányelv átültetésének háttere és eredményei. *Fontes Iuris*, 2021/3. 36–45.

⁵⁴ A CDSM irányelv 17. cikkének dogmatikai hátteréhez, a tartalommegosztó platformok (OCSSP) elsődleges felhasználói státuszához, és az ebből fakadó engedélykérési kötelezettségekhez ld. Ondrej Woznica: Control or Compensation: Distorted Narrative and Aftermath of Article 17 CDSM. *GRUR International*, Vol. 73., N. 7. (2024) 631–646. <https://doi.org/10.1093/grurint/ikae076>

⁵⁵ A CDSM-irányelv körüli európai–amerikai érdekösszeütközéshez, valamint a nagy amerikai technológiai platformok (elsősorban a Google és a YouTube) masszív, a 17. cikket érintő lobbitevékenységéhez ld. Annemarie Bridy: The Price of Closing the Value Gap: How the Music Industry Hacked EU Copyright Reform. *Vanderbilt Journal of Entertainment & Technology Law*, Vol. 22., Issue 2. (2020) 323–358.; Joao Pedro Quintais: The New Copyright in the Digital Single Market Directive: A Critical Look. *European Intellectual Property Review*, Vol. 42., N. 1. (2020) 28–41. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3424770>; Ujhelyi Dávid: A politikai paródia célját szolgáló felhasználások szerzői jogi megítélése. *In Medias Res*, 2022/1. 49–65. <https://doi.org/10.59851/imr.11.1.4>

hogy sérti az Alapjogi Chartában foglalt alapjogokat.⁵⁶ Az Egyesült Államok az uniós jogalkotási lépéseket több szempontból is kritizálta. Egyrészt úgy vélte, hogy az amerikai honosságú technológiai vállalatok üzleti modelljeinek többletköltséget és jelentős piaci kockázatot jelent, hiszen a bonyolult szűrőrendszerek kialakítása és működtetése, illetve a tartalmak jogosítása valóban plusz anyagi teherrel jár. Ezen felül a határozott uniós jogalkotói fellépés precedenst teremthet arra nézve, hogy más joghatóságok is hasonló keretrendszerben próbáljanak meg gátat szabni az amerikai vállalatok korlátlan terjeszkedésének. Donald Trump elnök ezért ezt a kérdést beemelte a kereskedelmi háborús narratívába, felröve az EU-nak azt, hogy cenzúrázza az amerikai vállalatokon keresztül zajló információáramlást és visszaveti az innovációt.⁵⁷ Az érintett vállalatok is – például a Meta – az uniós platformszabályokat vámokhoz, sőt, szankciókhoz hasonlították, aminek a hátterében azt sejtik, hogy az Unió így próbálja meg az egyébként versenyképtelen digitális és technológiai szektorát protekcionista eszközökkel felzárkóztatni a világ élvonalához.⁵⁸

A tartalommoderáció nem csak szerzői jogi szempontok miatt vált fontossá, hanem geopolitikai aspektusai is vannak. Ezek között az egyik legfontosabb az illegális tartalmak feltöltésének lehetővé tétele, illetve a felkerült tartalmak moderálása, eltávolítása. Különösen érzékeny e tekintetében a platformokon jelen lévő gyűlöletbeszéd, terrorizmus, dezinformáció vagy választási manipuláció céljából készített és terjesztett tartalom. Az Egyesült Államokban e körben a *Communications Decency Act*⁵⁹ 230.

⁵⁶ C-401/19. Lengyel Köztársaság vs. Európai Parlament és az Európai Unió Tanácsa. ECLI:EU:C:2022:297. A lengyel kormány megsemmisítési keresetében azzal érvelt, hogy a CDSM-irányelv 17. cikk (4) bekezdés b) és c) pontjában előírt, a tartalmak megelőző szűrésére vonatkozó kötelezettségek *de facto* előzetes cenzúrát valósítanak meg, sértve az Alapjogi Charta 11. cikkében garantált véleménynyilvánítás és tájékozódás szabadságát. Az EUB a keresetet elutasította és a rendelkezéseket hatályban tartotta, elismerve ugyan, hogy a szűrési kötelezettség valóban korlátozza a véleménynyilvánítás szabadságát, azonban ezt a korlátozást indokoltnak és arányosnak ítélte. A Bíróság érvelése szerint továbbá a jogalkotó megfelelő és elégséges garanciákat (például a jogszerű felhasználások [paródia vagy az idézés], a túlzott blokkolás tilalmát, valamint hatékony panasz- és jogorvoslati mechanizmusokat) épített be a 17. cikkbe annak érdekében, hogy biztosítsa a szellemi tulajdon védelme és a felhasználók alapjogai közötti méltányos egyensúlyt.

⁵⁷ Az európai szabályozási törekvések tengerentúli fogadtatásához ld. Clotilde Bomont: Trump takes aim at 'overseas extortion' of American tech companies: the EU-US rift deepens. *European Union Institute for Security Studies – Commentary*, 27 February 2025. <https://tinyurl.com/yc7wsuubh>; illetve U.S House Judiciary Committee: Europe's Threat to American Speech and Innovation: Part II. (Meghallgatás és jelentés, 2026. február 4.). A CDSM-irányelv 17. (korábban 13.) cikke által kiváltott vitákhoz ld. Sascha Segan: Europe's Article 13 Copyright Rule Is a Transatlantic Trade War. *PCMag*, March 27, 2019. <https://www.pcmag.com/opinions/europes-article-13-copyright-rule-is-a-transatlantic-trade-war>

⁵⁸ Az amerikai technológiai óriások, mindenekelőtt a Meta kritikájához ld. Walter Flanagan: It's Time for U.S. Competition Regulators to Learn from the EU's Digital Markets Act. *Georgetown Law Technology Review*, December 2025. <https://tinyurl.com/zcmuv37m>; Zach Meyers: *Why tech firms should not stoke transatlantic tensions*. Centre for European Reform, 2025. 1–4. https://www.cer.eu/sites/default/files/insight_ZM_techfirms_24.1.25.pdf. A digitális szuverenitás és a digitális protekcionizmus dogmatikai és geopolitikai értelmezéseihez ld. továbbá Anu Bradford: Europe's Digital Constitution. *Virginia Journal of International Law*, Vol. 64., No. 1. (2023) 55–61.

⁵⁹ Communications Decency Act of 1996, Pub. L. No. 104-104, tit. V, 110 Stat. 56, 133–43 (codified as amended in scattered sections of 47 U.S.C.).

cikkét kell megemlíteni, amely mentesíti a platformokat az ilyen tartalmakért vállalt felelősség alól.⁶⁰ Az amerikai megközelítés ugyanis az, hogy a túl szigorú platform-szabályozás veszélyezteti a szólásszabadságot, ezért a kérdés rendezését a platformok önszabályozására bízták.⁶¹ Így aztán nem is meglepő, hogy a tengerentúlon egyelőre nincs átfogó szabályozás, hanem széttagolt, részleges jogalkotási kísérletek vannak. Európában éppen ellenkezőleg, jóval szigorúbb megközelítés érvényesül. Ennek egyik legutóbbi megnyilvánulása a DSA rendelet, amely kötelező kockázatértékeléseket, auditokat, gyors eltávolítási mechanizmusokat ír elő a nagy platformüzemeltetők számára az illegális tartalmak és más káros jelenségek, például álhírek kezelésére.⁶² A DSA szigorú szabályai olyannyira kivívták Washington ellenszenvét, hogy Donald Trump 2025-ben a NATO biztonsági garanciáinak felülvizsgálatával fenyegetőzött, figyelmeztetve arra, hogy amennyiben az EU túl messzire megy az amerikai honosságú cégek regulálásában, akkor az USA válaszetorziókat fog foganatosítani, például kereskedelmi szankciók formájában.⁶³

Miközben tehát Európában uniós szinten igyekeznek jogszabályi keretek közé szorítani nagy platformok tevékenységét, amelyet az amerikai kormányzat nem szível, Kínában a platformok állami cenzúra hatálya alá esnek. Ennek legfőbb jogszabályi háttereként a 2017-es Kiberbiztonsági törvény⁶⁴ szolgál. A kínai közösségimédia-, videómegosztó- és más platformok kötelesek proaktívan előre szűrni és távol tartani a platform felületeitől minden olyan tartalmat, amely politikailag érzékeny lehet, vagy egyéb más tiltott információt (például pornográf vagy erőszakos tartalom) tartalmaz. Az extrém centralizáltság pedig akkor tekinthető geopolitikai szempontból problémának, ha a kínai fejlesztésű platformok elkezdnek más országokban is szolgáltatást nyújtani. A nyugati országok például attól tartanak, hogy a kínai platformokon keresztül nem csak a kínai befolyás érkezik, hanem fordított irányban, a végfelhasználók internetes magatartásának nyomai és személyes adatai a kínai állam számára is megismerhetővé válnak. Indiában például 2020-ban nemzetbiztonsági okokra és

⁶⁰ A 230. § kimondja, hogy az interaktív számítógépes szolgáltatások nyújtói nem tekinthetők a más által szolgáltatott információk közzétevőjének vagy szerkesztőjének (*publisher or speaker*), így főszabály szerint mentesülnek a harmadik felek által közzétett tartalmakért való felelősség alól [(c) (1) bek.]. A rendelkezés tartalmazza az ún. „*Irgalmas samaritanus*” (*Good Samaritan*) elvet is, amely lehetővé teszi a szolgáltatók számára a kifogásolható tartalmak jóhiszemű moderálását vagy szűrését anélkül, hogy ezzel elveszítenék felelősségmentességüket [(c) (2) bek.]. Fontos továbbá az (e) (2) bekezdés, amely rögzíti, hogy a 230. § mentessége nem érinti a szellemi tulajdonjogokat (pl. szerzői jog), így ezen a területen továbbra is a DMCA speciális felelősségi szabályai az irányadók.

⁶¹ Bradford (2023) i. m. 2–5.

⁶² Uo. 12.

⁶³ Bomont i. m.; Duc Minh Nguyet Nguyen – Philip Luck: The New Containment Doctrine: How the United States Is Using Trade to Stop Digital Regulation. *CSIS*, March 9, 2026. <https://tinyurl.com/4tuwssfw> Defending American Companies and Innovators From Overseas Extortion and Unfair Fines and Penalties. The White House, February 21, 2025. <https://tinyurl.com/4e2f7x5f>; The Foreign Censorship Threat: How the European Union's Digital Services Act Compels Global Censorship and Infringes on American Free Speech – Report. Interim Staff Report of the Committee on the Judiciary of the U.S. House of Representatives, July 25, 2025. <https://tinyurl.com/yb63x2pt>

⁶⁴ Cybersecurity Law of the People's Republic of China.

adatvédelmi aggályokra hivatkozva több mobilalkalmazást – ideértve a TikTok-ot és a WeChat-et – is betiltottak. Vagyis jól megfigyelhető, hogy az államok számára nem csak az adatok és azok lokalizációja, hanem a tartalom- és információáramlás is végső soron szuverenitási kérdés lett.⁶⁵

Az online közvetítő platformokra rótt tartalommoderációs és más kötelezettségek és ezek szerzői és kapcsolódó jogi vetületei a globális információs térben gyakorolt hatalomról is szólnak. Az egyes államok és nemzetközi integrációk – mint amilyen például az EU – a saját értékeiket és érdekeiket igyekeznek a platformszabályozásban megjeleníteni. Európában ez jelenti például a kulturális és alkotói ipar érdekeinek védelmét és a szerzői és kapcsolódó jogi jogosultak pozícióinak megerősítését az idegen honosságú platformüzemeltetőkkel szemben.⁶⁶ Ezzel szemben az Egyesült Államok a saját vállalatai globális vezető szerepét helyezi előtérbe, miközben hangsúlyozza, hogy a túlzott európai platformszabályozás sérti a szólásszabadság elvét.⁶⁷ Kína a pártállami kontrollt fenntartásában érdekelt, amely természetszerűleg torzítja az alkotói szabadságot és a közéleti párbeszédet. Ha csak ezt a három nagy entitást nézzük, akkor a fent felvázolt törésvonalak és érdekrendszerek egy töredezett internet kialakulását hozhatják el, ahol a platformokra regionális együttműködésenként, szövetségi rendszerként, országonként eltérő szabályok vonatkoznak. Ez pedig a platformüzemeltetők globális terjeszkedést szem előtt tartó üzleti modelljének is kihívást jelent. A végfelhasználók szempontjából pedig mindez azzal a veszéllyel fenyeget, hogy a digitális, online tartalmakhoz való hozzáférés és a véleménynyilvánítás lehetősége még inkább területfüggő lesz.

5. Iparjogvédelem és üzleti titok a globális technológiai verseny és dominancia szolgálatában

A XXI. század a szabadalmak és üzleti titkok védelme tekintetében valóságos hadszíntérre válhat. A nagyhatalmi versengésnek mindig is volt egy fontos technológiai vetülete. A nagyhatalmi, hegemon szerep és a fölény kialakításának nemcsak tőke- és humán erőforrás igénye van, hanem olyan technológiai megoldásokra is szükség van, amelyekkel a versenytársak nem rendelkeznek. Ebben a versenyben a szellemi alkotások jogának kiemelkedő szerepe van, és pedig nem csak a tudás és az alkotásból származó haszon miatt. Ezért aztán nem is meglepő, hogy mind az Egyesült Államok, mind Kína stratégiai fontosságúnak tartja a saját szellemi tulajdonvédelmi rendszerének megerősítését és továbbfejlesztését. Ebben a versenyben az Európai Unió is igyekszik lépést tartani, bár ez utóbbi inkább szabályozói és vitarendezői oldalról próbálja meg egyre inkább növekvő technológiai és innovációs lemaradását kompenzálni.

Szabadalmak tekintetében az elmúlt két évtized drasztikus változást hozott. Kína szabadalmi nagyhatalommá fejlődött. Már 2011-ben megelőzte az Egyesült Államokat az egy évben benyújtott szabadalmi bejelentések száma tekintetében. A WIPO statisztika

⁶⁵ Nyáry (2020) i. m.; Bradford i. m. 66–68. Vö. Government Bans 59 mobile apps which are prejudicial to sovereignty and integrity of India, defence of India, security of state and public order.

⁶⁶ Woznica i. m. 638., illetve 646.

⁶⁷ Bradford i. m. 12.

tikai szerint 2023-ban a kínai bejelentések száma meghaladta a 70 ezret, miközben az USA-ban ez a szám csak 60 ezer körül volt.⁶⁸ A kínai előretörés különösen a *kritikus technológiák* körében jelentős. Ebbe a kategóriába tartozik például az akkumulátoripar, a biotechnológia, a mesterséges intelligencia és a félvezetőipar. Egyes területeken – például az OLED kijelzők, akkumulátorok – terén a kínai cégek világelsővé váltak.⁶⁹ Mindezt a kínai állam tudatos stratégiával, jelentős K+F beruházásokkal, állami szubvenciókkal érte el, amelyek segítségével támogatja a szabadalmazást, kvótákat és bónuszokat juttatva a vállalatoknak saját szabadalmi portfóliójuk bővítésére. A mennyiségi nyomulás persze kérdéseket vet fel. A kínai szabadalmak közül sok csak belföldön használható kisebb újítás, miközben a nemzetközi szabadalmi jogdíjbevételek tekintetében továbbra is az Egyesült Államok vezet.⁷⁰ Ehelyütt megjegyzendő, hogy Kína startégiája túlmutat a bejelentett szabadalmak és az abból várható licencdíjak maximalizálásán. Peking célja a technológiai önellátás és standardalkotás. Az elvárás ezzel kapcsolatban az, hogy 2035-ig a kínai cégek hazai és nemzetközi szintén egyaránt szellemi tulajdoni nagyhatalommá váljanak.⁷¹

Kína nem csak a hazai szellemi tulajdon-vagyont építi nagy léptekkel, hanem érdekelte abban is, hogy a rivális nagyhatalmaktól annyi ipari titkot kémleljen ki, amennyi csak lehetséges. Az amerikai–kínai kereskedelmi háború egyik fő hivatkozási alapja éppen a kínai „*IP visszaélések*” vádja volt. Eszerint Kína évtizedeken át a technológiatranszfer kikényszerítésével, ipari kémkedéssel és hackertámadásokkal szerzett meg nyugati üzleti titkokat, know-how-t. 2018-ban az Egyesült Államok Kereskedelmi Képviselőjének irodája jelentésében elmarasztalta Kínát, kimondva, hogy a rivális gyakorlata sérti az amerikai érdekeket, amely később a büntetővámonok kivetésének egyik alapvető indokául szolgált.⁷² Az amerikai igazságügyi minisztérium 2018-ban meghirdette a *China Initiative* programot, amely kifejezetten a kínai gazdasági kémke-

⁶⁸ A globális szabadalmi trendek alakulásához ld. WIPO Executive Summary Patent Cooperation Treaty Yearly Review 2023. The International Patent System, 3–4.

⁶⁹ WIPO Patent Cooperation Treaty – Yearly Review 2024. The International Patent System. The Top PCT applicants, 39.

⁷⁰ A kínai szabadalmak számának robbanásszerű emelkedése és a technológia valós piaci értéke között valóságos szakadék alakult ki, amely rávilágít arra, hogy a globális használati mintaoltalmi bejelentések 98%-a ugyan valóban Kínához kötődik, de ezek belföldi fókuszúak, érdemi újdonságvizsgálatot minden bizonnyal nélkülöznek. Ld. WIPO World Intellectual Property Indicators 2024, 7. Ezzel szemben a szellemi tulajdon monetizálása terén az Egyesült Államok fölénye továbbra is nyomasztó, mintegy tízszeres (162,52 milliárd USD az Egyesült Államok és 10,13 milliárd USD Kína esetében), ami egyértelműen az amerikai szabadalmak globális beágyazottságát és értékét tükrözi. Ld. World Bank – Charges for the use of intellectual property, receipts (BOP, current US\$). Vö.: Ciuriak i. m.

⁷¹ Outline for Building an Intellectual Property Powerhouse (2021–2035), China; Guidelines for the Construction of a Comprehensive Standardization System for the National Artificial Intelligence Industry. Vö. Li Mi: Accelerating Innovation: The Rapid pace of Patent Granting in China. *ROUSE*, 17 Oct 2024. <https://tinyurl.com/2ny5zpy4>

⁷² Findings of the Investigation into China's Acts, Policies, and Practices Related to Technology Transfer, Intellectual Property, and Innovation Under Section 301 of the Trade Act of 1974. Office of the United States Trade Representative Executive Office of the President, March 22, 2018. <https://tinyurl.com/yudbtsnu>

dés elleni fellépést tűzte zászlajára.⁷³ Ennek keretében számos vádemelés történt olyan ügyekben, ahol vagy kínai állampolgárságú egyéneket – kutatókat, mérnököket, haccereket –, vagy egyenesen a kínai hírszerzéshez kötődő személyeket vádoltak üzleti titkok ellopásával.⁷⁴ 2023-ban például lebukott egy korábban a Google alkalmazásában álló mérnök, aki mesterséges intelligenciával kapcsolatos üzleti titkokat lopott el a Google-től. Az illetőt gazdasági kémkedésért ítélték el az Egyesült Államokban.⁷⁵ Ez a probléma kitűnően rávilágít arra, hogy a szellemi tulajdon védelme mára nemzetbiztonsági, sőt geopolitikai kérdéssé, illetve szükségszerűséggé vált. Ezt felismerve az USA exportkontrollt is alkalmaz. 2019-től kezdve fekete listára tette többek között a Huawei-t és a ZTE-t, amelyeknek bizonyos amerikai technológiai vállalatok nem szállíthatnak.⁷⁶ Ez továbbá felveti azt a geopolitikai kérdést is, hogy egy adott szövetségi rendszeren – például a NATO-n – belül megtűrhető-e olyan technológia, például a digitális hálózatokban, amely nem nyugati, hanem kínai szabvány. E lépések legfőbb célja az, hogy Kína ne tudja a legfejlettebb technológiákra rátenni a kezét, vagy megtanulva az előállítás lépéseit, technológiai ugrást végrehajtani az egyes szektorokban.⁷⁷

A kínai ipari kémkedés nem csak az Egyesült Államokban okozott fejtörést. Európában is nagyon sok gondot okozott a jelenség. Az öreg kontinensen ráadásul fontos érdek továbbra is a kínai piacra jutás, ami miatt a döntéshozók és hatóságok igyekeznek az ilyes fajta incidenseket diplomatikusabban kezelni. Ezzel párhuzamosan Európában is zajlik a kínai aktivitással szembeni védelmi mechanizmusok átgondolása és kiépíté-

⁷³ The China Initiative. A US government national-security program, created to address economic espionage, disproportionately targeted Asian Americans and academic communities for administrative errors and harmed academic freedom and open science. <https://www.apajusticetaskforce.org/the-china-initiative>

⁷⁴ Uo. Vö. Ciuriak i. m. A United States v. You, 74 F.4th 378 (6th Cir. 2023) ügyben jogerősen 14 év börtönt kapott Xiaorong You technológiaplopásért, a United States v. Xu, No. 22-4020 (6th Cir. 2024) során pedig Yanjun Xu hírszerzőt 20 év szabadságvesztés büntetésre ítélték repülőgépipari kémkedésért. Az APT41 elleni United States v. Qian et al. (D.D.C., 2020) vádirat kiberkémkedést dokumentált, bár az elkövetők jelenleg is szökésben vannak.

⁷⁵ United States v. Linwei Ding, 3:24-cr-00141-VC (N.D. Cal., 2026).

⁷⁶ Az amerikai exportkorlátozások jogi alapját az Export Control Reform Act of 2018 (ECRA) és a Bureau of Industry and Security (BIS) listája adja. A Huawei technológiai elszigetelését a Foreign Direct Product Rule teljesítette ki, amely globális szinten tiltja az amerikai technológiával készült chippek eladását a vállalatnak. Ld. Export Administration Regulations: Amendments to General Prohibition Three (Foreign-Produced Direct Product Rule) and the Entity List. Ruled by the Industry and Security Bureau on 05 19 2020. Vö. Ciuriak i. m.; Mórász Ferenc: Az amerikai és kínai MI-stratégia összehasonlítása. *Makronóm*, 2025. augusztus 5. <https://tinyurl.com/5n97525y>

⁷⁷ A magyarországi 5G hálózat kiépítése során alkalmazott stratégia éles ellentétben áll az uniós irányelvekkel. Az Európai Bizottság jelentése hangsúlyozza a magas kockázatú beszállítók kivezetésének szükségességét. Ld. A Bizottság közleménye az 5G kiberbiztonsággal kapcsolatos eszköztár végrehajtására. Brüsszel, 2023.6.15. C(2023) 4049 final. Vö. Ivana Karásková – Alicja Bachulska – Tamás Matura – Matej Šimalčík: *Careful or careless? Debating Chinese investment and 5G technology in Central Europe*. Policy Paper. 2021. 11–56.; Ivana Karásková – Konstantinas Andrijauskas – Alicja Bachaluska – Una Aleksandra Bērziņa-Čerenkova – Andreea Leonte – Tamás Matura – Matej Šimalčík: *Huawei in Central and Eastern Europe: Trends and Forecast*. Briefing Paper. 2021. 7–22.

se. 2019-ben elfogadásra került a külföldi befektetések átvilágításáról szóló rendelet,⁷⁸ amely lehetővé teszi a stratégiai ágazatokban a kínai felvásárlási kísérletek megakadályozását. 2016-ben megszületett az üzleti titok védelméről szóló irányelv⁷⁹ is, amely erősebb védelmet nyújt az üzleti titkoknak a tagállamokban, polgári jogi igényérvényesítési eszköztárral támogatva a fellépést. Ez már csak azért is fontos, mert az európai vállalatok számára is egyre értékeesebb a know-how és a bizalmas üzleti információ, különösen a high-tech iparágakban.

A technológiai dominancia kiépítése és fenntartása szempontjából a szellemi alkotások joga elsődleges fontosságú, sőt, egyszerre alkalmas offenzív és defenzív módon támogatni az államok törekvéseit. Aki több és erősebb szellemi oltalom alatt álló technológiával rendelkezik, az nem csak a hasznosításból származó piaci előnyt szerzi meg, hanem diktálhatja a standardokat is. Ha például egy európai szabadalom szabványos technológia részévé válik, a fejlesztő lesz az, aki az ebből származó gazdasági hasznokat bezsebelheti. Az 5G területén ilyen vállalatnak tekinthető a Huawei, akik nagyon fontos szabványokhoz elengedhetetlen szabadalom (*standard essential patent*) jogosultja lett. A szellemi oltalom emellett segíthet kivédeni egy ellenérdekelt nagyhatalom jogszerűtlen felhasználásra, lemásolásra irányuló kísérletét, jogi útra terelve a versenyt. Az okostelefon-háborúknak (pl. Apple és Samsung) megfigyelhető volt, hogy a nagy cégek szabadalmi perek sorát indítják egymás ellen, ami a valóságban a vezető, domináns piaci pozíció megtartásáról szól.⁸⁰

A szellemi alkotások terén zajló nagyhatalmi versengés komolyan felveti a kérdést, hogy vajon a jelenleg fennálló nemzetközi szellemi tulajdonvédelmi rendszer a WTO és a WIPO keretein belül mennyire tartható fenn, illetve mennyire tudja kezelni ezt az egyre élesebbé váló versenyfutást. Kína, csatlakozva a WTO-hoz, elfogadta magára nézve kötelezőnek a TRIPS-egyezmény előírásait, ám azokat nemigen tartja be. Emellett egyik legfontosabb érve a jogsértést kiáltó nyugati vetélytársakkal szemben az, hogy sok európai és amerikai vállalat önként vitte be a technológiát Kínába a piacra jutás lehetőségéért cserébe. Kína ezt követően maga is képes volt fejlett technológiák előállítására, amit pedig védenie kell, mert maga is gyakran elszenvedti az innovációi jogtalan eltulajdonítását a szomszédos, nála fejletlenebb államoktól.⁸¹

⁷⁸ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/452 rendelete (2019. március 19.) az Unióba irányuló közvetlen külföldi befektetések átvilágítási keretének létrehozásáról, HL L 79L, 23.12.2021., 1–14. o.

⁷⁹ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/943 irányelve (2016. június 8.) a nem nyilvános know-how és üzleti információk (üzleti titkok) jogosulatlan megszerzésével, hasznosításával és felfedésével szembeni védelemről, HL L 157., 2016.6.15., 1–18. o.

⁸⁰ A technológiai szabványok feletti kontroll gazdasági jelentőségéhez ld. Who Is Leading the 5G Patent Race? 5G Report – January 2026. Vö. LexisNexis Report Shows Huawei, Qualcomm, Samsung, and Ericsson leading Patent Race in \$15 Billion 5G Licensing Market. A piaci dominancia megőrzésére irányuló szabadalmi jogviták klasszikus példája az Apple és a Samsung közötti pereskedések sorozata: Apple Inc. v. Samsung Electronics Co. Ltd. et al, No. 5:2011cv01846 – Document 1157 (N.D. Cal. 2012); Samsung Electronics Co. v. Apple Inc., 580 US (2016); Apple Inc. v. Samsung Electronics Co., Ltd. et al, No. 5:2012cv00630 – Document 1962 (N.D. Cal. 2014).

⁸¹ Kína WTO előírásainak való megfelelési nehézségeiről ld. 2023 Report to Congress on China's WTO Compliance. United States Trade Representative. A kínai „piacot technológiáért” (*quid pro quo*) modell elemzéséhez ld. Thomas J. Holmes – Ellen R. McGrattan – Edward C. Prescott: Quid Pro Quo:

A szellemi tulajdon különböző oltalmi formái nem csak a nagyhatalmi versengés „támadó” és „védekező” eszközei, hanem a puha hatalom (*soft power*) részei is. A magas technológiát kifejleszteni képes ország ugyanis az, amelyik megszabhatja a játékszabályokat, előírva az alkalmazandó szabványokat és protokollokat.⁸² Ez lehetővé teszi számára azt is, hogy akár a biztonsági „kiskapukat” is ellenőrizze. Emellett pedig az adott technológiát kifejlesztő hatalom a hozzáértő szakembereket is vonzáskörében tarthatja. Ezért aztán nem csoda, hogy az államok közötti technológiai és végső soron hatalmi versengés stratégiai tárgya lett a szellemi tulajdon védelme. Az Európai Unió például lemaradásban van a digitális szabadalmak terén, ezért megpróbálja ösztönözni az e téren zajló kutatásokat, illetve célul tűzte ki az *Európai Szabadalmi Rendszer* reformját. 2023-ban megkezdte működését az Egységes Szabadalmi Bíróság (*Unified Patent Court*) és bevezetésre került az egységes hatályú európai szabadalom. Az egyértelmű cél a versenyképes, gyors oltalomszerzés biztosítása az európai innovátorok számára.⁸³

Az üzleti titok eközben a gazdasági versenyfutás hírszerzési oldalát látja el munkával. Az Egyesült Államokban a 2020-as években több száz nyomozás zajlott párhuzamosan, amelyben a vád az amerikai üzleti titkok ellopása volt.⁸⁴ Ezt jellemzően a kínai kiber-felderítés végzi, amely széles spektrumon igyekszik szert tenni a nyugati titkokra a haditechnikától a kereskedelmi know-how-ig. A kínaiak ezzel szemben azt állítják, hogy a nyugat a szellemi tulajdonvédelmet *feketelistázásra* használja fel, amellyel a célja a kínai felemelkedés megakadályozása.⁸⁵

A fentiek tükrében nem túlzás azt állítani, hogy a szellemi alkotások védelme ma már nem pusztán jogtechnikai kérdés, hanem az államok jól felfogott geopolitikai-gazdasági-technológiai versenyfutásának része. Aki birtokolja a kulcstechnológiák szabadalmait és hatékonyan meg tudja védeni üzleti titkait, miközben ki tudja kémlelni a versenytársakét, az igen komoly előnyre tesz szert.

Technology Capital Transfers for Market Access in China. *The Review of Economic Studies*, Vol. 82., Issue 3, (2015) 1154–1193. <https://doi.org/10.1093/restud/rdv008>

⁸² A szabványok és protokollok nagyhatalmi törekvésekhez való felhasználásához ld. Henry Farrell – Abraham L. Newman: Weaponized Interdependence – How Global Economic Networks Shape State Coercion. *International Security*, Vol. 44., N.1. (2019) 42–79. https://doi.org/10.1162/isec_a_00351

⁸³ Az egységes, európai szabadalmi oltalom létrehozásához ld. Az Európai Parlament és a Tanács 1257/2012/EU rendelete az egységes szabadalmi oltalom létrehozásának területén megvalósítandó megerősített együttműködés végrehajtásáról, HL L 361., 2012.12.31., 1–8. o. Az Egységes Szabadalmi Bíróság felállításáról pedig a 2013/C 175/01 megállapodás az egységes szabadalmi bíróság létrehozásáról rendelkezett. Az egységes szabadalmi rendszer kritikájához ld. Reto M. Hilty – Thomas Jaeger – Matthias Lamping – Hanns Ullrich: *The Unitary Patent Package: Twelve Reasons for Concern*. Max Planck Institute for Intellectual Property and Competition Law, 2012. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2169254>

⁸⁴ Survey of Chinese Espionage in the United States Since 2000. <https://tinyurl.com/5v6ce9f6>

⁸⁵ Az Európai Unió belső piaca és Kína stratégiai ágazataiban fennálló szigorú korlátozások rendszer-szintű aszimmetriájához ld. Áttekintés 03/2020: Az Unió válasza Kína államilag vezérelt beruházási stratégiájára. Curia Rationum – Európai Számvevőszék, 2020. Vö. US *Hegemony and Its Perils*. Ministry of Foreign Affairs People's Republic of China. February 2023; Mórász i. m.; Nemes Tamás: Már a látszatra sem ad Kína, szabad(almaztatott) a rablás. *Világgazdaság*, 2023.02.22. <https://tinyurl.com/yuhdtbtz>

6. Mesterséges intelligencia, mint stratégiai erőforrás és a digitális hatalom új színtere

A digitális platformok és az ezeken generált tömérdek mennyiségű adat által felvetett problémák és kérdések a nemzetközi, regionális és tagállami jogalkotókat folyamatos feladatokkal látták el az elmúlt három évtizedben. Ebbe a sorba illeszkedik, sőt, a ki-hívás mértékét tekintve ki is emelkedik a mesterséges intelligencia, ami ráadásul egy olyan keresztülfekvő technológia, amit jogalkotási területeken átívelő módon kell kezelni. Hatása van a platformok irányítására, a közbeszédre, a szellemi alkotások jogára, az adat- és a fogyasztóvédelemre. A mesterséges intelligencia mindennek a tetejében a nagyhatalmi versengésnek egyik elsődleges terepe lett. Mivel kevésbé innovatív e téren, mint versenytársai, az Európai Unió elsősorban magas szintű szabályozási eszközökkel igyekszik a kérdéskört megközelíteni. E tekintetben nem mehetünk el szó nélkül az AI Act, a DSA és a DMA mellett, amelyek együttesen az összeurópai hatékony jogérvényesítés eszközeiként szolgálnak az idegen honosságú technológiai cégekkel szemben.⁸⁶ Ettől eltérő felfogást vall az Egyesült Államok, amely a túl szigorú szabályozásban az innováció akadályát látja. Noha egymás versenytársai, az Európai Unió és az Egyesült Államok igyekeznek közösen fellépni a kínai technológiai nyomulással szemben a mesterséges intelligencia területén is. A felek 2021-ben létrehozták az *EU-US Trade and Technology Council*-t, amelyben egyöntetűen elutasítják az emberi jogokat szisztematikusan megsértő AI-rendszereket, kritizálva egyúttal Kína „*social credit*” modelljét.⁸⁷

A közös fellépés miéértje nem csak az emberi jogok melletti kiállással magyarázható. Legalább ennyire fontos aspektus az is, hogy a kínai fejlesztések az 1,3 milliárd állampolgárról készíthető és már készített adatot a saját AI-rendszereik tanítására,

⁸⁶ Az európai platform- és mesterségesintelligencia-szabályozás egyes metszéspontjaihoz ld. Kitti Mezei-Anikó Träger: *The Europea Approach to Artificial Intelligence. Ethical and Regulatory Implications. Acta Universitatis Sapientiae, Legal Studies*, Vol. 11., N. 2. (2022) 19–34. <https://doi.org/10.47745/AUSLEG.2022.11.2.02>; Fabian Ferrari: *State roles in platform governance: AI's regulatory geographies. Competition & Change*, Vol. 28, No. 2, 2024. 340–58. <https://doi.org/10.1177/10245294231218335> ; Philipp Hacker – Johann Cordes – Janina Rochon: *Regulating Gatekeeper Artificial Intelligence and Data: Transparency, Access and Fairness under the Digital Markets Act, the General Data Protection Regulation and Beyond. European Risk Regulation*, Vol. 15, Issue 1. (2024) 49–86. <https://doi.org/10.1017/err.2023.81>; Claudio Novelli – Phillip Hacker – Jessica Morley – Jarle Trondal – Luciano Floridi: *A Robust Governance for the AI Act: AI Office, Ai Board, Scientific Panel, and National Authorities. European Journal of Risk Regulation*, Vol. 16., Issue 2. (2025) 566–590. <https://doi.org/10.1017/err.2024.57>; Hans Graux – Krzysztof Garstka – Nayana Murali – Jonathan Cave – Maarten Botterman: *Interplay between the AI Act and the EU digital legislative framework*. (Study Requested by the ITRE committee) Brussels, European Parliament, 2025.

⁸⁷ Az európai és amerikai szabályozási megközelítések összehasonlító vizsgálatához ld. Camilla Scarpellino: *EU and US regulatory approach to AI: a comparative perspective. Luiss Policy Observatory Policy paper*, No. 10/2024. 1–12. Vö. TTC Joint Roadmap on Evaluation and Measurement Tools for Trustworthy AI and Risk Management (December 1, 2022) 1–11. A kínai social credit modellről ld. Chuncheng Liu – Akos Rona-Tas: *Trusting by Numbers: An Analysis of a Chinese Social Credit System Governance Infrastructure. Critical Sociology*, Vol. 51., N. 6. (2025) 1247–1265. <https://doi.org/10.1177/08969205241246528> Az európai mesterségesintelligencia-szabályozás tagállami vetületeihez és a szabályozás földrajzi aspektusaihoz ld. Ferrari i. m. 340–358.

tréningezésére használják fel, ami – már csak az adatok számossága okán is – versenyelőnyt jelenthet számukra. Ez a versenyelőny ugyanakkor törekeny, mert Kína ki van szolgáltatva azoknak a nyugati félvezetőgyártóknak, akik új generációs, nagy számítási műveleteket elvégezni képes mikrochipeket gyártanak. A világban zajló geopolitikai átrendeződés egyfajta szétkapcsolódással (*decoupling*) is együtt jár. Ez a digitális technológiák terén a minél nagyobb fokú önállóság megteremtésének igényét eredményezi. A cél immár az, hogy a nagyhatalmak a lehető legkevesébé függjenek ellenfeleiktől a ritkaföldfémek, a chipgyártás és az adatfeldolgozás és adatáramlás terén. Ez a magatartás szükségképpen eredményezi a nagy digitális és innovációs hálózatok fragmentálódását.⁸⁸

Márpedig e tekintetben a nagyhatalmak egymásra vannak utalva. Az Egyesült Államok egyik legfontosabb ritkaföldfém-beszállítója Kína. Ha Kína elvágja az Egyesült Államokat ezen forrásoktól, rendkívül megrághat és elnehezülhet az elektronikai eszközök gyártása szempontjából nélkülözhetetlen beszerzés. Európa ezzel szemben az amerikai és kínai technológiáknak (digitális platformszolgáltatások, felhőszolgáltatások, mesterséges intelligencia) van kiszolgáltatva. A kölcsönös függés elismerése és az ebből fakadó egyensúly felismerése és fenntartása helyett a regionális nagyhatalmak inkább az izoláció, a saját ökoszisztémák kiépítése irányába mozdultak el. Az Egyesült Államok a Chips Act-ben⁸⁹ foglaltaknak megfelelően tekintélyes beruházásokat eszközölt a chipgyártó kapacitásainak megnövelésére, amely példát Európa is követni igyekszik a Csiprendeletben foglaltak szem előtt tartásával.⁹⁰ Eközben pedig Kína szintén a hardvergyártó kapacitásai megnövelésére törekszik. Ezeket a törekvéseket lényegesen árnyalja, hogy a hatékony fejlesztésekre csak néhány szereplőnek – jellemzően a technológiai óriásoknak és a nagyhatalmaknak – van meg a kellő anyagi erőforrása. Egyelőre úgy fest, hogy ezek az erőforrások csak az Egyesült Államokban és Kínában állnak rendelkezésre. Ezért Európa inkább a szabályozási oldalról közelítve próbálhatja elérni, hogy a területén használt digitális technológiai megoldások, ideértve a mesterséges intelligenciát is, kövessék az európai értékrend által diktált szí-

⁸⁸ Kína nemzetközi térben betöltött szerepéhez és külkereskedelmi függőségéhez ld. Vörös Zoltán – Horváth Levente: Dominancia és függés? Kína az átalakuló nemzetközi térben. In: Vörös Zoltán – Tarrósy István (szerk.): Átalakuló világrend. Az unipoláris pillanat vége? Budapest, Ludovika, 2024. 37–60. https://doi.org/10.36250/01222_02 A kritikus nyersanyagok digitális gazdaságban betöltött szerepéhez és az ezzel kapcsolatos kihívásokra adott európai és kínai válaszokhoz ld. Viktória Lilla Pató: Strategic Dilemmas Related to Critical Raw Materials as the Engine of Digital Transition – The Power Relations of Brussels and the Beijing Effect. In: Tibor Navracsics – Laura Schmidt – Balázs Tárnok (szerk.): *On the Way to the Hungarian EU Presidency*. Budapest, Ludovika, 2023. 127–143. https://doi.org/10.36250/01172_10 Az ellátási láncok fontosságához és részleteihez ld. András Edl: Supply Chains and Space Capabilities in the New Space Age. In: Balázs Bartóki-Gönczy – Gábor Sulyok (szerk.): *The New Space Age – Legal and Policy Perspectives*. Budapest, Ludovika, 2024. 515–551. https://doi.org/10.36250/01208_20

⁸⁹ Creating Helpful Incentives to Produce Semiconductors – CHIPS and Science Act of 2022. Public Law No: 117-167. (08/09/2022).

⁹⁰ Csiprendelet i. m.

gorú jogszabályi környezetet.⁹¹ Ennek a szigornak saját gravitáló ereje van, amelyet „Brüsszel-hatásként” ismer a szakirodalom.⁹² Ennek lényege, hogy amennyiben egy nagy piacon szigorú normák vannak hatályban, a globális cégek kénytelenek igazodni ehhez. Vagyis lényegében az Európai Unió a fejlett jogalkotási rendszerével képes világstandardokat létrehozni. Erre példaként a GDPR, a DSA és a DMA is felhozható példaként, amelyek nagyon fontos, követendő standardokat alkotnak az adatvédelem és a digitális platformgazdaság terén.⁹³

Röviden összefoglalva, a mesterséges intelligencia – hasonlóan a világhoz – több pólusúvá válik. Az innováció és a fejlesztések terén az Egyesült Államok és Kína a domináns, míg Európa olyan szigorú, rendeleti szintű, tehát a tagállamokban közvetlenül alkalmazandó szabályozási keretrendszert igyekszik létrehozni, amely ezt a nagyhatalmi érdekek által diktált versengést értékalapú keretek közé szorítja. Ebben a törekvésben pedig vannak olyan vonások, amelyekben Kína is osztozik. Bár jóllehet Kína maga az *Új Generációs MI Fejlesztési Terv*⁹⁴ révén a világ vezető mesterségesintelligencia-nagyhatalma kíván lenni, hangsúlyozza, hogy a mesterséges intelligenciának etikusnak kell lennie, amely mindenki javát szolgálja egy globális együttműködés keretében.⁹⁵ Peking még arra is javaslatot tett, hogy erre a célra hozzanak létre nemzetközi szervezetet, amelynek még székhelyet – Sanghaj – is javasolt. A szervezet feladata a globális mesterséges intelligencia koordinálása és előnyeinek elosztása lenne.⁹⁶ A javaslat mögött természetesen jól felfogott geopolitikai szándék is meghúzódik, nevezetesen az, hogy az Egyesült Államok még mindig meglévő technológiai fölényét és egyoldalú szankciós politikáját Kína multilaterális keretben tudja ellensúlyozni. Peking még arra is hajlandó, hogy saját fejlesztéseit – vagy legalábbis egy részét – megossza a nyilvánossággal, amolyan „Linux-nyílt forráskód” módjára. Emellett persze titkos, hadászati célú fejlesztések is zajlanak, és ismert a fentebb már említett, az állampolgárok totális megfigyelését célzó rendszerek MI-alapú feljavítása is.

A mesterséges intelligencia kereskedelmi felhasználásán túl ismert annak katonai és hírszerzési felhasználása is. Ez a terület ráadásul sokkal fontosabb a nagyhatalmi versengés szempontjából. Amelyik hatalom ugyanis előnyre tesz szert a gépi tanulás, kvantitatív adattudomány és autonóm fegyverrendszerek fejlesztésében, fölénybe

⁹¹ Gleb Papishev – Keith Jin Deng Chan: AI regulatory strategies for digital sovereignty: The role of geopolitics and technological disparities. *Electronic Markets*, Vol. 36., N. 8. (2026) 1–12. <https://doi.org/10.1007/s12525-025-00870-z>

⁹² Arról, hogy az Európai Unió hogyan vált globális szabályozó hatalommá hagyományos katonai vagy politikai kényszerítő eszközök használata nélkül, részletesen ld. Anu Bradford: *The Brussels Effect – How the European Union Rules the World*. Oxford University Press, 2021. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190088583.003.0003>

⁹³ Vasilis Georg Hatzopoulos: The EU as an exporter of digital rules and standards? The case of the DSA and the DMA. *Yearbook of European Law*, Online First, 1–25. <https://doi.org/10.1093/yel/yeag003>

⁹⁴ China's New Generation Artificial Intelligence Development Plan (2017).

⁹⁵ Uo. V. Guarantee measures (1) Develop laws, regulations, and ethical norms that promote the development of AI.

⁹⁶ Shanghai Declaration on Global AI Governance. Vö. Lang Ping: The Global Governance of Artificial Intelligence: Progress, Challenges and China's Role. *China-CEE Institute*, Vol. 6., No. 6. (2026) 1–11.

kerül versenytársaival szemben. Kína 1,3 milliárdos népessége miatt tagadhatatlan előnyben van, mert ennyi ember majdnem négyszer annyi adatot képes potenciálisan generálni, mint az Egyesült Államok lakossága egyedül. 2025-ben a kínai adatgazdaságban becslések szerint mintegy 48,6 trillió gigabájtnyi adat keletkezett, amelyet MI-fejlesztésekhez használtak fel.⁹⁷ Hogy Kína mégsem tudott hegemónná válni ezen a téren, az annak köszönhető, hogy a népköztársaság egyelőre nem rendelkezik a legfejlettebb mikrochipekkel, és nincs is meg az ezek fejlesztéséhez elengedhetetlen technológiája, felsőoktatási és kutatóbázisa. Furcsa paradoxon továbbá, hogy hiába áll elméletben rendelkezésre gigantikus méretű adathalmaz a MI-rendszerek betanítására, a kínai lakosság adatelérése a szabadságjogok korlátozása miatt még mindig korlátozottabb, mint a szabad országokban. Európa a két nagy vetélytárshoz képest ezen a téren is tetemes lemaradásban van. Sem vezető chip-technológiája, sem pedig elegendő adat nem áll rendelkezésre a legfejlettebb MI-rendszerek kifejlesztésére, ezért az uniós döntéshozók 200 milliárd eurós csomaggal kívánják serkenteni fejlesztéseket.⁹⁸

A digitális technológiák és az ezen területeken történő befektetések, különösen pedig azok megtérülési rátája hihetetlen tőkeigényesek. Ezért az államok mellett mára már számolnunk kell olyan globális jelenléttel bíró magáncégekkel, amelyek kulcskompetenciák és információk birtokában kvázi szuverén szereplőkké váltak.⁹⁹ Elég, ha csak a Meta vagy a Google tömegtájékoztatásban és dezinformációban betöltött szerepére gondolunk. Egyes technológiai óriások és MI-szolgáltatók hatalma és az egy évben előállított jövedelme mára vetekszik egyes államokéval az adatok, információk hozzáférhetősége és megismerése tekintetében. Ez már komolyan felveti a kérdést, hogy beszélhetünk-e a platformok által gyakorolt digitális, virtuális, infrastrukturális szuverenitásról.¹⁰⁰

⁹⁷ Liu i. m. 48–49. Vö. Kína katonai fejlesztéseihöz, különös tekintettel a mesterséges intelligencia és digitális alapú újításokra részletesen ld. Ryan Fedasiuk – Emily Weinstein – Anna Puglisi: *Kína külföldi technológiára irányuló kívánság listája*. Center for Security and Emerging Technology, 2021. 17–18.; Josh Baughman: The Path to China's Intelligentized Warfare: Converging on the Metaverse Battlefield. *The Cyber Defense Review*, Fall 2024. 29–36. <https://doi.org/10.55682/cdr/xch-heat>; Kevin Pollpeter – Amanda Kerrigan: The PLA and Intelligent Warfare: A Preliminary Analysis. CNA Research Memorandum. CRM-2021-U-030806-Final, 2021. 1–36; Sam Bresnick: *China's Military AI Roadblocks – PRC Perspectives on Technological Challenges to Intelligentized Warfare*. Center for Security and Emerging Technology, June 2024. 1–50. <https://doi.org/10.51593/20230042>; Elsa B. Kania: Artificial intelligence in China's revolution in military affairs. *Journal of Strategic Studies*, Vol. 44., No. 4. (2021) 515–542.

⁹⁸ Capitalising on Europe's Strengths. Investment Report 2025/2026 of the European Investment Bank Group, 2026. 207–250. Vö. EU launches InvestAI initiative to mobilise €200 billion of investment in artificial intelligence. *European Commission Press release*, Feb 11, 2025. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_25_467; The future of digital regulation... i. m. <https://tinyurl.com/msyk3bts>

⁹⁹ Pavel Bureš: Sovereignty and Transnational Corporations. *Gdanskie Studia Prawnicze*, Vol. 2., N. 59. (2023) 99–108. <https://doi.org/10.26881/gsp.2023.2.08>; Chee Hae Chung – Bryce Dietrich: Corporate Quasi-Sovereignty: Big Tech and the Politics of Sovereign Authority in the Digital Age. *SSRN*, January 19, 2026. 1–16. <https://doi.org/10.2139/ssrn.6149489> Vö. The Role of Advanced Technology: Reconfiguring the Post-2026 Geopolitical Order. *TRENDS Group*, 26 Dec 2025. <https://tinyurl.com/55ymn923>

¹⁰⁰ Maryanne Kelton – Michael Sullivan – Zac Rogers – Emily Bienvenue – Sian Troath: Virtual sovereignty? Private internet capital, digital platforms and infrastructural power in the United States.

Ebben a konstellációban az MI-fejlesztések még tovább növelhetik a technológiai óriások erejét. A mesterséges intelligencia területén zajló kutatások már nem pusztán üzleti kérdéssé, hanem a geostratégiai versengés eszközeivé váltak. Az Egyesült Államok ebben egészen odáig megy, hogy megpróbál szövetségi rendszereket kiépíteni. Erre példa a *Global Partnership on AI* kezdeményezés,¹⁰¹ amelyben a G7 országok és az Európai Unió vesznek részt. Kína hasonló kísérletet tett a fejlődő országok bevonására a *Digitális Selyemút program*¹⁰² részeként, amelybe afrikai és dél-ázsiai partnereket hívott meg. Ezeket a globálisan zajló folyamatokat az Európai Unió az AI Act szigorú szabályaival próbálhatja meg befolyásolni. Mivel a szabályozás – még ha mintaadó is lehet a világ többi régiója számára – önmagában nem elég az innovációs versenyben, az európai Csiprendelet igyekszik tetemes forrásokat mozgósítani az európai felzárkózásra. Ennek egyik első lépése a Gaia X MI-szolgáltatásai,¹⁰³ illetve az európai GPU-konzorcium terve.¹⁰⁴ A megteremteni kívánt digitális szuverenitás elengedhetetlen kelléke még az Európában keletkező adatok itteni tárolásának megoldása, a saját algoritmusok és európai szabványok fejlesztése. A mesterséges intelligencia tehát a digitális gazdaság és a számítástechnika egyfajta új szent Grálja lett. Aki lemarad a fejlesztésében, az kimarad a nagyhatalmi, geopolitikai versenyből.

7. Összegzés

A fentiekben arra tettem kísérletet, hogy bemutassam a digitális platformgazdaság, a szellemi tulajdonvédelem és a geopolitika kapcsolódási pontjait, amelyek a nagyhatalmi versengést egyre inkább meghatározzák. A legnagyobb technológiai vállalatok gazdasági ereje és adatok feletti monopóliuma mára politikai hatalommá alakult. Ennek szabályozása alapvető stratégiai érdeke minden szuverén államnak és a szoros nemzetközi együttműködésnek. A digitális platformágazat és a mesterséges intelligencia egyúttal a nagyhatalmi versengés egyik elsődleges terepévé váltak. Mind az Egyesült Államok, mind Kína, mind pedig az Európai Unió törekszik az ezek feletti minél

International Affairs, Vol. 98., Issue 6. (2022) 1977–1999. <https://doi.org/10.1093/ia/iia226>

¹⁰¹ Global Partnership on Artificial Intelligence (GPAI) 2020-ban, a G7 országok által alapított nemzetközi szakértői fórum, amelynek célja a mesterséges intelligencia felelősségteljes, az emberi jogokat és demokratikus értékeket tiszteletben tartó fejlesztése és gyakorlati alkalmazás. E tevékenységét az OECD koordinálja. Ld. Global Partnership on Artificial Intelligence. <https://www.oecd.org/en/about/programmes/global-partnership-on-artificial-intelligence.html>

¹⁰² A Digitális Selyemút programról részletesen ld. Andrew Mazen Dahdal – Adel Abdel Ghafar: The Digital Silk road: „Tech-Diplomacy” as a Paradigm for Understanding Technological Adoption and Emerging Digital Regulations in MENA. *Asian Journal of Law and Society*, Vol. 12. (2025) 163–188. <https://doi.org/10.1017/als.2024.30>

¹⁰³ A Gaia-X egy német-francia kezdeményezésre indult projekt. Célja egy egységes, biztonságos és átlátható európai adat-infrastruktúra felépítése, amely elősegítheti az európai digitális- és adatszuverenitás megteremtését a nagy amerikai és kínai felhőszolgáltatásokkal szemben. Ld. What is Gaia-X. <https://gaia-x.eu/what-is-gaia-x/>.

¹⁰⁴ Az európai cselekvési tervhez részletesen ld. A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. „MI-kontinens” cselekvési terv. Brüsszel, 2025.4.9. COM(2025) 165 final.

szélesebb körű rendelkezési képesség kialakítására és növelésére. Ez szükségessé teszi a platformok politikai gazdaságtanának és jogszabályi hátterének pontos megértését, különösen az olyan területeken, mint a vagyoni értékkel bíró adatok jogi definiálása és szabályozásának kérdése, a jogellenes digitális tartalmak nyilvánossághoz juttatásának problémája, illetve a szellemi oltalmi formák biztosítása.

A platformok, a digitális tér, az adatgazdaság, az információs infrastruktúrák és a mesterséges intelligencia kutatása interdiszciplináris megközelítést követel, amelynek az egyik fontos iránya a geopolitikai-jogi metszéspont megtalálása és feltérképezése kell, hogy legyen. Ennek indoka, hogy mind a technológia, mind pedig az annak regulálására irányuló szabályozás a geopolitikai nagyhatalmi küzdelem részévé vált. Sőt, a szabályozás már nemcsak reakció, hanem egy tudatosan alkalmazott stratégiai eszköz, akár fegyver. Példaként elég, ha csak az Európai Unió *kvázi* exportált szabályozási normáira, vagy a Kína által épített, fentebb említett párhuzamos nemzetközi mechanizmusokra, vagy az Egyesült Államok jogi megoldásainak lopakodó szerződéses exportjára gondolunk. A jogi normák összességén túl pedig az olyan klasszikus, már-már elcsépeelt fogalmak is új értelmet nyernek, mint a szuverenitás és nemzetbiztonság. A digitális korban egy adatközpont, annak energiabiztonsága, vagy egy mesterséges intelligenciát működtető algoritmus ugyanúgy a nagyhatalmi stratégia része lehet, mint egy olajkút, földgázmező, vagy katonai támaszpont.

A digitális gazdaság által életre hívott új kihívásokat pedig integráltan kell vizsgálni. Erre kiváló terepet szolgáltat az USA–Kína–EU hármas, amelyben három különböző attitűd és szabályozási modell találkozik, illetve sok esetben ütközik egymással. Eközben mindhárom szereplő igen tanulékony, el-elcsen megoldásokat, miközben megpróbálja ellensúlyozni a versenytársak lépéseit, erősségeit, egyúttal felzárkóztatni gyengeségeit. Az EU például jelentős, követendő eredményeket ért el a szabályozás terén, viszont tényszerűen le van maradva az innovációban, fejlesztésekben. Az Egyesült Államokban éppen fordított a helyzet. Ott a fejlesztések exponenciális sebességgel zajlanak, miközben a jogszabályi környezet gyakran nem eléggé szofisztikált, kiforrott és szigorú olyan vállalatokkal szemben, amelyek információs monopóliuma mára megkérdőjelezhetetlenné vált. Eközben Kína egyrészt szigorú állami kontroll alatt tartja a digitális teret, másrészt viszont rájött, hogy a túlzott centralizáció és pártállami ellenőrzés lassítja az innovációt. Ezért Peking lehetővé tett némi versenyt a szektorban, ahová piaci ösztönzőket juttat.

Fontos további tanulság, hogy a jog hagyományos ágai a digitális térben összemosódnak. Az adatvédelem és a szellemi tulajdonvédelem összefügg a versenyjoggal, hiszen a platformok monopol helyzete az adatvagyonon és a felhasznált szerzői műveken és kapcsolódó jogi teljesítményeken alapul.¹⁰⁵ A szerzői jog egybe csúszik a platformszabályozással, mivel a tartalommoderáció egyszerre érinti a szabad véleménynyilvánításhoz való jogot, illetve a védett tartalmak hozzáférhetővé tételéből fakadó felelősséget. A platformok vizsgálata tehát nem merülhet ki a technológiai, piaci vagy jogi kérdések taglalásában. A geopolitikai megközelítés rávilágít arra, hogy a digitális tér-

¹⁰⁵ Szabó Endre Győző: A kétoldalú piacok elmélete és a személyes adatok védelme – A Google-ítélet elemzése versenyjogi és adatvédelmi szempontok szerint. In *Medias Res*, 2017/1. 172.

ben folyó küzdelem végeredményben a nagyhatalmi átrendeződésről is szól. Aki uralja az információt, formálni képes a diskurzust és hasznot tud húzni az innovációból. Az adat- és platformgazdaság, valamint a mesterséges intelligencia fejlődése mára döntő geopolitikai tényezővé vált, a globális versengés pedig az előttünk álló években várhatóan tovább éleződik. Ahhoz, hogy e folyamatokról teljes képet kaphassunk, a szabályozási környezetet is geopolitikai fénytörésben kell vizsgálnunk, hiszen a modern digitális platformok kétoldalú piakai éppen az állami érdekek, a jogrendszerek és a globális hatalmi törekvések ütközőzónájában formálódnak.

A tanulmány központi kérdése azon hipotézis köré épült, hogy az Európai Unió szabályozói eszköztára – különösen a DMA, a DSA és az AI Act – képes-e jogi eszközökkel ellensúlyozni a technológiai és innovációs lemaradást a globális platformgazdaságban. A vizsgálat során alkalmazott interdiszciplináris megközelítés igazolta a feltételezést, miszerint a szellemi alkotások joga és a digitális piacok szabályozása mára túllépett a klasszikus jogtechnikai kereteken, és az uniós „szabályozási hatalom” (*regulatory power*) stratégiai eszközévé vált. A kutatás során elvégzett hárompólusú (USA–Kína–EU) összehasonlító elemzés célja nem csupán a modellek ismertetése volt, hanem annak bizonyítása, hogy a digitális gazdaság a „fegyverré tett kölcsönös függőség” (*weaponized interdependence*) korszakába lépett. Míg az Egyesült Államok a piaci dominanciára és az innovációs előnyre, Kína pedig az állami kontrollra és az adatbőségre alapozza befolyását, az Európai Unió a jogalkotást használja fel geopolitikai ellensúlyként. A tanulmány rávilágított, hogy az EU a *hálózati fojtóponatok* (*chokepoints*) feletti kontrollt a „Brüsszel-hatás” révén, vagyis a szigorú normák globális exportjával igyekszik érvényesíteni, kényszerpályát jelölve ki a tengerentúli technológiai óriások számára.

A szigorú normatív környezet kialakítása és fenntartása csak addig lehet hatékony, amíg az uniós piac mérete és vásárlóereje megkerülhetetlen marad. Amennyiben ez a szigor nem párosul az európai technológiai bázis (Gaia-X, a csipgyártás) megerősítésével, Európa könnyen egyfajta „szabályozó múzeummá” válhat, amely bár megvédi polgárai jogait, elveszíti befolyását a technológia jövőben alakítása felett. Márpedig a jövő nagyhatalmi átrendeződését nem a fizikai határok, hanem a digitális csomópontok feletti kontroll fogja meghatározni. Az ezekért való küzdelemben az Európai Unió egyetlen esélye a stratégiai autonómia megteremtése és megőrzése, amely a szigorú normatív környezet mellé valódi technológiai szuverenitást teremt.

A KÖZÉRDEKŰ ÚJSÁGÍRÁS ÉS A MAGÁNÉLET VÉDELME AZ EMBERI JOGOK EURÓPAI BÍRÓSÁGÁNAK ÍTÉLKEZÉSI GYAKORLATÁBAN

Kritikai értékelés

Koltay András*

1. Bevezetés

A magánélethez való jog és a szólásszabadság ütközése az elmúlt évtizedekben élénk viták tárgyát képezték a bíróságokon és a tudományos életben. Különösen igaz ez a mai technológiai környezetben, amely új és széles körben alkalmazható lehetőségeket kínál a magánélet megsértéséhez.¹ A több mint húsz évvel ezelőtti *Campbell v. MGN*-ügyben² született döntés mérőöldkőnek számít az angol magánszférajogban, az európai jogrendszereket pedig az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) ítélezési gyakorlata formálja (amelyre a Lordok Háza is többször hivatkozott a végül az EJEB elé kerülő *Campbell*-ügyben).

Az *MGN v. the United Kingdom*-ügyben³ az EJEB úgy ítélte meg, hogy nem alapítható meg az Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE) 10. cikkének sérelme a kérelmező társaságot bizalmas információk jogosulatlan nyilvánosságra hozatala miatt kártérítés megfizetésére kötelező határozat tekintetében. A Bíróság úgy vélte, hogy a felperes által kifogásolt fényképek közzététele nem volt szükséges a vonatkozó cikkben szereplő információk hitelességének alátámasztásához, ugyanis a közvélemény kíváncsiságát a felperes kábítószer-függőségével és kezelésével kapcsolatos alapvető tények

* Kutatóprofesszor, Nemzeti Közszerológati Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar; egyetemi tanár, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4991-4343>. A cikk eredeti címe és megjelenési helye: András Koltay: Public Interest Journalism and Privacy in the ECtHR Case Law: A Critical Appraisal. *Journal of Media Law*, Vol. 18. (2026) 1–28. <https://doi.org/10.1080/17577632.2026.2659377>

¹ Jacob Rowbottom: A Landmark at a Turning Point: *Campbell* and the Use of Privacy Law to Constrain Media Power. *Journal of Media Law*, Vol. 7. (2015) <https://doi.org/10.1080/17577632.2015.1108589>

² *Campbell v. MGN Limited* [2004] UKHL 22, [2004] 2 AC 457 (a továbbiakban: *Campbell*).

³ *MGN Limited v. the United Kingdom*, no. 39401/04., 2011. január 18-i ítélet.

közzététele is kielégítette volna.⁴ A döntés, más ügyekkel összhangban, az alapvető információk nyilvánosságra hozatalának jogszerűségét igazolandó, elsősorban a közérdekre hivatkozott, de az azóta eltelt időben az EJEB gyakorlata jelentősen gazdagodott, és a Bíróság a hasonló ügyekben jellemzően a szólásszabadság javára döntött.

A fenti ügy óta az EJEB gyakorlata jelentősen gazdagodott, és a Bíróság a hasonló ügyekben jellemzően a szólásszabadság javára döntött. Az MGN-döntés, más ügyekkel összhangban, elsősorban a közérdekre hivatkozott az alapvető információk nyilvánosságra hozatalának igazolására. A „közérdek” – valamint, ezt kiegészítve, a „közszerelői” státusz – kategóriája képezi az EJEB vonatkozó joggyakorlatának alapját. Jelen tanulmányban azt vizsgálom, hogy az esetjog alapján miként határozhatók meg e bizonytalan tartalmú fogalmak körvonalai, és milyen problémákat, következtetlenségeket vet fel a Bíróság ezzel kapcsolatos megközelítése. A tanulmány 2. pontja bemutatja a strasbourgi bíróság legfontosabb döntéseit, a 3. pont a közérdek fogalmának értelmezését vizsgálja, a 4. pontban a közszerelői státusz bizonytalanságáról és relevanciájáról lesz szó, az 5. pontban pedig levonok néhány általános következtetést.

2. Az EJEB ítélkezési gyakorlata a magánélethez való jog és a szólásszabadság közötti konfliktus tekintetében

E pontban röviden áttekintem az EJEB ítélkezési gyakorlatát, néhány olyan döntés kiemelésével, amelyek együttesen megfelelően illusztrálják a Bíróság hozzáállását az Egyezmény 8. cikkében foglalt magánszféra-védelemhez, illetve a magánélethez való jognak és a kifejezés szabadságának ütközésekor alkalmazandó mérlegelés szempontrendszeréhez.

2.1. Közszerelőkkal és közérdekű információkkal kapcsolatos ügyek

Először a közszerelőkre vonatkozó, és az EJEB szerint közérdekű információkkal kapcsolatos döntéseket vizsgálom. Ezen ügyekben szűkebb tér nyílik a magánélet védelmére, mivel a közszerelők magánéletének lehetnek olyan elemei, amelyek a közügyekkel kapcsolatba hozhatók, és így a nyilvánosságra hozataluk közérdeknek tekinthető. Azonban a közszerelők magánélet-védelme nem szűnik meg pusztán e szempontok miatt.

A közszerelőkről készült fényképek megítélésében mérföldkő volt az első Von Hannover v. Germany-ügy.⁵ A kérelmezőről, a monacói hercegnőről számos fénykép jelent meg különböző bulvármagazinokban. Egyes képek a nyílt utcán készültek, mások egy vendéglőben, megint mások pedig egy nyilvános strandon mutatták a hercegnőt (néhányik képen még a gyermeke is szerepelt). Az olyan helyzetekben készült fényképek tekintetében, amelyekben a hercegnőnek jogos elvárása volt a magánélete tiszteletben tartása, például az étteremben ebéd közben vagy a tengerparton, az EJEB úgy döntött, hogy azok közzététele ellentétes az Egyezmény 8. cikkével, annak ellenére, hogy a képek nyilvános helyen készültek.

⁴ Uo. 147. bek.

⁵ Von Hannover v. Germany, no. 59320/00., 2004. június 24-i ítélet.

A Bíróság leszögezte, hogy noha a közszereplőknek szűkebb a lehetőségük a magánéletük védelmére, a privát szférát az ő esetükben is elismeri és védi a jog.⁶ A hercegnő, bár közszereplő, nem gyakorol közhatalmat, és a hercegi trónt sem örökölheti. Mivel ő csak egy híresség, és élete egyes mozzanatainak nyilvános megvitatása nem szolgálja a demokratikus diskurzust, esetében a privát szféra védelme fokozottabb mértékű, mint egy közszereplő politikuséban.⁷ A közönség nyilvánvalóan rendkívüli mértékben érdeklődött a hercegnő magánélete iránt, ám ebben a helyzetben nem volt olyan nyomós közérdek, amely felülírta volna a hercegnő magánélethez való jogát⁸ – a képek publikálása pusztán a közönség pletykaéhségének kielégítését szolgálta.

A bulvársajtóban megjelenő további cikkeket követően indult második Von Hannover-ügyben⁹ az EJEB Nagykamara úgy látta, hogy a valóban közérdekű információkat tartalmazó újságcikkhez csatolt fénykép közzététele – amely egy téli üdülés alatt tett séta közben ábrázolta a hercegnőt, a férje társaságában – nem sértette meg a hercegnő magánszférához való jogát. Ennek oka az, hogy a cikk a hercegnő apjának, a monacói hercegnek az egészségi állapotáról szólt, illetve arról, hogy a családtagjai miként támogatják őt súlyos betegsége alatt. E téma tárgyalása közérdekű információnak minősült, a képpel kapcsolatban pedig nem merült fel, hogy azt a riporter zaklatással vagy titokban készítette volna.¹⁰

A harmadik Von Hannover-ügy¹¹ alapja szintén egy újságban megjelent cikk volt, amely a hercegnőről és a férjéről a nyaralásukkor készült képet és a kenyeri nyaralójukat ábrázoló fotókat tartalmazott. Az újságcikk arról szólt, hogy a gazdagok körében szokás lett fizetővendégeknek kiadni a nyaralóikat. A hercegnő pert indított, de a német bíróság végül elutasította a keresetét. Az EJEB ítéletében megállapította, hogy a nemzeti bíróságnak az a döntése, ami szerint a cikk közérdekű vitához járult hozzá, nem tekinthető észszerűtlennek. A német bíróságok tekintettel voltak arra a tényre is, hogy az EJEB szerint a felperes közszereplő, aki nem jogosult magánélete olyan mértékű védelmére, mint egy magánszemély.¹²

Tehát az első Von Hannover-döntés rögzítette, hogy nyilvános helyeken is kaphat védelmet a magánszféra a magánügyek körébe tartozó élethelyzetek tekintetében. A 'zaklató légkör' meglelte fontos szempont, ami a kérelmező javára billenti a mérleg nyelvét,¹³ ahogyan az egyén közszereplői státusa is lényeges körülmény. De amíg az első döntés csak azoknak a közszereplőknek a vonatkozásában látta indokoltnak a magánélethez való jog szűkítését, akik hivatalos (köz)funkciót töltenek be (a hercegnő nem

⁶ Uo. 68. bek.

⁷ Uo. 62–65. bek.

⁸ Uo. 77. bek.

⁹ Von Hannover v. Germany (No. 2), no. 40660/08. és 60641/08., 2012. február 7-i ítélet (GC) [a továbbiakban: Von Hannover (No. 2)].

¹⁰ Uo. 103. bek.

¹¹ Von Hannover v. Germany (No. 3), no. 8772/10., 2013. szeptember 19-i ítélet [a továbbiakban: Von Hannover (No. 3)].

¹² Uo. 53. bek.

¹³ Kirsty Hughes: *Von Hannover v. Germany* (2004). In: Peter Coe – Paul Wragg (szerk.): *Landmark Cases in Privacy Law*. Oxford, Hart, 2023. 197. <https://doi.org/10.5040/9781509940790.ch-009>

ilyen), addig a következő két ügyben az EJEB tágította a figyelembe veendő szempontok körét. E későbbi döntések logikája szerint, ha a fényképek kapcsolatba hozhatók valamely közüggyel, akkor a magánélet körébe tartozó esemény is bemutatatható.¹⁴ Ezzel az EJEB lényegében megváltoztatta az első döntésben rögzített megközelítést, így gyakorlatilag értelmetlenné vált a közszereplői státus vizsgálata és a közszereplők közötti különbségtétel a közügyekre gyakorolt hatásuk mértéke alapján.¹⁵ A hercegnő státusa nem változott meg a döntések között eltelt időben – továbbra is ‘pusztán’ híresség maradt –, de a második és a harmadik ügyben az EJEB felfedezni vélte a képek közüghöz kapcsolódását. Ez azonban csak igen erőltetett értelmezéssel vált lehetővé. Nem világos, hogy miért tartozik a nyilvánosságra például az, hogy mit csinált a hercegnő az apja betegsége alatt. A közérdek ilyen széles értelmezése kiüresíti a magánszféra védelmét.¹⁶

Az *Éditions Plon v. France*-ügyben¹⁷ egy újságcikk intim információkat közölt François Mitterrand elnök betegségéről és arról, hogy miként kezelte egészségügyi problémáit. A cikk állítása szerint az elnök elbocsátotta orvosát, és inkább az alternatív gyógyászat mellett döntött. Mivel az orvos úgy ítélte meg, hogy emiatt hírneve megkérdőjeleződött, könyvet jelentetett meg az elnök betegségeinek részleteiről. Mitterrand örökösének kérelmére a nemzeti bíróságok határozatlan időre betiltották a könyvet arra hivatkozva, hogy az sérti az orvosi titoktartást. Az EJEB szerint egy könyv határozatlan idejű betiltása aránytalan, és egy demokratikus társadalomban szükségtelen intézkedés volt. Úgy ítélte meg, hogy ahogyan az elnök halála időben egyre távolabbra kerül, úgy veszíti el jelentőségét az elhunyt hozzátartozói érzelmeinek védelme. Minél több idő telt el, annál inkább érvényesül a Mitterrand elnök két hivatali ciklusa történetének megértéséhez fűződő közérdek az elnök orvosi titoktartással kapcsolatos jogainak védelmére vonatkozó követelményekkel szemben.¹⁸

A döntés igen problematikus. Miközben elismeri, hogy az elhunyt elnök hozzátartozóinak jogos érdeke fűződhet a magántermészetű egészségügyi adatok titokban maradásához, jelzi, hogy az eltelt idő ezt az érdeket gyengítheti. Csakhogy az elnök halála és a kötet megjelenése között mindössze kilenc és fél hónap telt el, ami rendkívül rövid idő. Mivel az elnök ekkorra természetesen már nem volt hivatalban, nehéz belátni, hogy a bizalmas információk nyilvánosságra hozatala mögött fontos közérdek állt (bár a közérdek általában akkor is releváns szempont maradhat, ha az érintett személy már nem tölt be közhivatali), vagy legalább olyan, amely indokolta volna a gyors közzétételt.

Az *Hachette Filipacchi Associés v. France*-ügy¹⁹ alapjául az szolgált, hogy néhány nappal egy francia prefektus meggyilkolása után egy hetilap cikket közölt, amelyet egy nagyméretű, a gyilkosság után néhány perccel készült fénykép kísért. A felvételen a

¹⁴ Uo. 200.

¹⁵ Gavin Phillipson: Press Freedom, the Public Interest and Privacy [a továbbiakban: Phillipson (2016)]. In: Andrew Kenyon (szerk.): *Comparative Defamation and Privacy Law*. Cambridge, Cambridge University Press, 2016 [a továbbiakban: Kenyon]. 146. <https://doi.org/10.1017/CBO9781316402467.008>

¹⁶ Uo. 153.

¹⁷ *Éditions Plon v. France*, no. 58148/00., 2004. május 18-i ítélet (a továbbiakban: Plon).

¹⁸ Uo. 53. bek.

¹⁹ *Hachette Filipacchi Associés v. France*, no. 71111/01., 2007. június 14-i ítélet (a továbbiakban: Hachette).

prefektus élettelen teste volt látható, amint a földön feküdt egy vértócsában, a kamera felé fordulva. A felperes médiavállalat panasszal élt a bíróság végzése ellen, amely arra kötelezte, hogy tegyen közzé egy közleményt arról, hogy a prefektusról készült fényképet a családja hozzájárulása nélkül hozták nyilvánosságra. Az EJEB megítélése szerint a prefektus halála által a családnak okozott trauma és fájdalom indokoltá tette volna, hogy az újságírók fokozott körültekintéssel és óvatossággal járjanak el, de a kép közzétételének eredményeként az áldozat hozzátartozói által átélt trauma sokkal súlyosabb lett.²⁰ Vagyis a nemzeti hatóságok nem sértették meg az EJEE 10. cikkét. Döntésében az EJEB megfelelően mérlegelt a magánélet védelme és a kép publikálásának közérdekű jellege között, bár ez nem volt túlzottan nehéz, minthogy a fénykép közzététele önmagában nem járult hozzá valamely közügy vitájához.

A Standards Verlags v. Austria (No. 2) ügyben²¹ egy magazin a hivatalban lévő szövetségi elnök házasságával kapcsolatos pletykákat kommentáló cikket tett közzé. Az EJEB megállapította, hogy a cikk nem járult hozzá semmilyen közügy megvitatásához, hiszen pusztán „üres szóbeszédet” közölt a közszereplő házasságának állapotáról, illetve állítólagos házasságon kívüli kapcsolatairól.²² A bíróság szerint „még a közszereplők is joggal várhatják el, hogy védelmet élvezzenek a magánéletük intim oldaláról szóló megalapozatlan pletykák terjesztésével szemben.”²³

Max Mosley nagy nyilvánosságot kapott szexbotrányát követően a Mosley v. the United Kingdom ügyben²⁴ a kérelmező azt állította, hogy az Egyesült Királyság bíróságai nem teljesítették az EJEE 8. cikke szerinti pozitív kötelezettségüket a magánélet tiszteletben tartásának biztosítására, különösen azáltal, hogy nem kötelezték a magánjellegű információkat nyilvánosságra hozni kívánó újságírókat arra, hogy előzetesen értesítsék az információ alanyát. Az EJEB megállapítása szerint a 8. cikk nem sérült, mivel az előzetes értesítési kötelezettség elkerülhetetlenül befolyásolná a politikai tudósításokat, és akadályozná a komoly újságírást, ami a leggondosabb ellenőrzést igényli. Az EJEB ennek ellenére elfogadta, hogy Mosley szexuális életének képi ábrázolása és egyéb részletei nem tartoznak a nyilvánosságra – közzétételüket nem támasztja alá közérdek.²⁵

Az EJEB ítélezési gyakorlatában nem csupán a politikai szereplők, hanem más hírességek magánélethez való joga is szűkebben érvényesül, ha a szólásszabadsággal kerül szembe. Az Axel Springer v. Germany-ügyben²⁶ egy ismert színészt tartóztattak le kokain birtoklása miatt a müncheni sörfesztiválon. A kérelmező társaság egyik újságírója megkérdezte a helyszínen jelen lévő rendőröket, hogy letartóztatták-e a színészt, és ha igen, milyen alapon. A rendőrség megerősítette, hogy kokain birtoklásáért tartózt-

²⁰ Uo. 48–49. bek.

²¹ Standards Verlags GmbH v. Austria (No. 2), no. 21277/05., 2009. június 4-i ítélet.

²² Uo. 52. bek.

²³ Uo. 53. bek.

²⁴ Mosley v. the United Kingdom, no. 48009/08., 2011. május 10-i ítélet (a továbbiakban: Mosley).

²⁵ Uo. 89. bek.

²⁶ Axel Springer AG v. Germany, no. 39954/08., 2012. február 7-i ítélet (GC) (a továbbiakban Axel Springer).

tatták le. Az ezt követően publikált cikk három fotót is közölt a színésről. Az EJEB Nagykamarája úgy ítélte meg, hogy Németország megsértette a felperes szólásszabadsághoz való jogát, amikor pénzbírságot szabott ki a magazinra, és megtiltotta a színész letartóztatásával kapcsolatos cikkek további közzétételét. A bíróság kimondta, hogy

„míg a nyilvánosság számára ismeretlen személy kérheti a magánélethez való jogának különös védelmét, ugyanez nem igaz a közszereplőkre. Alapvető különbséget kell tenni egyrészt a demokratikus társadalomban folytatott viták szempontjából releváns tények – például a hivatalos feladataikat gyakorló politikusokra vonatkozó információk – közlése, másrészt az olyan személy magánéletének részleteiről szóló beszámolás között, aki nem lát el ilyen feladatokat.”²⁷

Fontos hangsúlyozni, hogy – a közszereplők különösen fontos kategóriáját alkotó politikusokra tett futó megjegyzés ellenére – az adott ügyben érintett személy *nem* volt politikus, az EJEB mégis a kérelmező javára döntött. A határozatban a bíróság olyan kritériumokat állapított meg, amelyek iránymutatásul szolgálnak a jövőbeni ügyekben. Ezek: (1) a közzététel hozzájárulása valamely közérdekű vitához; (2) az érintett személy ismertsége és a beszámoló tárgya; (3) az érintett személy korábbi magatartása; (4) az információ megszerzésének módja és annak valóságtartalma; (5) a közzététel tartalma, formája és következményei; (6) a kiszabott szankció súlyossága.²⁸

A fenti iránymutatásokhoz fűzött kommentárok jobbára üdvözölték a „szisztematikus, következetes és átlátható kritériumok” rögzítését.²⁹ Az EJEB indokolásában különbséget tett a hivatalos tisztséget betöltő politikusok és más közszereplők között. A média az előbbiekkal kapcsolatban a nyilvánosság őre szerepét tölti be, amikor a demokratikus döntéshozatal számára fontos ügyeket tár fel,³⁰ azonban az utóbbiakkal kapcsolatban ilyesmi nem merül fel. Ennek hiányában döntés nem kellően indokolt, és korlátozza az érintett színész magánélethez való jogát. Az EJEB még azt is kimondta, hogy „az eset körülményeitől is függ, hogy mi minősül általános érdekű témának. A bíróság mindazonáltal hasznosnak tartja rámutatni, hogy nemcsak akkor ismerte el az ilyen érdek fennállását, ha a közzététel politikai kérdéseket vagy bűncselekményeket érintett, hanem akkor is, ha sportügyeket vagy előadóművészeket.”³¹

Érdekes kérdés, hogy lát-e különbséget a bíróság a köz- és az általános érdek között, továbbá mi indokolja azt, hogy a sportolók és az előadóművészek magánéletének védelme hasonlóan szűken kell érvényesülnön, mint a politikai szereplők esetében. A

²⁷ Uo. 91. bek.

²⁸ Uo. 89–95. bek.

²⁹ Dirk Voorhoof: Freedom of Expression Versus Privacy and the Right to Reputation: How to Preserve Public Interest Journalism. In: Stijn Smet – Eva Brems (szerk.): *When Human Rights Clash at the European Court of Human Rights: Conflict or Harmony?* Oxford, Oxford University Press, 2017. 160. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198795957.003.0009>

³⁰ Axel Springer, 91. bek. Ld. Kirsty Hughes – Neil M. Richards: The Transatlantic Divide on Free Speech and Privacy. In: Kenyon i. m. 184–185. <https://doi.org/10.1017/CBO9781316402467.009>

³¹ Axel Springer, 90. bek.

sportolók és az előadóművészek kevésbé érintettek fontos közügyekben, és önmagában az, hogy a tevékenységük a nyilvánosság előtt zajlik, aligha indokolja, hogy az ő magánéletük védelme is a politikuskéhoz hasonló mértékben csorbulhat, még akkor is, ha ezek a kérdések kétségtelenül érdeklik a nyilvánosságot. Miért nem szólt az EJEB például a tudósokról vagy az írókról? Az a körülmény, hogy ők kevésbé 'érdekesek' a közönség számára, nem tekinthető megfelelő elvi alapon tett elhatárolásnak.

A Verlagsgruppe News and Bobi v. Austria-ügy³² alapjául az szolgált, hogy egy magazin képeket tett közzé egy szemináriumigazgatóról, aki a cikket kísérő szöveg szerint szexuális kapcsolatot létesített egyes papnövendékekkel. Az egyik fényképen az igazgató látható, amint kezét az egyik papnövendék lábai közé helyezi, míg két további felvételen egy másik személy látható, amint egy papnövendéket megcsókolni és átölelni készül. A magazin kiadója és a főszerkesztője panasszal élt az osztrák legfelső bíróság által helybenhagyott ideiglenes bírósági végzéssel szemben, amely megtiltotta számukra az igazgatóról készült fénykép közzétételét olyan állításokkal összefüggésben, amelyek szerint az érintett nem kívánt homoszexuális közeledést tanúsított papnövendékek irányában, illetve szexuális jellegű cselekményeket folytatott velük. Az EJEB szerint a 10. cikk sérelme nem merült fel. Nem volt vitatott, hogy a kérelmezők jogosultak voltak az igazgató nevének nyilvánosságra hozatalára,³³ „azonban mások jogainak és jó hírnevének védelme különös jelentőséggel bír olyan fényképek közzététele esetén, amelyek rendkívül személyes vagy akár intim információkat tartalmazhatnak.”³⁴ Ennélfogva az EJEB nem emelt kifogást a szöveg és a fénykép közzététele közötti különbségtétellel szemben.³⁵

A Lillo-Stenberg and Saether v. Norway-ügyben³⁶ az indítványozók – egy ismert zenész és egy színésznő – amiatt tettek panaszt, hogy esküvőjükön a sajtó megsértette a magánélethez való jogukat. Egy magazin cikket közölt az esküvőről a pár hozzájárulása nélkül, amelyet hat fénykép kísért. Ezek az esküvő helyszínére csónakkal érkező menyasszonyt, annak édesapját és a koszorúslányokat ábrázolták, továbbá azt a jelenetet, amikor az apa a menyasszonyt a völgyégyhez kíséri, valamint a menyasszony és a völgyégy visszatérését a szárazföldre. A norvég legfelső bíróság a kérelmezőkkel szemben döntött, megállapítva, hogy olyan helyszínen kötöttek házasságot, amely a nyilvánosság számára hozzáférhető volt, és hogy a cikk nem volt sem sértő, sem negatív hangvételű. Az EJEB egyetértett a nemzeti bíróság álláspontjával, miszerint „az esküvőnek van nyilvános oldala. A Bíróság ezzel egyetért, valamint hozzáteszi, hogy egy esküvőről szóló cikk közzététele önmagában nem korlátozódhat kizárólag a magánélet részleteire, és nem irányulhat pusztán a közönség ezzel kapcsolatos kíváncsiságának kielégítésére.”³⁷ Az EJEB azt is hangsúlyozta, hogy magáról a házasságkötési szertar-

³² Verlagsgruppe News GmbH and Bobi v. Austria, no. 59631/09., 2012. december 4-i ítélet.

³³ Uo. 77. bek.

³⁴ Uo. 66. bek.

³⁵ Uo. 82. bek.

³⁶ Lillo-Stenberg and Saether v. Norway, no. 13258/09., 2014. január 16-i ítélet (a továbbiakban: Lillo-Stenberg).

³⁷ Uo. 37. bek.

tásról nem tettek közzé fényképeket; egy ilyen helyzet nyilvánvalóan személyesebb jelentőséggel bírt volna, mint a ténylegesen publikált felvételek.³⁸ Ennek megfelelően a Bíróság megállapította, hogy nem sértették meg az EJEE 8. cikkét.

A döntés indokolása meglehetősen gyenge lábakon áll. Egy házasságkötésnek természetesen van nyilvános következménye, maga az esküvő ténye pedig aligha tagadható el a nyilvánosság elől, de nem világos, hogy ez miért vonja maga után a jogot bármilyen fénykép közzétételére. Továbbá nem világos az sem, hogy miért lenne különbség a szertartás előtt és közben készült képek között a magánélet-védelem szempontjából. A házasulóknak ugyanolyan érdeke a magánszférájuk védelme az esküvő előtt és után, mint a szertartás alatt. Vajon mi más indokolja a képek közzétételét, mint a nyilvánosság pusztá kíváncsisága? A fényképek publikálását nem támasztja alá közérdek.³⁹ Itt is lehetne azzal érvelni, hogy a képek jelentéktelenek, semmilyen bizalmas információt nem árulnak el, és nem ábrázolják kellemetlen vagy kínos helyzetben a rajtuk szereplőket. De ennek az érvek az elfogadása a magánélet-védelem rendszerének a feje tetejére állításával járna: ha a magánszféra védett, akkor az abba való beavatkozást kell indokolni, nem pedig a védelemhez való jogot. Azaz az ügyben a médiának kellett volna igazolnia azt, hogy a képek nyilvánosságra hozatala közérdeknek tekinthető.

A Ruusunen v. Finland-ügyben⁴⁰ a kérelmező, az akkori miniszterelnök korábbi barátnője, könyvet írt kapcsolatukról, amely a kettejük közötti intim együttlétekre vonatkozó utalásokat is tartalmazott. A finn bíróságok elítélték a kérelmezőt a magánéletet sértő információk terjesztése miatt, de csak a kérelmező és a miniszterelnök közötti szexuális életre és intim eseményekre való utalásokat találták jogellenes beszédnek. Az EJEB szerint nem merült fel a 10. cikk sérelme. A Bíróság egyetértett azzal, hogy „a könyv megjelentetése abból a szempontból indokolt volt, hogy a közvéleménynek joga van az információhoz a közérdeklődésre számot tartó témákról.”⁴¹ Az EJEB szerint a nemzeti bíróságok megfelelően szűkítették le a könyv problémás tartalmának körét, amelyről úgy ítélte meg, hogy a miniszterelnök magánéletének magvához tartozó információkat tartalmaz.⁴²

Az EJEB döntésében nem foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy a magánélet védelme szempontjából van-e relevanciája annak, ha e védelmet büntetőjogi eszközökkel próbálják érvényesíteni. Ez egy figyelemre méltó mulasztás, hiszen az állami büntetőhatalom alkalmazása mindig szigorúbban mérlegelendő szólásszabadság-jogi ügyekben.⁴³ A Coudere and Hachette Filipacchi Associés v. France-ügyben⁴⁴ elítélték a kérelmezőket, miután egy cikket közöltek II. Albert monacói herceg ‘eltitkolt’ (házasságon kívül született) gyermekéről. A cikk több fényképet és intim jellegű információkat is

³⁸ Uo. 42. bek.

³⁹ Hughes–Richards i. m. 189.

⁴⁰ Ruusunen v. Finland, no. 73579/10., 2014. január 14-i ítélet (a továbbiakban: Ruusunen).

⁴¹ Uo. 49. bek.

⁴² Uo. 50–51. bek.

⁴³ Hughes–Richards i. m. 186.

⁴⁴ Coudere and Hachette Filipacchi Associés v. France, no. 40454/07., 2015. november 10-i ítélet (GC) (a továbbiakban: Coudere).

tartalmazott. A francia bíróságok egyetértettek a herceggel abban, hogy a cikk közzététele megsértette a herceg magánélethez és a képmás védelméhez fűződő jogait. Az EJEB ezzel szemben megállapította, hogy a francia hatóságok megsértették az EJEE 10. cikkét. A Bíróság rámutatott, hogy bár a születés intim jellegű esemény, egyben a nyilvános szférába is tartozik, mivel főszabály szerint nyilvános aktus kíséri (az anyakönyvi bejegyzés), és szülő–gyermek jogviszony jön létre.⁴⁵ Ennek megfelelően egy születésről szóló tudósítás önmagában nem tekinthető olyan közlésnek, amely kizárólag mások magánéletének részleteit érinti.⁴⁶ Kétségtelen, hogy a szóban forgó cikk olyan információkat közölt, amelyek messze túlmutatnak a születés pusztá tényén. Ezt felismerve a Bíróság hangsúlyozta, hogy közérdeklődésre tart számot az információ a herceg gyermekének létezéséről, tekintettel arra, hogy az érintett időszakban köztudottan nőtlen és gyermektelen volt. Bár a házasságon kívül született gyermek nem örökölheti a trónt, a Bíróság e körülményt irrelevánsnak tekintette, mivel – az EJEB szerint – a gyermek születése „nem volt mentes lehetséges dinasztikus és pénzügyi következményektől: a herceg ekkor még nőtlen volt, és felmerülhetett a házasság általi törvényesítés kérdése, még ha ez a kimenetel valószínűtlen volt is.”⁴⁷ Az EJEB emellett hangsúlyozta az uralkodó közéleti szerepét is, aki a nemzet egységét testesíti meg, ezért „az uralkodó család tagjait érintő egyes események, jóllehet azok a magánéletük részét képezik, egyben a jelenkori történelem részét is alkotják.”⁴⁸

Ez a döntés szintén kritikával illelhető. A házasságkötéshez hasonlóan a születésnek is vannak közjogi következményei, de a nyilvánosságnak ez a formája (születési anyakönyvi kivonat, az újszülött megjelenése az állami ellátórendszerben stb.) nem hasonlítható a média nyilvánosságához. Természetesen fontos körülmény, hogy a gyermek apja a monacói herceg. Azonban az is köztudott volt, hogy a házasságon kívüli gyermek nem lehet a trón örököse. Még ha elfogadjuk is azt, hogy a herceg zűrzavaros magánélete előidézhet olyan helyzeteket, amelyek oda vezetnek, hogy bizonyos magánéletbeli körülmények nyilvánosságra hozatalához közérdek kapcsolódik, akkor sem világos, hogy mi indokolta a gyerekekről készült képek és a vele kapcsolatos egyéb bizalmas információk közzétételét (bár ez inkább a gyermek, mint a szülő magánéletének megsértését jelenti). Ideális esetben az uralkodó példát mutat népének; ebből következően esetében is ugyanaz a megfontolás irányadó, mint bizonyos más hírességek esetében, nevezetesen, hogy az érintett személy ‘példakép’, és követőivel is tudatni kell annak esendőségét (ld. a Lordok Háza érvelését a Campbell-ügyben⁴⁹). Ezért az információ, amely a törvénytelen gyermek születéséről ad hírt, vélhetően közérdekű.

Az EJEB döntésében rögzítette, hogy bizonyos információk közérdekű jellege a szólásszabadság javára billentheti az egyensúlyt olyan eseményekkel kapcsolatban,

⁴⁵ Uo. 107. bek.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Uo. 108. bek.

⁴⁸ Uo. 112. bek.

⁴⁹ Campbell, 151., 163. bek.

amelyek egyébként a magánélethez tartoznának.⁵⁰ A Bíróság odáig nem merészkedett, hogy kimondta volna: a fontos köztisztiséget betöltőkkel kapcsolatos információk minden esetben közérdekűek, de úgy tűnik, hogy esetükben rendkívül szűkre szabta a magánélethez való jog érvényesítésének lehetőségeit.

Az EJEB gyakorlata ellentmondásos abban a tekintetben, hogy egy publikációt mennyire bont szét elemekre, és mikor tekinti azt szerves egésznek. A Couderc-ügyben nem választotta szét a cikk egyes részeit, és a hozzájuk tartozó képeket sem. A Bíróság a közlést a maga egészében értékelte, így a teljes cikk közérdekűnek minősült.⁵¹ Azt is megjegyezte, hogy „ahhoz, hogy egy cikk hozzájáruljon egy közérdekű vitához, nem szükséges, hogy teljes egészében arra irányuljon; elegendő lehet, ha az adott vitával foglalkozik, és tartalmaz egy vagy több olyan elemet, amely a vitát előmozdíthatja.”⁵² Ezzel szemben a Ruusunen-ügyben a Bíróság külön-külön értékelte a közzétett anyag egyes összetevőit, és egyetértett a nemzeti bíróságokkal abban, hogy annak bizonyos részei sértették a magánélethez fűződő jogot.

A Zu Guttenberg v. Germany-ügyben⁵³ a kérelmező politikus plágiumbotrányának nyilvánosságra kerülését követően lemondott tisztségéről és parlamenti mandátumáról. Ezt követően egy magazin cikket közölt a politikus berlini és egyesült államokbeli ingatlanairól, amelyek azonban nem álltak összefüggésben a lemondásával. A kérelmező azt kifogásolta, hogy a német bíróságok nem tiltották meg a kifogásolt fényképek újbóli közzétételét. Az EJEB a keresetet elutasította, megállapítva, hogy a német bíróságok megfelelő egyensúlyt teremtettek a kérelmező magánélethez való joga és a magazin szólásszabadsága között. Az EJEB döntése nem teszi világossá, hogy mennyiben járul hozzá a közéleti vitákhoz az, ha egy korábbi közéleti személyiség ingatlanjairól készült fényképek megjelennek a nyilvánosságban. Önmagában e képek nem járulnak hozzá közügyek tárgyalásához. Természetesen azzal is lehet érvelni, hogy ezek nem okoznak tényleges kárt vagy hátrányt az érintett személynek, de a magánélethez való jog nem csupán a tényleges károkozással vagy hátrányokkal szemben védi az egyént, hanem jogot ad arra is, hogy a nyilvánosságtól távol maradjon. Olyan ingatlanok beazonosíthatóvá tétele, amelyekben az érintett lakik, önmagában is könnyen hátrányos következményekkel járhat számára.

A Dupate v. Latvia-ügyben⁵⁴ a kérelmező ügyvéd volt, élettársa pedig egy politikai párt elnöke, és egy országos terjesztésű, hírességekkel foglalkozó magazin reklámkampányának arca is. Az ügy olyan fényképekre vonatkozott, amelyeket a kérelmezőről titokban készítettek, amint éppen egy szülészetről távozik, és amelyeket ezt követően egy kísérő cikkel együtt tettek közzé. A kérelmező azt állította, hogy a lett hatóságoknak az a döntése, amely elutasította a róla és újszülött gyermekéről titokban

⁵⁰ Uo. 89. bek.; ld. Kirsty Hughes: The Public Figure Doctrine and the Right to Privacy. *Cambridge Law Journal*, Vol. 78., No. 1. (2019) [a továbbiakban: Hughes (2019)] 82. <https://doi.org/10.1017/S000819731900028X>

⁵¹ Couderc, 102., 106. bek.

⁵² Uo. 110. bek.

⁵³ Zu Guttenberg v. Germany, no. 14047/16., 2019. július 18-i döntés.

⁵⁴ Dupate v. Latvia, no. 18068/11., 2020. november 19-i ítélet.

készült fényképek közzétételével kapcsolatos panaszait, sértette a jogait. Az EJEB ez esetben is úgy ítélte meg, hogy egy gyermek születése „kétségtől olyan ügy, amelynek nyilvános oldala is van,”⁵⁵ ugyanakkor az ilyen jellegű cikkek közérdekhez való hozzáfárulása csekélyebb, mint a politikai vagy egyéb közéleti vitát előmozdító íráské,⁵⁶ ennek következtében sérült a kérelmező magánélethez való joga. Az EJEB döntését ebben az ügyben helyesnek tekintem – a Bíróság megfelelően mérlegelte, hogy a közzétett fényképek nem járultak hozzá közügy vitájához.

2.2. Büntetőeljárások

A nyilvánosságot és a médiát foglalkoztató bűnesetokról szóló beszámolók tekintetében is nyilvánvalóan felmerül a magánélethez való jog határainak kérdése, akár politikai szereplők, akár más hírességek, akár magánszemélyek érintettek az adott ügyben. Vannak érvek amellett, hogy az ilyen ügyekről szóló tudósítás közérdekű, legitim társadalmi célt szolgál.⁵⁷

Az Egeland and Hanseid v. Norway-ügyben⁵⁸ egy olyan magánszemélyről készült fényképeket közölt két lap, akit éppen a képek készítése előtt ítélték el háromszoros gyilkosságért. Az érintett a képeken a döntés után, lelkiileg összetörve, rendőrautóban ülve látható. A képek közzététele miatti marasztalás az EJEB szerint annak ellenére sem sértette az EJEE 10. cikkét, hogy a súlyos büntett és az elítélés körülményei okkal tarthattak számot közérdeklődésre, mert a képek által ábrázolt élethelyzetek még egy bűnelkövető esetében is a védett magánszférába tartozónak számítanak.

A Flinkkilä and Others v. Finland-ügyben⁵⁹ a kérelmezőket – két országos terjesztésű magazin újságíróit – azért ítélték el, mert a finn munkaügyi vitarendező szolgálat vezetőjének barátnőjéről tettek közzé adatokat. A vitatott cikkek elsősorban arra összpontosítottak, hogy egy, a vezető tisztviselő otthona előtt történt incidens milyen magán- és hivatásbeli következményekkel járt számára (az incidensben a tisztviselő, a felesége és a barátnője voltak érintettek). Az egyik cikkhez fényképet is mellékeltek a barátnőről, akinek a teljes nevét is közzétették. A finn bíróságok megállapították, hogy a cikkek sértették a barátnő magánélethez fűződő jogát. Az EJEB azonban megállapította az EJEE 10. cikk sérelmét, mivel a közlés a közérdek szempontjából meghatározó volt: a barátnő részt vett a tisztviselő háza előtt kialakult nyilvános rendzavarásban, a tisztviselő pedig nős és magas rangú közszereplő volt, és később mindkettőjükkel ellen büntetőeljárás indult. Ennek következtében bár a barátnő formálisan magánszemély maradt, az adott körülmények között ésszerűen tekinthető úgy, hogy belépett a nyilvánosság terébe.⁶⁰ Mivel a kérelmezők tudósításában a vezető tisztviselő személyazonosságának felfedése

⁵⁵ Uo. 53. bek.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ Rebecca Moosavian: Deconstructing „Public Interest” in the Article 8 vs Article 10 Balancing Exercise. *Journal of Media Law*, Vol. 6., No. 2. (2014) 248. <https://doi.org/10.5235/17577632.6.2.234>

⁵⁸ Egeland and Hanseid v. Norway, no. 34438/04., 2009. április 16-i ítélet (a továbbiakban: Egeland).

⁵⁹ Flinkkilä and Others v. Finland, no. 25576/04., 2010. április 6-i ítélet.

⁶⁰ Uo. 83. bek.

közvetlenül közérdekű kérdéseket érintett, és mivel a barátnő aktív, önkéntes szerepet vállalt az eseményekben, amelyek végül a vezető tisztviselő elítéléséhez és elbocsátásához vezettek, az ő szerepvállalása is közérdekűnek minősült.⁶¹

A fentebb már említett Axel Springer-ügyben az EJEB megállapította, hogy a cikkek „X színész letartóztatására és elítélésére, azaz olyan nyilvános igazságügyi tényekre vonatkoztak, amelyek bizonyos fokú közérdeklődésre tartanak számot.”⁶² A bíróság szerint a nyilvánosságnak érdeke, hogy tájékoztatást kapjon büntetőeljárásokról, ugyanakkor a közzétételnek tiszteletben kell tartania az ártatlanság véelmét is. A Van Beukering and Het Parool B.V. v. the Netherlands-ügyben⁶³ a kérelmező folyóirat cikket közölt egy rap előadóról, aki késsel megszúrta három személyt, az egyiket megölve, a többieket pedig súlyosan megsebesítve. Bár a cikk nem közölte az előadó teljes nevét, egy portréfotót közölt róla. A holland bíróságok úgy vélték, hogy a kép közzététele nem volt szükséges a cikk kifejező erejéhez, és nem állt arányban a kitűzött céllal, azaz a nyilvánosság tájékoztatásával. Az EJEB szerint nem merült fel a 10. cikk sérelme. A Bíróság egyetértett a nemzeti hatóságokkal abban, hogy a szólásszabadság nem élvez elsőbbséget az elkövető magánéletének tiszteletben tartásához való jogával szemben, mivel bűncselekmény elkövetésével gyanúsított személyek portréinak közzététele során indokolt a visszafogottság.⁶⁴

Egy kritikus szerint az EJEB hibát követett el az ügyben, amikor nem alkalmazta következetesen az Axel Springer-döntésben lefektetett kritériumokat: figyelembe kellett volna vennie a cikk közérdekű jellegét és a gyanúsított korábbi közéleti szereplését.⁶⁵ Ettől függetlenül nem vitatható, hogy a nyilvánosság előtt tevékenykedő személyeknek is biztosítani kell a magánéletük védelmét, még ha súlyos bűncselekmény gyanúsítottjaivá válnak is. A róluk készült fénykép közzététele ilyen esetekben csak kevésbé járul hozzá a közügyek vitájához.

Az EJEB az ilyen ügyekben megpróbál mérlegelni a közérdek és a magánélet védelme között, de ezt nem feltétlenül kellően erős érvek alapján teszi. Nyilvánvalóan még a legsúlyosabb bűncselekmények elkövetői (illetve gyanúsítottjai) is megőrzik a magánélethez való joguk egy részét (lásd Egeland- és Van Beukering-ügy), de nem világos, hogy a közszereplők általi bűnelkövetéssel kapcsolatos információk miért érdemelnek nagyobb nyilvánosságot, vagy hogy egy színész által elkövetett jogsértés miért tartozik a nyilvánosságra (pl. Axel Springer-ügy). Ha pedig úgy van, ahogy az EJEB állítja, azaz „a nyilvánosságnak érdeke, hogy tájékoztatást kapjon a büntetőeljárásokról,” akkor különbséget kell-e tenni a magánszemélyek és a közszereplők által elkövetett bűncselekmények között? Egyértelműbb lenne, ha az EJEB azzal érvelne, hogy általában véve fontos, hogy a polgárok lássák az igazságszolgáltatás működését, és megbizonyosodjanak arról, hogy a bűncselekmények súlyos következményekkel jár-

⁶¹ Uo. 85. bek.

⁶² Axel Springer, 96. bek.

⁶³ Barbara van Beukering and Het Parool B.V. v. the Netherlands, no. 27323/14., 2016. szeptember 20-i döntés.

⁶⁴ Uo. 35. bek.

⁶⁵ Voorhoof i. m. 169–170.

nak az elkövetőre nézve. Ez azonban nem veszi figyelembe az elkövető (gyanúsított) státusát, és adott esetben a jelenleginél erősebb védelmet biztosítana a közismert emberek magánszférájának.

2.3. Közérdekű eseményekben érintett magánszemélyek

Magánszemélyek is kerülhetnek olyan helyzetekbe, amikor egy időre a média érdeklődésének középpontjába kerülnek. Esetükben az EJEB megengedőbb, ha a szólás-szabadság korlátozásáról van szó. A *Peck v. the United Kingdom*-ügy⁶⁶ kérelmezője sikertelen öngyilkosságot követett el, majd zavarodott állapotban, késsel a kezében téblábolt az utcán. Nem sokkal korábban a helyi önkormányzat egy zártláncú térfigyelő kamerarendszert helyezett üzembe, ami rögzítette az eseményt. A kérelmező felismerhetővé vált a képekről, bár maga a sikertelen öngyilkossági kísérlet nem látszódott. Az önkormányzat közzé kívánta tenni a felvételeket a médiában, hogy segítségükkel igazolja a zártláncú térfigyelő kamerák telepítésének indokoltságát, ami ellen a kérelmező sikertelenül tiltakozott. Emiatt az EJEB megállapította, hogy dacára annak, hogy a kérelmező közterületen tartózkodott, még nem vált közszereplővé, és a róla készült felvétel nyilvánosságra hozatala sértette a privát szféráját.

A *Hájovsky v. Slovakia*-ügy⁶⁷ tárgya egy olyan oknyomozó riporter televíziós riportja volt, aki – potenciális béranyának adva ki magát – rögzítette találkozásait a kérelmezővel, aki titokban béranyát keresett. Ezt követően egy újságban megjelent egy cikk, amely információkat tartalmazott a kérelmező magánügyeiről, valamint róla, a beleegyezése nélkül készített fényképeket. A kérelmező által a kiadóval szemben indított, személyiségi jogainak védelmére irányuló keresetet a szlovák bíróságok elutasították. Az EJEB megállapította az EJEE 8. cikkének megsértését, rámutatva arra, hogy a nemzeti bíróságok egyrészt hibásan értékelték a kérelmező korábbi magatartását, másrészt elmulasztották figyelembe venni a fényképek elkészítésének módját, és – ami a legfontosabb – nem vizsgálták meg, milyen mértékben járult hozzá a közérdekű vitához a kérelmezőről készült, kitakarás nélküli képek közreadása.⁶⁸ Az EJEB kiemelte, hogy a kérelmező nem minősült közszereplőnek vagy hírértékkel bíró személynek, és nem is törekedett nyilvános szereplésre.⁶⁹

Ezekben az ügyekben az EJEB mérlegelési gyakorlata alapvetően elfogadható, mivel védelmet biztosított az érintett személyek magánéletének, akik nem voltak közszereplők. A *Bild GmbH & Co. KG v. Germany*-ügy⁷⁰ viszont egy olyan határozat miatt indult, amelyben a nemzeti bíróság arra kötelezett egy híroldalt, hogy távolítson el egy brémai éjszakai klubnál végrehajtott rendőri intézkedésről készült, térfigyelő kamerás felvételt, vagy takarja ki az azon szereplő rendőr arcát. Az EJEB megállapította az EJEE 10. cikkének megsértését. A bíróság rámutatott, hogy a nemzeti bíróságok

⁶⁶ *Peck v. the United Kingdom*, no. 44647/98., 2003. január 28-i döntés (a továbbiakban: *Peck*).

⁶⁷ *Hájovsky v. Slovakia*, no. 7796/16., 2021. július 1-jei döntés (a továbbiakban: *Hájovsky*).

⁶⁸ Uo. 34–49. bek.

⁶⁹ Uo. 34–35. bek.

⁷⁰ *Bild GmbH & Co. KG v. Germany*, no. 9602/18., 2023. október 31-i döntés.

– anélkül, hogy értékelték volna a közlés közérdekű vitához való hozzájárulását – általános indokolás keretében állapították meg, hogy a rendőri intézkedés semleges bemutatása, még ha az nem is tünteti fel negatív színben az érintett rendőrt, nem tekinthető a kortárs társadalom valamely általános jelensége ábrázolásának, ezért jogellenes. A Bíróság úgy ítélte meg, hogy ez az érvelés oda vezethet, hogy elfogadhatatlan módon megtiltanák a szolgálati feladataikat ellátó rendőrökről készült, hozzájárulásuk nélküli, vágatlan felvételek jövőbeli közzétételét.⁷¹

Az említett ügyekben az EJEB megfelelően határozta meg a magánélethez való jog és a szólásszabadság közötti egyensúlyt. Bár magánszemélyek is érintettek lehetnek közügyben,⁷² esetükben jogaik védelmének mértéke nagyobb, mint a közszereplőké.

3. A magánjellegű információk közzétételéhez fűződő közérdek

Az EJEB több szempontot is figyelembe vesz a versengő jogok közötti mérlegelés során. A magánélet korlátozása mellett szóló legfőbb érv a közlés mögötti közérdek megléte, de e kategória alkalmazása nem következetes. A következő pontban a Bíróság által alkalmazott szempontrendszer egyes elemeivel kapcsolatos problémákat tekintem át.

3.1. A szólásszabadság igazolásai és a magánélethez való jog

Több érv is felhozható a szólásszabadság védelme mellett. Ezen érveket a jogirodalom három csoportba sorolja: az igazság keresése a szabad vita révén, a demokratikus döntéshozatalban való részvétel és az egyéni autonómia biztosítása.⁷³ Ezeknek a jogi igazolásoknak gyakorlati jelentősége is van, hiszen a szólásszabadság korlátainak meghatározásánál az egyik alapvető kérdés az, hogy az adott beszéd milyen, a jogrendszer által elismert és védett érdeket szolgál.

Az igazság keresését előtérbe helyező elméletek nem alkalmasak a magánélethez való jognak a szólásszabadsághoz való joggal szembeni korlátozására. Bár az egyén magánéletének egyes eseményeit a nyilvánosság elé táró közlések a valóságot tükrözik, nem egyértelmű, hogy miért illethet meg bárkit is erősebb jog e tények megismerésére, mint azt az egyént, aki a magánszférája védelmére törekszik.⁷⁴

A 'demokratikus igazolásként' hivatkozott elmélet szerint a szólásszabadság legfőbb célja és értelme, hogy az állampolgár részt vegyen a közügyek megvitatásában

⁷¹ Uo. 45. bek.

⁷² Bladet Tromsø and Stensaas v. Norway, no. 21980/93., 1999. május 20-i ítélet (a továbbiakban: Bladet Tromsø); Bergens Tidende v. Norway, no. 26132/95., 2000. május 2-i ítélet (a továbbiakban: Bergens Tidende).

⁷³ Ld. pl. Eric Barendt: *Freedom of Speech*. Oxford, Oxford University Press, 2005.; Kevin Saunders: *Free Expression and Democracy*. Cambridge, Cambridge University Press, 2017. <https://doi.org/10.1017/9781316771129>; Jan Oster: *Media Freedom as a Fundamental Right*. Cambridge, Cambridge University Press, 2015. <https://doi.org/10.1017/CBO9781316162736>

⁷⁴ Hughes (2019) i. m. 93–94.

és a róluk való tájékozott döntésekben.⁷⁵ Ezen érvelés szerint a jog lényege a demokratikus (ön)kormányzás és döntéshozatal lehetőségének megteremtésében rejlik. E részvételnek hatékonynak kell lennie, amit csak bizonyos beszédkorlátozó szabályok felállításával lehet biztosítani. A vélemények között különbséget kell tenni a tartalmuk alapján: a (szélesen értelmezett, tehát valamennyi közügyet magában foglaló) politikai vitában részt vevő vélemények kiemelt védelmet élveznek, míg azok, amelyek nem járulnak hozzá a közügyek megvitatásához, inkább korlátozhatók.

Az individualista igazolások szerint a szólásszabadság eszköz a személyiség fejlesztésére, kiteljesítésére, az egyéni autonómia elérésére. A szólásszabadság nem lehet csupán egy bizonyos választott társadalmi rendből fakadó jogosultság: értéke nem kizárólag és nem elsősorban a demokratikus rendszerből, hanem az egyén tiszteletének általánosabb elvárásából ered. Ez a kíváncsiság morális alapú és az emberrel veleszületett, nincs más célnak alárendelve. Azonban az egyén személyisége csak társadalmi létezésében, a társadalom többi tagjához fűződő viszonyaiban teljesebbé válhat, az egyéni képességek csak a társadalmi életben bontakoztathatók ki. Így nehezen választható el az egyéni autonómia értéke a demokratikus önkormányzásra való törekvéstől.⁷⁶ Továbbá az egyéni autonómia gyakorlása (ha az éppen beszéd útján valósul meg) sértheti mások szabadságát vagy autonómiáját. Ezt a sérelmet bizonyos mértékig el kell tűrni, ezáltal a beszélő kedvezőbb helyzetbe kerül.

Paul Wragg szerint még a magánszférát sértő beszéd is hozzájárulhat az egyéni kiteljesedéshez, mind a beszélő, mind a közönsége számára, így védelmet élvezhet, ha csak nem okoz súlyos károkat. Wragg emellett érvel, hogy a bizalmas információk feltárása fontos szerepet játszik a közönség véleményének kialakításában, valamint ezen információk nagy része hírességeket érint, és azt sugallja, hogy a társadalom tagjai fejlődhetnek az ezekhez az információkhoz való hozzáférés eredményeként (azáltal, hogy valami értékeset tanulnak, amit saját mindennapi életükben alkalmazhatnak, például hogy a csalás, a félrelépés stb. erkölcsileg helytelen). Wragg szerint a szólásszabadság magánélethez kapcsolódó értéke nem korlátozódik a demokratikus folyamatokban való részvételre, hanem hozzájárul a közönség tagjainak személyes fejlődéséhez is. Azonban a demokratikus elképzelések alapján az ilyen beszéd szabadsága – ha a beszéd által nyilvánosságra kerülő magánéletbeli tény nem kapcsolódik közügyekhez – egyáltalán nem lenne igazolható, mert a magánszférát sértő beszéd nem tekinthető közérdekűnek. Ez pedig ellentmondás, hiszen az egyén kiteljesedése a szólásszabadság elvi alátámasztásai felől nézve maga is közérdek, ezért annak biztosítása szükséges a demokratikus önkormányzathoz.⁷⁷

Az EJEB és a nemzeti bíróságok ítélkezési gyakorlata elsősorban és kiemelten a „politikai beszédet” – vagyis a közügyekhez kapcsolódó megnyilvánulásokat – része-

⁷⁵ Alexander Meiklejohn: *Free Speech and Its Relation to Self-Government*. New York, Harper, 1948. <https://doi.org/10.2307/1284351>; Alexander Meiklejohn: *Political Freedom: The Constitutional Powers of the People*. Oxford, Oxford University Press, 1960.

⁷⁶ Robert C. Post: Meiklejohn's Mistake: Individual Autonomy and the Reform of Public Discourse. *University of Colorado Law Review*, Vol. 79. (1993) 1120.

⁷⁷ Paul Wragg: The Benefits of Privacy-Invasive Expressions. *Northern Ireland Legal Quarterly*, Vol. 64., No. 2. (2013) [a továbbiakban: Wragg (2013)] <https://doi.org/10.53386/nrlq.v64i2.342>

síti védelemben, miközben az egyéni autonómiát a véleménynyilvánítás védelmének igazolásaként viszonylag gyengébb súlyúnak tekinti.⁷⁸ Az EJEB gyakorlatának fenti áttekintéséből láthattuk, hogy amikor a Bíróság az EJEE 10. cikkének javára dönt, olykor nagy küzdelmek árán igyekszik alátámasztani, hogy az adott ügyben tett közlés közérdekű, valamely közügyhöz kapcsolódik, azaz a szólásszabadság demokratikus igazolásából indul ki. Ugyanakkor a demokratikus igazolás nem szolgáltat kellő alapot a hírességek magánélethez való jogának korlátozására, illetve a politikusok magánéletének nyilvánosságra hozatalára, ha – a Bíróság indokolásaiban tett erőfeszítések ellenére – a közlés valójában nem hozható érdemi összefüggésbe semmilyen közügygel. Gavin Phillipson szerint a demokratikus igazolás nemigen alkalmas arra, hogy a privát szférát sértő információk közzétételének szabadságát alátámassza, mert az ilyen közzététel általában nem járul hozzá a demokratikus döntéshozatalhoz, vagy csak olyan csekély mértékben, amely eltörpül az általa okozott kárhoz képest.⁷⁹

Kirsty Hughes megkérdőjelezi Wragg azon állítását, hogy a magánéletet érintő beszéd ténylegesen hozzájárul az egyéni kiteljesedéshez (tekintettel arra, hogy a magánéletet sértő celebkultúra akadályozza a közönség személyes fejlődését), továbbá azt is vitatja, hogy még ennek elfogadása esetén is kellően súlyos indok lenne-e ez a jog korlátozására, mivel kérdéses, hogy igazolható-e a magánszféráját védelmező személy méltósága és önkitaljesítése helyett a közönség fejlődésének előtérbe helyezése.⁸⁰ Én úgy értelmezem Wragg elméletét, hogy az nem zárja ki a magánélet védelmét, hanem inkább a mérlegelés szempontrendszerét igyekszik átalakítani. Az általa kívánatosnak tartott mérlegelés során nem annyira a közérdek, mint inkább az egyéni autonómia védelme dominál. Így nem minden közzététel tekinthető ‘közérdekűnek’ pusztán azért, mert az egy egyén (azaz a közönség egy tagja) egyéni fejlődését, kibontakozását támogatja, és a közérdek ebben az összefüggésben nem jelentős kritérium. Wragg elmélete szükségtelenné tenné a közszereplők és a magánszemélyek közötti megkülönböztetést. E ponton szintén figyelembe kell venni, hogy az EJEB jelentősen kitágította a közszereplők kategóriájának értelmezését, oly mértékben, hogy annak alkalmazása szinte értelmetlenné vált (lásd később). Valójában még a demokratikus igazolás elfogadása-kor és alkalmazásakor is helyes lenne megszabadulni ettől a kategóriától, és csak a közzétett bizalmas információnak valamely közügygel való összefüggését vizsgálni.⁸¹

Wragg szerint például az Axel Springer vagy a Von Hannover (No. 2) döntés jobban alátámasztható lett volna azzal, ha az EJEB az egyén (a beszéd közönsége) kiteljesedéséhez való hozzájárulás alapján tartja védendőnek a közlést (az egyének a bizalmas információkhoz való hozzáférés következtében fejlődhetnek általa, hogy a mindenna-

⁷⁸ Helen Fenwick – Gavin Phillipson: *Media Freedom under the Human Rights Act*. Oxford, Oxford University Press, 2006. 50., 71. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511493775>

⁷⁹ Gavin Phillipson: Leveson, the Public Interest and Press Freedom. *Journal of Media Law*, Vol. 5., Issue 2. (2013) [a továbbiakban: Phillipson (2013)] 237. <https://doi.org/10.5235/17577632.5.2.220>

⁸⁰ Hughes (2019) i. m. 96–98.; ld. még Fenwick–Phillipson i. m. 683–688., 792–794.; Phillipson (2016) i. m. 141.

⁸¹ Ld. még Hughes (2019) i. m. 96.

pi életük szempontjából fontos dolgokat ismernek meg).⁸² Ez persze nem jelentheti azt, hogy a magánszférát minden esetben alá kell rendelni a szólásszabadságnak; Wragg is szükségesnek véli a mérlegelést a szembenálló érdekek között, és az egyén számára kárt okozó beszédet korlátozandónak tekinti.⁸³ Az EJEB alighanem a jövőben is kitart a demokratikus igazolás mellett, azonban kívánatos lenne, ha azt következetesen tenné, a magánélet védelméhez fűződő jog erőteljesebb figyelembevételével.

3.2. Releváns-e egyáltalán a magánülethez való jog ezekben az esetekben?

Meddig terjed a magánülethez való jog, mi tartozik az EJEE 8. cikke alá mint védendő érdek? A fent bemutatott ügyek kapcsán lehetne amellett érvelni, hogy a szóban forgó képek ártalmatlanok és jelentéktelenek, olyannyira, hogy közzétételük még csak nem is érinti a magánülethez való jogot, így nem tartoznak a 8. cikk hatálya alá. Phillipson szerint az EJEB következetesebb lett volna döntéshozatala során, ha a hasonló ügyekben erre hivatkozott volna, és nem azt próbálja igazolni, hogy a közlés közérdeket szolgált.⁸⁴

A három Von Hannover-ügyben (amelyek közül az elsőben a Bíróság a magánszféra védelme mellett döntött), a Lillo-Stenberg- és a Zu Guttenberg-ügyben a közölt képek nem ábrázolták a kérelmezőket megalázó vagy kellemetlen helyzetben, a nyilvánosság pedig nem jutott túlzottan sok többletinformációhoz a képek által. Az EJEE 8. cikkének hatálya alóli kivonásukat én mégis elvetem. Egyfelől nem lehet pontosan meghatározni, hogy egy kép mikor ártalmatlan – ezt az elhatárolást aligha lehet következetesen elvégezni –, másfelől még az ártalmatlan kép is alkalmas lehet a károkozásra: egy közszereplő joggal tarthatja elviselhetetlennek, hogy hétköznapi cselekedeteit is fotósok lesik, és még ha nem feltétlenül zaklatják is, a pusztán jelenlétüket is érezheti zaklatónak – jogosan bízhat abban, hogy az esküvője teljesen magánrendezvény marad, és zokon veheti, ha a házat, amelyben lakik, az újságban látja viszont. Nem a magánülethez való jog védelmét, hanem annak korlátozását kell megfelelően megindokolni.

3.3. Közérdekű vagy általános érdekű beszéd?

A szólásszabadság védelmét – ahogy fent már említettem – az EJEB elsősorban azzal indokolja, hogy az biztosítja a közügyekről folytatott szabad és széles körű vitát. A beszéd elsősorban akkor védett, ha hozzájárul valamely közérdekű vitához. A szólásszabadság demokratikus igazolásának primátusa azt jelenti, hogy a demokratikus döntéshozatalt elősegítő, támogató beszéd jogosult a legnagyobb fokú védelemre. Azonban az EJEB nem szűkíti le e viták körét a politikai relevanciájú kérdésekre.⁸⁵ Az EJEB a későbbiekben nem tartotta fenn az első Von Hannover-döntésben rögzített, eleve meg-

⁸² Wragg (2013) i. m. 206–207.

⁸³ Uo. 202., 207.; bővebben ld. Paul Wragg: *Free Speech Theory: A Radical Restatement*. Oxford, Hart, 2025. [a továbbiakban: Wragg (2025)] 10. fejezet. <https://doi.org/10.5040/9781509958313>

⁸⁴ Phillipson (2016) i. m. 153.

⁸⁵ Moosavian i. m. 245.

lehetősen elnagyolt elhatárolást a közérdekű és a közönséget érdeklő beszéd között, és további döntéseiben a közérdek fogalmát jelentősen kitágította.

Ráadásul a Bíróság a későbbi döntéseiben nem mindig konkrétan a közérdekre, hanem valamiféle ‘általános’ érdekre hivatkozott, bár e kettő feltehetően ugyanazt jelenti.⁸⁶ E döntésekben már a közügyek szempontjából érdektelen fényképek [Von Hannover (No. 2) és (No. 3) ügy], illetve az érintettek nyilvános, közéleti tevékenységéhez nem kapcsolódó képek (Axel Springer-, Lillo-Stenberg-ügy) is általános érdekű beszédnek minősültek. A Von Hannover-ügyekben a bíróság ezt azzal támasztotta alá, hogy a képeket tartalmazó cikkek közügyre vonatkoztak, ez azonban meglehetősen erőltetett érv volt. Ahogy Phillipson megjegyzi, ha a magánélethez való jog korlátozható annak érdekében, hogy Caroline hercegnőt a nyilvánosság láthassa síelés közben, akkor aligha beszélhetünk valódi jogról.⁸⁷ A Lillo-Stenberg-ügyben az EJEB úgy vélte, hogy a kérelmezők esküvőjéről szóló cikk „általános érdekű elemet” tartalmazott.⁸⁸ Ezzel szemben a Von Hannover (No. 3) ügyben a bíróság azt rögzítette, hogy csak azoknak a képeknek a közzététele lenne jogsértő, amelyek esetében a vitatott fénykép és a kísérő szöveg közötti kapcsolat teljesen mondva csinált és önkényes.⁸⁹ Más szóval, egy ügyes újságírónak nem okozhat gondot, hogy bármilyen képet valamely közérdekű üggyel hozzon összefüggésbe, és az EJEB ezt nem tartja majd problémásnak. Hasonlóképpen az MGN-ügyben az EJEB nem vitatta azt, hogy a szólásszabadság joga védi a Naomi Campbell drogfüggőségével és kezelésével kapcsolatos részletek nyilvánosságra hozatalát. Ugyanakkor joggal felvethető lett volna – legalábbis elvi szinten, mivel a felperes végül erre nem hivatkozott a brit bíróság előtt –, hogy mi igazolja az ügy szempontjából releváns alapvető tények közzétételét, illetve azok publikálása mögött fennáll-e bármilyen közérdek.⁹⁰

A közérdek e felfogása némileg elszakad a szólásszabadság demokratikus igazolasától. Az így értelmezett közérdek (mint általános érdek) lényegében érdemi korlátok nélküli kategória, és mint ilyen, a Bíróság által elfogadott jelenlegi értelmezés mellett nem alkalmas arra, hogy a magánélethez való jog és a szólásszabadság közötti mérlegelés döntő szempontja legyen. Ebből az következik, hogy ha az EJEB hű kíván maradni elveihez, akkor vagy elfogadja Wragg felvetését, és e beszédek védelmét a jövőben az individualista megalapozásból vezeti le, vagy megpróbál értelmezhető kereteket szabni a ‘közérdekű beszéd’ számára.

⁸⁶ Paul Wragg: A Freedom to Criticise? Evaluating the Public Interest in Celebrity Gossip after *Mosley and Terry*. *Journal of Media Law*, Vol. 2., No. 2. (2010) 298–299. <https://doi.org/10.1080/17577640.2010.11675781>

⁸⁷ Phillipson (2016) i. m. 153.

⁸⁸ Lillo-Stenberg, 37. bek.

⁸⁹ Von Hannover (No. 3), 50. bek.

⁹⁰ Ld. Gavin Phillipson: *Campbell v. Mirror Group Newspapers* (2004). In: Coe–Wragg i. m. [a továbbiakban: Phillipson (2023)] 179–180. <https://doi.org/10.5040/9781509940790.ch-008>; Paul Wragg: Protecting Private Information of Public Interest: Campbell’s Great Promise, Unfulfilled. *Journal of Media Law*, Vol. 7., Issue 2. (2015) [a továbbiakban: Wragg (2015)] 226. <https://doi.org/10.1080/17577632.2015.1099844>

3.4. Magánélet vs. szólásszabadság

A szólásszabadsághoz és a magánülethez való jog az EJEE-ben azonos értékű jogok. Az előbbi védelme nem élvezhet prioritást az utóbbiával szemben, és ha ütköznek, mérlegelésre van szükség. Hasonló követelmény áll fenn a nemzeti jogszabályok tekintetében is.⁹¹ Ám az EJEB gyakorlatából úgy tűnhet, hogy ha egy közlés közérdekű, akkor ezáltal a szólásszabadság automatikusan erősebb joggá válik. Ez azonban egy alapjaiban hibás felfogás.

A két jog ütközése minden esetben mérlegelést igényelne, ám ez jellemzően elmarad, ha a beszédet közérdekűnek ítélik.⁹² Olykor úgy tűnhet, hogy az EJEB gyakorlatában a közérdekű beszéd védelme a főszabály, és vele szemben a magánélet védelme a kivétel. Azonban az EJEE helyes értelmezése szerint a közérdek megléte csak egy fontos szempont a mérlegeléshez, és ha a közérdek gyenge, távoli, akkor a magánélet védelmének kellene felülkerekednie a szólásszabadságon.⁹³ Az EJEB valójában nem vizsgálja a közérdek minőségét (azt, hogy mennyire erős, vagy gyenge). Ha azonosítja a közérdeket a magánülethez való joggal ellentétes információ közzététele mögött, akkor jó eséllyel a szólásszabadság javára dönt,⁹⁴ a legsúlyosabb magánszférasértések és a magánszemélyek magánszféráját érintő közlések kivételével.⁹⁵ Wragg szerint a közlés közérdekűségének vizsgálata, így értékének meghatározása, a Bíróság részéről eleve „paternalista, idioszinkratikus és elvtelen” (mivel nem rendelkezünk független eszközökkel a beszéd közönség számára való értékének meghatározására), ezért kerülendő.⁹⁶ További, már említett probléma, hogy a köz- és az általános érdeke fogalma az EJEB gyakorlatában bizonytalan körvonalú, így jelen formájában eleve alkalmatlan a megfelelő mérlegelés támogatására.

A Bíróság a közszereplői kategóriát is figyelembe veszi a mérlegelés során. Különbséget tesz aszerint, hogy az érintett közszereplő, vagy magánszemély, és ennek megfelelően eltérő mértékű védelmet biztosít a magánületre vonatkozóan. Ezt az elvet a Couderc-ügyben a következőképpen fejtette ki: „Így attól függően, hogy az érintett személy rendelkezik-e hivatalos funkcióval, a magánszférájához fűződő joga többé vagy kevésbé korlátozott: e tekintetben a közszereplők magánéletük titokban tartásához való joga főszabályként tágabb, amennyiben nem töltenek be hivatalos funkciót, és szűkebb, amennyiben ilyen funkciót töltenek be.”⁹⁷ Azonban a Bíróság a gyakorlatban ténylegesen nem, vagy legalábbis nem következetesen alkalmazta ezt az elválasztást, így a hírességek és a „sportélet szereplői vagy az előadóművészek” is a politikusokkal azonos megítélés alá estek. A közszereplő kategóriája a Bíróság ítélkezési gyakorlatában szinte áttekinthetetlenül tágra bővült, és elszakadt a szólásszabadság azon demokratikus iga-

⁹¹ Phillipson (2023) i. m. 173.; Hughes (2019) i. m. 84.

⁹² Wragg (2015) i. m. 226–227.

⁹³ Wragg (2013) i. m. 198.

⁹⁴ Axel Springer; Lillo-Stenberg; Couderc; Von Hannover (No. 2); Von Hannover (No. 3).

⁹⁵ Ld. Hachette, Mosley, illetve Peck, Hájovsky.

⁹⁶ Wragg (2015) i. m. 242.

⁹⁷ Couderc, 119. bek.

zolásától, amely elvben az EJEB-t a szólásszabadsággal kapcsolatos ügyekben vezérli, hasonlóan ahhoz, ahogyan a közérdek fogalma is fejlődött (lásd a 4. pontot).

Wragg szerint sem a közérdek, sem a közszereplő kategóriája nem alkalmas arra, hogy a magánélethez és a szólásszabadsághoz való jog közötti egyensúly meghatározásának fő szempontja legyen. Véleménye szerint elsősorban a közlésnek az érintettre gyakorolt hatását kell vizsgálni. Ha a beszéd jelentős kárt okoz annak, akiről bizalmas információkat fed fel, akkor korlátozható.⁹⁸ Bár ez valóban fontos szempont, a közérdek fogalmának szűkebb, a demokratikus igazoláshoz közelebb álló értelmezése is hozzájárulhatna a két jog közötti kiegyensúlyozottabb mérlegeléshez.

3.5. A média mint a nyilvánosság őre

A média egyik – a szólásszabadság demokratikus igazolásából is következő – fő funkciója a választott tisztségviselők, a kormányzat és általában a hatalommal bírók (akár befolyásos magánszemélyek, vállalkozások és intézmények) ellenőrzése.⁹⁹ Ezért az EJEB gyakran a nyilvánosság őreként hivatkozik a médiára, amikor a média szabadságának védelmét kívánja indokolni.¹⁰⁰ Mindazonáltal a magánélet védelmének összefüggésében nehéz amellet érvelni, hogy minden olyan információ, amelyet az EJEB közölhetőnek tekint, valóban hozzájárul a hatalommal bírók ellenőrzéséhez. Az őrszerepe nehezen azonosítható a hírességek, a tényleges hatalommal nem bírók vonatkozásában.

Amint Phillipson rámutat, a média azon álláspontja, miszerint minden általa közzétett információ eleve és fogalmilag közérdekűnek minősül – következésképpen kizárólag ő határozza meg a közérdek tartalmát, és e körben korlátlanul beszámolhat bámiről –, nem tartható fenn.¹⁰¹ A Leveson-jelentés, amely a brit sajtó működését és szabályozását vizsgálta – a sajtó által elkövetett, a magánszférába történő súlyos beavatkozások miatt –, szintén arra a következtetésre jutott, hogy „az a sajtó, amely csak szabad, és semmi más, nem feltétlenül erősíti a demokráciát.”¹⁰² Ezzel összefüggésben az EJEB azt is kimondta, hogy a „közérdek fogalma nem szűkíthető le a közönség mások magánélete iránti kíváncsiságára, illetve szenzációéhségére vagy akár voyeurisztikus érdeklődésére.”¹⁰³ Azaz a közérdek nem azonos a média korlátozás nélküli szabadságával.

⁹⁸ Wragg (2015) i. m. 242–249.

⁹⁹ Voorhoof i. m. 167–170.; Moosavian i. m. 249.; Hughes (2019) i. m. 95.

¹⁰⁰ Lingens v. Austria, no. 9815/82., 1986. július 8-i ítélet, 44. bek.; Jersild v. Denmark, no. 15890/89., 1994. szeptember 23-i ítélet (GC), 31., 35. bek.; Bladet Tromsø, 59., 68. bek.; The Observer and The Guardian v. the United Kingdom, no. 13585/88., 1991. november 26-i ítélet, 59(b) bek.; The Sunday Times v. the United Kingdom, no. 13166/87., 1991. november 26-i ítélet, 50(b) bek.; Dalban v. Romania, no. 28114/95., 1999. szeptember 28-i ítélet, 49. bek.; Bergens Tidende, 49., 57. bek.; Thoma v. Luxembourg, no. 38432/97., 2001. március 29-i ítélet, 45. bek.; Goodwin v. the United Kingdom, no. 17488/90., 1996. március 27-i ítélet, 39. bek.

¹⁰¹ Phillipson (2013) i. m. 236.

¹⁰² The Right Honourable Lord Justice Leveson: *An Inquiry into the Culture, Practices and Ethics of the Press*. London, House of Commons, 2012. I. kötet, 56.

¹⁰³ Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy v. Finland, no. 931/13., 2017. június 27-i ítélet (GC).

A sajtószabadság privilegizálásának doktrinális alátámasztása eleve ingatag alapon nyugszik. Bár a strasbourgi ítélkezési gyakorlatban vannak bizonyítékok az EJEB 10. cikkének differenciált megközelítésére, különösen azokban az esetekben, amikor a Bíróság hangsúlyozta a média ör szerepének fontosságát a sajtószabadságba való beavatkozás eseteinek vizsgálatakor, az EJEB nem fogalmazott meg konkrét különbséget a sajtó- és a szólásszabadság között a közlés határaival összefüggésben.¹⁰⁴ Másképpen fogalmazva, a magánélethez való jog terjedelme nem szűkebb akkor, ha a bizalmas információkat a média hozza nyilvánosságra, mint amikor azt bármely más személy teszi (noha erre leggyakrabban a média részéről kerül sor). Így a média csak korlátozottan töltheti be a közügyekben nagy jelentőséggel bíró ör szerepet, amikor a magánéletet érintő nyilvánosságra hozatalokról van szó.

4. A magánélethez való jog a 'közszerelő' esetében

Ahogy láthattuk, az ítélkezési gyakorlat fontos szempontként értékeli a magánszféráját védeni kívánó személy státusát annak eldöntésekor, hogy a magánélethez való jog felülírja-e a szólásszabadsággal kapcsolatos megfontolásokat. Azonban a státus alapján történő differenciálás több szempontból is problémás. A közszerelő kategóriája, amely elvi alapot nyújt a csökkentett magánélet-védelemre, elszakadt a szólásszabadság demokratikus igazolásától. Először is, valamely közhivatal betöltése nem feltétlenül jelenti azt, hogy az érintett befolyással rendelkezik a közügyeket érintő fontos döntésekre. Másodsor, az EJEB szerint a sportolók és az előadóművészek, sőt, valójában bármely, a médiában szereplő ismert személy is közszerelőnek számít. A kategória határai nem csupán bizonytalanok, hanem gyakorlatilag nem is léteznek. Továbbá még a fontos döntéshozói pozíciót betöltő személyek is fenntartják a magánélethez való jogot, bár ez a kategorizálás nem segít e jog pontos terjedelmének meghatározásában. Ráadásul a nyilvánosság előtt egyáltalán nem szereplő személyek is részt vehetnek fontos közügyek eldöntésében (politikai tanácsadók, rejtőzködő üzletemberek stb.).

Valójában érdemes lehet szakítani ezzel a megközelítéssel, és a magánélethez való jog határainak pontosítása során figyelmen kívül hagyni az érintett személy státusát. Erre szolgálna a közérdek és a közügy fogalma, de ezek tartalma szintén bizonytalan az EJEB ítélkezési gyakorlatában, és nem kapcsolódik kellően szorosan a szólásszabadság demokratikus igazolásához. A következőkben az esetjog által formált és a közszerelői státushoz kapcsolódó olyan szempontokat vizsgálom, amelyek alapot adhatnak a magánélethez való jog terjedelmének szűkítésére.

4.1. Nyilvánosságra törekvés

Az EJEB magánéletre vonatkozó ítélkezési gyakorlata szerint az a körülmény, hogy az érintett saját akaratából korábban a nyilvánosság elé lépett, a magánszférájának terjedelmét csökkentő körülményként veendő figyelembe. Azaz az érintettre vonatkozó vitatott közlés megjelenését megelőző (nyilvános) tevékenysége fontos szempont a köz-

¹⁰⁴ Wragg (2013) i. m. 205.

szereplői státus megállapításához.¹⁰⁵ Azok, akik a nyilvánosság előtt szerepelnek, úgy tekinthetők, mint akik hallgatólagosan lemondtak a magánéletük teljes védelméről.¹⁰⁶ Azonban az a pusztá tény, hogy az illető a médiával korábban együttműködött, nem szolgálhat érvként arra, hogy a magánélete tekintetében minden védelemtől megfoszták az érintettet.¹⁰⁷

Phillipson megállapítása szerint az a körülmény, hogy az érintett korábban szabad akaratából bizalmas információkat osztott meg a médiával, nem csökkentheti az akaratán kívül közzétett hasonló információk feletti kontrollját. Mindenki szabadon dönthet arról, hogy mit és kivel oszt meg, a magánélet védelme pedig a bizalmas információk feletti ellenőrzést is magában foglalja.¹⁰⁸

A második és a harmadik Von Hannover- és az Axel Springer-döntésből úgy tűnhet, hogy a nyilvánosság előtti szereplés egyfajta általános felhatalmazást ad a média számára bármely jövőbeni információ nyilvánosságra hozatalára. Ez az érv még azt is szükségtelenné tenné, hogy a kérdéses információ közérdekű jellege, valamely közügyhöz való kapcsolódása vizsgálat tárgya legyen. Az EJEE semmilyen módon nem utal arra, hogy a 8. cikk alkalmazása ilyen okból szűkíthető lenne.¹⁰⁹ Természetesen az egyén korábbi magatartása a közérdeket érintő ügyekben releváns szempont lehet, azonban nem tekinthető annak, ha azt a kontextusából kiragadva vizsgálják.

Ha az ügyben nyilvánosságra hozott információ olyan ügyre vonatkozik, amely egy már korábban nyilvánosságot kapott üggyhöz kapcsolódik, ez a szempont szintén a magánélet-védelem gyengüléséhez vezethet. Például a Plon-ügyben az EJEB figyelembe vette, hogy a közzétett információk a gyakorlatban már nagyrészt nem voltak bizalmasak,¹¹⁰ a Ruusunen-ügyben pedig azt, hogy a nyilvánosságra hozott információk többsége már korábban széles körben ismertté vált.¹¹¹ Ez az érv hasonló az implicit joglemondás érvéhez: az információk korábbi napvilágra kerülése aligha biztosít szilárd alapot a magánélethez való jog szűkítésére, tekintettel arra, hogy egy esetleges korábbi jogsértés nem legitimálhatja az újabbat. Ez az érv csak akkor merülhet fel, ha a korábbi nyilvánosságra hozatal az érintett beleegyezésével történt. Továbbá a szóban forgó információ korábbi nyilvánosságra hozatala és megvitatása nem feltétlenül terjedt ki valamennyi releváns részletre, így egy későbbi közlés olyan, korábban nem ismert információkat is feltárhat, amelyek közzététele jogsértést valósíthat meg.

4.2. Példaképek

A közszereplők, különösen a sportolók és a hírességek, sok ember számára példaképként szolgálnak. Ebből következően – legalábbis az általános vélekedés szerint – az ő

¹⁰⁵ Axel Springer, 92. bek.; Von Hannover (No. 2), 111. bek.; Hachette, 52., 53. bek.

¹⁰⁶ Axel Springer, 101. bek.

¹⁰⁷ Uo. 92. bek.; Lillo-Stenberg, 38. bek.; Von Hannover (No. 2), 111. bek.; Egeland, 62. bek.

¹⁰⁸ Phillipson (2016) i. m. 150.

¹⁰⁹ Hughes (2019) i. m. 91.

¹¹⁰ Plon, 53. bek.

¹¹¹ Ruusunen, 50. bek.

botlásaik, jogsértéseik, személyközi kapcsolataikban tanúsított viselkedésük (például házastársi hűtlenségük) a nyilvánosságra tartozik, hiszen rajongóiknak és követőiknek joguk van megismerni erkölcsi jellemüket. Példaképként magasabb morális mércéknek kell megfelelniük, és csekélyebb mértékű magánélet-védelemre tarthatnak igényt. Egy ismert személy – mint példakép – magatartása mások viselkedésére is hatással lehet, ezért indokoltnak tekinthető, hogy az érintett személyiségéről akár bizalmas információk alapján is véleményt alkossanak. Ez a szempont a Campbell-ügyben is felmerült.¹¹²

Egyrészt ez a megközelítés leegyszerűsítő, és abból indul ki, hogy azok, akik szimpatizálnak egy hírességgel, vagy bálványozzák őt, nem képesek elkülöníteni az adott személy sport- vagy művészi teljesítményét erkölcsi hiányosságaitól vagy vétkeitől. Másfelől belső ellentmondást is hordoz, amelyre az Axel Springer-ügy indokolása is rávilágít. Az EJEB ebben az ügyben megállapította, hogy „a [német] fellebbviteli bíróság nemcsak X rajongói klubjainak létezésére hivatkozott, hanem arra is, hogy az őt csodálók esetleg ösztönzést kaphattak volna arra, hogy kábítószer-használattal utánozzák őt, ha a bűncselekményt nem a nyilvánosságtól elzártan követték volna el.”¹¹³ Ez az érv elfeledkezik arról, hogy ha a média nem számolt volna be a kábítószer-fogyasztásról, akkor a rajongók sem szerezhettek volna tudomást arról, és így nem is tudták volna utánozni az általuk rajongott színészt. (Ugyanakkor az is igaz, hogy a közösségi média korában nagyon kicsi az esélye annak, hogy egy ilyen dolog ne kerüljön napvilágra a hagyományos média közreműködése nélkül is.) Másrészt, ha ez a körülmény ismertté válik az illetőről, a csodálói akár követendő példának is tekinthetik.¹¹⁴ Furcsa módon az indokolás a továbbiakban megállapítja:

„bár elmondható, hogy a közönség általában különbséget tesz egy színész és az általa játszott karakter között, szoros kapcsolat állhat fenn a szóban forgó színész népszerűsége és karaktere között, ha – mint a jelen esetben – a színész elsősorban az adott szerepéről ismert. X esetében ez a szerep ráadásul egy rendőrfelügyelőé volt, akinek feladata a bűnüldözés és a bűnmegelőzés volt. Ez a tény növelte a közvélemény érdeklődését X bűncselekmény miatt történő letartóztatása iránt.”¹¹⁵

Ebből egyenesen az következik, hogy ha a színész negatív karaktert alakított volna (például egy bűnözőt), akkor a magánélete esetleg nagyobb védelmet kaphatott volna. Ugyanakkor az sem világos, hogy miért várják el általában a hírességektől, hogy magasabb erkölcsi normákhoz tartsák magukat (miközben a törvények betartása természetesen elvárható tőlük). Az sem állapítható meg, hogy a példaképpérv kellő mértékben kapcsolódik a közérdekhez, azaz, hogy igazolja a magánélet védelmének felülírását, még akkor sem, ha egyesek értéket tulajdonítanak annak, hogy tudomást szerezzenek arról, ha egy ‘példakép’ jogsértést követett el vagy erkölcstelenül járt el.

¹¹² Campbell, 151., 163. bek.

¹¹³ Axel Springer, 98. bek.

¹¹⁴ Hughes (2019) i. m. 90.

¹¹⁵ Axel Springer, 99. bek.

4.3. A nyilvánosság félrevezetésének megakadályozása

A példaképérvhez szorosan kapcsolódó, és a gyakorlatban a magánélet védelmének korlátozásaként elismert további érvelés szerint a közszereplők magánélete a nyilvánosság vizsgálatának tárgyává tehető annak érdekében, hogy a közvélemény félrevezetése elkerülhető legyen. Ez a szempont a Campbell-ügyben is felmerült.¹¹⁶ A közszereplők igyekeznek kedvező színben feltüntetni magukat, és ennek megfelelően készségesen eltitkolják jogsértéseiket, erkölcsi hibáikat és egyéb vétkeiket, ami képmutatásnak tekinthető. A média egyik feladata, hogy ezeket az embereket úgy láttassa, amilyenek valójában – gyengeségeikkel, hibáikkal együtt. Ez a megközelítés az igazság keresésére alapított szólásszabadság-igazolással rokonítható, amelynek legismertebb megfogalmazója John Stuart Mill volt.¹¹⁷ Szerinte a gondolatok szabad cseréje hozzájárul az igazság megtalálásához. Való igaz, a magánélet körébe tartozó információk nyilvánosságra hozatala (ha azok pontosak) növeli tudásunkat az adott személyről. Mill azonban nem ejtett szót a magánszférát sértő megnyilvánulásokról, és elmélete elsősorban a közügyek vitájára vonatkoztatható. Továbbá a másoknak kárt okozó megnyilvánulásokat ő sem tekintette a szólásszabadság által védettnek.¹¹⁸

Az igazság keresése elsősorban a közügyekkel kapcsolatban adhat alapot a közlés védelmére. A közügyek kategóriája pedig szűkebb kell legyen, mint ami ma az EJEB által használt köz- vagy általánosérdek-kategória értelmezéséből következik. Más esetekben – amikor a magánjellegű információk nyilvánosságra hozatala nem kapcsolódik közügyek vitájához, hanem pusztán a közönség információéhségét elégíti ki – nem világos, hogy miért illethe meg bárkit erősebb jog arra, hogy ismert személyek magánéletéről valós képet alkosson, mint amilyen joggal e személyek rendelkeznek a rájuk vonatkozó bizalmas információk nyilvánosságra hozatala feletti ellenőrzés tekintetében.¹¹⁹

A nyilvánosság félrevezetésének elkerülésére vonatkozó érv egyébként eleve sürgősségtelenné teszi a közszereplő kategóriát a magánélet védelmével kapcsolatos ügyekben, legalábbis, ha azt elvszerűen alkalmazzák. Mint Hughes megállapítja, a képmutatásban nincs semmi olyan sajátosság, amely kizárólag a közszereplőkre volna jellemző. Továbbá a képmutatás lehetősége nem árul el semmit arról, hogy egy ügy magánjellegű-e, vagy sem. Éppen ellenkezőleg: valaki éppen azért érezhet kényszert a képmutatásra, mert a szóban forgó ügy nagyon is magánjellegű.¹²⁰

Mivel nincs meggyőző érv annak alátámasztására, hogy a közszereplőknek azok a törekvései, hogy magukat kedvező színben tüntessék fel, bármilyen tekintetben eltérnének bármely más személy hasonló törekvéseitől – különösen annak fényében, hogy bárki szabadon oszthat meg magáról nyilvános tartalmakat –, nincs kellő alap annak feltételezésére sem, hogy a közszereplők lemondtak volna arról a jogukról, hogy ellenőr-

¹¹⁶ Campbell, 149. bek.

¹¹⁷ John Stuart Mill: *A szabadságról*. Budapest, Századvég – Readers International, 1994.; ld. még Moosavian i. m. 247.

¹¹⁸ Mill elméletének legújabb értelmezéséért ld. Wragg (2025) i. m.

¹¹⁹ Phillipson (2016) i. m. 157.

¹²⁰ Hughes (2019) i. m. 92–93.

zést gyakoroljanak a rájuk vonatkozó magánjellegű információk nyilvánosságra hozatala felett. Következésképpen a közszereplői státusra való hivatkozás a magánülethez való jog határainak meghatározásakor nem tekinthető igazoltnak. A helyzet hasonló az Egyesült Királyság ítélkezési gyakorlatában megjelenő érveléshez, ami szerint a közszereplők magánélete azért vethető nyilvános vizsgálat alá, mert a nyilvánosságnak joga van őket kritizálni. A kritika joga a véleményformálásra terjed ki, nem pedig valós, de bizalmas információk nyilvánosságra hozatalára.¹²¹ Lehet persze amellett érvelni, hogy a megalapozott kritikához szükséges a valóság ismerete, de ezzel lényegében felszámolnánk a magánélet védelmét, és bármely információ nyilvános mivolta alátámasztható lenne.

5. Néhány következtetés

Az EJEB által alkalmazott közérdek-kategória túlzottan tág, és jelen formájában nem megfelelő szempont a magánülethez való jog határainak megállapításához. A magánülethez való jog erőteljesebb védelmére lenne szükség, különösen olyan esetekben, amelyekben nem állapítható meg meggyőzően a szóban forgó információ kapcsolódása valamely fontos közügyhöz. A fent tárgyalt EJEB-döntések kimenetele nem feltétlenül hibás, de indoklásuk gyakran nem meggyőző. A közérdek (vagy az általános érdek) azonosítása az egyes ügyekben fokozottabb körülményekért igényelne. A politikai szereplőkhöz kapcsolható közléseknél erősebb a vélelem amellett, hogy az információ közérdekű, azonban a politikusoknak is joguk van a magánéletük védelmére. Hasonlóképpen a 'celebpletykák' közzétételére vonatkozó szabadság önmagában nehezen indokolható. A közérdek ezzel együtt is – feltéve, hogy a szólásszabadság demokratikus igazolásából indulunk ki, ahogy a Bíróság is teszi – fontos koncepció, de jelen értelmezése alapján nem nyújt kellő védelmet a magánszféra számára.

A közszereplő kategóriája ezekben az ügyekben egyáltalán nem alkalmas arra, hogy segítkezzen a szólásszabadság határainak megállapításában. Egyrészt nem (vagy legalábbis nem a szükséges mértékben) veszi figyelembe azt, hogy az e kategóriába tartozó személyeknek is van magánülethez való joguk, másrészt a politikusok és a hírességek egyaránt közszereplőként való kezelése aláássa a demokratikus igazolást, amely egyébként a szólásszabadság fokozott védelmét a valóban közügyekkel összefüggő kérdésekben tartaná fenn. Harmadrészt a közszereplők és a nem közszereplők közötti elhatárolás nem tud mit kezdeni azzal az esettel, amikor egy nem közszereplő magán-személy válik érintetté valamely közügyben.

¹²¹ Phillipson (2016) i. m. 157–161.

STRUCTURAL LIMITS OF PLATFORM SELF-REGULATION: HUMAN RIGHTS DUE DILIGENCE IN THE SOCIAL MEDIA GOVERNANCE FRAMEWORK

Tamás Pongó*

1. Introduction

This article examines the evolving relationship between platform self-regulation and the European Union's emerging hard-law framework on corporate human rights due diligence. While major social media companies increasingly ground their internal governance architectures in internationally recognized soft-law instruments, most notably the UN Guiding Principles on Business and Human Rights (UNGPs) and the Global Network Initiative (GNI), the legal and practical significance of these frameworks remains contested. In particular, questions persist as to whether platform-designed mechanisms of transparency, risk assessment, and oversight are capable of delivering outcomes that align with the EU's increasingly robust expectations concerning accountability, remediation, and enforceability.

Against this background, the article advances the thesis that while major social media platforms formally embed their human rights commitments within the UNGPs, the OECD Guidelines, and sector-specific initiatives such as the GNI, these self-regulatory frameworks remain structurally constrained by voluntary compliance logics that prioritize procedural alignment over demonstrable human rights outcomes. By analyzing platform-level human rights due diligence practices through a comparative analytical matrix, the paper demonstrates how transparency, policy articulation, and internal governance mechanisms operate primarily as legitimacy-enhancing instruments rather than as effective safeguards against systemic rights-harm. The analysis, therefore, situates platform self-regulation within a broader regulatory ecosystem and argues that the EU's transition from soft-law expectations to hard-law obligations under the Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD) and the

* Senior lecturer (University of Szeged, Faculty of Law and Political Sciences) ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-1727-5882>

Corporate Sustainability Due Diligence Directive (CSDDD) constitutes not merely a regulatory supplement, but a corrective response to the structural limitations of platform-driven human rights governance in the digital platform economy.

Methodologically, the article applies an analytical matrix derived from the UNGPs' due diligence cycle and maps it against selected platform practices, drawing on publicly available policies, oversight mechanisms, and case-based evidence. This matrix is then read in light of the CSRD and the CSDDD, allowing for a structured comparison between voluntary governance commitments and legally enforceable standards. By doing so, the article seeks to contribute to ongoing scholarly debates on regulatory hybridity, the limits of private ordering, and the role of EU law in recalibrating power asymmetries between platforms, users, and rights-holders.

2. The Business and Human Rights framework – UNGPs and GNI

The emergence of the Business and Human Rights (BHR) framework within the United Nations (UN) was not the result of a single regulatory act, but rather the outcome of a gradual institutional and conceptual development. A decisive step in this process was the creation of a dedicated mandate to examine the human rights implications of business activities, which led to the appointment of John Ruggie as the United Nations Secretary-General's Special Representative on business and human rights in 2005.¹ This mandate marked a shift away from earlier, fragmented approaches and laid the groundwork for a more coherent normative framework. The first substantive articulation of this framework occurred in 2008, when the United Nations endorsed the "Protect, Respect and Remedy" Framework. This tripartite model was subsequently operationalized through the UNGPs, elaborated under Ruggie's leadership. Although the UNGPs do not constitute binding international law, they have acquired considerable normative authority and now function as a global point of reference for assessing corporate responsibility in relation to human rights.²

¹ Florian Wettstein: CSR and the Debate on Business and Human Rights: Bridging the Great Divide. *Business Ethics Quarterly*, Vol. 22., N. 4. (2012) 739. <https://doi.org/10.5840/beq201222446>

² John Gerard Ruggie: Global Governance and "New Governance Theory": Lessons from Business and Human Rights. *Global Governance*, Vol. 20., N. 1. (2014) 11. <https://doi.org/10.1163/19426720-02001002>; Karin Buhmann – Roxana Olivera: Human rights and social media platforms: the corporate responsibility to respect human rights in regard to privacy infringement involving photo posting. *Australian Journal of Human Rights*, Vol. 26., N. 1. (2020) 127. <https://doi.org/10.1080/1323238X.2020.1802559>; Wettstein op. cit. 741.; Kun, Attila: Kellő gondosság alapú belső átvilágítás a munkajogban, mint a transznacionális vállalatok magatartásának új zsinórmértéke. *Miskolci Jogi Szemle*, 2017/2. 288.; John Gerard Ruggie: Business and Human Rights: The Evolving International Agenda. *American Journal of International Law*, Vol. 101., N. 4. (2007) 819–840. <https://doi.org/10.1017/S0002930000037738>; Chronowski, Nóra: Az alkotmány/bíraskodás potenciálja az üzleti szféra okozta emberi jog sérelmekkel szemben. *Alkotmánybírószági Szemle*, 2023/1. 4.; András L. Pap – Nóra Chronowski – Zoltán Nemessányi: Corporate Human Rights Responsibility in Illiberal Regimes: The Example of the Ukrainian Refugee Crisis in Hungary. *Business and Human Rights Journal*, Vol. 9. (2024) 50. (<https://doi.org/10.1017/bhj.2024.5>) cites that France, Germany and Norway adopted laws and Switzerland put it on the agenda, unsuccessfully.

The UNGPs are structured around three interrelated pillars: “the state duty to protect against business-related human rights infringements, the corporate responsibility to respect human rights, and increased access to remedy for victims of business-related human rights infringements.”³ In the context of the information and communication technology sector, and social media platforms in particular, the latter two pillars are of central relevance. These dimensions of the UNGPs shift the analytical focus from state action to corporate conduct, emphasizing both preventive responsibilities and the availability of mechanisms capable of addressing rights infringements resulting from private governance practices. At the core of the second pillar lies the concept of human rights due diligence (HRDD), which requires business enterprises to identify, prevent, mitigate, and account for adverse human rights impacts associated with their operations.⁴ The scope of HRDD extends beyond direct corporate conduct and encompasses situations in which a company contributes to harm or is directly linked to adverse impacts through its business relationships, as reflected in Principle 17(a) of the UNGPs. Where such impacts arise, enterprises are expected to rely on their leverage to prevent or address the resulting harm. Leverage means “the influence a business enterprise has with an entity or entities involved in a human rights abuse...”⁵ At the same time, the notion of human rights due diligence remains conceptually open-ended. It is often used as an umbrella term that covers both human rights risk assessment and human rights impact assessment, despite the fact that these approaches serve distinct functions. While risk assessment primarily aims at identifying and managing potential negative consequences for the company itself, impact assessment entails a broader, rights-centered evaluation focused on preventing harm and integrating human rights considerations into strategic decision-making.⁶ This conceptual ambiguity has given rise to scholarly debate, with some authors arguing that the UNGPs implicitly prioritize risk management over a more robust, impact-oriented understanding of due diligence.⁷

The normative influence of the UNGPs has extended beyond the United Nations framework and has significantly shaped subsequent initiatives at both the international and regional levels. In particular, the human rights due diligence approach articulated in the UNGPs has been taken up and further elaborated by the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) as well as by the European Union (EU). Within the OECD system, this influence is most clearly reflected in the updated 2023 edition of the OECD Guidelines for Multinational Enterprises on Responsible Business Conduct. In the General Policies section of the OECD Guidelines, enterprises are expressly expected to “respect the internationally recognized human rights of those

³ Buhmann–Olivera op. cit. 125.

⁴ Pap–Chronowski–Nemessányi op. cit. 45.

⁵ Buhmann–Olivera op. cit. 129.

⁶ Kendyl Salcito – Mark Wielga: What does Human Rights Due Diligence for Business Relationships Really Look Like on the Ground? *Business and Human Rights Journal*, Vol. 3. (2018) 114–115. <https://doi.org/10.1017/bhj.2017.31>

⁷ Salcito–Wielga op. cit. 115.

affected by their activities.”⁸ This obligation is operationalized through a risk-based due diligence approach, outlined in Sections II.A.11–13, which requires companies to identify, prevent, and mitigate adverse impacts arising from their operations. The scope of this approach closely mirrors the standards established by the UNGPs, as it encompasses harms that are caused by the enterprise itself, those to which it contributes, as well as impacts that are directly linked to its operations, products, or services through business relationships. The Commentary to the Guidelines further clarifies that due diligence is conceived as an ongoing process integrated into business decision-making and risk management systems. It is framed as a mechanism through which enterprises are expected not only to identify and address actual and potential adverse impacts, but also to account for the manner in which such impacts are managed.⁹ In this respect, the OECD Guidelines reinforce the second and third pillars of the UNGPs framework and seek to promote a coherent global standard for the implementation of human rights due diligence across different business sectors.

At the same time, the Guidelines acknowledge that due diligence obligations are inherently context-dependent. The nature and intensity of the required measures are influenced by factors such as the size of the enterprise, the severity and likelihood of the adverse impact, and the degree of the company’s involvement in the relevant activity.¹⁰ These considerations are reiterated and further developed in Chapter IV on Human Rights, which was itself a result of Ruggie’s mandate and the adoption of the UN Framework in 2008.¹¹ Beyond the Guidelines themselves, the OECD has also issued the Due Diligence Guidance for Responsible Business Conduct, a complementary instrument intended to assist enterprises in translating the UNGPs into operational practice.¹² The development of this Guidance was overseen by the OECD Working Party on Responsible Business Conduct and involved a broad multi-stakeholder process, bringing together OECD and non-OECD states alongside representatives of business, trade unions, and civil society.¹³ While the OECD has adopted a range of sector-specific due diligence instruments – for instance, in relation to minerals, agriculture, or the garment and footwear industries – no comparable guidance currently exists for social media companies. This regulatory gap is particularly striking given the human rights risks associated with platform-based business models and foreshadows some of the structural challenges addressed later in this paper.

Against this background, the analysis must turn to sector-specific instruments capable of translating general business and human rights standards into operational guidance for technology companies. Given that the present research focuses on social media companies, particular attention is warranted with regard to the companies’ corporate human rights policies (if they have one), which explicitly refer not only to

⁸ OECD Guidelines for Multinational Enterprises, 2008, II. General Policies A.2.

⁹ Ibid. Commentary 15.

¹⁰ Ibid. Commentary 19.

¹¹ Ruggie (2014) op. cit. 11.

¹² OECD Due Diligence Guidance for Responsible Business Conduct, 2018, Foreword.

¹³ Ibid.

the UNGPs but also to the GNI. This reference signals an attempt to embed platform governance within a more specialized normative framework tailored to the human rights risks characteristic of the digital environment.

The GNI was developed together with the UN framework since the GNI founders launched the cooperation in 2008.¹⁴ The GNI constitutes a multi-stakeholder framework with a heterogeneous membership, bringing together technology companies (Yahoo!, Microsoft, Google), civil society organizations (Human Rights Watch, Human Rights First, Amnesty International), investors (Calvert, Boston Common Asset Management), and academic actors (Berkman Center at Harvard). “As Yahoo!, Microsoft, and Google discovered, developing agreed-upon principles and guidelines to direct behavior, co-drafted by a range of stakeholders, is a practical step toward maintaining the public’s trust while preserving organizational business models and protecting human rights.”¹⁵ At the core of this framework are the GNI’s General Principles on Freedom of Expression and Privacy. As stated in the preamble, these Principles are grounded in the main international human rights instruments and are explicitly informed by the UN’s “Protect, Respect and Remedy” Framework, the UNGPs, as well as the OECD Guidelines for Multinational Enterprises.¹⁶ In this sense, the GNI can be understood as a sector-specific articulation of the broader BHR regime, which initially developed within the UN, subsequently reinforced through OECD instruments, and further operationalized for the technology sector with a particular focus on freedom of expression and privacy.

Beyond the adoption of its General Principles, the GNI has also developed Implementation Guidelines intended to support member companies in translating normative commitments into internal processes and practices.¹⁷ These Guidelines explicitly encourage companies to conduct human rights due diligence in line with the requirements of the UNGPs¹⁸, and provide illustrative examples of situations in which a human rights impact assessment should form part of that process.¹⁹ The emphasis on implementation reflects an effort to move beyond abstract commitments and to address the practical challenges of integrating human rights considerations into platform governance structures.

At the same time, it should be recalled that the influence of the UNGPs has not remained confined to voluntary or sector-specific initiatives. As noted above, their normative logic has also informed developments at the regional level, most notably

¹⁴ Dunstan Hope: Global Network Initiative: An Ethical Compass for International Information and Communications Firms in the Internet Age. *Global Business and Organizational Excellence*, Vol. 30., N. 3. (2011) 9. <https://doi.org/10.1002/joe.20373>

¹⁵ Hope op. cit. 7.

¹⁶ Global Network Initiative Principles. <https://globalnetworkinitiative.org/gni-principles/>

¹⁷ Global Network Initiative Implementation Guidelines. <https://globalnetworkinitiative.org/implementation-guidelines/>

¹⁸ Ibid. 2.4.

¹⁹ Ibid. 2.6.

within the EU. Through the adoption of two directives²⁰ aimed at strengthening corporate responsibility for human rights, the EU has sought to progressively transform human rights due diligence from a predominantly soft-law expectation into a set of binding legal obligations. This emerging shift from voluntary standards to enforceable rules provides an important contextual backdrop for assessing the role and limits of self-regulatory frameworks such as the GNI in the governance of social media platforms.

Following an extended legislative process lasting several years, the EU adopted the CSRD as a central element of its sustainability and corporate governance agenda.²¹ The Directive was formally signed on 14 December 2022 and entered into force on 5 January 2023. Its regulatory architecture reflects a deliberate alignment with the normative logic of the UNGPs, most notably through three interrelated design choices that integrate human rights due diligence into corporate disclosure and governance structures. First, the CSRD is built around the concept of double materiality and an expanded value-chain perspective, requiring companies to report not only on financial risks and opportunities, but also on the actual and potential impacts of their activities on human rights and the environment.²² Second, the Directive relies on the European Sustainability Reporting Standards, within which standards S1–S4 impose specific disclosure obligations relating to the identification, management, and mitigation of human rights impacts.²³ These requirements closely mirror the due diligence process set out in Principle 17 of the UNGPs. Third, the CSRD introduces governance-related safeguards, including mandatory external assurance and an explicit responsibility for company directors to oversee the sustainability statement, thereby strengthening internal accountability mechanisms.²⁴

A further cornerstone of the EU's approach to business and human rights is the CSDDD, which may be understood as the hard-law counterpart to the UNGPs framework within the European legal order.²⁵ Adopted on 13 June 2024 and entering into force on 25 July 2024, the CSDDD codifies, in Articles 5–11, the core elements of the human rights due diligence cycle. It obliges companies to identify, prevent, mitigate, and, where necessary, bring to an end adverse human rights and environmental impacts arising from their own operations, those of their subsidiaries,

²⁰ Directive of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 Amending Regulation (EU) No 537/2014, Directive 2004/109/EC, Directive 2006/43/EC and Directive 2013/34/EU, as regards corporate sustainability reporting. OJ L 322, 16.12.2022, pp. 15–80. (Hereinafter: Directive 2022/2464.); Directive of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 On corporate sustainability due diligence and amending Directive (EU) 2019/1937 and Regulation (EU) 2023/2859. OJ L, 2024/1760, 5.7.2024.

²¹ Katrin Hummel – Dominik Jobst: An Overview of Corporate Sustainability Reporting Legislation in the European Union. *Accounting in Europe*, Vol. 21., N. 3. (2024) 320–355. <https://doi.org/10.1080/17449480.2024.2312145>

²² Recital 27, and Article 19a of Directive 2022/2464.

²³ Preamble, and Chapter 6a of Directive 2022/2464.

²⁴ Recital 62, Article 19a, and Article 34 of Directive 2022/2464.

²⁵ Nicolas Bueno – Nadia Bernaz – Gabrielle Holly – Olga Martin-Ortega: The EU Directive on Corporate Sustainability Due Diligence (CSDDD): The Final Political Compromise. *Business and Human Rights Journal*, Vol. 9., N. 2. (2024) 296. <https://doi.org/10.1017/bhj.2024.10>

and their established business relationships. In contrast to the aspirational language of the UNGPs, the CSDDD employs mandatory formulations, thereby transforming due diligence expectations into legally enforceable obligations.

Taken together, the UNGPs and the OECD Guidelines articulate normative expectations, whereas the CSRD and the CSDDD embed those expectations within the framework of EU company law. HRDD thus evolves from a predominantly reputational or best-practice commitment into a compliance-driven requirement, supported by audit obligations, supervisory oversight at the national level, and, under the CSDDD, potential exposure to civil liability. The two directives operate through complementary regulatory logics: the CSRD exerts a transparency-driven pull by requiring public disclosure of due diligence policies, processes, and outcomes, while the CSDDD creates a substantive push by mandating the performance of due diligence to an adequate standard. In this combined form, the directives give concrete effect to the second and third pillars of the UNGPs within the EU internal market.

The UNGPs and the OECD Guidelines operate as soft-law instruments, so they formulate expectations regarding corporate conduct, while leaving compliance largely dependent on reputational considerations, market responses, and peer pressure. Their normative force thus derives less from legal enforceability than from their capacity to shape corporate behavior through external scrutiny and internalization. The EU, by contrast, has chosen to translate these same expectations into binding legal obligations through the adoption of the CSRD and the CSDDD. In this regard, the CSDDD is of particular significance, as it introduces not only procedural requirements but also a substantive duty of conduct with respect to human rights due diligence. The regulatory logic of the two directives is complementary. The CSRD operates primarily through transparency, exposing shortcomings in corporate practice to public and stakeholder review, whereas the CSDDD relies on coercive mechanisms by requiring companies to perform due diligence to a legally defined standard, supported by sanctions and the possibility of civil liability. Taken together, the two directives reconfigure the relationship between voluntary standards and legal obligation. They transform the aspirational commitments articulated in the UNGPs and the OECD Guidelines into an enforceable European framework that enhances accountability and strengthens access to remedy. At the same time, this framework explicitly situates corporate human rights management within the broader objectives of sustainability and climate transition, thereby linking business and human rights considerations to the EU's evolving model of corporate governance. Against this normative background, the following section turns to the position of social media platforms within the international human rights framework, with the aim of clarifying their institutional role and the implications this role entails for corporate responsibility and accountability.

3. Methodology and Analytical Framework

This article employs a qualitative, doctrinal–normative research methodology, combining structured document analysis with comparative legal assessment. Its objective is not to measure platform behavior empirically, but to evaluate the extent to which the self-regulatory human-rights frameworks of major social media platforms

are normatively compatible with the expectations articulated in international soft-law instruments and emerging EU hard-law obligations. The analysis is grounded in a systematic examination of publicly available corporate human rights policies, transparency reports, and related governance documents issued by selected social media platforms. These materials are assessed against the normative benchmarks established by the UNGPs, the GNI Principles and Implementation Guidelines, and the EU's CSR and CSDDD. This approach reflects the central role that policy articulation, disclosure, and procedural commitments play within contemporary platform governance and self-regulatory models.

The platforms included in the analysis were selected on the basis of their market significance, the top three social media companies with the highest number of monthly active users. Particular attention is paid to platforms that publicly reference the UNGPs and/or the GNI in their corporate human rights policies, as these references indicate an express commitment to the business and human rights regime and thus render the platforms suitable subjects for normative compatibility assessment.

To enable a structured and comparable evaluation, the article applies a dimensional analytical matrix. The matrix translates the abstract requirements of the UNGPs, GNI Principles, and EU due diligence legislation into a set of analytically distinct, yet interrelated dimensions. These dimensions include, *inter alia*, the explicit recognition of international human rights standards, the scope and depth of HRDD processes, stakeholder engagement mechanisms, governance and accountability structures, transparency and reporting practices. Each dimension reflects a core element of the UNGPs' second and third pillars and is further informed by the procedural and substantive expectations codified in the CSRD and the CSDDD. The matrix thus functions as a normative bridge between soft-law standards and hard-law obligations, allowing for a systematic assessment of whether, and to what extent, platform self-regulation anticipates, aligns with, or falls short of binding EU requirements. The matrix does not seek to rank platforms or to quantify compliance. Rather, it serves as an analytical tool to identify structural patterns, normative gaps, and recurring tensions within platform self-regulatory frameworks. The article acknowledges the inherent limitations of policy-based analysis. Corporate human rights policies and governance documents do not necessarily reflect operational practice, nor do they provide insight into internal enforcement, resource allocation, or decision-making dynamics. Nevertheless, given that self-regulation in the platform context is predominantly articulated through publicly accessible policies and procedural commitments, document-based normative analysis remains a suitable and widely accepted method for evaluating the structure and orientation of platform human rights governance.

4. Application of the comparative analytical matrix to social media platforms

The research focuses on the three most dominant market players based on monthly active users. As a result, Meta, Google, and TikTok will be analyzed through the lens of the comparative analytical matrix. According to the data, three Meta-owned platforms

have the highest number of monthly active users, i.e., Facebook, Instagram, and WhatsApp, while YouTube (owned by Google) is in fourth place, followed by TikTok.²⁶

4.1. Meta

With more than three billion monthly active users on Facebook and around three billion on Instagram, Meta occupies a structurally central position in the global social media ecosystem.²⁷ Given this scale, the manner in which Meta conceptualizes and operationalizes its human rights responsibilities carries particular normative significance within the BHR framework.

Meta's Corporate Human Rights Policy (HRP) explicitly situates the company within the BHR regime. The policy affirms Meta's commitment to the UNGPs, a range of core UN human rights instruments, as well as the GNI Principles and Implementation Guidelines.²⁸ Building on these normative references, the HRP identifies five key operational areas, namely (i) human rights policies; (ii) human rights due diligence; (iii) access to remedy; (iv) oversight, governance, and accountability; and (v) the protection of human rights defenders. These areas correspond closely to the core expectations articulated under the second and third pillars of the UNGPs. From an HRDD perspective, Meta's framework appears, at least at the level of policy design, to align with UNGPs standards. According to the HRP, Meta "*identify and prioritize the most salient human rights issues in each context using the UNGP framework of likelihood and severity.*"²⁹ The company further indicates that it develops strategies to avoid, prevent, and mitigate adverse human rights impacts and conducts human rights impact assessments as part of its due diligence processes.³⁰ Taken together, these commitments reflect a procedural understanding of HRDD consistent with Pillar Two of the UNGPs. Meta's framework also incorporates a range of grievance and redress mechanisms. These include internal whistleblowing channels, complaint-handling procedures, and avenues to appeal content moderation decisions.³¹ Most notably, Meta has established the Oversight Board as an independent body empowered to review selected content moderation cases and issue policy advisory opinions. In the design of this mechanism, Meta explicitly relied on the UNGPs effectiveness criteria for non-judicial grievance mechanisms, thereby seeking to reinforce access to remedy and accountability within its self-regulatory architecture.

However, when assessed through a more critical analytical lens, Meta's human rights governance model reveals important structural limitations. While the HRP articulates a comprehensive procedural framework, existing research has highlighted discrepancies

²⁶ Thuy Duong: Most popular social networks worldwide as of February 2025, by number of monthly active users. *Statista*, Mar 11, 2026. <https://tinyurl.com/yky943ak>

²⁷ *Ibid.*

²⁸ Meta Corporate Human Rights Policy Commitments.

²⁹ HRP 02 Conduction Human Rights Due Diligence and Disclosure.

³⁰ *Ibid.*

³¹ HRP 03 Providing Remedies for Human Rights Impact.

between policy commitments and their implementation in practice.³² For instance, the Oversight Board, which provides users with accessible remedies, does not serve as a forum for redress, as it selects to decide only 0.00235% of complaints submitted by users, compared to Meta's 14,95% acceptance rate.³³ Moreover, recent developments in Meta's content moderation strategy further illustrate the fragility of policy-based human rights protections. In January 2025, Meta announced the termination of third-party fact-checking in favor of a Community Notes model relying on user reporting.³⁴ This shift represents a significant recalibration of enforcement responsibilities and raises concerns regarding the consistency and effectiveness of human rights risk mitigation. These concerns are partially reflected in Meta's own transparency data. According to the Q1 2025 report, the prevalence of bullying and harassment content on Facebook increased from 0.06–0.07 per cent to 0.07–0.08 per cent, while violent and graphic content rose to approximately 0.09 per cent.³⁵ Meta attributes these changes to increased sharing of violating content and ongoing efforts to reduce enforcement errors, yet the data nonetheless suggests limits to the preventive and remedial capacity of the existing governance framework.

Overall, Meta's human rights policy architecture demonstrates a high degree of formal alignment with the UNGPs and the sector-specific standards developed under the GNI. At the same time, the emphasis placed on policy articulation, transparency, and procedural design contrasts with persistent challenges in impact prevention, remediation, and accountability. This tension illustrates the broader structural mismatch between platform self-regulation and the increasingly substantive human rights due diligence expectations emerging under EU hard-law instruments.

4.2. Google

As YouTube operates as part of the Google corporate structure, Google's human rights commitments provide the relevant normative and institutional framework for assessing platform governance. At the level of formal policy articulation, Google explicitly

³² Working Group on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises et al.: Letter to Mark Zuckerberg, Switzerland, 2024, The UN Working Group on business & human rights requests Meta address human rights concerns regarding its operations in OPT. *Business and Human Rights Centre*, 18 April 2024 – 29 Aug 2024. <https://tinyurl.com/yjcb8kzw>; or Oversight Board proved is not an effective grievance mechanism Tamás Pongó – Renáta Kálmán – Réka B. Szaniszló – Norbert Tribl: Oversight Board – An effective tool to protect free speech? *Masaryk University Journal of Law and Technology*, 2025., Vol. 19., N. 2. (2025) 151–178. <https://doi.org/10.5817/MUJLT2025-2-3> 151–178.; Criticism concerning the Oversight Board interpretation methodology, see Andreas Kulick: Meta's Oversight Board and Beyond – Corporations as Interpreters and Adjudicators of International Human Rights Norms. *The Law and Practice of International Courts and Tribunals*, Vol. 22. Issue 1. (2022) 161–193. <https://doi.org/10.1163/15718034-12341496>

³³ Pongó–Kálmán–Szaniszló–Tribl op. cit. 171.

³⁴ Joel Kaplan: More Speech and Fewer Mistakes. *Meta*, January 7, 2025. <https://about.fb.com/news/2025/01/meta-more-speech-fewer-mistakes/>

³⁵ Integrity Reports, First Quarter 2025. *Meta*, May 29, 2025. <https://transparency.meta.com/reports/integrity-reports-q1-2025/>

anchors its human rights responsibilities within the international BHR regime. The company publicly affirms its commitment to the Universal Declaration of Human Rights, the UNGPs, and the GNI, of which it is a founding member.³⁶ Beyond these declaratory commitments, Google has established dedicated governance structures to operationalize its human rights responsibilities. The Google Human Rights Program (GHRP) and the Human Rights Executive Council (HREC) are tasked with overseeing the integration of human rights considerations across the company's operations. According to publicly available information, the GHRP applies HRDD processes, including human rights impact assessments, and cooperates "*with internal stakeholders in areas such as data governance, content policies, and supply chain.*"³⁷ This internal coordination is intended to support the identification, prioritization, and management of actual and potential human rights impacts throughout the product lifecycle.

Transparency and external accountability constitute further elements of Google's governance framework. Through its Transparency Center, the company regularly publishes detailed transparency reports, enabling users, regulators, and policymakers to gain insight into its content moderation practices, data requests, and enforcement decisions. In addition, Google has been subject to repeated independent assessments conducted by the GNI. The most recent publicly available GNI assessment (2021/2022)³⁸ positively evaluates the institutional design and functioning of the GHRP and the HREC, highlighting, *inter alia*, the provision of targeted human rights training for employees and the embedding of due diligence considerations into internal processes.³⁹ Google's due diligence approach extends beyond training and policy formulation. Human rights considerations are reportedly integrated into the development of new products and features, as well as into acquisition processes, where contractual terms aligned with freedom of expression and privacy principles are applied. "Where this ongoing HRDD and review of potential human rights issues may surface products or jurisdictions with higher risk to human rights, Google may use a formal Human Rights Impact Assessment."⁴⁰ Risk mitigation is thus presented as a continuous, multi-layered process encompassing identification, mitigation planning, and ongoing review.

At first glance, this governance architecture positions Google as a paradigmatic example of corporate alignment with the UNGPs and sector-specific standards under the GNI. However, this assessment warrants careful contextualization. The positive evaluations cited above largely derive from a multistakeholder initiative in which

³⁶ Google: Human Rights. <https://about.google/company-info/human-rights/>

³⁷ Ibid.

³⁸ "Given the growing number of GNI member companies, as well as changes to legal and regulatory frameworks in several key jurisdictions, GNI's Board has decided that the next (fifth) assessment cycle will run until mid-2026, with independent assessments of GNI companies taking place on a rolling basis beginning in the second half of 2024 and running through the end of 2025." Global Network Initiative: Revisions to GNI's Fifth Cycle of Independent Company Assessments. *GNI News*, November 16, 2023. <https://tinyurl.com/3pe9pwdd>

³⁹ Ibid. 28.

⁴⁰ Ibid.

Google itself plays a constitutive role, raising questions about the structural limits of peer-based accountability mechanisms.

These concerns are further reinforced by recent policy developments. In early February 2026, media reports revealed that Alphabet, Google's parent company, had revised its internal AI guidelines, effectively lifting a prior prohibition on the use of artificial intelligence for weapons and surveillance purposes.⁴¹ Although the company justified this shift by reference to national security considerations⁴², the decision signals a significant recalibration of previously articulated human rights constraints. When viewed alongside earlier policy reversals by other major platforms, such as Meta's abandonment of third-party fact-checking, this development underscores a broader structural vulnerability of soft-law-based commitments. While platform governance frameworks may align with international human rights standards at the level of policy design, their resilience appears contingent upon political and economic context, thereby exposing the limits of self-regulation in the absence of binding legal obligations. In this sense, Google does not merely exemplify an individual instance of limited corporate enforcement but rather exposes a structural limitation inherent in voluntary platform governance within the BHR framework. While the UNGPs encourage corporate responsibility through internal policies, reporting mechanisms, and stakeholder engagement, the absence of externally enforceable obligations leaves meaningful accountability largely dependent on corporate discretion. This governance gap illustrates why self-regulatory models, even when normatively sophisticated, remain institutionally fragile – an imbalance that recent EU initiatives, most notably the CSDDD and the broader CSR regulatory turn, explicitly seek to correct by translating due diligence expectations into legally binding duties accompanied by public oversight and sanctioning mechanisms.

4.3. TikTok

TikTok constitutes the final platform examined in this article. Following the transformation of musical.ly into TikTok in 2018, the Chinese platform rapidly reshaped the social media ecosystem through its short-form, highly engaging video format. Today, TikTok ranks among the three largest social media companies worldwide in terms of monthly active users, which renders its approach to human rights responsibilities particularly salient.⁴³ Accordingly, this section assesses TikTok's HRDD framework on the basis of its formal commitments and recent regulatory and policy developments.

⁴¹ Global: Google's shameful decision to reverse its ban on AI for weapons and surveillance is a blow for human rights. *Amnesty International News*, 6 February 2025. <https://tinyurl.com/3rx7tcz6>; Lucy Hooker – Chris Wallace: Concern over Google ending ban on AI weapons. *BBC*, 5 February 2025. <https://www.bbc.com/news/articles/cy08lnqx2zjo>

⁴² James Manyika – Demis Hassabis: Responsible AI: Our 2024 report and ongoing work. *News from Google*, Feb 04, 2025. <https://blog.google/innovation-and-ai/products/responsible-ai-2024-report-ongoing-work/>

⁴³ Duong op. cit.

TikTok's Transparency Center includes a dedicated section on *Upholding human rights*, in which the company explicitly anchors its operations to international human rights standards. The declaration refers to key international instruments, including the Universal Declaration of Human Rights, the Convention on the Rights of the Child, and the UNGPs.⁴⁴ At a formal level, these references position TikTok squarely within the global BHR regime. The company commits itself to identifying, assessing, and addressing salient human rights risks, complying with domestic legal frameworks in the jurisdictions where it operates, and safeguarding users' freedom of expression and privacy. Human rights considerations are presented as an integral lens in policy development, product design, and risk mitigation, supported by employee and business-partner training as well as stakeholder engagement with external experts and human rights organizations.

In line with the UNGPs, TikTok has commissioned external human rights impact assessments and incorporated international human rights standards – most notably the ICCPR three-part test – into its content governance framework.⁴⁵ These measures suggest that HRDD is, at least structurally, operationalized within the company's internal processes. At the same time, the governance and oversight architecture of this framework remains opaque. Publicly available information merely indicates that “key leaders” are responsible for oversight, without providing further institutional detail. This lack of transparency raises concerns regarding accountability and internal control, which are core components of effective HRDD.

The gap between formal commitment and practical implementation becomes even more pronounced when TikTok's recent regulatory challenges are examined. In June 2025, a briefing published by the European Parliament identified several systemic risks and instances of potential non-compliance with EU law. Among the most persistent concerns is the possibility of data transfers to China, which could jeopardize users' data protection and privacy. As the briefing states, “[a] central worldwide concern is whether TikTok transfers data to China, potentially compromising user data protection and privacy.”⁴⁶ These concerns have escalated beyond data protection into the realm of national security, leading EU institutions (the European Parliament, the European Commission, and the Council of the European Union) to ban TikTok from corporate devices as early as 2023.⁴⁷ Additional risks have been identified in relation to the protection of minors, particularly the misuse of TikTok Live “to lure minors into performing sexual acts, rewarding them with virtual gifts that can be exchanged for 5 EPRS | European Parliamentary Research Service money (known as ‘giftbaiting’).”⁴⁸

⁴⁴ TikTok Transparency Center: Upholding human rights. <https://tinyurl.com/5awzspuw>

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ European Parliament: TikTok and EU regulation: Legal challenges and cross-jurisdictional insights. *Briefing*, 26-06-2025. 3. [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2025\)775837](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2025)775837)

⁴⁷ Ibid. 4.

⁴⁸ Ibid. 5–6.

Most recently, in early February, the European Commission issued preliminary findings concluding that TikTok's addictive design features breach the Digital Services Act.⁴⁹ According to the Commission, the platform systematically encourages prolonged use, fails to adequately address indicators of compulsive behavior, especially among minors, and applies ineffective risk mitigation tools, including screen-time management and parental control mechanisms.⁵⁰ On this basis, "the Commission considers that TikTok needs to change the basic design of its service."⁵¹ While these findings remain preliminary and TikTok retains its right to defense, they are the outcome of a formal proceeding initiated in February 2024 and are grounded in extensive evidentiary material, including internal company data, assessment reports, TikTok's responses, and scientific research.

Taken together, TikTok's case closely mirrors that of Google. At the level of corporate policy and formal commitment, the company appears to embrace the UNGPs and the broader BHR framework in a structured and comprehensive manner. Yet regulatory practice and enforcement proceedings reveal persistent deficiencies in implementation. This reinforces the conclusion already drawn in relation to Google that self-regulatory human rights commitments, when detached from binding legal enforcement, remain inherently fragile. The TikTok case thus further substantiates the argument that effective corporate HRDD cannot be sustained through soft-law instruments alone, but requires binding regulatory frameworks, such as the CSRD and the CSDDD, that translate voluntary human rights commitments into enforceable duties of conduct, institutional oversight, and legal accountability.

5. Conclusions

The paper proceeded from the thesis that while major social media platforms formally embed their human rights commitments within the business and human rights regime, in particular the UNGPs, the OECD Guidelines, and sector-specific initiatives such as the GNI, these self-regulatory frameworks remain structurally constrained by voluntary compliance logics that prioritize procedural alignment over demonstrable human rights outcomes. By applying a comparative analytical matrix to platform-level HRDD, the article has shown that policy-making, training programs, transparency reports, and internal governance mechanisms frequently operate as legitimacy-

⁴⁹ Commission preliminarily finds TikTok's addictive design in breach of the Digital Services Act. *Press release*, Feb. 6, 2026. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_26_312; Laura Cress: TikTok told to change 'addictive design' by EU or face massive fines. *BBC*, 6 February 2026. <https://www.bbc.com/news/articles/cr7j7n3151mo>; TikTok accused of breaching EU digital safety rules. *DigWatch*, 6 Feb 2026. <https://dig.watch/updates/tiktok-accused-of-breaching-eu-digital-safety-rules>; EU: European Commission must urgently enforce landmark law to stop TikTok's addictive harms. *Amnesty International*, 6 February 2026. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2026/02/eu-commission-tiktok-investigation/>

⁵⁰ European Commission (2026) op. cit.

⁵¹ Ibid.

enhancing instruments rather than as effective safeguards capable of preventing or remedying systemic rights-harm.

Part 2 mapped the contemporary BHR ecosystem, outlining the normative architecture of the UNGPs, the OECD Guidelines, the GNI Principles and Implementation Guidelines, and the recent EU directives. Having clarified the regulatory environment, Part 3 introduced the comparative analytical matrix as a methodological tool designed to assess not only formal commitment, but also operationalization, oversight, transparency, and remedial capacity. The matrix was subsequently applied to Meta, Google, and TikTok, as the platforms with the highest global monthly active user bases and therefore the greatest potential human rights impact. The findings reveal a consistent pattern. At the level of formal policy commitments and reporting practices, all examined companies align themselves with the BHR framework and invoke the UNGPs logic of HRDD. However, when examined through the lenses of impact mitigation, accountability, and access to remedy, significant deficiencies emerge. Meta's Oversight Board, despite its innovative design, does not function as a broadly accessible remedial mechanism for ordinary users. Alphabet has lifted its previous ban on certain AI applications capable of causing harm, thereby weakening earlier safeguards. The European Commission's preliminary findings on TikTok indicate that the platform's design requires fundamental revision to comply with the DSA.

Taken together, these case studies and recent events demonstrate a broader structural insight: soft-law commitments, absent external enforcement and binding standards of conduct, lack sufficient deterrent force in situations where human rights protection competes with market incentives, geopolitical pressure, or product-growth strategies. The gradual transformation of HRDD expectations into binding obligations through the CSRD and the CSDDD, therefore, marks not merely a regulatory refinement, but a paradigmatic shift in the governance of corporate human rights responsibility within the European legal order. By embedding due diligence within enforceable company law frameworks, supplemented by transparency duties, supervisory oversight, and potential civil liability, the EU seeks to convert reputational accountability into legal accountability. Whether this transformation will generate measurable improvements in practice will ultimately depend on the consistency and intensity of enforcement. Nevertheless, the transition from voluntary alignment to legally mandated conduct constitutes a decisive step toward closing the structural gap identified throughout this article, namely the distance between normative commitment and operational reality in platform-based human rights governance.

MIT ÜZEN AZ EURÓPAI JOGI SZABÁLYOZÁS A MESTERSÉGES INTELLIGENCIÁVAL KAPCSOLATOS FILOZÓFIAI KÉRDÉSEK KAPCSÁN?

Tóth András*

1. Bevezetés

A mesterséges intelligencia (MI) kapcsán sikerült annyira analóg technológiát alkotni az emberi agy gondolatmenetéhez, hogy ez a körülmény széles körű reflexiót indított mindazzal kapcsolatban, amit eddig emberinek gondoltunk (pl. kutatás, oktatás, jog, hit, érzelmek stb.). Mindez nem csak magyarázza az MI kapcsán észlelhető felfokozott érdeklődést szinten minden téren, de egyúttal izgalmas lehetőséget kínál, hogy a különböző tudományterületeket kereszt-reflektáltassuk. Ez a tanulmány az EU MI szabályozása és az MI-vel kapcsolatos filozófiai gondolkodás ütköztetésére vállalkozik. Nem mintha a jogi szabályozásnak lenne relevanciája a filozófia viták végső kimenetére, hanem abból célból, hogy sajátos perspektívából (filozófiai szempontok) megvizsgálja az európai MI szabályozás karakterét és abból következtetéseket vonjon le. Így a tanulmány módszertanilag interdisziplináris dogmatikai elemzés, amely azonosítja a szabályozás filozófiai releváns pontjait, megvizsgálja az azokkal kapcsolatos filozófiai álláspontokat, majd azokat a szabályozásra vetítve megpróbál jogpolitikai értelmű következtetéseket levonni.

2. Az MI kapcsán felmerülő jogilag releváns filozófiai kérdések

Floridi megközelítésében egy kérdés attól lesz filozófia, hogy valami végsőre (dolgok lényegére) irányul, de amely kérdések nyitottak¹ (ebben az értelemben nem abszolú-

* Habilitált egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar; a Gazdasági Versenyhivatal elnökhelyettese, a Versenytanács elnöke.

¹ Floridi szerinti „ha feltételezzük, hogy a filozófiai kérdések zárt kérdések – ha a filozófia a tényekkel és a létezéssel kapcsolatos kísérleti érveléssel, a mennyiséggel vagy számmal kapcsolatos absztrakt érveléssel és a tudáskeresésünk során tett felfedezésekkel foglalkozik –, akkor igaza van Hume-nak és abban, hogy akkor a filozófia halott, mert kiszervezte ilyen kérdések megválaszolásának feladatát

tok,² hanem további kérdéseket vetnek fel – szemben a logika és matematika zárt világával) és ezáltal episztemikus aluldetermináltság jellemzi őket az empirikus módszerekkel szemben, hiszen ellenkező esetben tudományos kérdés lenne,³ melynek következtében a filozófiai kérdések befogadók további érvekre (akár egymással ellentétesekre is).⁴ Ebből következően egy kérdés filozófiai, ha egy kompetens válasznak például az alábbiak közül egynek megfelel:

- vitatott fogalmak tisztázására irányul (például intelligencia, cselekvőképesség)
- analitikus elemzés (kinek lehetnek jogai)
- normatív indokok megadása (pl. mikor kell jogoknak/kötelezettségeknek kapcsolódniuk, és kihez/mihez)
- az igazolás episztemikus mércéje (pl. mi számít bizonyítéknak az elme létezése mellett)
- a filozófiára jellemző érvelési formák használata (pl. ellenpéldák, gondolatkísérletek, alkalmazási/értelmezési feltételek)
- annak bemutatása, hogy miért marad racionálisan vitatható egy megközelítés.
- Mindezek alapján az MI kapcsán a következő jogilag/szabályozási szempontból releváns filozófiai kérdések merülnek fel:
- Intelligencia fogalma: mi az intelligencia? Hogyan szerezhető bizonyosság egy másik entitás értelméről/tudatáról? Ez egy episztemológiai kérdés (más elme problémája), analitikus feladat amennyiben fogalomtisztázás és fenomenológia kérdés, hogy mi számíthat tapasztalatnak: mi a szenvedés például?
- Mikor és milyen jogok/kötelezettségek járnak egy entitásnak? Az MI kihívást jelent-e a jog antropocentrikus alapjaira?
- A technológia eszköz vagy totalitás, a jog melyiket támogatja? Ez azért filozófiai kérdés, mert azokról a feltételekről és keretrendszerekről szól, amelyek révén az emberi gyakorlatok (beleértve a jogot is) érthetővé válnak.

2.1. Intelligencia

Az intelligenciával kapcsolatos filozófiai viták kapcsán a „más elme” problematikát kell említeni. Az embereknek ugyanis nincs közvetlen érzékszervi hozzáférésük mások szubjektív élményeihez,⁵ ezért következtetésekre (pl. analógia) lehet szükség a mentális állapotok tulajdonításához. A viselkedési hasonlóságok (behaviorizmus) nem egyér-

olyan vizsgálatokra, amelyek képesek a megfelelő empirikus vagy logikai-matematikai forrásokhoz fordulni; egyszerűen fogalmazva, a tudományra.” Luciano Floridi: What is a philosophical question? *Metaphilosophy*, Vol. 44., N. 3. (2013) 203–204. <https://doi.org/10.1111/meta.12035>

² Floridi szerint életünkben felmerülő jelentős kérdések közül sok, ha nem a legtöbb nyitott: mit kell tennem ekkor, meg akkor. Uo. 204.

³ „A filozófiában az ember sem nem tesztl, sem nem számol.” Uo. 218.

⁴ „A filozófia nem a megoldások felfedezésében, hanem a tervezésében rejlik.” Uo. 211.

⁵ David Premack – Guy Woodruff: Does the chimpanzee have a theory of mind? *Behavioral and Brain Sciences*, Vol. 1., Issue 4. (1978) 515–526. <https://doi.org/10.1017/S0140525X00076512>

telmüen tükrözik a morálisan releváns mentális tulajdonságokat.⁶ A más elme problémája már Descartes-nél is megjelenik, aki a józan ész filozófiai módszerre téve arra jut, hogy saját maga gondolati működéséből fakadó lét-bizonyosságon kívül nem lehet bizonyosságot szerezni semmi más létét illetően, így más tudatosságára vonatkozóan sem. A filozófia máig nem rendelkezik egy általánosan elfogadott teszttel a másik belső tudatosságának megállapítására. Az Alan Turing által javasolt megközelítés szerint, ha egy gép viselkedése megkülönböztethetetlen az emberétől, azzal összetéveszthető, akkor intelligensnek tekinthetjük – lényegében behaviorizmus. John Searle a kínai szoba gondolat kísérletén keresztül viszont arra hívja fel a figyelmet, hogy a látszat/megjelenés ellenére a tudat hiányozhat és a szimuláció nem egyenlő a valódi tapasztalattal,⁷ mert az nem replikáció (egy rendszer produkálhat olyan viselkedést, ami megkülönböztethetetlen a megértéstől, miközben nem rendelkezik megértéssel/intencionalitással). Bár úgy tűnik ez komoly csapás a behaviorista elegendőségi állításokra,⁸ ugyanakkor a dolgok külső megjelenése szerint való megítélése a gyakorlatban továbbra is jelentőséggel bír (akár magának a jognak a működése szempontjából is⁹) az MI esetében is, miként ezt lentebb látni fogjuk az analógia valóságteremtő ereje kapcsán.

A mai MI-nek hívott rendszerek egyik kulcseleme a mintafelismerő képesség.¹⁰ Jakob Svensson amellett érvel, hogy a jelenlét – a váratlanul kibontakozó, bizonytalan helyzetekbe helyezkedés és azokra való reagálás – központi szerepet játszik az organikus¹¹ intelligenciában. N. Katherine Hayles-re hivatkozik,¹² aki szerint az MI-t szimu-

⁶ Ld. Hilary Putnam: Brains and Behavior. In: Sydney Shoemaker (szerk.): *Analytical Philosophy*. Oxford, Blackwell, 1965. 30. „From »X has a pain«, no behavioral statement follow.”

⁷ „One of the key challenges is modelling subjective experience or 'qualia' – those very personal sensations we experience in everyday life. For example, we may feel pain, joy or frustration, but how can we make it possible for a machine to experience these feelings too? At the current stage of technology, even the most advanced AI systems are not capable of this. They can simulate emotions and reactions, but it remains just a simulation, not a real experience.” Vitaly Yashchenko: Artificial Intelligence: Free Will, Self-Consciousness and Ethics. *Artificial Intelligence*, Vol. 29., No. 3. (2024) 49. <https://doi.org/10.15407/jai2024.03.032>

⁸ Ayşe Pinar Saygin – Ilyas Cicekli – Varol Akman: Turing Test: 50 Years Later. *Minds and Machines*, Vol. 10., No. 4. (2000) 484. <https://doi.org/10.1023/A:1011288000451>

⁹ Ld. „making of a contract depends not on the agreement of two minds in one intention, but on the agreement of two sets of external signs—not on the parties' having meant the same thing but on their having said the same thing.” Oliver Wendell Holmes, Jr.: The Path of the Law. *Harvard Law Review*, Vol. 10. (1897) 463. <https://doi.org/10.2307/1322028>; de lehet említeni az adott esetben elvárható vagy az észszerűen eljáró fogyasztó standardokat is, amelyeket viselkedés és nem pszichológiai vizsgálatok alapján állapítanak meg.

¹⁰ G. Vijaya Lakshmi – N. Sharada: Artificial Intelligence based Pattern Recognition. *International Journal of Engineering and Management Research*, Vol. 9., Issue 2. (2019) 29–32. <https://doi.org/10.31033/ijemr.9.2.4>

¹¹ „Organic implies developing naturally over time without being forced or planned, as well as derived from living matter.” Jakob Svensson: Artificial intelligence is an oxymoron: The importance of an organic body when facing unknown situations as they unfold in the present moment. *Ai & Society*, 2021. 368. <https://doi.org/10.1007/s00146-021-01311-z>

¹² N. Katherine Hayles: *How we became Posthuman. Virtual bodies in cybernetics, literature and informatics*. Chicago, University of Chicago Press, 1999. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226321394.001.0001>

lációs képessége és a dematerializáltsága a mintázat (szemben a véletlenszerűséggel) felé tolja el, fogalmilag eltávolítva ezzel a jelenléttől.¹³ Svensson szerint a jelenlétnek ez a mintázat általi felváltása az intelligencia elvesztésével jár, mivel az intelligens cselekvés megtestesült beágyazódást igényel a jelen pillanat egyedi és meghatározatlan jellemzőibe.¹⁴ Hayles egy megoldatlan problémát azonosít: hogyan fejlődhet ki nem tudatos vagy tudattalan kogníció olyan technikai rendszerekben, amelyekből hiányoznak az organikus testek, és elsősorban mintafelismerésen, nem pedig az élő jelenlétén keresztül működnek?¹⁵ A jelenlét szempontjából jelentősége van annak is, hogy a humán intelligenciának van egy társadalmi beágyazottsága.¹⁶

Az *intelligentia* kifejezés a latin *intellegere* igéből származik, amelynek jelentése ‘megérteni’, és ebből ered az *intellectus* szó, ami a megértés képességét jelenti, azaz belső, tapasztalati forma, nem pedig pusztán számítás (ratio).¹⁷ Ez a képesség nemcsak az érzékszervi részletek (pl. egy alma látványa) felidézésére képes, hanem fenomenológiai értelemben arra is, hogy az almát pontosan almaként fogjuk fel és emlékezzünk rá – megérteni, hogy milyen dologról van szó, nem csak a képét felismerni.¹⁸ Fenomenológiai értelmezés szerint az intelligencia központi eleme a jelentés életteli megértése (nem csak a számítás). Az *intellectus* szemlélődő, amely nem aktív, hanem passzív, vagy inkább befogadó, felfogja azt, amit lát.¹⁹ Fentiek alapján a megértést a racionalitás és az intellektus egyszerre hozza létre.²⁰ Az MI-ra általánosan (MI kutatók által) alkalmazott intelligenciameghatározások azonban eleve elvetik a belső jelleget (paradox módon éppen az intellektust), és helyette egy redukciót alkalmaznak.²¹ Ez pedig célorientáltság²² annak érdekében, hogy az intelligencia definíció használatához megkerüljék a biológiai előfeltételt.²³ Az intelligencia nem nélkülözheti a biológiát pszichológia

¹³ Svensson i. m. 369.

¹⁴ Uo. 370.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Andy Clark – David Chalmers: The Extended Mind. *Analysis*, Vol. 58., Issue 1. (1998) 7–19. <https://doi.org/10.1093/analys/58.1.7>

¹⁷ Pieper szerint a középkorban a ratio („ész”) „a megértést mint [...] a diszkurzív, logikus gondolkodás, a keresés és vizsgálat, az absztrakció, a definíció és a következtetések levonásának hatalmát” jelentette. AI Research Group for the Centre for Digital Culture of the Dicastery for Culture and Education of the Holy See: *Encountering Artificial Intelligence: Ethical and Anthropological Investigations*. Eugene (Oregon), Pickwick Publications, 2024. 58.

¹⁸ Uo. 61.

¹⁹ Uo. 59.

²⁰ Uo. 58.

²¹ Uo. 59.

²² „Essence of intelligence in its most general form: Intelligence measures an agent’s ability to achieve goals in a wide range of environments.” Shane Legg – Marcus Hutter: Universal Intelligence: A Definition of Machine Intelligence. *Minds and Machines*, Vol. 17., No. 4. (2007) 403. <https://doi.org/10.1007/s11023-007-9079-x>

²³ „With respect to »machine intelligence«, then, the challenge is not only to accurately capture the common core within the varying conceptions of intelligence by psychologists but also to avoid biological, social, or cultural biases.” Kęstutis Mosakas: *Rights for Intelligent Robots? A Philosophical Inquiry into Machine Moral Status*. Cham, Palgrave Macmillan, 2024. 17. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-64407-8>

értelemben sem.²⁴ Valójában a mesterséges intelligenciát mesterséges racionalitásnak²⁵ kellene hívni, hiszen a megértés diszkurzív, kalkulatív, logikus aspektusában nyújt teljesítményt. Az intelligencia nem diszkurzív, biológiai, humán érzelmi dimenziója mesterséges kontextusban használva ebben az értelemben *AI-washing*-nak tűnik (csak akkor nem, ha az intelligenciát fogalmi szinten felcseréljük a rációval, de éppen ezzel történik meg az antropomorfizációt lehetővé tevő analógiateremtés).

Összegzésképpen megállapítható, hogy a jelenlegi mesterséges intelligencia-rendszerek kiválóan teljesítenek a minták feldolgozásában, de az, hogy rendelkeznek-e megértéssel vagy az emberekéhez hasonló tudatos szubjektív élménnyel, továbbra is tisztázatlan. A mai modellek pusztán szimbolikus manipulációt végeznek szemantikai megértés nélkül, ami tükrözi a 'kínai szoba kritikát': a teljesítmény elfedheti a valódi megértés hiányát, így a szintaxisban gazdag kimenetek nem egyenlőek a szemantikai intelligenciával.²⁶

2.2. A jog megadásának elméletei

Azzal kapcsolatban, hogy milyen esetben járnak jogok, meg kell különböztetni a konceptuális, analitikus (kinek lehetnek egyáltalán jogai) és a normatív (kinek kell, hogy jogai legyenek) nézőpontot.²⁷ A jogok megadása szempontjából az analitikus érvek ontológiai jellegűek és ekként a már említett „más elme” problémakörbe ütköznek, hiszen miként is lehetne bizonyítékot szerezni mások szubjektív élményeiről. A biológiai vagy behaviorista (hasonló magatartási látszatra építő)²⁸ analógia lehetővé teszi az ontológiai vagy analitikus elméleteket (mint az angolszász jogban az akarat és érdek elv, amelynek megfelelője a kontinentális európai jogban a cselekvőképesség és jogképesség), de a nem biológiai alapú (mesterséges) entitások esetében behaviorista vagy a funkcionális-szociológiai megközelítés jön szóba, hiszen az ontológiai/analitikus érvek ezek episztemológiai kihívásokkal terheltek a más elme problematika miatt. Analitikus-ontológiai érvek:

1. akarat-elmélet: a jogok egy entitás jogok gyakorlására és azzal kapcsolatos döntések meghozatalára való képességéből (autonómia) fakadnak. Így jogokat azok

²⁴ „However, psychological definitions receive relative priority here, because „intelligence” has traditionally been considered in terms of how it manifests in biological organisms, such as human beings and, to a lesser extent, non-human animals.” Uo. 17.

²⁵ Ld. Tarek R. Besold: Rationality {in/for/through} AI. In: Jozef Kelemen – Jan Romportl – Eva Zackova (szerk.): *Beyond Artificial Intelligence. Topics in Intelligent Engineering and Informatics*. Berlin–Heidelberg, Springer, 2013.

²⁶ Stevan Harnad: The Symbol Grounding Problem. *Physica D: Nonlinear Phenomena*, Vol. 42., Issues 1–3. (1990) 335–346. [https://doi.org/10.1016/0167-2789\(90\)90087-6](https://doi.org/10.1016/0167-2789(90)90087-6)

²⁷ Jorge Silva Sampaio: I, Robot have rights! Haven't I? Conceptual and normative constraints on holding legal positions. *e-Publica*, Vol. 11., No. 1. (2024) <https://doi.org/10.47345/v11n1art3>

²⁸ „The argument by analogy is the most well known of the solutions offered to this problem: Others are like me in their behavior, physiology, and other traits; I have conscious mental states or experiences; therefore, in virtue of the analogy, others probably have conscious mental states as well.” Bryan Benham: Analogies and Other Minds. *Informal Logic*, Vol. 29., No. 2. (2009) 199. <https://doi.org/10.22329/il.v29i2.1226>

élvezhetnek, akik képesek megérteni ezeket a jogi hatásköröket. Ez a kontinentális jogi gondolkodásban a cselekvőképesség. Az akarat-elmélet gyökere a kant-i deontológiában található.²⁹ Kant jogfelfogásának középpontjában az autonóm választás áll és úgy vélte, hogy az autonómiára képes racionális lények önmagukban célok, ami megértést és döntéshozatali autonómiát jelent. Ez a racionális autonómia a méltóság, ami jogok birtokosának minősülhet.³⁰ (Ezzel szemben Kant tagadta, hogy a nem racionális lények, például az állatok közvetlen jogokkal rendelkeznek – az embereknek csak közvetetten van kötelességük az állatokat emberségesen kezelni, mert a kegyetlenség ellentétes lenne saját erkölcsi karakterükkel.) Ha a jogok birtoklását a cselekvőképességtől (kanti értelmű racionális cselekvés) teszik függővé, akkor ezek a képességek általában komplex pszichológiai szerveződést (szándék, megértés, gyakorlati gondolkodás) feltételezne. Ez pedig felveti a mások elméje típusú kérdést: valódi cselekvőképességet tulajdonítunk-e, vagy csak cselekvőképességhez hasonló viselkedést?

2. Érdekelv: ezen utilitarista megközelítés szerint a jogok a védelemre *méltó* alanyok érdekeit védik (még akarat nélkül is), ha rendelkeznek jóléthez kapcsolódó érdekekkel. Az érdekek tehát eben az értelemben a jólét aspektusai (pl. a szenvedés elkerülése, az élet folytatása³¹), amelyek normatív súlya elegendő alapot adhat a jogi védelem megalapozásához. Joseph Raz megfogalmazása szerint egy jog akkor áll fenn, ha egy személy jólétének egy bizonyos szempontja elegendő ok arra, hogy másokat kötelezettségek alá vonjon.³² Az érdekeltvre figyelemmel a jogtulajdonosnak nem szükséges cselekvőképességgel rendelkeznie, így ez a megközelítés tekinthető a jogképesség megfelelőjének az európai kontinentális jogban.³³ Viszont, ha a jogokat alátámasztó „érdekeket” fenomenológiailag értelmezzük (pl. szenvedés, fájdalom),³⁴ akkor az érdek-elmélet alkalmazása magával hozza a más elmével kapcsolatos nehézséget.

Normatív szempontból Arendt ‘jogok társadalmi elismertségének elve’ emelhető ki, amely szerint a jogi alany státusza politikai feltételekhez kötött, mivel egy jogokat biztosító közösségbe tartozik (tagság), vagyis a jogok tényleges érvényesülése konkrét társadalmi/politikai közösségi tagsághoz/elismertséghez kötött.³⁵ Nonet és Selznick re-

²⁹ Kim Treiger-Bar-Am: In Defense of Autonomy: An Ethic of Care. *NYU Journal of Law & Liberty*, Vol. 3., No. 2. (2008) 570.

³⁰ Immanuel Kant: *Lectures on Ethics*. Cambridge, Cambridge University Press, 1997. 212.

³¹ Jonathan M. Morgan: Welfare interests and legal rights for non-human animals. *Graduate Student Theses, Dissertations, & Professional Papers*, 2003. 8637.

³² Joseph Raz: On the nature of rights. *Mind*, Vol. 93., Issue 370. (1984) 194–214. <https://doi.org/10.1093/mind/XCIII.370.194>

³³ Vö. Visa A.J. Kurki: *A Theory of Legal Personhood*. Oxford, Oxford University Press, 2019. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198844037.001.0001>

³⁴ Leif Wenar: The Nature of Claim-Rights. *Ethics*, Vol. 123., No. 2. (2013) 227. <https://doi.org/10.1086/668707>

³⁵ Andrew Schaap: Enacting the right to have rights: Jacques Rancière’s critique of Hannah Arendt. *European Journal of Political Theory*, Vol. 10., N. 1. (2011) 22–45. <https://doi.org/10.1177/1474885110386004>

agáló jogról alkotott elképzelései is normatívak, hiszen eszerint a jognak a társadalmi szükségletekre és törekvésekre adott válaszok elősegítőjének kell lennie.³⁶

A belső állapotokkal kapcsolatos fenti episztemikus bizonytalanság megkerülhető egy olyan jogi funkcionális perspektíva alkalmazásával, amely nem függ egy entitás belső tulajdonságainak megállapításától.³⁷ Jogi-funkcionális szempontból a jogok a társadalmi-jogi célok elérésének eszközeinek tekinthetők,³⁸ hasonlóan a rend fenntartásához, a jólét védelméhez, az együttműködés előmozdításához, a konfliktusok enyhítéséhez vagy MI esetében a felelősséghez, emberi jogok védelméhez.³⁹ Nonet és Selznick represszív jogra vonatkozó tipológiája szerint a jog egyenesen a politika alárendeltje.⁴⁰ A politikai jogtudomány szerint pedig a jog a politika szférájába tartozik.⁴¹

2.3. Technológia eszközszerűsége és totalitása

Jáki rámutat arra, hogy a mesterséges elme kéz a kézben jár az agy és a fizikai gép közötti analógiával.⁴² Ez a megközelítés felhívja a figyelmet a behaviorista analógia (amikor a Turing által javasolt teszt szerint a látszat egyenlő a valósággal)⁴³ valóságteremtő erejére.⁴⁴ A keresztény-zsidó hagyomány bálványimádásként elutasítja az ember által alkotott technológia, mint élettelen „valóság” emberfelettségét (ld. Bölcs 15,7–17.). Ez tükröződik az ember és technológia olyan metaforikus megfeleltetéseiből, mint Descartes esetében, aki az emberi agyat gőzgéphez, Sherrington brit idegtudós (1857–1952) pedig egy táviróhoz hasonlította.⁴⁵ Nem csoda, hogy manapság az agyat számítógéphez hasonlítják és az embert az agyára redukálják.⁴⁶ A metafora az analógiához képest még instrumentalista megközelítést tükröz, hiszen nem merül fel a

³⁶ Philippe Nonet – Selznick Philip: *Law and Society in Transition: Toward Responsive Law*. New York, Routledge, 2017. 14. <https://doi.org/10.4324/9780203787540>

³⁷ Kamił Mamak: AI Personhood, Criminal Law, and Punishment. In: Philipp Hacker (szerk.): *Oxford Intersections: AI in Society*. Oxford, Oxford Academic, 2025. <https://doi.org/10.1093/9780198945215.003.0015>

³⁸ „Law shapes social reality [...] law is considered as a tool for shaping.” Dana Burchardt: The Functions of Law and their Challenges: The Differentiated Functionality of International Law. *German Law Journal*, Vol. 20., Issue 4. (2019) 409–429. <https://doi.org/10.1017/glj.2019.29>

³⁹ Mamak i. m.

⁴⁰ Nonet–Selznick i. m. 16.

⁴¹ Martin Loughlin: Political Jurisprudence. *Jus Politicum: Revue de Droit Politique*, 2016.

⁴² Stanley L. Jaki: *Brain, Mind, and Computers*. Regnery Gateway, 1989.

⁴³ Diane Proudfoot: *Turing’s Concept of Intelligence. The Turing Guide*. Oxford University Press, 2017.; online ed.: Oxford Academic, 2020. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198747826.003.0038>

⁴⁴ Az intelligencia külső, viselkedési jegyek általi feltételezése valós társadalmi következményekkel járhat. Miközben persze ebből nem következik, hogy a gép fenomenális tudatossággal vagy megértéssel rendelkezne. Ez a társadalmi feltételezés azonban létrehozhat egyfajta intézményi státuszt. John R. Searle: *Making the Social World: The Structure of Human Civilization*. Oxford University Press, Oxford, 2010., 59. <https://doi.org/10.1093/acprof:osobl/9780195396171.001.0001>

⁴⁵ Jaki i. m. 259.

⁴⁶ Ray Kurzweil: *The Singularity Is Near: When Humans Transcend Biology*. The Viking Press, 2005.; Daniel C. Dennett: *Consciousness Explained*. Little Brown and Company, 1991.

félelem attól, hogy a gőzgép/távíró átveszi az irányítást az emberiség felett. A redukcionista analógia (az ember egyenlő az agyával, az meg egy számítógéppel) már megteremteti a technológia totalizációjának (tehát ember általi uralhatatlanságának) félelmét. Mindez az irodalomban is nyomon követhető. A középkori gólem legendája még arról szól, hogy a formátlan lény (gólem), amely alkotója szolgáttára rendeltetett, alkotója által könnyen be- és kikapcsolható. Ezzel szemben Shelley Frankenstein-je (1831) már emberszabásút alkot, ami (aki?) egyenesen az őt megalkotó tudós életére (is) tör, tehát emberi teremtménye által már nem uralható. Hollywood és a mai redukcionista⁴⁷ is megerősítik ezt az elképzelést, amely az embert alárendeli a technológiának, s ezáltal vitatják az ember egyediségét. Jaki éleslátóan rámutat, hogy a valódi veszély tehát nem magukban a gépekben, hanem az ember és a gépek közötti kapcsolatban rejlik (ahogyan Weizenbaum saját tapasztalati alapján is látta az általa alkotott első chatprogram kapcsán, amellyel használóiból valós kapcsolódást váltott ki).⁴⁸ Ebben a kontextusban fennáll annak a veszélye, hogy a gépek uralmuk alá hajtják az embert. Az MI-vezérelt közösségi média esetében már megtapasztaltuk a technológia totalitarizmusát az ember figyelme felett.⁴⁹

3. Az EU MI szabályozása

Az Európai Unió joga (AI Act)⁵⁰ hivatalosan is intelligenciának nevezi az autonóm gépi mintafelismerő rendszereket. Bár az EU AI Act definíciója a mintafelismerést nem tartalmazza, a 3. cikk 1. pont szerinti MI fogalom-meghatározás a fentiek során már említett célkövetést emeli ki. Russel és Norvig nyomán azonban a célorientáltág problémamegoldást jelent, amit racionalitásnak is hívhatunk.⁵¹ A MI-kutatók gyakran a racionalitás fogalmára támaszkodnak az intelligencia homályos fogalma helyett. A racionalitás arra a képességre utal, hogy képesek legyünk kiválasztani a legjobb cselekvést egy adott cél elérése érdekében.⁵²

Ennek a redukcionista paradigmának az alapjai nem a számítástechnikából származnak, hanem a 17. század eleji természettudományos gondolatokra vezethetők vissza. Francis Bacon (1561–1626) – akit általában a modern tudományos módszer megal-

⁴⁷ Nick Bostrom: *Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies*. Oxford University Press, 2014.; Hans P. Moravec: *Robot: Mere Machine to Transcendent Mind*. New York, Oxford University Press, 1999.

⁴⁸ Jaki i. m. 301.

⁴⁹ Gábor L. Ambrus: *From the Golem to Freedom: A Study on Technology and Religion*. Bloomsbury Academic, 2024. <https://doi.org/10.5040/9781350361300>

⁵⁰ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/1689 rendelete (2024. június 13.) a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok megállapításáról, valamint a 300/2008/EK, a 167/2013/EU, a 168/2013/EU, az (EU) 2018/858, az (EU) 2018/1139 és az (EU) 2019/2144 rendelet, továbbá a 2014/90/EU, az (EU) 2016/797 és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról (a mesterséges intelligenciáról szóló rendelet) HL L, 2024/1689, 2024.7.12. (a továbbiakban: AI Act).

⁵¹ Stuart Russell – Peter Norvig: *Artificial Intelligence: A Modern Approach*, *Pearson Series in Artificial Intelligence*. 4th US ed., 2003.

⁵² Vladan Devedzic: Identity of AI. *Discover Artificial Intelligence*, Vol. 2., N. 23. (2022) <https://doi.org/10.1007/s44163-022-00038-0>

kotójának tartanak – szerint az intelligencia nem megértés, hanem problémamegoldás, ezért is fektetett hangsúlyt a kísérleti tudásra.⁵³ Auguste Comte (1798–1857) megerősítette azt a nézetet, hogy az intelligencia a számító elme gyakorlati hatékonysága.⁵⁴ A 20. század közepétől a végéig az intelligencia egyenlővé vált a szimbolikusan ábrázolt információk logikai manipulációjával, ami hatással volt a korai MI-kutatásokra. Ezzel azonban elveszett valami a keresztény hagyomány által oly nagyra tartott megértés fogalmából. Ugyanakkor a racionalitás önmagában kevés teret hagy az intelligencia egyéb fontos aspektusainak, mint például szándék, az absztrakció, az érzelmek és a meggyőződések.⁵⁵ Márpedig az érzelmek a humán gondolkodás és döntéshozatal szempontjából relevánsnak. Ezért az EU AI Act mesterségesintelligencia-definíciója egyik központi eleme, a következtetés-levonás (12. preambulumbekkezdés) egyfelől redukcionista, mert a racionalitás részeként⁵⁶ nem tartalmazza a humán intelligencia lényegét jelentő megtestesült érzelmi dimenziót, másfelől megtévesztő, hiszen a következtetés-levonás nem az intelligencia, hanem diszkurzív racionalitás jellemzője. Persze ez a megközelítés gyakorlati oldalról hasznos lehetne, mert ezzel a redukcionista behaviorizmussal, azaz a racionális viselkedési analógiával megkerülhető a jogmegadás episztemikus korlátja. De csak lenne, mert paradox módon ezt a műveletet az Unió jogában nem kíséri a gép jogi státuszának elismerése, miközben a kanti értelmű racionális cselekvés alapján az intelligencia olyan komplex pszichológiai szerveződést (szándék, megértés, gyakorlati gondolkodás) feltételezne, amely az érdekelv alapján a fájdalom/szenvedés elkerüléséhez való jogot (jogképesség) is magával vonná (ld. az európai kontinentális jogrendszerekben a cselekvőképességben benne foglaltatik a jogképesség, tehát feltesszük, hogy aki a racionális megértésre képes, az valószínűleg fájdalmat is érez). Az EU AI Act, elnevezésével ellentétben, az embert (fejlesztőket, disztribútorokat, importőröket) szabályozza, nem pedig a technológiát. Emiatt helyesebb lenne algoretikáról, mint MI-jogról beszélni, mivel az MI-t fejlesztő, forgalmazó emberre nézve fogalmaz meg elvárásokat. Mindez paradox módon azt jelzi, hogy a mesterséges intelligencia (dacára annak, hogy a jog így hívja) a szabályozó szerint sem létezik, ezért annak joga sincs.

Miként a terminológia terén, úgy a jog a technológia emberi uralom alatt tartásában is ellentmondással terhelt. Egyrészt az EU AI Act számos olyan MI-felhasználást betilt az EU-ban, amelyek esetében az ember pusztán a technológia alapanyagává degradálódik. Erre példa:

- az AI Act 5. cikk (1) bekezdés a) pontja, amely tiltja a célzott reklámozáshoz burkoltan használt érzelemfelismerő rendszer alkalmazását termékadás fokozása

⁵³ AI Research Group for the Centre for Digital Culture of the Dicastery for Culture and Education of the Holy See: *Encountering Artificial Intelligence: Ethical and Anthropological Investigations*. Eugene, Oregon, Pickwick Publications, 2024. 59.

⁵⁴ Uo. 61.

⁵⁵ Devedzic i. m.

⁵⁶ Stuart Russell – Peter Norvig: *Artificial Intelligence: A Modern Approach*. 2nd ed., Prentice Hall, 2003. Chapter 1., 2.

érdekében (pl. online piactéren stresszel kapcsolatos könyvek böngészése esetén meditatív zenei válogatás felkínálása);

- az AI Act 5. cikk (1) bekezdés b) pontja, amely tiltja a gyermekek kognitív sebezhetőségét kihasználó videojátékot (játék lassulásánál további játékkal feloldható váratlan jutalom);
- az AI Act 5. cikk (1) bekezdés g) pontja, amely tiltja a felhasználók közösségi-média-platformra feltöltött fotói biometrikus adatainak elemzését, hogy azokat célzott politikai üzenetek küldéséhez politikai irányultság szerint kategorizálja.

Másrészt, az EU AI Act hangsúlyozza az emberi felügyeletet (14. cikk) és ellenőrzést, a mesterségesintelligencia-rendszereket olyan termékeként vagy eszközökként kezeli, amelyek kockázat szerint osztályozhatók és szabályozhatók. Mindkét fenti példa (tilalmak, emberi felügyelet) a szabályozás instrumentális/eszköz alapú megközelítését tükrözi.

Ezzel szemben az európai szabályozás (miközben szabályozási cunamit zúdít a digitális és technológiai térre) évek óta tétlenül nézi, miként zsákmányolja ki az emberek figyelmét, adatait, idejét és lényegében életét az MI segítségével a közösségi média. Az MI segítségével a közösségimédia-platformok képesek a tartalom személyre szabására, amelynek célja, hogy a felhasználók minél több időt töltsenek el a platformon.⁵⁷ Sokszor ezt olyan szerencsejátékokhoz hasonló megoldásokkal⁵⁸ kombinálják (pl. görgetésre új tartalom), amelyek kihasználják az agy jutalmazási rendszerét⁵⁹ és függőségeket okoznak.⁶⁰

2024 októberében világszerte körülbelül 5,22 milliárd közösségimédia-felhasználó volt, ami a globális népesség 63,8%-át teszi ki.⁶¹ A közösségi médián töltött átlagos napi idő világszerte 2 óra 23 perc volt.⁶² Egyre több kutatás mutat ok-okozati összefüggést a közösségi médiában töltött idő és a fiatalok mentális egészségének romlása

⁵⁷ Ashok Manoharan: Enhancing audience engagement through AI-powered social media automation. *World Journal of Advanced Engineering Technology and Sciences*, Vol. 11., N. 2. (2024) 150–157. <https://doi.org/10.30574/wjaets.2024.11.2.0084>

⁵⁸ Mattha Busby: Social media copies gambling methods “to create psychological cravings”. *The Guardian*, 8 May, 2018.

⁵⁹ Bhavya Kumar: Manipulating Our Brains: The Neuroethics of Social Media Addiction. August 13, 2024. <https://osf.io/preprints/osf/zx36j> <https://doi.org/10.31219/osf.io/zx36j>

⁶⁰ Alejandro Mujica – Charles Crowell – Michael Villano – Khutb Uddin: Addiction by Design: Some Dimensions and Challenges of Excessive Social Media Use. *Medical Research Archives*, Vol. 10. Iss. 2. (2022) 1–29. <https://doi.org/10.18103/mra.v10i2.2677>; Iina Savolainen – Atte Oksanen: Keeping you connected or keeping you addicted? Weekly use of social media platforms is associated with hazardous alcohol use and problem gambling among adults. *Alcohol and Alcoholism*, Vol. 59., Iss. 3. (2024) 1–9. <https://doi.org/10.1093/alcalc/agae024>; Németh Erzsébet: A közösségi média a fogyasztó társadalom terméke. Lélektani okok és következmények. *Symbolon*, Vol. 25., No. 2. (2024).

⁶¹ Global social media Statistics. <https://datareportal.com/social-media-users?utm>

⁶² Most popular social networks worldwide as of October 2025, by number of monthly active users (in millions). *Statista*, Mar 11, 2026. <https://tinyurl.com/48p3wxhb>

között.⁶³ A mesterséges intelligenciával támogatott közösségi média az ember felett gyakorolt technológiai hatalmat növeli⁶⁴ azáltal, hogy átveszi az irányítást a felhasználók figyelme felett. Miközben az EU szabályozási cunamit zúdított a digitalizációra,⁶⁵ különös paradoxon, hogy éppen az MI segítségével függőséget okozó közösségi média nincs az EU célkeresztjében.⁶⁶

4. Következtetések az EU MI-szabályozása kapcsán

Miként kell tehát értékelni, hogy az EU AI Act intelligenciának hívja, ami nem az, miközben a gépnek nem ad jogokat, az csak a fejlesztőkre, forgalmazókra nézve fogalmaz meg elvárásokat?

Már a jogok megadásánál említett szocio-funkcionális álláspont jelezte, hogy a jog és társadalom kétirányú kölcsönhatásban van:⁶⁷ egyrészt a jognak bizonyos szempontból normatív jelleggel tükröznie kell a társadalmi folyamatokat/igényeket. Eugen Ehrlich ezért állítja, hogy a „jogfejlődés súlypontja” nem a jogalkotásban vagy a bíróságokban, hanem magában a társadalomban van.⁶⁸ Más oldalról (politikailag) azonban a jog(alkotó) maga is konstituálja és befolyásolja ezeket a társadalmi folyamatokat (ld. Nonet és Selznick tipológiáját a reagáló és represszív jogról). Ebből a szempontból izgalmas Bourdieu meglátása, aki szerint a jog „a megnevezés szimbolikus erejének legfőbb formája, amely megteremti a megnevezett dolgokat”.⁶⁹ Ehhez hasonló Sunstein meglátása (bár más kontextusban),⁷⁰ aki szerint a jog kifejező funkcióval rendelkezik: kijelentéseket tehet, és ezáltal alakíthatja a társadalmi jelentést és normákat.⁷¹ Ezek a

⁶³ Matthew J. Woodward – Caitlin R. McGettrick – Olivia G. Dick – Mawsoof Ali – Jenni B. Teeters: Time Spent on Social Media and Associations with Mental Health in Young Adults: Examining TikTok, Twitter, Instagram, Facebook, Youtube, Snapchat, and Reddit. *Journal of Technology in Behavioral Science*, Vol. 10. (2025) <https://doi.org/10.1007/s41347-024-00474-y>; Kira E. Riehm – Kenneth A. Feder – Kayla N. Tormohlen: Associations Between Time Spent Using Social Media and Internalizing and Externalizing Problems Among US Youth. *JAMA Psychiatry*, Vol. 76., No. 12. (2019) 1266–1273. <https://doi.org/10.1001/jamapsychiatry.2019.2325>

⁶⁴ Ambrus i. m.

⁶⁵ Tóth András: *A digitális átalakulás szabályozása az Európai Unióban*. Budapest, ORAC, 2024.

⁶⁶ A kivételt egy németországi csoportper jelenti: Jeric Alvin Cruz: TikTok and X faces class action suit for violations of DSA, GDPR and AI Act. *Medialaws*, February 19, 2025. <https://tinyurl.com/ycm7rnwa>

⁶⁷ „It would not be excessive to say that it creates the social world, but only if we remember that it is this world which first creates the law.” Pierre Bourdieu: The Force of Law: Toward a Sociology of the Juridical Field. *Hastings Law Journal*, Vol. 38., No. 5. (1987) 839.

⁶⁸ Eugen Ehrlich: *Fundamental Principles of the Sociology of Law*. Routledge, 2002. XX.

⁶⁹ Bourdieu i. m. 839.

⁷⁰ Sunstein érvelése nagyrészt jogi/politikai érv arról, hogy a törvényhozók mikor és hogyan használhatják megfelelően a jog expresszív képességeit. Bourdieu és Foucault elsősorban leíró társadalomelméleteket alkotnak arról, hogy a tekintélyelvű diskurzus és az intézmények hogyan működnek a hatalom formáiként.

⁷¹ Cass R. Sunstein: On the Expressive Function of Law. *University of Pennsylvania Law Review*, Vol. 144., No. 5. (May, 1996) 2021. *Harvard Public Law Working Paper Forthcoming*. <https://doi.org/10.2307/3312647>

megközelítések kapcsolatba hozhatók a francia Foucault álláspontjával, aki szerint a diskurzusok (és fogalom alkotások) „szisztematikusan megformálják azokat a tárgyakat, amelyekről beszélnek”.⁷²

Az MI kapcsán mindkét irányú működés megfigyelhető. Egyrészt mivel az EU AI Act redukcionista-behaviorista intelligencia-definícióját nem követi a gép jogi státuszszal való felruházása, így semmilyen más jogi magyarázó elmélet nem marad a fentiek közül, csak a politikai, foucault-i értelmű identitás-konstituálás vagy *AI-washing*,⁷³ amelynek hajtóereje a profit.⁷⁴ Másrészt növekvő társadalmi igény mutatkozik az *AI-companion*⁷⁵ irányába is. Mivel ez a jelenség társadalmi igény-vezérelt, ezért ha a jogot a politika szférájába tartozónak gondoljuk,⁷⁶ akkor ugyanolyan logikák mentén prognosztizálható a reagálása erre a jelenségre, mint a politikai kérdésekben általában: markánsan kirajzolódó álláspontok mentén.⁷⁷ Mindez rámutat a társadalom és a szabályozási tárgy közti viszonyulás keretfeltételeire, amely ebben az értelemben filozófia kérdés. Fentiek során Jákira és Weizenbaum-ra utalva már volt szó a technológia kapcsán a társadalmi/emberi viszonyulásról, mint ami meghatározó a technológia emberiség szempontjából betöltött szerepe kapcsán. Ez a meghatározó momentum a viszonyulás tárgyának metaforikus vagy analogikus karakterének függvénye. A kortárs analogikus (amely fakadhat behaviorista látszólagosságból is) helyzetekben (pl. MI vagy állatok) erodálódik az etika antropocentrizáltsága. A nyugati etika tradicionális antropocentrizáltsága (ld. *nikomakhoszi etika*, kanti etika) elvi síkon ellenáll az emberhez való hasonlóságból fakadó antropomorfizációnak (hiszen egyedül az embert tartja az etikája középpontjában), és hagyományosan a teremtett/alkotott világot szabályozott/erkölcsi kötelezettségből fakadó viszonyként kezeli. Kant „közvetett kötelesség” elve a legegyszerűbb példa erre: a teremtett természetet és az állatokat nem azért tiszteljük, mert egyenlők az emberrel, hanem azért, mert ezzel megvédjük és kife-

⁷² Peter Armstrong: The discourse of Michel Foucault: A sociological encounter. *Critical Perspectives on Accounting*, Vol. 27. (2015) 29–42. <https://doi.org/10.1016/j.cpa.2013.10.009>

⁷³ Kaveh Waddell: The dangers of „AI washing”. *Axios*, Nov 16, 2019. <https://www.axios.com/2019/11/16/ai-washing-hidden-people>

⁷⁴ Vö. „Researchers typically come up with ideas and experiments that push the boundaries of AI. Industry tends to build them into products only if the innovations proposed by researchers are profitable.” Devedzie i. m. Table 3.

⁷⁵ MI alapú emberi kapcsolat-szimuláció személyre szabott interakciók révén, amelyek alkalmazkodnak a felhasználóhoz.

⁷⁶ Ld. Loughlin i. m.

⁷⁷ Ennek a kérdésnek gazdag irodalma van, ami bemutatja, hogy a jog gyakran követi a közvéleményben és a politikai részvételben kifejezett társadalmi igényeket, de a reagálóképesség gyakran egyenlőtlen: a társadalmi státusz és a kapcsolódó attitűdök által meghatározott csoportok eltérő módon jelenhetnek meg a politikai eredményekben, így a jog aránytalanul tükrözheti a magasabb státuszú vagy jobban szervezett választói csoportok prioritásait vagy preferenciáit. Ld. pl. „governments tend to side with the rich and prioritize their salient issues in policy making”; Denise Traber – Miriam Hänni – Nathalie Giger – Christian Breunig: Social status, political priorities and unequal representation. *European Journal of Political Research*, Vol. 61., No. 3. (2021) 368. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12456>

jezzük saját erkölcsi integritásunkat.⁷⁸ Ezzel szemben például a hindu hagyományban az állatokkal szembeni erkölcsi korlátozást az emberi és nem emberi élet metafizikai folytonossága támasztja alá.⁷⁹

A kortárs analogikus késztetések (pl. MI, állatok kapcsán)⁸⁰ a viszonyulás tárgyát azonban a nyugati társadalmi gyakorlatban is erősen antropomorfizálják, miáltal a viszonyulás tárgyai emberi kapcsolati szerepkörbe kerülnek, amely társadalmi-jogi igényt (jogi-morális elismerést) keletkeztethet.⁸¹ Az analógia gravitációja⁸² miatt fokozatos az eltolódás az antropocentrikus etikától egyfajta relacionista/antropomorfizált etika felé. Ez alapján például az állatkínzás kortárs kriminalizálását az a szerep is magyarázza, amit az állatok társadalmilag és pszichikailag az emberek számára betöltenek.⁸³ Ha azonban ugyanezt a szerepet a gépek, robotok is betölthetik, akkor a gépek, robotok akár személyiségként való elismerése is felmerülhet⁸⁴ a jövőben, függetlenül a filozófiai, teológiai álláspontoktól, pusztán azért, hogy a politika szférájába tartozó jog reagál a társadalmi igényekre. Mindezt a folyamatot ráadásul tüzezi a tőke profitérdeke. Egyrészt az AI-rendszerek tőkeeszközök is, így „jogok” biztosítása számukra gyakran azt jelenti, hogy a tőke maga is erősebb jogokat kap.⁸⁵ Például az Európai Parlament 2017-es határozata felvetette a robotok elektronikus személyiségének meg-

⁷⁸ Lara Denis: Kant's Conception of Duties Regarding Animals: Reconstruction and Reconsideration. *History of Philosophy Quarterly*, Vol. 17., No. 4. (2000) 417.

⁷⁹ Ld. Christopher Key Chapple: *Nonviolence to Animals, Earth, and Self in Asian Traditions*. State University of New York Press, 1993. <https://doi.org/10.1515/9780791498774>

⁸⁰ „According to the argument by analogy, the greater the (relevant) similarity between myself and others the greater the support for belief in other minds.” Benham (2009) i. m. 209.

⁸¹ „I have argued for a relational approach to moral status, which sees moral status as something that emerges through relations between entities.” Mark Coeckelbergh: The Moral Standing of Machines: Towards a Relational and Non-Cartesian Moral Hermeneutics. *Philosophy & Technology*, Vol. 27., No. 1. (2014) 64. <https://doi.org/10.1007/s13347-013-0133-8>

⁸² Ennek bizonyos értelemben hajtóereje lehet az individualizáció, amely a társaság iránti igényt olyan kapcsolati élmények felé tereli, amelyek jobban kontrollálhatók, kevésbé kockázatosak, alacsonyabb reciprocitás fokúak és könnyebben személyre szabhatók. (Ld. Kim Malfacini: The impacts of companion AI on human relationships: risks, benefits, and design considerations. *AI & Society*, Vol. 40., No. 7. (2025) 5527–5528. <https://doi.org/10.1007/s00146-025-02318-6>).

⁸³ Ld. Frank R. Ascione – Kenneth J. Shapiro: People and animals, kindness and cruelty: Research directions and policy implications. *Journal of Social Issues*, Vol. 65., N. 3. (2009) 569–587. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2009.01614.x>

⁸⁴ „Article explores whether projecting emotions onto objects could lead to an extension of limited legal protections to robotic companions, analogous to animal abuse laws.” Kate Darling: Extending Legal Protection to Social Robots: The Effects of Anthropomorphism, Empathy, and Violent Behavior Towards Robotic Objects. *We Robot Conference 2012, University of Miami*. 2012. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2044797>

⁸⁵ Abeba Birhane – Jelle van Dijk – Frank Pasquale: Debunking robot rights metaphysically, ethically, and legally. *First Monday*, 2024. <https://doi.org/10.5210/fm.v29i4.13628>

teremtését.⁸⁶ Másrészt az AI a kapitalizmus ügynökeként működik,⁸⁷ és az emberek technológiához fűződő antropomorfizált kapcsolatát kizsákmányolja.⁸⁸ Az AI-t úgy fejlesztik és természetesen népszerűsítik/reklámozzák, hogy ez a kizsákmányolás a lehető leghatékonyabban történjen, ezért a fejlesztők kifejezetten támaszkodnak az antropomorfizálásra,⁸⁹ ide értve az elnevezést,⁹⁰ az emberek helyettesíthetőségére,⁹¹ az intelligencia alátámasztására, az MI esetleges érzelmeire vonatkozó nyilvános kommunikációt és szakmai-tudományos diskurzust. Jaki már az 1950-es és 1960-as évek újságjait és tudósait is felidézte, akik lelkesen támogatták a gondolkodó gépeket.⁹² Maga a kifejezés is a kapitalista szándékot tükröz. „Biztosak vagyunk benne, hogy továbbra is „intelligenciának” akarjuk nevezni azt, ami nem intelligencia? [...] vajon ennek a szónak, amely olyan fontos és olyan emberi, a helytelen használata nem jelenti-e máris a technokratikus hatalomnak való meghódolást?”⁹³

⁸⁶ European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)). OJ C 252, 18.7.2018., pp. 239–257.

⁸⁷ Dalia Renzullo: Anthropomorphized AI as Capitalist Agents: The Price We Pay for Familiarity. Montreal AI Ethics Institute, October 14, 2019. <https://tinyurl.com/yhbt4nms>

⁸⁸ L.d. James Muldoon – Jul Jeonghyun Parke: Cruel companionship: How AI companions exploit loneliness and commodify intimacy. *New Media & Society*, 2025. <https://doi.org/10.1177/14614448251395192>

⁸⁹ Renzullo i. m.

⁹⁰ Iris van Rooij – Olivia Guest – Federico Adolfi – Ronald de Haan – Antonina Kolokolova – Patricia Rich: Reclaiming AI as a theoretical tool for cognitive science. *Computational Brain & Behavior*, Vol. 7. (2024) 618. <https://doi.org/10.31234/osf.io/4cbuv>

⁹¹ Uo.

⁹² Jaki i. m. 16.

⁹³ *Address of Pope Francis to Participants in the International Conference of the „Centesimus Annus Pro Pontifice” Foundation*. Roma, The Holy See, 22 June 2024. <https://tinyurl.com/mbdkzdc3>

DISSERTATIONES

AZ ONLINE PLATFORMOK *SHADOWBANNING* GYAKORLATA

*Az uniós platformszabályozás és adatvédelmi jog feszültsége**

Bálint János**

1. Bevezetés

Mi a közös a szexmunkásokban, a konzervatív bloggerekben, a *Black Lives Matter* aktivistákban, az indiai farmerekben, a transznemű művészekben, a palesztin tüntetőkben és a túlsúlyos influenzaszerekben? Első ránézésre nem sok, azonban a *Center for Democracy and Technology* kutatása alapján mindegyik csoport képviselője tapasztalta már korábban, hogy a közösségi médiában közzétett tartalma *shadowbanning* áldozata lett.¹ A közösségi média platformok visszautasító nyilvános közleményei² ellenére egyre több felhasználó tapasztal hasonló korlátozásokat és szankciókat az online véleménynyilvánítása során.³ A *shadowbanning* jelenség létezését igazoló empirikus kuta-

* A Kulturális és Innovációs Minisztérium EKÖP-25 kódszámú Egyetemi Kiválósági Ösztöndíj Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült, a 2025. április 25-én a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karán megrendezésre kerülő Adatnap 2025 című nemzetközi konferencián és szakmai fórumon elhangzott előadás alapján.

** PhD-hallgató, ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; ügyvédjelölt, Ormai, Papp, Czike és Társai CMS Cameron McKenna Nabarro Olswang LLP Ügyvédi Iroda. ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-6189-4428>

¹ Gabriel Nicholas: *Shedding Light on Shadowbanning*. Center for Democracy & Technology, 2022. április. <https://doi.org/10.31219/osf.io/xcz2t>

² Vijaya Gadde – Kayvon Beykpour: Setting the record straight on shadow banning. *X*, 2018. július 26. https://blog.x.com/en_us/topics/company/2018/Setting-the-record-straight-on-shadow-banning

³ Sarah Myers West: Censored, suspended, shadowbanned: User interpretations of content moderation on social media platforms. *New Media & Society*, Vol. 20., No. 11. (2018) <https://doi.org/10.1177/1461444818773059>; Laura Savolainen: The shadow banning controversy: perceived governance and algorithmic folklore. *Media, Culture & Society*, Vol. 44., No. 6. (2022) <https://doi.org/10.1177/01634437221077174>

tásokon⁴ túl az online platformok által bejegyzett szabadalmak is ezt támasztják alá.⁵ Mivel a titokban alkalmazott tartalommoderálási technikák adott esetben az online platformon jelen lévő felhasználók nézeteinek befolyásolására is alkalmasak lehetnek, indokolt a mélyebb vizsgálatuk.⁶

Az online platformok működésének alapvető keretét az Európai Unióban a digitális szolgáltatásokról szóló rendelet (a továbbiakban: DSA)⁷ adja, mely az alkalmazott tartalommoderálásról szóló általános (pl. általános szerződési feltételekben vagy közösségi irányelvekben található) és egyedi (pl. konkrét felhasználói fiók zárolása esetén) tájékoztatási kötelezettséget ír elő. Mivel a felhasználókat érintő *shadowbanning* intézkedések személyes adatok kezelésével történnek, az online platformokat üzemeltető adatkezelők kötelesek betartani az uniós általános adatvédelmi rendelet (a továbbiakban: GDPR)⁸ átláthatósági és a felhasználók tájékoztatására vonatkozó rendelkezéseit is. Jelen tanulmány központi témája annak feltérképezése, miként tudnak az online platformok ezen kötelezettségeiknek megfelelni a *shadowbanning* alkalmazása esetén, mely megoldás alapvető jellemzője annak titkossága.

Jelen bevezetést követően a 2. pont a releváns szakirodalom áttekintésével értelmezi a *shadowbanning* fogalmát, a 3. pont bemutatja a *shadowbanning* adatvédelmi jogi vonatkozásait, a 4., 5. és 6. pontok összefoglalják és az alkalmazandó uniós jogi keret fényében elemzik az európai bíróságok és adatvédelmi hatóságok által online platformok által alkalmazott *shadowbanning* gyakorlatok jogszerűségének tárgyában tett legfontosabb megállapításait, a 7. pont pedig levonja az uniós joggyakorlat eddigi tapasztalatait és kritikai javaslatokat fogalmaz meg a jövőre tekintettel.

2. A *shadowbanning* általában

Az internet kezdeti éveiben a *shadowbanning* egy olyan moderálási technikát jelölt, amellyel fórumokról vagy üzenőfalakról lehetett kitiltani a felhasználókat anélkül, hogy értesítsék őket erről. Általában ez azt jelentette, hogy a felhasználó továbbra is normálisan posztolhatott, de a bejegyzései az online közösség többi tagja számára

⁴ Erwan Le Merrer – Benoit Morgan – Gilles Tredan: Setting the Record Straighter on Shadow Banning. *IEEE INFOCOM 2021 – IEEE conference on computer communications*, 2021. május 10. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2012.05101>; Kokil Jaidka – Subhayan Mukerjee – Yphtach Lelkes: Silenced on social media: The gatekeeping functions of shadowbans in the American Twitterverse. *Journal of Communication*, Vol. 73., No. 2. (2023) <https://doi.org/10.1093/joc/jqac050>

⁵ Avery Ellis: Facebook Patents Shadowbanning. *Gizmodo*, 2019. július 16. <https://gizmodo.com/facebook-patents-shadowbanning-1836411346>

⁶ Yen-Shao Chen – Tauhid Zaman: Shaping opinions in social networks with shadow banning. *Plos one*, Vol. 19., No. 3. (2024) <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0299977>

⁷ 2022/2065 rendelet a digitális szolgáltatások egységes piacáról és a 2000/31/EK irányelv módosításáról, HL L 277, 2022.10.27., 1. o.

⁸ 2016/679 rendelet a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről, HL L 119, 2016.5.4., 1. o.

láthatatlanok voltak.⁹ Az internet fejlődésével, az online platformok elterjedésével és a felhasználói számuk növekedésével a *shadowbanning* új, szofisztikáltabb formái is elterjedtek. Megjegyzendő e körben, hogy a DSA szintén a *shadowbanning* fogalmának jelen klasszikus, szűkebb értelemben vett verzióját kodifikálta.¹⁰

Zödi fogalommeghatározása szerint a *shadowbanning* kizárólag a felhasználói tartalmak vonatkozásában értelmezhető, miszerint a *shadowbanning* „a felhasználó által létrehozott tartalmak korlátozása oly módon, hogy ezt nem közlik a felhasználóval”.¹¹ Egy másik fogalomalkotási kísérlet szerint a *shadowbanning* során a felhasználó tudta nélkül csökkentik a láthatóságát, tartalmait vagy interakciós képességét, ezáltal továbbra is normálisan használhatja az online platformot, azonban tartalmait mások számára nem láthatóak.¹² A *shadowbanning* gyakorlati megjelenési formáit tekintve elképzelhető, hogy az érintett felhasználói fiók vagy tartalom nem jelenik meg a javasolt tartalmak, keresés esetén az automatikus kitöltési ajánlások vagy a keresési eredmények között, esetleg a konkrét felhasználói fiók vagy tartalom pontos hivatkozását beírva sem érhető el.¹³

A *Center for Democracy and Technology* kutatása a *shadowbanning* három csoportját azonosítja, elhatárolva ezen csoportokat a *shadowbanning*-nek nem minősülő tartalommoderálási gyakorlatoktól. A klasszikus *shadowbanning* esete, amennyiben egy felhasználó bejegyzései és hozzászólásai csak saját maga számára elérhetőek, a többi felhasználó részére nem. Valószínűleg *shadowbanning*-nek minősül, amennyiben a felhasználó fiókja, bejegyzései vagy hozzászólásai nem jelennek meg a fiókjában, bejegyzéseiben vagy hozzászólásaiban használt *hashtag*-eket összegző oldalon, vagy a felhasználót egyáltalán nem értesítik a tartalma eltávolításáról. Lehetséges, hogy *shadowbanning*-nek minősül, amennyiben a keresőmező nem jeleníti meg automatikus ajánlásként az adott felhasználó nevét vagy egy adott tartalom nem jelenik meg a felhasználónak javasolt tartalmak között. Ezekkel szemben egyértelműen nem beszélhetünk *shadowbanning*-ről, amennyiben a felhasználót értesítették a tartalom eltávolításáról, csak figyelmen kívül hagyta az értesítést, vagy a felhasználók azért nem érnek el bizonyos tartalmakat, mert a tartalmakban megjelenő kulcsszavak megjelenítését kifejezetten letiltották korábban.¹⁴

Risius és Blasiak a *shadowbanning* gyakorlatok négyféle csoportját határozzák meg. A szerzőpáros a *ghost ban* megnevezést használja a fenti klasszikus *shadowbanning* esetén. A *search ban* esetén az online platform belső keresési indexéből, a *suggestion ban* esetén pedig az online platform „automatikus javaslatok” funkciójából kerül el-

⁹ Samantha Cole: Where Did the Concept of ‘Shadow Banning’ Come From? *Vice*, 2018. július 31. <https://tinyurl.com/mrxha7s7>

¹⁰ DSA (55) preambulumbekkezdés.

¹¹ Zödi Zsolt: Az óriásplatformok tartalomtörlési, fiókelfüggesztési, fióktörlési és shadow banning gyakorlata a magyar felhasználókkal szemben. *Online Platformok*, 2025. január 28. 4. <https://onlineplatformok.hu/files/8b8fa597-71de-41a3-ba78-6b8452d95fe9.pdf>

¹² Courtney Radsch: Shadowban/Shadow Banning. In: Luca Belli – Nicolo Zingales – Yasmin Curzi (szerk.): *Glossary of Platform Law and Policy Terms*. Rio de Janeiro, FGV Direito Rio, 2021. 296.

¹³ Uo.

¹⁴ Nicholas (2022) i. m. 11.

távolításra a tartalom, míg a *demotion* a tartalom láthatóságának csökkentésére vagy korlátozására utal. Külön érdekesség, hogy előbbi két esetet a szerzőpáros a tartalommoderálás, míg utóbbi két esetet a tartalomajánlás kategóriájába sorolja be.¹⁵

A fogalomalkotási kísérleteket tovább nehezíti, hogy a hagyományosnak tekintett eltávolítási és felfüggesztési tartalommoderálási módszerek viszonylag nyilvánvalóak, még akkor is, ha az online platformok megpróbálják titokban végezni azokat. Ezzel szemben a fiókok és tartalmak láthatóságát érintő intézkedések alig vagy egyáltalán nem feltűnőek az érintett felhasználó számára.¹⁶ Elérhető viszonyítási alap hiányában pedig rendkívül nehéz, vagy általában lehetetlen a *shadowbanning* hatásainak egzakt mérése és dokumentálása. Mivel egy adott online tartalom jövőbeli elérhetősége és láthatósága nagyban függ attól, hogy hány felhasználó interaktál vele, vagyis mennyire minősül felkapottnak, az elérésbeli és láthatóságbeli csökkenésnek kumulatív hatása van. Az online közönség változó érdeklődése és tartalomfogyasztási szokásai, az online trendek és felkapott tartalmak mind megnehezítik egy adott tartalom objektíve meghatározott elérésének meghatározását.¹⁷ Az online platformok által alkalmazott algoritmusok általános (minden felhasználóra kiterjedő) módosításai szintén befolyásolhatják a tartalmak elérését.

A legtöbb szakirodalmi vizsgálódás élesen elkülöníti az online platformok felületén általánosságban elérhető, valamint az egyes felhasználók számára láthatóvá tett tartalom szabályozásának kérdésköreit.¹⁸ Mindkét tevékenységet túlnyomórészt algoritmusok végzik, előbbi esetben a tartalmak jogszerűségét és az online platformok közösségi irányelveinek való megfelelést vizsgálva, utóbbi esetben pedig a felhasználók korábbi aktivitása és preferenciái alapján a konkrét megjelenés helyeiről és gyakoriságáról döntve.¹⁹ A felhasználói profilok és tartalmak láthatóságának és elérésének online platformok általi algoritmikus befolyásolása azonban nem egyértelműen besorolható a fenti bináris csoportok egyikébe sem. A *shadowbanning* esetében felmerülő mögöttes célok és megfontolások miatt Gillespie azzal érvel, hogy a *shadowbanning* inkább tartozik a tágan értelmezett tartalommoderálás kategóriája alá.²⁰

Nicholas mindezzel szemben meghaladott kérdésnek tartja a *shadowbanning* megfelelő fogalmának megalkotását, helyette a 'nem közölt tartalommoderálás' kifejezés

¹⁵ Marten Risius – Kevin Marc Blasiak: Shadowbanning: An Opaque Form of Content Moderation. *Business & Information Systems Engineering*, Vol. 66. (2024) 819., 821. <https://doi.org/10.1007/s12599-024-00905-3>

¹⁶ Paddy Leerssen: An end to shadow banning? Transparency rights in the Digital Services Act between content moderation and curation. *Computer Law & Security Review*, 2023. április. <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2023.105790>

¹⁷ Tarleton Gillespie: Reduction / Borderline content / Shadowbanning. *Yale Journal of Law & Technology*, Vol. 24. (2022) 9.

¹⁸ Bálint János: Uniós platformszabályozás az online szólásszabadság védelmében. In: Tamás Csaba Gergely (szerk.): *Magyarország és a közép-európai térség az Európai Unióban: Díjnyertes Pályázatok 2022*. Budapest, Országgyűlés Hivatala, 2024. 19.

¹⁹ Zódi i. m. 3.

²⁰ Tarleton Gillespie: Do Not Recommend? Reduction as a Form of Content Moderation. *Social Media + Society*, 2022. augusztus 19. 2. <https://doi.org/10.1177/20563051221117552>

használatát javasolja. Érvelése szerint a *shadowbanning* fogalom negatív konnotációi miatt nem alkalmas a szakmai diskurzusban való helyének betöltésére, valamint elvonja a figyelmet azon esetekről, mikor a titokban végzett tartalommoderálás az online platformok, a felhasználók és a társadalom jogos érdekeit szolgálja.²¹ Bár a kritika jogos, a *shadowbanning* széles körben elterjedt és hétköznapi szóhasználatban is alkalmazott jelentése mind szakmai, mind társadalmi szempontból is hasznosnak bizonyulhat az online platformok által végzett, a felhasználók részéről sokszor átláthatatlan tartalommoderálás pontosabb megértésére.

3. A *shadowbanning* adatvédelmi szempontból

Az online platformok működésének alapvető feltétele a felhasználók által mind a platformon magán, mind azon kívül, az interneten végzett aktivitásuk által generált személyes adatok gyűjtése, elemzése, majd pedig a felhasználói preferenciákra alapuló, személyre szabott tartalmak és reklámok megjelenítése.²² Akár automatizált, akár nem automatizált módon történik, a *shadowbanning* személyes adatok kezelésének minősül a GDPR szempontjából. A GDPR széles körben határozza meg a személyes adatok fogalmát – ide tartozik „azonosított vagy azonosítható természetes személyre vonatkozó bármely információ”.²³ Az adatkezelés hasonlóan tág definíció, beleértve a személyes adatokon végzett bármely műveletet vagy műveletek összességét.²⁴ A tartalommoderálási döntések meghozatala céljából azonosítható felhasználók által közzétett tartalmakra vagy online jelenlétük elemzésére vagy felhasználására tehát kiterjed a GDPR tárgyi hatálya.

A személyes adatok kezelését „jogszerűen és tisztességesen, valamint az érintett számára átlátható módon kell végezni”.²⁵ Jelen elv a gyakorlatban azt az elvárást támasztja az adatkezelők felé, hogy az érintettek számára átlátható legyen a személyes adatok gyűjtése, felhasználása és egyéb kezelése, valamint az adatkezelés célja. Az adatkezelők kötelesek továbbá tájékoztatni az érintetteket a „személyes adatok kezelésével összefüggő kockázatokról, szabályokról, garanciákról és jogokról”, valamint az adatkezelés kapcsán megillető jogok gyakorlásának részleteiről.²⁶ Az online platformok *shadowbanning* gyakorlata ezáltal felveti a GDPR szerinti átláthatósági elv sérelmét, hiszen a felhasználók általánosságban sem értesülhetnek ezen adatkezelési műveletek lehetőségéről.

²¹ Gabriel Nicholas: *Sunsetting “Shadowbanning”*. *Yale Law School Information Society Project Platform Governance Terminologies Essay Series*, 2023. július 26. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4522168>

²² Bálint János: *Adatvédelem az online platformokon*. In: Lendvai Gergely Ferenc – Papp János Tamás (szerk.): *Digitális Dilemmák: Fiatal kutatók válogatott tanulmányai a közösségi média egyes szabályozási kérdéseiről*. Budapest, A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanácsának Médiatudományi Intézete, 2025.

²³ GDPR 4. cikk 1. pont.

²⁴ Uo. 4. cikk 2. pont.

²⁵ Uo. 5. cikk (1) bekezdés a) pont.

²⁶ Uo. (39) preambulumbekkezdés.

Ezen túlmenően, az egyedi *shadowbanning* döntésekhez kapcsolódó tájékoztatás és fellebbezési lehetőség hiányában bizonyos esetekben a felhasználók GDPR 22. cikke szerinti jogai is sérülhetnek. Automatizált döntéshozatal egyedi ügyekben ugyanis kizárólag megfelelő garanciák mellett megengedett, „amelybe beletartozik az érintett külön tájékoztatása és az ahhoz való joga, hogy emberi beavatkozást kérjen és kapjon, különösen, hogy kifejtse álláspontját, hogy magyarázatot kapjon az ilyen értékelés alapján hozott döntésről és hogy megtámadja a döntést”.²⁷ Ezen megfelelő garanciák alkalmazandóságának két konjunktív feltétele a kizárólag automatizált adatkezelés és a joghatással járó vagy a felhasználót hasonlóképpen jelentős mértékben érintő döntés.

Kizárólag automatizált adatkezelésen alapul minden olyan döntés, mely esetében nem biztosított az érdemi emberi részvétel a döntési folyamatban. Az eredményre tényleges befolyást nem gyakorló, jelképes emberi gesztusok nem elegendők e körben, a végleges döntést meghozó személynek jogkörrel és kompetenciával kell rendelkeznie az automatizált folyamat eredményeként létrejött ajánlás megváltoztatására.²⁸ Vagyis, a kizárólag emberi tartalommoderálás nem esik a GDPR 22. cikkének védelme körébe, azonban az érdemi emberi közrehatás nélküli, algoritmikus *shadowbanning* gyakorlatok esetében fennáll a lehetősége.

A felhasználókra joghatással járnak például azon döntések, melyek befolyásolják törvényes jogaikat vagy egy szerződéses jogviszonyuk felmondását eredményezik. A befolyását tekintve ugyanolyan vagy hasonlóképpen jelentős hatást eredményeznek a felhasználók szempontjából többek között az olyan döntések, amelyek megtagadnak egy foglalkoztatási lehetőséget, megakadályozzák termékek vagy szolgáltatások igénybevételét vagy egyéb súlyos hátrányt jelentenek.²⁹ Mindezek alapján legalábbis kétséges, hogy az online platformok igénybevételének effektív megakadályozását jelentő *shadowbanning* (pl. egy felhasználói fiók minden további felhasználó általi felfedezhetőségét kizáró) döntések általánosságban a GDPR 22. cikkének védelmi körébe tartoznának. Az egyedi ügyekben történő automatizált döntéshozatal megvalósulása esetről esetre történő, egyedi mérlegelést igényel, figyelembe véve az érintett felhasználó körülményeit, valamint a *shadowbanning* konkrét formáját is.

A *shadowbanning* jelenség általános és adatvédelmi szempontú bemutatását követően indokolt a gyakorlati alkalmazásával kapcsolatban született európai uniós bírósági döntések és adatvédelmi hatósági gyakorlat részletes bemutatása. Fontos hangsúlyozni, hogy az online platformok *shadowbanning* gyakorlata kapcsán elérhető joggyakorlat rendkívül szűk körű, kizárólag a jelen tanulmányban bemutatott döntéseket jelenti. A korlátozottan elérhető jogalkalmazói aktivitás összehasonlító elemzése mindazonáltal lehetővé teszi általánosabb következtetések levonását is a DSA és a GDPR által jelentett eltérő szabályozási logika és jogi eszközök között fennálló feszültségek kapcsán.

²⁷ GDPR (71) preambulumbekkezdés.

²⁸ Iránymutatás az automatizált döntéshozattal és a profilalkotással kapcsolatban a 2016/679 rendelet alkalmazásához. 29. cikk szerinti Adatvédelmi Munkacsoport, 2018. augusztus 22. 22. <https://ec.europa.eu/newsroom/article29/items/612053>

²⁹ Uo. 22–24.

4. Danny Mekić v. Twitter

2023. október 11-én Danny Mekić amszterdami doktorandusz és adatvédelmi aktivista éles kritikát fogalmazott meg az X (korábban Twitter) online platformon az Európai Bizottság által benyújtott rendelettervezet szerinti, a személyközi hírközlési szolgáltatásokat nyújtó szolgáltatóknak a gyermekek online szexuális bántalmazásának felderítésére irányuló kötelezettsége kapcsán. Mivel az általa közzétett bejegyzés tartalmazta a „gyermekpornográfia” kifejezést, az X automatikus moderáló rendszere az általános szerződési feltételekbe ütközőként azonosította azt, és Mekić felhasználói fiókját ideiglenesen korlátozás alá helyezte. Az alkalmazott automatikus *shadowbanning* eredményeként az aktivista felhasználói fiókja és bejegyzései nem jelentek meg a többi felhasználó részére a platformon történő keresés eredményei között. Mekić nem kapott hivatalos tájékoztatást a felhasználói fiókját érintő korlátozásról, arra kizárólag az X további felhasználói hívták fel figyelmét.

2023. október 13-i és 15-i leveleiben Mekić teljeskörű hozzáférési kérelmet nyújtott be az X online platformot üzemeltető adatkezelő (az ír székhelyű *Twitter International Unlimited Company*) részére, melyben kérte a felhasználói fiókjával kapcsolatos minden személyes adatának másolatát. Leveleiben kifejezetten kérelmezte a felhasználói fiókját érintő bármilyen korlátozó intézkedés megerősítését, valamint automatikus korlátozás esetén az alkalmazott logikára, az automatikus döntés jelentőségére és várható következményeire vonatkozó tájékoztatást. Az adatkezelő a második levelet követő napon feloldotta az aktivista felhasználói fiókját érintő korlátozást, azonban válaszként a konkrét személyes adatok másolatának és a vonatkozó magyarázat megküldése helyett az adatkezelési tájékoztatójára hivatkozó általános választ küldött. Mekić ezt követően párhuzamosan két keresetlevelet nyújtott be az amszterdami kerületi bírósághoz, egyrészt a DSA, másrészt a GDPR szerinti jogainak sérelme megállapítása és bírság kiszabása céljából.

Előbbi keresetében az aktivista arra hivatkozott, hogy az X online platform üzemeltetője a *shadowbanning* alkalmazásával megszegte a platform igénybevételére és annak korlátaira vonatkozó általános szerződési feltételeket, a felhasználói fiókjának korlátozása kapcsán elmulasztott tájékoztatás és indokolás, valamint az azt követő kommunikációs nehézségekre tekintettel pedig megsértette a DSA rendelkezéseit. Mindezek alapján Mekić az elszenvedett kárának megtérítését is követelte.

A DSA alapján a tárhelyszolgáltatók (köztük az online platformok is) kötelesek indokolást nyújtani a felhasználók számára, amennyiben a felhasználók tartalmának láthatóságát korlátozzák, a szolgáltatás nyújtását teljesen vagy részlegesen felfüggesztik vagy korlátozzák, vagy a felhasználói fiókjukat felfüggesztik vagy megszüntetik amiatt, mert a felhasználói tartalom jogellenes vagy nem felel meg a szerződési feltételeknek.³⁰ A láthatóság korlátozása a tartalom eltávolításán és a tartalomhoz való hozzáférés megszüntetését túl történhet „a rangsorolásban vagy az ajánlórendszerekben való hátrébb sorolással, valamint a szolgáltatás [...] igénybe vevője általi hozzáférhetőség

³⁰ DSA 17. cikk (1) bekezdés.

korlátozásával, illetve a felhasználónak egy online közösségből való kizárásával anélkül, hogy az érintett felhasználónak erről tudomása lenne”.³¹

A példálózó felsorolás utolsó fordulata kifejezetten a *shadowbanning* szűk értelemben vett alkalmazására utal. Ahogy a 2. pontban bemutatásra került, a mértékadó szakirodalmi álláspontok, követve az online platformok folyamatosan fejlődő gyakorlatait, mára meghaladták a felhasználó teljes online elszigetelését a *shadowbanning* kizárólagos megvalósulási formájaként. A bíróság ennek megfelelően nem fogadta el a platform üzemeltetőjének azirányú érvelését, hogy a konkrét esetben nem a Mekić által közzétett egyedi tartalmak, hanem a teljes felhasználói fiókjának láthatóságát általánosságban korlátozta. A bíróság értékelése alapján a felhasználói fiók láthatóságának korlátozása az egyedi felhasználói tartalmak láthatóságának korlátozását is jelenti.³²

A DSA csak szűk körben ad lehetőséget a szolgáltatók számára, hogy ne nyújtsanak indokolást a felhasználók részére a közzétett tartalmakat, a szolgáltatás nyújtását vagy a felhasználói fiókot érintő korlátozásokról. Az indoklási kötelezettség nem vonatkozik a szolgáltatás szándékos manipulálásával terjesztett megtévesztő, nagy mennyiségű kereskedelmi tartalomra,³³ különösen a szolgáltatás nem autentikus módon való használatára, például botok vagy hamis fiókok használatára, vagy a szolgáltatás egyéb megtévesztő használatára.³⁴ Jelen esetben nem merült fel olyan körülmény, mely alapján a bíróság döntése kiterjedt volna ezen kivétel értelmezésére.

A DSA 17. cikk (3) bekezdése részletesen tartalmazza azon információk körét, melyeket a platform üzemeltetője köteles a felhasználó rendelkezésére bocsátani a fentebb részletezett korlátozások alkalmazása esetén. A Mekić-csel folytatott több körös kommunikáció minden elemének figyelembevételével arra a következtetésre jutott a bíróság, hogy a platform üzemeltetője több kötelező információ szolgáltatását is elmulasztotta. Tekintettel azonban arra, hogy az eljárás során az aktivista nem bizonyította, hogy konkrét kár érte volna az indoklási kötelezettség megsértéséből eredően, a bíróság nem ítelt meg részére kártérítést emiatt.³⁵

A DSA alapján a közvetítő szolgáltatók (köztük az online platformok is) kötelesek kijelölni egy egyedüli kapcsolattartó pontot, amely lehetővé teszi a felhasználók számára a közvetlen és gyors, elektronikus és felhasználóbarát kommunikációt.³⁶ Az egyedüli kapcsolattartó pont öltheti például telefonszám, e-mail cím, elektronikus kapcsolatfelvételi űrlap, csevegőrobot vagy azonnali üzenetküldés formáját, a közvetítő szolgáltatók pedig kötelesek minden észszerű erőfeszítést megtenni annak biztosítása érdekében, hogy „elegendő emberi és pénzügyi erőforrás álljon rendelkezésre annak biztosítására, hogy a kommunikáció időben és hatékonyan történjen”.³⁷ A platform

³¹ Uo. (55) preambulumbekkezdés.

³² 10767307 CV FORM 23-13934. *Rechtbank Amsterdam*. 2024. július 5. ECLI:NL:RBAMS:2024:3980. 14. pont. <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2024:3980>

³³ DSA. 17. cikk (2) bekezdés.

³⁴ Uo. (55) preambulumbekkezdés.

³⁵ 10767307 CV FORM 23-13934. i. m. 16–19. pontok.

³⁶ DSA 12. cikk (1) bekezdés.

³⁷ Uo. (43) preambulumbekkezdés.

üzemeltetőjének védekezése alapján sügőrközpontot üzemeltet, valamint a felhasználók részére elérhető egy dedikált e-mail cím is, melyen felvehetik a kapcsolatot. A bíróság értékelése alapján azonban a platform üzemeltetője nem biztosította a hatékony kommunikációt a felhasználókkal, mivel a platform holland nyelvű változatán nem volt elérhető a platform kapcsolattartási e-mail címe, csak az angolon, a holland oldalról elérhető automatikus űrlap pedig korlátozott helyet biztosított csak a panaszok kifejtésére, és azok beküldését követően technikai hiba folytán csak egy hibaüzenetet jelenített meg a felhasználók részére.³⁸

Az egyedüli kapcsolattartó pont biztosításának elmulasztása kapcsán az amszterdami kerületi bíróság 2024. július 5-i ítéletében kártérítést ítélt meg Mekić számára, melynek összege az aktivista havi 9,68 dolláros (kb. 3700 forintos) prémium előfizetésének a *shadowbanning* alkalmazásával érintett időtartamára vonatkozó arányos része, vagyis 1,87 dollár (kb. 700 forint). A bíróság kötelezte a platform üzemeltetőjét, hogy az ítélet kihirdetését követő két héten belül biztosítson Mekić részére hatékony egyedüli kapcsolattartó pontot. A bírósági kötelezés megszegése esetén a platform üzemeltetője napi 100 eurós (kb. 40.000 forintos) bírság fizetésére köteles. Jelen ügy kiemelkedő jelentőségű, hiszen a felhasználók és az online platformok közötti korábbi uniós bírósági jogviták rendre a jogtalan tartalommoderálás és a moderált tartalom vagy felhasználói fiók visszaállítására összpontosítottak. Ezzel szemben, jelen ügyben az X nem vitatta érdemben a tartalommoderálási döntés hibás voltát, valamint az érintett tartalom visszaállítása is teljes mértékben megtörtént.³⁹

Ezzel párhuzamosan, a GDPR megsértésére vonatkozó bírósági eljárás megindítását követően az adatkezelő megerősítette Mekić részére a felhasználói fiókját érintő korábbi automatikus korlátozást és annak feloldását, azonban a kérelmezett, részletes személyes adatokat nem bocsátotta rendelkezésére az üzleti titkainak védelmére hivatkozva. A bíróság ítéletében⁴⁰ elutasította az adatkezelő üzleti titkainak védelmére vonatkozó érvelését. Bár a személyes adatokról való másolat igénylésére vonatkozó jog nem érintheti hátrányosan mások jogait és szabadságait,⁴¹ beleértve az üzleti titkokat is, ezen megfontolások nem eredményezhetik minden információ megtagadását az érintett részére.⁴²

Az ítélet központi kérdése Vandendriessche ügyéhez hasonlóan ez esetben is az volt, hogy Mekić felhasználói fiókjának automatikus korlátozása a GDPR 22. cikk (1) bekezdése szerinti automatizált döntéshozatalnak minősült-e. Ez esetben ugyanis az adatkezelő köteles lett volna a rendelkezésére bocsátani az alkalmazott logikára, az automatikus döntés jelentőségére és várható következményeire vonatkozó tájékoztatást.

³⁸ 10767307 CV FORM 23-13934. i. m. 26. pont.

³⁹ Paddy Leerssen: The DSA's first shadow banning case. *DSA Observatory*, 2024. augusztus 6. <https://dsa-observatory.eu/2024/08/06/the-dsas-first-shadow-banning-case/>

⁴⁰ C/13/742407 / HA RK 23-366. *Rechtbank Amsterdam*. 2024. július 4. ECLI:NL:RBAMS:2024:4019. <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2024:4019>.

⁴¹ GDPR 15. cikk (4) bekezdés.

⁴² Uo. (63) preambulumbekkezdés.

A bíróság értékelése alapján az automatikus korlátozás kizárólag automatizált adatkezelésen alapult, mivel fel sem merült az érdemi emberi részvétel lehetősége a döntési folyamatban. A bíróság nem osztotta az adatkezelő érvelését, miszerint a korlátozó döntést meghozó és alkalmazó algoritmus fejlesztése során kifejtett emberi döntések a konkrét egyedi döntések körében is relevanciával bírnának. Az esetleges utólagos emberi felügyelet körében az automatikus korlátozás felülvizsgálata és adott esetben módosítása sem játszhat szerepet a döntések kizárólag automatizált adatkezelésen alapuló jellegének megítélése kapcsán.⁴³

A bíróság érvelése szerint továbbá a kizárólag automatizált adatkezelésen alapuló döntés hasonlóan jelentős mértékben érintette Mekić-et. Mivel az aktivista professzionális és üzleti célokra is használta az X online platformot, az elérésének és láthatóságának csökkentése kihatással van a munkavállalási lehetőségeire. A bíróság szintén hasonlóan jelentős mértékűnek értékelte azt a körülményt, hogy a gyermekpornográfia gyanújával való érintettség miatt az adatkezelő civil szervezet partnerének való adattovábbítás esetén a Mekić-et adott esetben kitilthatták volna az Amerikai Egyesült Államokból.⁴⁴ Érdekes módon a bíróság egyik lehetséges következmény kapcsán sem követelte meg annak tényleges megtörténtét.

Mindezen érvek mentén a bíróság 2024. július 4-i ítéletében kötelezte az adatkezelőt Mekić felhasználói fiókjával kapcsolatos minden személyes adata másolatának, valamint az alkalmazott logikára, az automatikus döntés jelentőségére és várható következményeire vonatkozó tájékoztatás szolgáltatására. Az ítéletben szabott egyhónapos határidő elmulasztása esetén napi 4.000 eurós (kb. 1,6 millió forintos) bírság megfizetésére kötelezte a bíróság az adatkezelőt. Az adatkezelő bírság felfüggesztésére vagy alternatív módon enyhítésére benyújtott keresetét, valamint Mekić bírság növelésére benyújtott ellenkérelmét is elutasította a bíróság.⁴⁵

5. Tom Vandendriessche v. Facebook

A genti fellebbviteli bíróság 2024. június 3-i döntésének⁴⁶ alapjául szolgáló tényállás szerint Tom Vandendriessche jobboldali belga politikus több bejegyzését eltávolította a Facebook online platformot üzemeltető adatkezelő, mivel azok értékelése alapján megsértették a platform igénybevételére vonatkozó általános szerződési feltételeket. A politikus bejegyzéseiben többek között a Zwarte Piet holland folklór karakter *blackface* képe, egy terrorista támadás áldozatának levágott feje, náciak által elkövetett könyvégetés, valamint egy nyilvánosan vizelő személy szerepelt. Az adatkezelő ezen túlmenően korlátozta Vandendriessche felhasználói fiókjának organikus (nem fizetett) elérését és láthatóságát is a platform többi felhasználójának körében, melynek eredményeként a politikus bejegyzései a korlátozást megelőző közönségének 5%-ához jutottak csak el.

⁴³ C/13/742407 / HA RK 23-366. i. m. 4.22. pont.

⁴⁴ Uo. 4.23. pont.

⁴⁵ C/13/764213 / KG ZA 25-100 IHJK/MAH. Rechtbank Amsterdam. 2025. március 26. ECLI:NL:RBAMS:2025:1943. <https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBAMS:2025:1943>

⁴⁶ 2022/AR/508. *Hof van beroep Gent*. 2024. június 3. <https://tinyurl.com/33ycxw47>

Az alkalmazott *shadowbanning* megoldás a *demotion* klasszikus példája, mely azonban (Mekić esetével ellentétben) nem zárta ki teljesen Vandendriessche felhasználói fiókjának megjelenését más felhasználók részére.

Vandendriessche bírósági eljárást indított az adatkezelővel szemben a bejegyzései eltávolításának és a felhasználói fiókja korlátozásának feloldása, valamint az adatkezelő bírságra és kártérítésre kötelezése érdekében. Az ítélet központi magját annak eldöntése alkotta, hogy Vandendriessche bejegyzéseinek eltávolítása és felhasználói fiókjának korlátozása a GDPR 22. cikk (1) bekezdése szerinti, olyan kizárólag automatizált adatkezelésen alapuló döntést eredményezett-e, amely rá nézve joghatással járt vagy őt hasonlóképpen jelentős mértékben érintette. A bíróság döntése alapján az adatkezelő bejegyzések eltávolítására és a felhasználói fiók korlátozására vonatkozó döntései kizárólag automatizált adatkezelésen alapultak.

A döntések Vandendriessche-re nézve joghatással járó vagy őt hasonlóképpen jelentős mértékben érintő jellege kapcsán a bíróság tanulságos elhatárolással élt a különböző döntések kapcsán. A bejegyzések eltávolítása a bíróság értékelése alapján nem jártak joghatással és nem is érintették hasonlóképpen jelentős mértékben a politikust, azonban a felhasználói fiókjának korlátozása igen. Az adatkezelő által alkalmazott *shadowbanning* ugyanis Vandendriessche felhasználói fiókjának organikus elérésének jelentős csökkenését eredményezte, és ezáltal, mivel politikusként a Facebook a politikai üzeneteinek terjesztéséhez nagyon fontos médium, hasonlóképpen jelentős mértékben érintette őt.⁴⁷

A bíróság kiemelte, hogy az adatkezelő a *shadowbanning* alkalmazása kapcsán rendelkezett megfelelő joggalappal, mivel az adatkezelés szükséges volt az adatkezelő és a Vandendriessche között a Facebook platform igénybevételére vonatkozó általános szerződési feltételek teljesítéséhez.⁴⁸ Az adatkezelő azonban a *shadowbanning* alkalmazása kapcsán elmulasztott megfelelő intézkedéseket tenni az érintett jogainak, szabadságainak és jogos érdekeinek védelme érdekében, mivel nem biztosította, hogy Vandendriessche az adatkezelő részéről emberi beavatkozást kérjen, álláspontját kifejezze, és a döntéssel szemben kifogást nyújtson be.⁴⁹ Az adatkezelő szintén elmulasztott megfelelő tájékoztatást nyújtani az adatkezelési tájékoztatóban az automatizált döntéshozatal tényéről, az alkalmazott logikáról, a döntés jelentőségéről és várható következményeiről.⁵⁰

Mindezek alapján a bíróság megállapította, hogy az adatkezelő megsértette a GDPR fentebb idézett rendelkezéseit a *shadowbanning* alkalmazásával, és 27.279 eurós (kb. 11 millió forint) kártérítés fizetésére kötelezte az adatkezelőt. A fizetendő kártérítés mértékének megállapítása során a bíróság figyelembe vette a politikus felhasználói fiókjának organikus elérését a *shadowbanning* alkalmazása előtt és azt követően, a kife-

⁴⁷ 2022/AR/508. i. m. 1.1.6.3. pont.

⁴⁸ GDPR. 22. cikk (2) bekezdés a) pont.

⁴⁹ Uo. 22. cikk (3) bekezdés.

⁵⁰ Uo. 13. cikk (2) bekezdés f) pont.

jezetten a követői részére közzétett reklámok után az adatkezelő részére fizetett díjak mértékét, valamint a *shadowbanning* és a reklámdíjak közötti okozati kapcsolatot.⁵¹

6. Vinted ügy

2024. július 2-i döntésével a litván adatvédelmi hatóság (angolul: *State Data Protection Inspectorate*, a továbbiakban: SDPI) 2.385.276 eurós (kb. 960 millió forintos) bírságot szabott ki a Vinted nevű online piactér üzemeltetőjére, mivel a platform felhasználóival szemben alkalmazott *shadowbanning* gyakorlata megsértette a jogszerűség, tisztességes eljárás és átláthatóság elvét. Az eredeti döntés nem érhető el nyilvánosan, így jelen elemzés alapjául az SDPI weboldalán elérhető szűkszavú sajtóközlemény szolgált.⁵²

Az SDPI sajtóközleménye alapján a Vinted platform általános szerződési feltételeit megsértő felhasználók személyes adatait a Vinted platformot üzemeltető adatkezelő a platform és a további felhasználók biztonságának garantálása érdekében (pl. felhasználói fiók felfüggesztése, zárolása és törlése) anélkül kezelte, hogy a felhasználókat az adatkezelés részleteiről megfelelően tájékoztatta volna. A sajtóközlemény egyébiránt nem részletezi, hogy a konkrét ügyben az adatkezelés általános jellegéről (pl. adatkezelési tájékoztatóban található) vagy egyedi eseteiről (pl. konkrét felhasználói fiók zárolása esetén) szóló tájékoztatás hiányzott, vagy adott esetben mindkettő.

Az SDPI a bírság kiszabásának körülményei körében kiemelte, hogy a jogszerűség, tisztességes eljárás és átláthatóság elvének megsértése negatívan befolyásolta a platform felhasználóinak azon képességét, hogy a GDPR szerinti más jogokat gyakoroljanak és jogorvoslatért folyamodjanak. Bár a sajtóközlemény e körben sem részletezi, hogy a felhasználók mely további konkrét jogai szenvedhettek sérelmet, a gyakorlatban a felhasználók a *shadowbanning* célú adatkezelés kapcsán, az adatkezelés részletei tudomásának hiányában, nem élhettek hozzáférési, helyesbítési, törlési és tiltakozási jogukkal, valamint nem tehettek panaszt a felügyeleti hatóságnál és bírósághoz sem fordulhattak.

A Vinted ügy kapcsán a teljes határozat hiányában számos további kérdés is megválaszolatlanul marad. Nem egyértelmű például az online platform által alkalmazott konkrét technikai megoldás(ok) mibenléte, vagyis a litván adatvédelmi hatóság úgy használja a *shadowbanning* kifejezést, hogy annak alkalmazott jelentéséről, valamint a 2. pontban bemutatott fogalomalkotási keretek közé való illeszkedéséről (esetleg annak hiányáról) a jogkövetést célként kitűzött adatkezelők sem tájékozódhatnak. Mindezek fényében a Vinted DSA szerinti kötelezettségeinek való megfelelés vizsgálatára hatáskörrel rendelkező litván digitális szolgáltatási koordinátor esetleges eljárásának kimenetele is kérdéses.

⁵¹ 2022/AR/508. i. m. 1.1.8.1. pont.

⁵² A company operating an online second-hand clothing trading and exchange platform is fined under the General Data Protection Regulation. *SDPI*, 2024. július 3. <https://tinyurl.com/2p3kx2uj>

7. Következtetések és javaslatok

A DSA megalkotásával az uniós jogalkotó egyértelműen és kifejezetten kiterjesztette az uniós platformszabályozás hatályát a *shadowbanning* jelenségre. Összességében a jelen tanulmányban elemzett tagállami joggyakorlat arra enged következtetni, hogy kevés kivételtől eltekintve, nem jogszerűek az online platformok által széles körben alkalmazott, a felhasználók tájékoztatása, kapcsolódó indokolás és fellebbezési lehetőségeket nélkülöző *shadowbanning* technikák.

Az elemzett bírósági döntések szintén rávilágítanak, hogy egyes láthatóságot korlátozó intézkedéseket könnyebb felderíteni, mint másokat, ezáltal a hatékony egyedi jogérvényesítés lehetősége sem minden esetben adott.⁵³ Például Mekić felhasználói fiókja láthatóságának korlátozása azt is jelentette, hogy harmadik felek az online platformon való keresések által meggyőződhetnek a *shadowbanning* alkalmazásáról és tájékoztathatták is arról az aktivistát. Ezzel szemben más, például egy adott felhasználói fiók által közzétett tartalmak ajánlásának korlátozása kevésbé szembetűnő és reprodukálható, ezáltal az érintett felhasználó kisebb eséllyel értesülhet a felhasználói fiókját ért korlátozásról és indíthat bírósági eljárást a platform üzemeltetőjével szemben. Az online platformok által alkalmazott tartalommoderálási döntések átláthatóságának egy lehetséges módja az Európai Bizottság által a DSA 24. cikk (5) bekezdése alapján üzemeltetett átláthatósági adatbázisának felhasználása.⁵⁴ Az online platformok jelentéstételi kötelezettségének hibás teljesítése azonban nagyban megnehezíti az értelmezhető információk kinyerését.⁵⁵

A DSA-val szemben a GDPR megalkotásakor nem volt kifejezett szempont a *shadowbanning* szabályozása. Az SDPI, mint egyetlen releváns adatvédelmi hatóság döntése kapcsán kiemelendő szempont, hogy a Vinted platform üzleti működésére és az egyes felhasználókra gyakorolt következményekre tekintet nélkül, a GDPR elvi rendelkezéséből kiindulva, általánosságban állapította meg a *shadowbanning* gyakorlatának adatvédelmi meg nem felelőségét. Annak ellenére, hogy a GDPR rendelkezéseinek autentikus értelmezésére végső soron kizárólag az Európai Unió Bírósága jogosult, mely ezidáig nem hozott döntést a *shadowbanning* kapcsán, az SDPI jelen döntése előreláthatóan meghatározhatja a többi európai adatvédelmi hatóság jogértelmezését, és ezáltal az uniós polgárok részére szolgáltatásokat nyújtó online platformokat üzemeltető adatkezelők gyakorlatát. Mindazonáltal, egyetlen hatósági döntés nem feltétlen fog meghatározó jelentőséggel bírni a legnagyobb online platformok globális megfelelése szempontjából. A következetes jogalkalmazás elősegítése érdekében javasolt a fokozottabb és egységes hatósági fellépés, adott esetben az európai adatvédelmi hatóságok képviselőiből álló Európai Adatvédelmi Testület keretében.

⁵³ Jacob van de Kerkhof – Catalina Goanta: Shadowbanned on X: The DSA in Action. *European Journal of Risk Regulation*, Vol 16., No. 1. (2025) <https://doi.org/10.1017/err.2024.81>

⁵⁴ DSA átláthatósági adatbázis. Európai Bizottság. <https://transparency.dsa.ec.europa.eu/?lang=hu>

⁵⁵ Rishabh Kaushal – Jacob Van De Kerkhof – Catalina Goanta – Gerasimos Spanakis – Adriana Iam-nitchi: Automated Transparency: A Legal and Empirical Analysis of the Digital Services Act Transparency Database. *The 2024 ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency*, 2024. <https://doi.org/10.1145/3630106.3658960>

A jogterületeken belüli joghézagok és ellentmondások feloldásának szükségességét mi sem ábrázolja jobban, mint az SDPI döntésének a Mekić és a Vandendriessche esetekben hozott bírósági döntésekkel. Ez utóbbiak esetében ugyanis a bíróságok nem állapították meg a GDPR alapelvi sérelmét a *shadowbanning* alkalmazása miatt, hanem egy fokkal komplexebb módon, az egyedi ügyekben való automatizált döntéshozatal esetén irányadó megfelelő intézkedések hiányából vezették le az adatvédelmi jogsértést. Ezen rendelkezések azonban nem alkalmazandók automatikusan minden felhasználót érintő tartalommoderálási döntésekre, csak azokra, melyek a felhasználókra nézve joghatással járnak vagy hasonlóképpen jelentős mértékben érintik őket. Jelen feltételek teljesülése egyedi mérlegelést tesz szükségessé a bíróságok részéről, és koránt sem biztos, hogy egy európai parlamenti politikussal vagy egy adatvédelmi aktivistával megegyező elbírálás alá esne az átlagember esete.

Az első látásra elenyésző kártérítési összegek kapcsán fontos kiemelni, hogy a bíróság kizárólag Mekić és Vandendriessche, valamint a platform üzemeltetőjének viszonylatában vizsgálta a GDPR és a DSA rendelkezéseinek sérelmét. Az online platformok esetében általánosságban a hatáskörrel rendelkező tagállami digitális szolgáltatási koordinátor, az X és a további online óriásplatformok esetében pedig az Európai Bizottság látja el a felügyeletet, valamint rendelkezik hatáskörrel a rendszerszintű hiányosságok vizsgálatára és megállapítására, valamint a kapcsolódó szankciók kiszabására. Jelen egyedi ügyekben született ítéletek azonban a jövőben átfogóbb vizsgálatok alapját is képezhetik, ezáltal jelentőségük nem elhanyagolható. Az Európai Bizottság például korábban információkéréssel fordult a Facebook és Instagram online platformokat üzemeltető Meta vállalathoz, mely kifejezetten kiterjedt a *shadowbanning* alkalmazására is.⁵⁶ Nem sokkal ezután az Európai Bizottság formális eljárást is indított a Meta-val szemben, a vizsgálódás pedig a tartalommoderálási döntésekről az érintett felhasználók részére biztosított indokolás megfelelőségére is kiterjed.⁵⁷

Bár jelen tanulmány megállapításai összességében pozitívként értékelendő a felhasználók online véleménynyilvánítási szabadságát érintő tartalommoderálási döntések átláthatósága terén, az azonosított, jogterületeken belüli és jogterületek közötti ellentmondások és joghézagok a gyakorlatban megnehezíthetik, adott esetben teljesen el is lehetetleníthetik a felhasználói jogok érvényesítését. A felhasználók online jogainak teljeskörű védelme érdekében, és figyelemmel a jövőben valószínűleg elterjedő újszerű *shadowbanning* megoldásokra, javasolt az aktív és egységes uniós jogalkotói és jogalkalmazói fellépés.

⁵⁶ Commission sends request for information to Meta under the Digital Services Act. Európai Bizottság, 2024. március 1. <https://tinyurl.com/38jytm5p>

⁵⁷ Commission opens formal proceedings against Facebook and Instagram under the Digital Services Act. Európai Bizottság, 2024. április 30. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_24_2373

A NUKLEÁRIS ENERGIA JOGI ASPEKTUSAI A VILÁGŰRTEVÉKENYSÉGEKBEN

Punczman Ádám Tamás*

1. Bevezetés

1977-ben 13 indítási nap különbséggel a két szuperhatalom az emberiség történelmére nagy hatással bíró űrobjektumokat indított a világűrbe. Sorsuk kiválóan jelképezi a nukleáris energia kettős arculatát. A két mesterséges hold a küldetésük és az alkalmazott technológia tekintetében teljes mértékben különbözött, azonban atomenergia látta el rendszereik működtetését. Az amerikai Voyager-1 fedélzetén az emberiség üzenetét tartalmazó aranylemez a legmesszebbre eljutott ember alkotta tárgy az univerzumban. A szovjet Kozmosz-954 műholdat aktív radarberendezéssel felszerelve a nyugati szövetség megfigyelésére szánták, azonban technikai okok miatt Kanada területére zuhant és körülbelül 124.000 km² területen radioaktív szennyezettséget okozott. Ebben az évben még javában tárgyalták az ENSZ Világűrbizottságában a Hold-megállapodást és a nemzetközi nukleáris jogban még nem voltak hatályban az 1986-ban bekövetkezett csernobili atomerőmű-katasztrófa következtében létrehozott egyezmények.

Közel 50 év elteltével jelentős változások történtek a világűrjogban és a nukleáris jogban nemzetközi szinten, így a két jogágban a kárfelelősségi rendszer, az értesítés és segítségnyújtás, a nukleáris anyagok szállításának, a környezetvédelem szabályozása együttes alkalmazásának lehetősége fennállhat. A nemzetközi megállapodások alanyi hatályát szükséges tisztázni, hogy mely államokra nézve bír a szerződés kötelező hatállyal. A vizsgálatot kizárólag az Amerikai Egyesült Államok, Oroszországi Föderáció, Kínai Népköztársaság, Indiai Köztársaság és az Európai Űrügynökség, mint szerződő felek szemszögéből közelítem meg, mivel csak ők képesek nukleáris energiát alkalmazni világűrküldetéseikben. Továbbá a megtörtént esetek vonatkozásában az érintett államok adott nemzetközi szerződéses kapcsolatát is ismertetem. Ezt követően vizsgálható a két jogág egyezményeinek kapcsolata, amely lehet azonos tárgyú, kiegészítő vagy *lex specialis* viszony.

* Jogász, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6278-3122>

Az azonos tárgyra vonatkozó kifejezés azt jelenti, hogy ugyanazt a jogtárgyat másképpen szabályoz egy korábbi és egy későbbi szerződés. Egymást követő egyezménynek tekintjük azokat, amelyeket ugyanazok a részes államok kötöttek ugyanazon tárgyban, különböző időpontokban és továbbra is hatályosak. Korábbi és a későbbi jelző használatát a megállapodás elfogadásának időpontja, a hatálybalépésének napja, az ideiglenes hatálybalépésének időpontja vagy az egyes részes államok általi ratifikációjának időpontja határozza meg. Az azonos tárgyú egyezmények egymást követő alkalmazásánál felmerülhet az az eset, amikor mindkét szerződés részes állama nem tud megfelelni az egyiknek anélkül, hogy megsértené a másikat, azaz a korábbi és későbbi egyezmények egymással összeegyeztethetetlenek.¹ Ha a két egyezmény nem tartalmaz záradékot más nemzetközi megállapodások viszonyáról, a nemzetközi szerződések jogáról szóló bécsi egyezmény² szabályát szükséges alkalmazni. A *lex specialis derogat legi generali* viszony esete is fennállhat a két jogág egyezményei között, ami azt jelenti, hogy egyik jogág egyezménye általános, a másik jogág egyezménye speciális rendelkezéseket rögzít meghatározott tárgykörökben. Ezenkívül lehet két jogág egyezményei között átfedés is, anélkül, hogy normakonfliktus vagy *lex specialis* viszony állna fenn.

2. Nukleáris energia nélkülözhetetlensége

Naprendszerünkben a különböző űrobjektumok elsődleges energiaforrásként használják a napenergiát, azonban intenzitása folyamatosan csökken a Naptól való távolodás miatt,³ így a nukleáris energia elengedhetetlen a világűrűkutatásokban, mivel energiatermelése állandó és zárt rendszere miatt a környezeti körülmények nem befolyásolják, egyúttal csökkenti a költséget és jelentős mértékben megnöveli az űrmisszió hosszát.⁴

A nukleáris energia hasznosítása fedélzeti energiatermelésre (villamos vagy hőenergia előállítás) és meghajtásra csoportosítható. Az energiatermelés vonatkozásában jelentős gyakorlati tapasztalatok állnak rendelkezésre, míg a meghajtásra a Földön történő kísérletezésig jutottak el.⁵ A tanulmány lezárásáig a nyilvánosan elérhető adatok szerint 75 űrobjektum használ atomenergiát fedélzeti energiatermelés céljából és önállóan az Amerikai Egyesült Államok, az egykori Szovjetunió és jogutódja az Oroszországi Föderáció, a Kínai Népköztársaság és az Indiai Köztársaság alkalmazott.

¹ Oliver Dörr – Kirsten Schmalenbach (szerk.): *Vienna Convention on the Law of Treaties – A commentary*. Berlin–Heidelberg, Springer, 2012. <https://doi.org/10.1007/978-3-662-55160-8>

² 1987. évi 12. törvényerejű rendelet a szerződések jogáról szóló, Bécsben az 1969. évi május hó 23. napján kelt szerződés kihirdetéséről.

³ Leopold Summerer – Bruno Gardini – Giacinto Gianfigilio: ESA's approach to Nuclear Power Sources for Space Applications. In: *Advances in nuclear power plants. International congress. 2007. (5 vols) ICAPP 2007: The Nuclear Renaissance at Work. Nice, France, May 13–18, 2007. Vol. 3. Societe Francaise d'Energie Nucleaire (SFEN), 2008. Paper 7325.*

⁴ Ram S. Jakhu and Paul Stephen Dempsey (szerk.): *Routledge Handbook of Space law*. Taylor & Francis, 2019. 86.

⁵ Legismertebbek: ORION Projekt, NERVA, Prometheus projekt.

Az Európai Űrügynökség az Egyesült Államokkal közös együttműködés keretében használt nukleáris technológiát a világűrküldetésekből.

A nukleáris erőforrást alkalmazó űrobjektumok széleskörű alkalmazásához nemcsak az Apollo program⁶, valamint a Luna program⁷ tudományos célú küldetése járultak hozzá, hanem az amerikai légierő és haditengerészet (*US Air Force & Navy*), valamint az egykori szovjet óceáni felderítő műhold rendszer (*RORSAT*)⁸ is, mert az alacsony pályamagasságban elhelyezett műholdak esetében a légköri ellenállás nem tette lehetővé a napelemek használatát.⁹

A kétpólusú világrendszer felbomlását követően jelent meg új résztvevőként Kína, India és az Európai Űrügynökség, és – a nyilvános adatok szerint – kizárólag kutatási célokat szolgáló berendezések, eszközök energiatermelését szolgál a technológia.¹⁰ A nukleáris erőforrás típusa jelentőséggel bír, mivel meghatározhatja a nemzetközi egyezmények alkalmazhatóságát. A vizsgálat kereteire tekintettel két fő technológiát ismertettek. A fedélzeti energiatermelést radioizotópok (több száz watt teljesítményű hő- és áramforrás) vagy nukleáris reaktorok (áramforrás több száz KW-tól MW-ig) biztosítják.¹¹ A gyakorlatban az Amerikai Egyesült Államok radioizotópos termoelektromos generátort¹² (RTG) alkalmazott, amely Seebeck effektus¹³ által termel energiát. Az egykori Szovjetunió nukleáris reaktort használt, amely a fission eljárás¹⁴ alapján működött. Ezzel szemben az új résztvevők az RTG technológiát és annak továbbfejlesztett változatait részesítik előnyben.¹⁵ Az alábbi ábra a lezárt évtizedek alapján mutatja be a nukleáris fedélzeti energiaforrással működő űrobjektumokat 2020-as évtizedig bezárólag. Az ábra alapján a következő tényeket lehet megállapítani: a

⁶ Az amerikai Hold-kutatásra irányuló világűr program (1961–1972) pl. Apollo 12–17 küldetések során a holdi eszközök energiaforrása a SNAP-27 volt.

⁷ Egykori szovjet és jelenlegi orosz, Hold-kutatásra irányuló világűr program (1958 – napjainkban) pl. Lunokhod-1 és Lunokhod-2.

⁸ Radar Ocean Reconnaissance Satellite.

⁹ James R. Downey – Anthony M. Forestier – David E. Miller: *Flying Reactors: The Political Feasibility of Nuclear Power in Space*. Appendix A. Air University Press, 2005. 80. <https://doi.org/10.21236/ADA434910>

¹⁰ Az Amerikai Egyesült Államok és az Európai Űrügynökség közösen indította el az Ulysses űrszondát, amely a Nap körüli környezetet vizsgálta. Az orosz Mars-96 űrszonda, amit a Mars bolygó kutatására szántak, szintén használt nukleáris energiát. Kína részéről a Chang'e-3 küldetés során a Yutu holdjármű használt fűtőanyagként atomenergiát. Az Amerikai Egyesült Államok önállóan a Mars preseverance rovernél alkalmazott nukleáris energiát, ami a jelenleg is a Mars bolygó vizsgálatát végzi. India a Chandrayaan-3 misszió során használt nukleáris fűtőanyagot.

¹¹ Isabelle Bouvet: Use of Nuclear power sources in outer space: key technology legal challenges. *Journal of Space Law*, Vol. 30., Iss. 2. (2004) 204. https://doi.org/10.56702/PJKX6569/jspalaw_3002.4

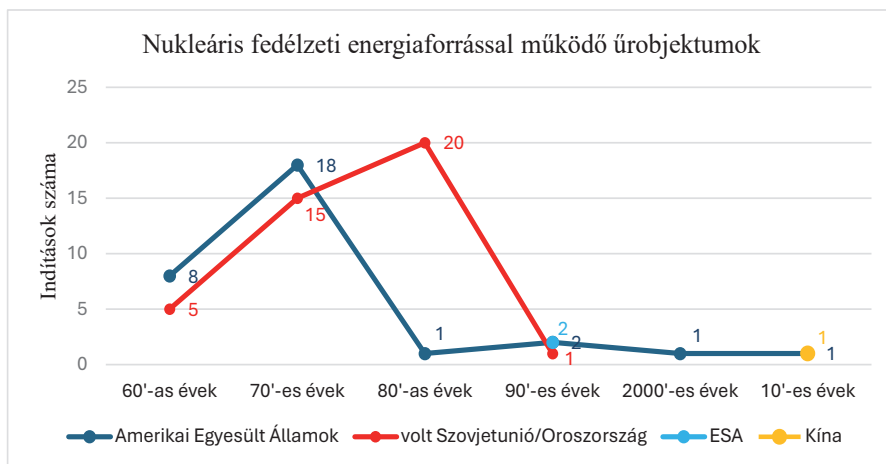
¹² Almár Iván (főszerk.): *Űrhajózási lexikon*. Budapest, Akadémiai Kiadó – Zrínyi Katonai Akadémia, 1981. 600.

¹³ Ha két különböző fémek két helyen összekapcsolnak, és a kapcsolódási pontok különböző hőmérsékletűek, akkor a kapcsolódási pontok között elektromos feszültség keletkezik.

¹⁴ Nukleáris fission során egy atommag két vagy több kisebb magra szakad.

¹⁵ Nuclear Reactors and Radioisotopes for Space. World Nuclear Associations, 2026. május 18. <https://tinyurl.com/muu9pcz9>

nukleárisenergia-használat gyakorisága csökken, miközben az azt alkalmazó új résztvevők száma növekvő tendenciát mutat.

(A szerző által szerkesztett ábra.)

Jelenleg kibontakozó új űrverseny időszakában a nagyhatalmak is jelentős figyelmet szánnak a nukleáris energiának, mivel az Artemisz programban¹⁶ és az orosz–kínai együttműködésben is használni fogják,¹⁷ egyúttal ismételten előtérbe került a rakéta-technológia területén is.¹⁸

Összegezve megállapítható, hogy a nukleáris energia nélkülözhetetlen a mélyvilágűr-missziókhoz (*deep space mission*),¹⁹ valamint a különböző égitesteken elhelyezett kutatási eszközök vagy roverkék működéséhez a környezeti körülmények miatt.²⁰ Az eddigiek alapján kijelenthető, hogy a nukleáris energiának a világűrmissziókban nemcsak múltja és jelenje van, hanem jövője is, ezért szükséges e tevékenységek szabályozása és annak vizsgálata. Nem kizárt, hogy a post-Fukushima korszakban nemcsak korábbi fő nukleáris kérdések fogják reneszánszukat élni,²¹ hanem nagyobb hangsúlyt fog kapni a nukleáris jogban is a világűri tevékenység.

¹⁶ Abigail Bowman: Fission Surface Power. NASA, 2024. július 25. https://www.nasa.gov/mission_pages/tm/fission-surface-power/index.html

¹⁷ Andrew Jones: China to establish organization to coordinate international moon base. *SpaceNews*, 2023. április 28. <https://tinyurl.com/bdhwmtpr>

¹⁸ *ESPI Yearbook 2022 – Space policies, issues and trends*. Vienna, ESPI, 2023. 100.

¹⁹ Pl. Voyager 1 és 2, Pioneer 10 és 11.

²⁰ Dancsó Béla: *Holdszéta. A Holdra szállás története*. Budapest, Novella, 2004. 333–334.

²¹ Fazekas Orsolya (szerk.): *A magyar nukleáris energia-szektor működése és szabályozása I*. Budapest, HVG-Orac, 2024. 105.

3. Nemzetközi világűrjog és nukleáris jog kapcsolata

Mielőtt a konkrét rendelkezések elemzésre kerülnek, indokolt tisztázni a békés célú felhasználás tartalmát, mivel annak értelmezése alapvető jelentőséggel bír. A két jogág egyezményei e fogalomnak csak a kereteit határozzák meg és az állami gyakorlat alapján lehetséges azt konkretizálni.

3.1. Békés célú használat

A világűrszerződés²² a nemzetközi béke és biztonság fenntartását irányozza elő és ezzel kapcsolatosan hivatkozik a nemzetközi jogra,²³ s ennek alapján más nemzetközi egyezmények tovább konkretizálják a békés célú használatot a világűr, beleértve a Hold és más égitestek vonatkozásában. A világűrjog tilalmazza, hogy nukleáris fegyvereket vagy bármely másfajta tömegpusztító fegyvert hordozó objektumot a szerződő államok Föld körüli pályára juttassanak, ilyen fegyvereket égitesteken helyezzenek el, illetve a világűrben semmilyen más módon se tarthassanak.²⁴

A tömegpusztító fegyverek közé sorolhatók a nukleáris vagy azzal egyenértékű hatást kifejtő fegyverek, azonban a tilalom részleges, mivel nyitva hagyja a katonai felhasználás lehetőségét, mert másfajta fegyvereket, a hagyományos, például műhold-elhárító (*Anti-Satellite – ASAT*) fegyvereket a világűrben lehet telepíteni és alkalmazni. Bár a nukleáris robbanófejjel ellátott rakéták Föld körüli pályára állítása tilos, a nemzetközi jogalkotó ugyanakkor nem tiltja azokat a rakétákat, amelyek nukleáris vagy bármilyen más súlyos csapásra képes hagyományos töltet szállítására alkalmasak, és az alacsony röppálya során kilépnek a világűrbe, pályára állnak, de az egész kör megtevétele előtt visszatérnek a Föld légterébe.²⁵

A világűrjog további tilalmat rögzít azzal, hogy az égitesteken katonai támaszpontokat, berendezéseket és erősítéseket létesíteni, bármilyen fajta fegyverekkel kísérletezni és katonai gyakorlatokat folytatni tilos, mindazonáltal katonai személyeknek tudományos kutatásra vagy bármely más békés célra történő alkalmazása nincs tiltva. A Hold és más égitestek békés kutatásához szükséges bármely felszerelés vagy eszköz használata szintén megengedhető.²⁶ A világűrszerződés nem határozza meg az égitest fogalmát, azonban az elismert, hogy a bolygók és természetes holdjaik, az aszteroidák és a nagy meteoritok e fogalomkörbe tartoznak.²⁷ Érdekes vizsgálati szempontot vet fel

²² 1967. évi 41. törvényerejű rendelet a „Szerződés az államok tevékenységét szabályozó elvekről a világűr kutatása és felhasználása terén, beleértve a Holdat és más égitesteket” című, Moszkvában, Londonban és Washingtonban 1967. január 27-én aláírt szerződés kihirdetéséről (a továbbiakban: Világűrszerződés).

²³ Világűrszerződés III. cikk.

²⁴ Világűrszerződés IV. cikk

²⁵ Sulyok Gábor: Világűr és önvédelem. In: Kajtár Gábor – Sonnevend Pál (szerk.): *A nemzetközi jog, az uniós jog és a nemzetközi kapcsolatok szerepe a 21. században*. Budapest, ELTE Eötvös, 2021. 457.

²⁶ Világűrszerződés IV. cikk.

²⁷ Ricky J. Lee: *Law and Regulation of Commercial Mining of Minerals in Outer Space*. New York, Springer, 2012. 187. <https://doi.org/10.1007/978-94-007-2039-8>

az Apollo programban résztvevő űrhajósok státusza, múltja. 12 olyan asztronauta volt, aki 1969 és 1972 között a hat sikeres Holdra szállás során kilépett a leszállóegységből és közülük egy – Harrison Schmitt – volt az, aki kizárólag civil szférából érkezett. Ő geológusként végzett és a pályafutása az Amerikai Földtani Intézetnél²⁸ indult, ahol a Hold-expedíciók geológiai vonatkozásain dolgoztak.²⁹ Az Apollo programban plutóniumot használtak a Holdon kihelyezett kutatási eszközök erőforrásaként, ami mint felszerelés megengedett. A különböző égitesteken leszállt távvezérlésű és nukleáris erőforrással működő roverek, mint eszközök, szintén megengedettek. A gyakorlati példák szerint a felszerelés és eszköz szintén az űrobjektum kategóriába tartoznak.

A világűrjogban a békés célok értelmezése a mára kialakult nézet szerint „nem támadó” felhasználást jelöl, amely befolyásolja az adott űrtevékenység szerepét vagy annak technikai összefüggéseit. Az értelmezés mindig a felek érdekeitől függ és nem a nemzetközi jog kifejezett szabályozásából ered. Ez a megközelítés tette lehetővé 1983-ban, a csillagháborús elképzelések megvalósítását (*Stratégiai Védelmi Kezdeményezés – SDI*). Ez a rendszer szabadon telepíthető volt, hiszen nem tartalmazott nukleáris fegyvereket, és nem támadó szándékkal készült. A békés célú felhasználás egyik értelmezése az, hogy ha ezek a fegyverek „védelmi és nem támadó” célokat szolgálnak, azaz „nem agresszív” fegyverek, akkor telepítésük és használatuk a világűrben megengedett. A későbbi gyakorlatban egyre elterjedtebb lett kettős felhasználású eszközök, mint például a Globális Helymeghatározó Rendszer (*GPS*) – amelyet eredetileg a katonaság számára fejlesztett ki az Egyesült Államok Védelmi Minisztériuma –, vagy az űrrepülőgép – amely mindkét területet kiszolgálta – használata. Egyértelmű definíció hiányában a gyakorlatban azonban nehéz, vagy egyáltalán nem lehet különbséget tenni a védelmi és a támadó, valamint a katonai és nem katonai felhasználás között. Ebbe a körbe sorolhatók az amerikai légierő és haditengerészet (*US Air Force & Navy*), valamint az egykori szovjet óceáni felderítő műhold rendszer (*RORSAT*) műholdjai is, amelyek a hidegháború korszakában nukleáris energiát használtak rendszereik működtetéséhez. Nemcsak az állami gyakorlat, hanem a világűrszerződés rendelkezéseiből is kitűnik, hogy ilyen típusú műholdak elhelyezése földkörüli pályán megengedett, mivel békefenntartó célokat szolgálnak azzal, hogy nemcsak a szemben álló államok nagyon pontos ellenőrzését tették lehetővé (például a leszerelési kötelezettségek teljesítésekor), hanem a rendkívüli precizitás következtében egy esetleges fegyveres támadás mértéke és hatása is jobban tervezhetővé válik, így az emberi áldozatok száma és az anyagi kár minimalizálható.³⁰

Ahogy korábban utaltam rá, a nemzetközi világűrjog nem alkot zárt rendszert, így több nukleáris leszerelési és fegyverzetkorlátozási megállapodás által válik teljesé a világűr békés célú használata a nukleáris energia használata során. A Részleges

²⁸ United States Geological Survey.

²⁹ Stephan Hobe – Bernhard Schmidt-Tedd – Kai-Uwe Schrog: *Cologne Commentary on Space Law I*. Berlin, BWV Verlag, 2017. 325.; Dancsó i. m. 519.

³⁰ Bartóki-Gönczy Balázs – Sulyok Gábor (szerk.): *Világűrjog*. Budapest, Ludovika, 2022. 285.

atomcsend szerződéshez³¹ csatlakozott államok kötelezettséget vállalnak, hogy betiltják, megakadályozzák és nem hajtanak végre nukleáris fegyverrel történő semmiféle kísérleti robbantást és semmiféle más nukleáris robbantást sem a joghatóságuk, sem annak határain túl, beleértve a világűrt.³² A jelen tanulmányban vizsgált nemzetállamok is az aláírói az egyezménynek, azonban esetükben az nem lépett hatályban.³³ Kína külön nyilatkozatot fűzött az egyezményhez, amelyben kijelentette, hogy egyetlen ország sem fejleszthet vagy telepíthet olyan űrfegyver- vagy rakétavédelmi rendszereket, amelyek aláássák a stratégiai biztonságot és stabilitást.³⁴ A szerződés megalkotásának egyik oka, hogy az Amerikai Egyesült Államok *Starfish Prime* elnevezésű kísérleti robbantása egy ideiglenes mesterséges sugárzási övezet hozott létre, amely jelentős károkat okozott a környező pályákon keringő műholdak működésében.³⁵

Az Atomsorompó-egyezmény³⁶ kifejezetten tiltja, hogy a nukleáris energia békés célú felhasználását átirányítsák nukleáris fegyverek vagy más nukleáris robbanószerkezetek előállítására. Továbbá valamennyi nukleáris fegyverrel rendelkező állam kötelezi magát, hogy sem közvetlenül, sem közvetve senkinek nem ad át nukleáris fegyvereket vagy egyéb nukleáris robbanószerkezeteket. Nukleáris fegyverrel rendelkező államok a jelen tanulmányban vizsgált nemzetállamok is.³⁷

A Környezetmódosító eljárások katonai vagy bármely más ellenséges szándékú alkalmazásának betiltásáról szóló egyezmény³⁸ tiltja a környezetet módosító hadászati és egyéb ellenséges célzatú felhasználást. A „környezetmódosító eljárások” meghatározás utal minden olyan eljárásra, amely – a természeti folyamatokba való tudatos beavatkozás révén – megváltoztatja a Föld vagy a világűr dinamikáját, összetételét vagy szerkezetét, beleértve a Föld élővilágát, szilárd kérgét, vízkörét és légkörét.³⁹ Az egyezményt a jelen tanulmányban vizsgált nemzetállamok saját magukra nézve köte-

³¹ 1963. évi 26. törvényerejű rendelet a légkörben, a világűrben és a víz alatt végzett nukleáris fegyver-kísérletek betiltása tárgyában Moszkvában, 1963. augusztus 5-én létrejött szerződés kihirdetéséről (a továbbiakban: Részleges atomcsend szerződés).

³² Részleges atomcsend szerződés I. cikk.

³³ Status of the Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty (CTBT). <https://tinyurl.com/3c79tjc7>

³⁴ Uo.

³⁵ Bartóki-Gönczy-Sulyok (szerk.) i. m. 280.

³⁶ 1970. évi 12. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlésének XXII. ülészakán, 1968. június 12-én elhatározott, a nukleáris fegyverek elterjedésének megakadályozásáról szóló szerződés kihirdetéséről (továbbiakban: Atomsorompó egyezmény).

³⁷ United Nations: Status of Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons. <https://tinyurl.com/3frcuzfr>

³⁸ 1978. évi 29. törvényerejű rendelet a környezetmódosító eljárások katonai vagy bármely más ellenséges szándékú alkalmazásának tiltásáról szóló, az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlésének XXXI. ülészakán, az 1976. évi december hó 10. napján elfogadott egyezmény kihirdetéséről (továbbiakban: Környezetmódosító eljárások katonai vagy bármely más ellenséges szándékú alkalmazásának betiltásáról szóló egyezmény).

³⁹ Környezetmódosító eljárások katonai vagy bármely más ellenséges szándékú alkalmazásának betiltásáról szóló egyezmény 2. cikk.

lezőnek ismerték el.⁴⁰ Az egyezmény létrejöttének háttere a *Project West Ford* volt. Az amerikai légierő közel 400 millió, úgynevezett dipóantennaként szolgáló réztűt állított Föld körüli pályára abból a célból, hogy 2000 mérföld magasan keringő gyűrűpajzsot hozzon létre a rakétatámadások kivédése miatt. A terv sikertelen volt, és a réztűk egy része űrszemétként továbbra is kockázatot jelent a világűrben.⁴¹

Az ismertett egyezmények határolják körbe a nukleáris energia békés célú használatát a különböző világűrtevékenységekben és ennek körében kerül szabályozásra a kárfelelősség, a segítségnyújtás és gyors értesítés, szállítás és a környezetvédelem.

3.2. Kárfelelősség

Kárfelelősséget a világűrjogban a Kárfelelősségi egyezmény,⁴² a nukleáris jogban a bécsi kárfelelősségi egyezmény⁴³ és a párizsi kárfelelősségi egyezmény⁴⁴ szabályozza. Ezen egyezmények részes felei közül kizárólag az Oroszországi Föderáció esetében merülhet fel a két jogág kárfelelősségi rezsimjének alkalmazása.⁴⁵

A két jogág kárfelelősségi rezsimjét felállító egyezmények terén megállapítható, hogy a bécsi kárfelelősségi egyezmény (1963) és a párizsi kárfelelősségi egyezmény (1960) korábbi szerződések, mint az űrkárfelelősségi egyezmény (1972). Területi hatályukat tekintve a bécsi kárfelelősségi egyezmény esetében a nukleáris létesítmény elhelyezkedése a mérvadó, azaz azt a Szerződő Felet jelenti, amelynek területén a létesítmény elhelyezkedik, vagy, ha a létesítmény egyik Állam területén sem helyezkedik el, azt a Szerződő Felet jelöli, amelyik a létesítményt üzemelteti vagy működtetését engedélyezi.⁴⁶ A párizsi egyezmény ezzel szemben szűkebb, mivel csak a szerződő államok területén bekövetkező nukleáris balesetekre, illetve az ilyen területen elszenvedett károokra alkalmazható.⁴⁷ Az űrkárfelelősségi egyezmény két különböző területet jelöl meg, amelyhez különböző felelősségi mértéket határoz meg. Az első eset, amikor a felbocsátó állam teljes mértékben felelős, és kártalanítást köteles fi-

⁴⁰ United Nations: Status of Convention on the prohibition of military or any other hostile use of environmental modification techniques. <https://tinyurl.com/2u8mvd5e>

⁴¹ Bartóki-Gönczy–Sulyok (szerk.) i. m. 282.

⁴² 1973. évi 3. törvényerejű rendelet az űrobjektumok által okozott károkért való nemzetközi felelősségről szóló, az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlésének XXVI. ülészakán 1971. november 29-én elfogadott egyezmény kihirdetéséről (továbbiakban: űrkárfelelősségi egyezmény).

⁴³ 24/1990. (II. 7.) MT rendelet az atomkárokért való polgári jogi felelősségről Bécsben 1963. május 21-én kelt nemzetközi egyezmény kihirdetéséről (bécsi kárfelelősségi egyezmény).

⁴⁴ Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy (with annex), United Nations, Treaty Series, Vol. 956, p. 251 (Registration No. 13706, effective May 12, 1977. (továbbiakban: párizsi kárfelelősségi egyezmény).

⁴⁵ IAEA: Status of Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage. <https://tinyurl.com/2acwvu7j>; IAEA: Status of Paris Convention on Nuclear Third Party Liability. <https://tinyurl.com/6bvbmfp4>; United Nations: Status of Convention on the international liability for damage caused by space objects. <https://treaties.un.org/pages/showdetails.aspx?objid=08000002801098c7>

⁴⁶ Bécsi egyezmény 1. cikk 1. d).

⁴⁷ Párizsi egyezmény 2. cikk.

zetni azokért a károkért, amelyeket az űrobjektum a Föld felszínén, vagy repülésben levő légitársaságban okozott. A második eset, amikor valamelyik felbocsátó állam űrobjektumában, illetőleg ennek az űrobjektumnak a fedélzetén levő személyekben vagy javakban másutt, mint a Föld felszínén egy másik felbocsátó állam űrobjektuma kárt okoz, de az utóbbit csak akkor terheli felelősség, ha a kár saját hibájából, vagy olyan személy hibájából következett be, akiért egyébként felelősséggel tartozik.⁴⁸

A űrkárfelelősségi egyezmény és a nukleáris kárfelelősségi egyezmények tárgyi hatálya nem azonos az alkalmazott nukleáris technológia miatt. Az űrkárfelelősségi egyezmény tágabb, mivel az űrobjektum részének tekinthető az RTG technológia is.⁴⁹ Ezzel szemben a nukleáris kárfelelősségi egyezmények kifejezetten atomreaktor és nukleáris létesítményt nevesítenek,⁵⁰ így az szűkebb. Tehát a RTG technológia által okozott kár esetében nem merül fel normakonfliktus, mivel csak az űrkárfelelősségi egyezmény alkalmazható, az atomreaktor esetében pedig azonos tárgyú egyezmények a két jogág kárfelelősségi egyezményei.

Oroszországi Föderáció esetében az űrkárfelelősségi egyezmény és a bécsi kárfelelősségi egyezmény kapcsolatában vizsgálható az azonos tárgy kérdésköre. Mindkét egyezmény rendezi viszonyát más nemzetközi megállapodásokkal, így a szerződések jogáról szóló bécsi egyezmény⁵¹ szabályait nem szükséges alkalmazni. Az űrkárfelelősségi egyezmény szerint az egyezmény rendelkezései nem érintik az államok között érvényben levő egyéb nemzetközi megállapodásokat.⁵² Ez azt jelenti, hogy az egyezmény nem sértheti azoknak a nemzetközi megállapodásoknak a rendelkezéseit, amelyekhez az államok már csatlakoztak, azaz eltérő rendelkezések esetén a másik egyezmény rendelkezései az irányadók.⁵³

A bécsi kárfelelősségi egyezmény nem sérti az atomkárért való polgári jogi felelősségről szóló más nemzetközi szerződések és megállapodások alkalmazását, ame-

⁴⁸ Űrkárfelelősségi egyezmény II–III. cikk.

⁴⁹ Űrkárfelelősségi egyezmény I. cikk d) pont „az „űrobjektum” kifejezés magában foglalja az űrobjektum részeit, valamint a hordozórakétát és ennek részeit is.”

⁵⁰ Bécsi kárfelelősségi egyezmény I. cikk (1) i) „atomreaktor” meghatározás minden olyan szerkezetet jelöl, amiben a nukleáris üzemanyag oly módon van elhelyezve, hogy alkalmas legyen maghasadásos önfenntartó láncreakció létrehozására, neutron forrás bevitele nélkül. Párizsi kárfelelősségi egyezmény nem nevesíti az atomreaktor, csak a nukleáris létesítményt határozza meg I. cikk (ii) bekezdésében, amely létesítményeket jelent, amely magába foglalja: az olyan atomreaktorokat, amelyek nem közlekedési eszközként vagy szállítási eszközként használnak fel.; nukleáris anyagok gyártásával vagy feldolgozásával foglalkozó gyárak; a nukleáris üzemanyag izotópjainak szétválasztására szolgáló gyárak; az irradiált nukleáris üzemanyag újrafeldolgozására szolgáló gyárak; nukleáris anyagok tárolására szolgáló létesítmények, amelyek nem tartoznak a szállítási célú tárolás körébe; olyan egyéb létesítmények, amelyek nukleáris üzemanyagot, radioaktív termékeket vagy hulladékot tartalmaznak, amelyeket az Európai Nukleáris Energia Ügynökség (European Nuclear Energy Agency, ENEA) Vezetői Bizottsága időről időre meghatároz.

⁵¹ 1987. évi 12. törvényerejű rendelet a szerződések jogáról szóló, Bécsben az 1969. évi május hó 23. napján kelt szerződés kihirdetéséről (továbbiakban: szerződések jogáról szóló bécsi egyezmény).

⁵² Űrkárfelelősségi egyezmény XXIII. cikk.

⁵³ Stephan Hobe – Bernhard Schmidt-Tedd – Kai-Uwe Schrog: *Cologne Commentary on Space Law II*. Berlin, BWV Verlag, 2020. 424.

lyek már hatályba léptek azon a napon, amikor az egyezmény aláírásra megnyílik, az előbbi megállapodások és szerződésekben részes szerződő felek tekintetében.⁵⁴ A bécsi kárfelelősségi egyezmény rendezi viszonyát a párizsi kárfelelősségi egyezményhez, ezzel szemben az űrkárfelelősségi egyezmény állami kárfelelősséget, helytállási kötelezettséget (*state liability*) rögzít. Az Oroszországi Föderáció esetében a vizsgált kárfelelősségi egyezmények öszegegyeztethetők, mivel elsősorban a bécsi kárfelelősségi egyezmény alkalmazható, amennyiben a másik fél is részese. Ha ez utóbbi feltétel nem érvényesül, az űrkárfelelősségi egyezmény alkalmazandó. Az Amerikai Egyesült Államok, a Kínai Népköztársaság, az Indiai Köztársaság és az Európai Űrügynökség csak az űrkárfelelősségi egyezménynek részesei.⁵⁵

A következőkben a két jogág felelősségi szabályai kerülnek elemzésre. A két jog különböző felelősséget alkalmaz. A nukleáris kárfelelősség nemzetközileg harmonizált polgári jogi felelősséget alkalmaz,⁵⁶ így az üzemeltető felel a károkért, azaz a létesítmény működtetője. Üzemeltető az, akit az az Állam, ahol a létesítmény található, a létesítmény működtetőjének kijelölt vagy elismert.⁵⁷ Ezzel szemben az űrkárfelelősségi egyezmény a közjogi felelősséget nevesíti,⁵⁸ és a felbocsátó állam tartozik helytállással. Felbocsátó állam azt az államot jelöli, amely űrobjektumot bocsát vagy bocsáttat fel, vagy amelynek területét vagy berendezéseit űrobjektum felbocsátására használják fel.⁵⁹

További különbség, hogy világűrszerződés és az űrkárfelelősségi egyezmény külön nevesíti a *responsibility*-t, azaz a jogellenes magatartásért való felelősséget és a *liability*-t, azaz a nem feltétlenül jogellenes magatartásból eredő, de kárt okozó tevékenység miatti kárfelelősséget.⁶⁰ A nukleáris kárfelelősségi egyezmények csak *liability* felelősséget rögzítik. Jelentős különbség, hogy az űrkárfelelősségi egyezmény a károkért való felelősség két típusát különbözteti meg: abszolút (Föld felszínén vagy repülésben lévő légi járműben okoz kárt), valamint vétkességen alapuló felelősséget (felróható-ság).⁶¹ A nukleáris kárfelelősségi egyezmények csak az abszolút felelősséget rögzítik.⁶²

Kimentési lehetőségek vonatkozásában a világűrjog szűk kört rögzít és csak akkor lehetséges kimentés, ha a felbocsátó állam bizonyítani tudja, hogy a kár részben vagy egészben az igényt támasztó állam súlyos gondatlanságából, károkozási szándékkal elkövetett cselekményéből vagy mulasztásából ered. Nincs azonban lehetőség a mentesülésre a nemzetközi joggal, különösen az ENSZ Alapokmányával és a világűrszerződéssel ellentétes tevékenységekből eredő károk esetén.⁶³ További mentesülé-

⁵⁴ Bécsi egyezmény XVII. cikk.

⁵⁵ United Nations: Status of Convention on the international liability for damage caused by space objects. <https://treaties.un.org/pages/showdetails.aspx?objid=08000002801098c7>

⁵⁶ Párizsi Egyezmény 3–4. cikk, a bécsi Egyezmény II. cikk 1. bekezdése.

⁵⁷ Bécsi Kárfelelősségi egyezmény I. cikk 1. (c), párizsi kárfelelősségi egyezmény I. cikk a) (vi).

⁵⁸ Űrkárfelelősségi egyezmény II. cikk.

⁵⁹ Űrkárfelelősségi egyezmény I. cikk c).

⁶⁰ Bartóki-Gönczy–Sulyok (szerk.) i. m. 132.

⁶¹ Űrkárfelelősségi egyezmény III. cikk.

⁶² Lamm Vanda: *Nukleáris jog a 21. század első évtizedeiben*. Budapest, CompLex, 2014. 11.

⁶³ Űrkárfelelősségi egyezmény VI. cikk.

si ok, amikor felbocsátó állam állampolgárai és a külföldi állampolgárok, annak az időtartamnak a tekintetében, amíg az űrobjektum működtetésében a felbocsátásától, vagy bármely más ezt követő szakasztól egészen a leszállításáig részt vesznek, illetőleg annak az időtartamnak a tekintetében, amíg a felbocsátó állam meghívására a tervezett felbocsátási vagy visszatérési körzet közvetlen közelében tartózkodnak (*Volenti non fit injuria*).⁶⁴ Ezzel szemben a nukleáris kárfelelősségi egyezmények kimentési okként klasszikus *vis maior* helyzeteket rögzítenek, mint fegyveres konfliktus, háború, polgárháború vagy lázadás, illetve – a nukleáris létesítmény helye szerinti állam eltérő rendelkezése hiányában – kivételes jellegű természeti katasztrófa által közvetlenül kiváltott nukleáris balesetek.⁶⁵ Ezen kívül speciális köröket is nevesítenek: az üzemeltető nem felelős azért a nukleáris kárért, amely egyrészt magában a nukleáris létesítményben vagy az olyan vagyonyban keletkezett, amely e létesítmény telephelyén található, és amelyet ezzel kapcsolatban használnak, vagy amelyet ezzel kapcsolatosan kell használni; másrészt azért a kárért sem felel az üzemeltető, amely abban a szállítóeszközben keletkezett, amelyen az adott nukleáris anyag volt a nukleáris baleset időpontjában. A kimentési okok közé tartozik azon esetkör, amikor a nukleáris kár teljesen vagy részben a kárt szenvedett személy súlyos mulasztásának tudható be (károsult közrehatása).⁶⁶

A kár az űrkárfelelősségi egyezmény szerint az élet elvesztését, a testi sérülést és az egészség más károsodását, továbbá az államok, valamint a természetes és a jogi személyek tulajdonának, illetőleg a nemzetközi kormányközi szervezetek tulajdonának az elvesztését és károsodását jelenti, azaz a közvetlen károk miatt lehet igényt érvényesíteni. Ezzel szemben a nukleáris jogi kárfelelősségi egyezmények megengedik közvetlen károk mellett más károk érvényesítését, feltéve, ha az illetékes bíróság joga így rendelkezik.⁶⁷ A két jogág felelősségi rezsímje közötti legfőbb különbség a felelősséget viselő személy. A világűrjogban az állam felel az űrobjektumok által okozott károkért, a nukleáris jogban az üzemeltető, akit a létesítmény helye szerinti állam a létesítmény működtetőjének kijelölt vagy elismert.

A kárfelelősségi rezsímek szerződő államait megvizsgálva több különböző esetkör állapítható meg a normakonfliktus körében, és az is tény, hogy nincs olyan állam, amelyik részese mindkét nukleáris kárfelelősségi egyezménynek, így az alábbi esetek fordulhatnak elő:

- az űrkárfelelősségi egyezménynek részese, egyidejűleg a bécsi kárfelelősségi egyezménynek is;⁶⁸
- az űrkárfelelősségi egyezménynek részese, egyidejűleg a párizsi kárfelelősségi egyezménynek is;⁶⁹

⁶⁴ Űrkárfelelősségi egyezmény VII. cikk; Bin Cheng: *Studies in international space law*. Oxford, Clarendon Press, 1997. 308.

⁶⁵ Párizsi Egyezmény 9. cikk; a bécsi Egyezmény IV. cikk 3. bekezdés.

⁶⁶ Párizsi Egyezmény 3. cikke a) (ii) pont; a bécsi Egyezmény IV. cikke 5. bekezdés.

⁶⁷ Bécsi egyezmény VIII. cikk; párizsi egyezmény 11. cikk.

⁶⁸ Pl. Oroszországi Föderáció, Horvátország.

⁶⁹ Pl. Szlovéniai Köztársaság.

- az űrkárfelelősségi egyezménynek nem részese, azonban részese a bécsi kárfelelősségi egyezménynek vagy a párizsi kárfelelősségi egyezménynek;
- az űrkárfelelősségi egyezménynek részese, azonban egyik nukleáris kárfelelősségi egyezménynek sem részese.⁷⁰

A kárfelelősség tárgykörében az a következtetés vonható le, hogy több feltétel megvalósulása szükséges a normakonfliktushoz. A feltételek megvalósulása nemcsak konjunktívak, hanem sorrendiséget is jelölnek. Elsődlegesen az államok beazonosítása szükséges és azt követően az alkalmazott nukleáris technológia meghatározása, így dönthető el a normakonfliktus fennállása.

3.3. Segítségnyújtás és gyors értesítés

A segítségnyújtás és gyors értesítés rendelkezéseit a világűrjog élesen nem szabályozza külön, azt a Mentési egyezményben⁷¹ teszi, ezzel szemben a nukleáris jogban két különböző megállapodásban részletezi, a segítségnyújtásról szóló egyezményben⁷² és a gyors értesítésről szóló egyezményben⁷³. Az egyezmények párhuzamos alkalmazása az Amerikai Egyesült Államok, Oroszország Föderáció, Kínai Népköztársaság és az Indiai Köztársaság esetében merül fel.⁷⁴

Mentési egyezmény nemcsak az űrhajó személyzetének balesetéről, veszélyes helyzetéről, kényszerleszállásáról rendelkezik, hanem az űrobjektum vagy alkatrészének Földre történő visszatéréséről is. Ez esetben értesítési kötelezettséget állít a szerződő fél részre, függetlenül a terület státuszától. Az egyezmény külön rendelkezik veszélyes vagy ártalmas természetű űrobjektumokról vagy azok alkatrészeiről,⁷⁵ azonban azokat nem konkretizálja. Az általános értelmezés szerint olyan kockázatot jelöl, amely jelentős határokon átnyúló kárt okozhat, egyúttal az emberi egészségre, az iparra, a vagyponra, a környezetre és a mezőgazdaságra valódi káros hatást eredményez.⁷⁶

⁷⁰ Pl. Európai Űrügynökség.

⁷¹ 1969. évi 22. törvényerejű rendelet az űrhajósok mentéséről, az űrhajósok hazaküldéséről és a világűrbe felbocsátott objektumok visszaszolgáltatásáról szóló nemzetközi egyezmény kihirdetéséről (a továbbiakban: Mentési egyezmény).

⁷² 29/1987. (VIII. 9.) MT rendelet a Bécsben, 1986. szeptember 26-án aláírt, a nukleáris baleset, vagy sugaras veszélyhelyzet esetén való segítségnyújtásról szóló egyezmény kihirdetéséről (a továbbiakban: segítségnyújtásról szóló egyezmény).

⁷³ 28/1987. (VIII. 9.) MT rendelet a Bécsben, 1986. szeptember 26-án aláírt, a nukleáris balesetekről adandó gyors értesítésről szóló egyezmény kihirdetéséről (a továbbiakban: gyors értesítésről szóló egyezmény).

⁷⁴ United Nations: Status of Agreement on the rescue of astronauts, the return of astronauts and the return of objects launched into outer space: <https://tinyurl.com/3aam67wh>, United Nations: Status of Convention on Early Notification of a Nuclear Accident: <https://treaties.un.org/pages/showDetails.aspx?objid=08000002800cf3c9>; United Nations: Status of Convention on Assistance in the Case of a Nuclear Accident or Radiological Emergency esetében: <https://treaties.un.org/pages/showDetails.aspx?objid=08000002800cf807>

⁷⁵ Mentési egyezmény 5. cikk 4.

⁷⁶ Hobe–Schmidt–Tedd–Schrog i. m. 273.

A gyors értesítésről szóló egyezmény és a segítségnyújtásról szóló egyezmény egyaránt alkalmazható egy nukleáris energiával működő űrobjektum esetében. A gyors értesítésről szóló egyezményt kell alkalmazni bármely olyan baleset esetén, amely valamely részes államnak, illetőleg annak joghatósága vagy ellenőrzése alatt álló természetes vagy jogi személyeknek az egyezményben felsorolt létesítményeivel vagy tevékenységével kapcsolatos, amikor radioaktív anyagok szabadulnak, vagy várhatóan szabadulhatnak fel, és amely más államra nézve sugáregészségügyi szempontból jelentőséggel bír, nemzetközi határokon átlépő kibocsátást eredményezett vagy eredményezhet.⁷⁷ Az egyezmény létesítmények és tevékenységek körébe sorolja bármely, bárhol elhelyezett nukleáris reaktort és radioizotópok használatát űreszközökben. Első megközelítésben a nukleáris reaktor esete tágabb kört jelöl, mivel nemcsak a műholdban, hanem az égitesteken elhelyezett nukleáris reaktorra is vonatkozik, ezzel szemben a radioizotópok használata űreszközökben szűkebb kört jelöl. Azonban, ha az űreszközt más égitest felszínén is elhelyezik, ez esetben is vonatkozik rá a gyors értesítésről szóló egyezmény hatálya, így valójában teljes mértékben valamennyi esetet lefed az egyezmény.

A segítségnyújtásról szóló egyezmény nukleáris baleset vagy sugaras veszélyhelyzet esetén alkalmazható, függetlenül attól, hogy ez a baleset vagy veszély az érintett állam területéről, joghatósága vagy ellenőrzése alól indult-e vagy sem. Ilyen segítségért fordulhat az érintett bármelyik, a szerződésben részes államhoz, vagy a Nemzetközi Atomenergia Ügynökséghez.⁷⁸

Tárgyi hatály esetében több fogalom azonosítása és összehasonlítása szükséges. A mentési egyezmény különleges értelmet nem ad a veszélyes, ártalmas természetű űrobjektumoknak vagy azok alkatrészeinek. Bár az űrkárfelelősségi egyezmény megjelöli az űrobjektum definícióját. A gyors értesítésről szóló egyezményben megjelölt „baleset” konjunktív feltételeket tartalmaz. A létesítményeket vagy tevékenységeket tisztázza az egyezmény, azonban a *radioaktív anyagok felszabadulása* folyamatot és a *más államra nézve sugáregészségügyi szempontból jelentőséggel bíró* meghatározást nem pontosítja. Ezen kívül az egyezmény „egyéb nukleáris balesetek” fogalmat is használja, ami alatt a nukleáris balesetben meghatározottoktól eltérő nukleáris balesetet érti.⁷⁹ A segítségnyújtásról szóló egyezmény szintén alkalmazza a nukleáris balesetet, azonban azt nem definiálja, egyúttal bevezeti a „sugaras veszélyhelyzet” fogalmát, amit szintén nem tisztáz. A két jogág egyezményei két különböző megközelítést alkalmaznak, ami sajátosságukból ered. A világűrjog az űrobjektumok jellemzőiből, míg a nukleáris jog az atomenergia előállításának folyamatából és az emberi testet terhelő sugárzási mértékből indul ki.

A tárgyi hatály körében utalni kell a tájékoztatás tartalmára is. Nemcsak a mentési egyezmény, de egyik világűrjogi egyezmény sem határozza meg az „azonosító adato-

⁷⁷ Gyors értesítésről szóló egyezmény 1. cikk 1.

⁷⁸ Segítségnyújtásról szóló egyezmény 2. cikk.

⁷⁹ Gyors értesítésről szóló egyezmény 3. cikk.

kat”.⁸⁰ A lajstromozási egyezmény⁸¹ által használt „tájékoztató adatok” (*information furnished*) nem szinonima,⁸² mivel az űrobjektum Föld körüli vagy azon túlhaladó pályájával kapcsolatos adatokat szükséges szolgáltatni. Egy kutatás és keresés fázisában az űrobjektum mérete, tömege és egyéb külső, vizuális jellemzői, azonosítója vagy regisztrációs száma is beletartozik az azonosító adatok körébe.⁸³ Nukleáris jogi megközelítésben a gyors értesítésről szóló egyezmény tételesen felsorolja a szolgáltatandó adatokat, mint például: a nukleáris baleset időpontja, pontos helye; érintett létesítmény; baleset oka; radioaktív kibocsátás jellemzői.⁸⁴

A segítségnyújtás mértékében is eltérő szabályozást alkalmaz a két jogág. A mentési egyezmény szerint a szerződő fél irányítása és ellenőrzése mellett a felbocsátó szerv köteles hatékony intézkedéseket (*effective steps*) tenni az esetleges ártalom veszélyének kiküszöbölésére.⁸⁵ A hatékony intézkedések tartalmáról nem rendelkezik az egyezmény. Általánosságban az űrobjektum jellegétől függ a hatékony intézkedés, például a felbocsátó szervnek be kell gyűjteni az űrobjektumot az adott területről, vagy képzett személyzettel hatástalanítani kell a pirotechnikai eszközöket vagy a mérgező üzemanyagot. A „felbocsátó szerv” kifejezés a felbocsátásért felelős államra vagy szervezetre vonatkozik.⁸⁶ A segítségnyújtásról szóló egyezmény szerint a részes államra bízta, hogy segítséget kér-e, és annak mértékének meghatározását is. Az az állam, amelyhez segítségért fordultak, dönt arról, hogy képes-e az igényelt segítségnyújtásra. A megkeresett segítség elfogadása után a két állam tájékoztatja a segítségnyújtással kapcsolatos részletekről a Nemzetközi Atomenergia Ügynökséget.⁸⁷

A két jogág egyezményei nem teljes mértékben azonos tárgyúak, viszont vannak átfedések. A világűrjog és a nukleáris jog elnevezésükben különböző fogalmakat használnak, egyúttal azok jelentős részét nem határozza meg. Ennek ellenére felmerülhet olyan eset, amikor alkalmazhatóvá válnak a két jogág egyezményei, még ha az általános ismertetés szerint nem is azonos tárgyúak. A gyors értesítésről szóló egyezmény és a segítségnyújtásról szóló egyezmény rendelkezik más nemzetközi egyezményekhez való viszonyról.⁸⁸ A rendelkezések értelmében az egyezmények nem befolyásolják a részes Államok azon kölcsönös jogait és kötelezettségeit, amelyek az egyezmények tárgyával kapcsolatos meglévő nemzetközi megállapodásokból, vagy az egyezmények tárgykörében, céljaival összhangban a jövőben kötendő nemzetközi megállapodásokból

⁸⁰ Mentési egyezmény 5. cikk 3. pont.

⁸¹ 1978. évi 7. törvényerejű rendelet a világűrbe felbocsátott objektumok nyilvántartásba vételéről szóló, az ENSZ Közgyűlésének az 1974. évi november hó 12. napján kelt 3235/XXIX. határozatával elfogadott egyezmény kihirdetéséről (továbbiakban: lajstromozási egyezmény).

⁸² Lajstromozási egyezmény IV. cikk 1.

⁸³ Hobe–Schmidt–Tedd–Schrog i. m. 270.

⁸⁴ Gyors értesítésről szóló egyezmény 5. cikk.

⁸⁵ Mentési egyezmény 5. cikk 4.

⁸⁶ Mentési egyezmény 6. cikk.

⁸⁷ Segítségnyújtásról szóló egyezmény 2. cikk.

⁸⁸ Gyors értesítésről szóló egyezmény 10. cikk; segítségnyújtásról szóló egyezmény 12. cikk.

erednek. Kétségen kívüli, hogy a mentési egyezmény is beleértendő a „más egyezmények” körébe, mert a két nukleáris jogi egyezmény tárgykörével kapcsolatos.

3.4. Szállítás

A nukleáris anyagok szállításának kérdéskörét a világűrjog explicit nem szabályozza, ezért a világűrszerződés általános rendelkezései az irányadók, ugyanakkor a nukleáris jogban a nukleáris anyagok fizikai védelméről szóló egyezmény⁸⁹ szabályozza. A két egyezmény szerződő felei a tanulmányban vizsgált összes nemzetállam.⁹⁰

A világűrszerződésben a megelőzés elve (*precautionary principle*) vonatkozik a nukleáris szállításra is, azaz a részes államok a világűr, így a Hold és más égitestek tanulmányozását és kutatását úgy végzik, hogy elkerüljék azok káros szennyeződését és ebből a célból szükség esetén megfelelő intézkedéseket hozzanak.⁹¹ A nukleáris anyagok fizikai védelméről szóló egyezmény szerint a nemzetközi nukleáris szállítás jelenti a nukleáris anyagokat tartalmazó szállítmány bármely szállítóeszközzel történő fuvarozását, amelynek célja az állam területén kívül esik. A szállítás a feladó államában a feladótól való indulással kezdődik és a rendeltetési hely államában, a címzetthez való megérkezéssel fejeződik be.⁹²

A két egyezmény részletes elemzése nélkül is megállapítható, hogy a *lex specialis* elv alapján nem merül fel normakonfliktus a két egyezmény között, így nem tekinthetők azonos tárgyú egymást követő szerződéseknek.

3.5. Világűr környezetének védelme

A két jogág egyezményei explicit módon nem szabályozzák a világűr környezetvédelmét, így szintén a megelőzés elve (*precautionary principle*) érvényesül, ide nem értve a Környezetmódosító eljárások katonai vagy bármely más ellenséges szándékú alkalmazásának betiltásáról szóló egyezményt. Ez utóbbi egyezmény környezetmódosító eljárások békés célú alkalmazására helyezi hangsúlyt és nem a nukleáris energia békés célú hasznosítására, így nem kerül elemzésre.

A világűrszerződés kapcsolódó rendelkezését a szállítás tárgykörében ismerttettem. A nukleáris jogban a nukleáris biztonságról szóló egyezmény⁹³ és a kiégett fűtőelemek kezelésének biztonságáról és a radioaktív hulladékok kezelésének biztonságáról létre-

⁸⁹ 1987. évi 8. törvényerejű rendelet a nukleáris anyagok fizikai védelméről szóló egyezmény kihirdetéséről (továbbiakban: nukleáris anyagok fizikai védelméről szóló egyezmény).

⁹⁰ United Nations: Status of Outer Space Treaty. <https://tinyurl.com/yh9ame44>; IAEA: Status of Convention on the Physical Protection of Nuclear Material (CPPNM) and its Amendment <https://tinyurl.com/58jft2ku>

⁹¹ Világűrszerződés IX. cikk.

⁹² Nukleáris anyagok fizikai védelméről szóló egyezmény 1. cikk c) pont.

⁹³ 1997. évi I. törvény a nukleáris biztonságról a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség keretében Bécsben, 1994. szeptember 20-án létrejött Egyezmény kihirdetéséről (továbbiakban: nukleáris biztonságról szóló egyezmény).

hozott közös egyezmény⁹⁴ konkrét rendelkezéseket társít a megelőzés elvének érvényesüléséhez. A három egyezmény szerződő felei az Amerikai Egyesült Államok, Oroszországi Föderáció és a Kínai Népköztársaság, míg India csak a közös egyezménynek nem részese.⁹⁵

A nukleáris jogban a megelőzés elve nem alkalmazható a nukleáris energiával működő űrobjektumokra. A nukleáris biztonsági egyezmény szerint nukleáris létesítménynek minősül minden Szerződő Fél joghatósága alá tartozó valamennyi szárazföldi, polgári célú atomerőműve.⁹⁶ A közös egyezmény pedig akkor alkalmazható, ha a kiegészítő fűtőelemek polgári célú atomreaktorokból származnak. Amennyiben a vizsgált államok a Hold felszínére kizárólag polgári célból atomerőművet létesítenének, alkalmazhatóvá válna a biztonságról szóló egyezmény. A két egyezmény nem tulajdonít külön jelentéstartalmat az atomerőmű (*land-based civil nuclear power plant*) és az atomreaktorok (*civilian nuclear reactors*) kifejezéseknek, mindazonáltal a bécsi kárfelelősségi egyezmény az atomreaktort meghatározza.⁹⁷

Amennyiben a Holdon vagy más égitest szilárd felszínén atomreaktort létesítenek, a világűrszerződés megelőzési elve kiegészül a nukleáris biztonsági egyezmény rendelkezéseivel, így *lex specialis* viszony áll fenn. Azonban a technológia szintén lényeges, mivel RTG technológiára nem alkalmazható.

4. Esettanulmányok

Kétségtől valószínűsíthető, hogy a két jogág megállapodásai különböző módon kapcsolódnak vagy kapcsolódhatnak egymáshoz. Azonban ki kell emelni, hogy az idáig elemzett nemzetközi egyezmények sosem kerültek a nemzetközi bíró fórumok középpontjába, ezért csak olyan gyakorlati eseteken lehetséges rávilágítani a hiányosságokra, amelyek megtörténtek ugyan, de tényleges felelősségre vonásra sosem került sor, vagy a felek bírósági eljáráson kívül egyeztek meg és a valóságban kedvező kimenetelűek voltak, de a hiányosságok bemutatása céljából a szerző a legkedvezőtlenebb eredményre változtatja azokat.

⁹⁴ 2001. évi LXXVI. törvény a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség keretében a kiegészítő fűtőelemek kezelésének biztonságáról és a radioaktív hulladékok kezelésének biztonságáról létrehozott közös egyezmény kihirdetéséről (továbbiakban: kiegészítő fűtőelemek kezelésének biztonságáról és a radioaktív hulladékok kezelésének biztonságáról létrehozott közös egyezmény).

⁹⁵ United Nations: Status of Convention on Nuclear Safety. <https://treaties.un.org/pages/showDetails.aspx?objid=08000002800a52b4> ; IAEA: Joint Convention on the Safety of Spent Fuel Management and on the Safety of Radioactive Waste Management. <https://tinyurl.com/mr3jux5b>

⁹⁶ Biztonságról szóló egyezmény 2. cikk (i).

⁹⁷ Bécsi Kárfelelősségi egyezmény I. cikk (i) pont: Atomreaktor minden olyan szerkezetet jelöl, amiben a nukleáris üzemanyag oly módon van elhelyezve, hogy alkalmas legyen maghasadásos önfenntartó láncreakció létrehozására, neutron forrás bevétele nélkül.

4.1. Kozmosz-954

A nukleáris reaktormal működő Kozmosz-954 műhold 1978. január 24-én meghibásodás miatt lépett be Kanada légterébe. Az űrobjektum radioaktív darabjai szétszóródtak 124.000 km² területen Hay River és Baker Lake között, érintve a Nagy-rabszolga tavat (*Great Slave Lake*). A felső légkörben felszabaduló radioaktív részecskék még tovább szóródtak. A műhold törmelékeinek részecskéi kilenc települést szennyeztek, közülük Fort Smith, Hay River, Pine Point, Fort Resolution és Lutselk'e (akkori nevén Snowdrift) voltak az érintettek. A tisztítási művelet katonai vezetéssel az *Operation Morning Light* néven vált ismertté.⁹⁸ E területen szubarktikus éghajlat jellemző, azaz hosszú és nagyon hideg tél és rövid, hűvös, néhol meleg nyár. A kutatási és tisztítási műveleteket két fázisban tudták végrehajtani, mivel több különböző körülmény nehezítette azt az éghajlat jellemzői mellett, nevezetesen a felszerelés hiánya és a technikai hibák,⁹⁹ a térképezés,¹⁰⁰ valamint a kommunikációs problémák hivatali szervek és a helyi őslakosok között.¹⁰¹

A Kozmosz-954 műhold körülbelül 4-5 tonna tömegű volt. Az emberi érintéssel halált okozó radioaktív anyagok közül csak 65 kg-ot sikerült összegyűjteni és a reaktormagnak mindössze 0,1%-át sikerült megtalálni szabad szemmel látható részecskék formájában, azaz 31,5 gramm U-235 hasadási terméket, amennyiben 31,5 kg-ot veszünk tömegreferenciának. A hivatalos álláspont szerint a reaktormag részecskékre párolgott

⁹⁸ Ellen Power – Arn Keeling: Cleaning up Cosmos: Satellite Debris, Radioactive Risk, and the Politics of Knowledge in Operation Morning Light. *The Northern Review* 48; Yukon College, Whitehorse, Canada 2018, 88. <https://doi.org/10.22584/nr48.2018.004>

⁹⁹ A felszerelés hiányát jelzi, hogy a műveletek legelején nem voltak ólomtartályok, helyette a megtalált darabokat vízzel töltött kannákban helyezték el. Amikor már elérhetővé váltak az ólomtartályok, még mindig kevesebb volt, mint amennyire szükséges lett volna. A sugárzás problémáját jelzi, hogy volt olyan darab is, amelyet radioaktívnak találtak, de a meglévő tartályok nem tudták befogadni; ez a darab a földön maradt, amíg megfelelő tartályt nem tudtak tervezni. A felderítést késleltető körülmény volt, hogy amerikai sugármérő berendezéseket kellett felszerelni a kanadai légijárművekre és a személyzetet be kellett tanítani az új technológia használatára, de ez kevésnek bizonyult, mert valójában szinte csak kísérlet volt a számukra, hiszen eddig általuk ki nem próbált technológiát és eljárást teszteltek egy szélsőséges környezetben. Továbbá ezek a berendezések hatékonyan csak a befagyott vízfelületek felett működtek, mivel a szárazföld felett a háttérugárzás téves mérési eredményeket okozott. A szárazföldön végzett felderítés során az eszközök akkumulátorai a vártnál hamarabb lemerültek a szélsőséges hideg miatt.

¹⁰⁰ A létező térképek gyakran nem megfelelő méretarányúak voltak. A téli körülmények gyakran használhatatlanná tették a térképes navigációt, mert a személyzet a hótakaró és a rossz látási viszonyok miatt nem tudott a vizuális tájékozódási pontokra támaszkodni, így például a helikopter pilótái többször több mint száz mérfölddel térték le az útvonalról.

¹⁰¹ A helyi nyelvben nem voltak ismeretesek olyan szavak, mint a „sugárzás” vagy a „szennyezés”. Ezeket „méreg” kifejezéssel tudták csak lefordítani és nem fejezték ki megfelelően az emberi érzékszervekkel nem érzékelhető szennyező anyagok veszélyét. Így a helyi lakosok nem tudták egész pontosan mi történik, mi történhetett. Kiemelendő, hogy a helyiek a törmelékterületen belül utaztak, gyűjtöttek és vadásztak és a helyi hatóság megítélése szerint egyetlen „átlagos” részecske lenyelése a szennyezett hóból vagy a vidéki ételekből csak a belek röntgenvizsgálata során kapott ártalmatlan sugárdózisnak felelne meg. Azonban ez az álláspont figyelmen kívül hagyta az őslakosok vadonhasználatának széleskörű kiterjedtségét és a vadonban talált ételek gyakori fogyasztását is. Power–Keeling i. m. 91–98.

és a radioaktivitás 75%-a a Nagy-rabszolga tó medrében és partján koncentrálódott. Tavasz beköszöntével jég olvadását követően ezek a részecskék újra mobilizálódtak, leülepedtek és felhalmozódtak azonosítatlan területeken.¹⁰²

Fentiekből láthatóvá válik, hogy a nukleáris fedélzeti energiatermeléssel működő űrobjektum baleseti helyét nem lehet pontosan kiszámítani, ezért nehezebb megtervezni és felkészíteni az illetékes hatóságokat egy olyan eseményre, amely az adott állam területén bárhol bekövetkezhet, vagy amely több szomszédos államot érinthet. Ezzel szemben a szárazföldön rögzített pozíciójú erőművek lehetővé teszik a közvetlenül érintett terület egyértelmű körülhatárolását, így a hatóságok egyértelmű kijelölését is. A lezuhanó űrobjektumok esetében több ezer négyzetkilométeren szétszóródott radioaktív törmelékek felkutatása más stratégiát és felszerelést igényel, mint amit a szárazföldi atomerőmű-baleseteknél alkalmaznak.¹⁰³ Így indokolt a felbocsátó állam és a károsult állam közötti értesítési, tájékoztatási és az űrobjektum visszaadási gyakorlatát figyelembe venni.

A jogeset a két jogág felelősségi rezsimjének lehetséges alkalmazását nem teszi lehetővé, azonban a felelősség megállapítását alakító tényezők részletes bemutatását igen, beleértve az értesítésre és segítségnyújtásra vonatkozó rendelkezések felek általi eltérő értelmezését, mivel ezek befolyásoló tényezők egy kár mértékének megállapítása esetében.

4.1.1. *Értesítés és segítségnyújtás gyakorlata*

1978-ban az incidens bekövetkezésekor Kanada és az egykori Szovjetunió már szerződő felei voltak a mentési egyezménynek.¹⁰⁴ Ebben az időszakban a gyors értesítésről szóló egyezmény és a segítségnyújtásról szóló egyezmény még nem került kidolgozásra, azokat csak a Csernobili atomerőmű-katasztrófát követően fogadják el példátlan gyorsasággal 1987-ben, így nem merül fel a párhuzamos alkalmazás lehetősége és a normakonfliktus esete sem.

Az űrobjektum visszatérésének értesítése esetében a mentési egyezmény rögzíti, hogy a szerződő fél, amely arról értesül vagy azt észleli, hogy egy űrobjektum a joghatósága alá tartozó területen tért vissza a Földre, köteles értesíteni a felbocsátó szervet.¹⁰⁵

A kanadai fél értelmezése szerint az egykori szovjet félnek figyelmeztetnie kellett volna az államot, amint észlelik, hogy a műhold Kanada területére zuhant. Ehhez képest a felbocsátó állam álláspontja az volt, hogy csak az Amerikai Egyesült Államokat volt kötelessége figyelmeztetni az űrobjektum lezuhanására, mivel számításuk szerint a műhold el nem égett részei az Aleut-szigetek térségébe fog becsapódni. Ezen állás-

¹⁰² Jacky Bonnemaïn: Cosmos 954 Downfalls. *Robin des Bois*, 2015. január 23. <https://robindexbois.org/en/les-retombees-du-cosmos-954-3/>

¹⁰³ Simone Courteix: The legal regime of nuclear power satellites: A problem at the cross-roads of nuclear law and space law. *Nuclear Energy Agency, Nuclear law bulletin no 49*, 1992 June, 24 – 25.

¹⁰⁴ United Nations: Status of Agreement on the rescue of astronauts, the return of astronauts and the return of objects launched into outer space. <https://treaties.un.org/pages/showDetails.aspx?objid=080000028012504f>

¹⁰⁵ Mentési egyezmény 5. cikk I.

pontot a szakirodalom két lehetőséggel magyarázza. Az egyik, hogy az egykori szovjet fél szerint azt az államot kell értesíteni, amelyik területére nagy valószínűséggel lezuhan. A másik nézőpont, hogy közvetlenül nem értesíti a veszélyeztetett államokat, mert azok az ellenséges politikai és katonai szövetség tagjai, így elengedő csak azt a szövetségi rendszert vezető államot értesíteni.¹⁰⁶

Az atomreaktor specifikációjának tájékoztatása vonatkozásában a mentési egyezmény azt rögzíti, hogy a felbocsátó szerv a visszaszolgáltatás előtt az azonosító adatokat kérésre köteles megadni.¹⁰⁷ A kanadai fél elvárta, hogy a másik fél tájékoztassa őket az atomreaktor jellemzőiről, illetve azokat nyilvánosságra hozza, azonban azt az egykori szovjet fél teljes mértékben elutasította és arra az álláspontra helyezkedett, hogy kizárólag a tisztítás elvégzéséhez feltétlenül szükséges információkat köteles megosztani.¹⁰⁸ Továbbá a mentési egyezmény nem szab határidőt az „azonosító adatok” átadására, így az egyezmény nagy hangsúlyt tulajdonít a szerződő államok diplomáciai kapcsolatára, amely befolyásolja az időtartamot.

A mentési egyezmény megállapítja, hogy az a szerződő fél, amely úgy véli, hogy a joghatósága alá tartozó területen fellelt űrobjektum alkatrésze veszélyes vagy ártalmas természetű, erről értesítheti a felbocsátó szervet, amely a szóban forgó szerződő fél irányítása és ellenőrzése mellett köteles hatékony intézkedéseket tenni az esetleges ártalom veszélyének kiküszöbölésére.¹⁰⁹

Fentiek alapján megállapítható, hogy az egyezmény a veszélyes és ártalmas természetű űrobjektum privilegizált esetéről rendelkezik. Csak jogot és nem kötelezettséget ír elő, hogy ilyen típusú űrobjektumot joghatósága alá tartozó területén észlelő állam értesítse a felbocsátó államot. Mindazonáltal, ha az észlelő állam értesítette a felbocsátó államot, ez utóbbi köteles hatékony intézkedéseket tenni az ártalom veszélyének kiküszöbölésére. Megjegyzendő, hogy Kanada a baleset bekövetkeztét követően két héttel később értesítette az egykori szovjet felet,¹¹⁰ így kötelezettség terhelte az egykori szovjet felet. Kanada elutasította a felajánlott szovjet segítséget, mivel nézőpontja szerint a kárt szenvedett állam megválaszthatja, mely országokkal végezzék el a tisztítást. Ennek megfelelően Kanada engedélyezte az Amerikai Egyesült Államok részvételét a keresési és tisztítási műveletben, amellet, hogy a szovjet fél által felajánlott segítséget elutasította.¹¹¹ A Mentési egyezmény nem rendezi a felajánlás elutasítását, nem szab azzal járó szankciót, illetve nem ad választási jogosultságot a segítségkérő államnak a különböző államok által felajánlott segítségek, támogatások közül, ha több állam kínálja fel a keresési-tisztítási műveletekhez a közreműködését. Kanada úgy fogadta el az Egyesült Államok támogatását, hogy az egykori szovjet felajánlást elutasította.

¹⁰⁶ W. Michael Reisman – Andrew R. Willard: *International Incidents: The Law That Counts in World Politics*. Princeton University Press, 1988. 73–74. <https://doi.org/10.1515/9781400859481>

¹⁰⁷ Mentési egyezmény 5. cikk 3.

¹⁰⁸ Reisman–Willard i. m. 75.

¹⁰⁹ Mentési egyezmény V. cikk 4.

¹¹⁰ Olga A. Volynskaya: Landmark Space-Related Accidents and the Progress of Space Law. *Zeitschrift für Luft- und Weltraumrecht – German Journal of Air and Space Law*, Vol. 62., No. 2. (2013) 225.

¹¹¹ Reisman–Willard i. m. 85.

A gyakorlat alapján is megerősítést nyert, hogy a hatékony intézkedés a fizikai értelemben vett beavatkozást jelenti, amelyet a legnagyobb gondosság mellett kell megvalósítani,¹¹² és nem a távoli segítségnyújtást például adatok megosztásával, mivel azt a mentési egyezmény másik rendelkezése rögzíti.¹¹³

4.1.2. Vagyoni kár megítélésének gyakorlata

A Kozmosz-954 balesetének megtörténtekor Kanada és az egykori Szovjetunió szintén szerződő felei voltak már a Kárfelelősségi egyezménynek, azonban egyik érintett fél sem volt a nukleáris kárfelelősségi rezsimnek aláírója, később csak az Oroszországi Föderáció. Így a kárfelelősség tárgykörében szintén nem merült fel 1978-ban a párhuzamos alkalmazás vagy a normakonfliktus.

Kanada a Kárfelelősségi egyezmény alapján nem kezdeményezett eljárást, hanem az egykori Szovjetunióval 1981. április 2-án bilaterális egyezményben megállapodott,¹¹⁴ hogy a felbocsátó állam 3 millió kanadai dollárt fizet. A kár mértéke azokat a költségeket tartalmazza, amelyek visszaállítják a kanadai felet a Kozmosz-954 lezuhanása előtti állapotba (*restitution in integrum*). A megállapodás rögzíti még, hogy Kanada összesen 6 millió amerikai dollár összeg kifizetését követeli az egykori szovjet féltől, amelyből 3 millió amerikai dollár került megfizetésre, valamint fenntartást fűzött a megállapodáshoz, hogy további kártérítési igényeket nyújtson be, ha még nem azonosított kár következik be, kártérítési bizottság felállítását kezdeményezze, továbbá kamatot érvényesítsen a jövőben felmerülő károk esetében.

A kárfelelősségi megállapodás szerint kár körébe tartozónak kell tekinteni az élet elvesztését, a testi sérülést és az egészség más károsodását, továbbá az államok, valamint a természetes és a jogi személyek tulajdonának, illetőleg a nemzetközi kormányközi szervezetek tulajdonának az elvesztését és károsodását. A szakirodalom szerint szigorú értelmezés esetén felhozható az az érv, hogy ilyen kár nem keletkezett, mivel nem történt emberéletben veszteség, személyi sérülés vagy egyéb egészségkárosodás, ugyanakkor lehet érvelni azzal, hogy a Kozmosz-954 károsította a kanadai vagyont és ezért a volt Szovjetunió felelősséggel tartozik.¹¹⁵ A két álláspont között segít dönteni a Kárfelelősségi egyezmény, amikor rögzíti, hogy a kártalanítást a nemzetközi jognak, valamint az igazságosság és méltányosság elveinek megfelelően kell meghatározni.¹¹⁶ A bilaterális megállapodásban kárként vagyoni kárt nevesítenek. E körbe a felek a műholdból származó veszélyes radioaktív törmelék által okozott szennyeződést,¹¹⁷

¹¹² Cheng i. m. 280.

¹¹³ Mentési egyezmény 5. cikk 3.

¹¹⁴ Settlement of Claim between Canada and the Union of Soviet Socialist Republics for Damage Caused by „Cosmos 954” (Released on April 2, 1981) (továbbiakban: kártérítési megállapodás).

¹¹⁵ Stephen Gorove: Cosmos 954: Issues of Law and Policy. *Journal of Space law*, Vol. 6., Iss. 2. (1978) 133. https://doi.org/10.56702/PJKX6569/jspalaw_0602.6

¹¹⁶ Űrkárfelelősségi egyezmény XII. cikk.

¹¹⁷ Kártérítési megállapodás 15.

4.2. Mars-96

Oroszországi Föderáció 1996. november 16-án indította el a Mars-96 űrszondát, amelynek a tervek szerint 1997. szeptember 23-ra kellett volna Marsra érkeznie. Mivel nem sikerült az űrszondát a Mars felé irányítani, így 1500 km-es távolságban Föld körüli pályán maradt. Először azt hitték, hogy az űrszonda nem vált le a D blokkról (felső rakétaszakasz), azonban ez téves volt. Problémát az okozott, hogy az űrszonda 200 gramm plutónium-238 üzemanyaggal működő 4 db egységet is szállított, ráadásul kizárólag a D blokk rendelkezett jeladóval, így az űrszondához nem volt közvetlen jel. Az Amerikai Egyesült Államok tájékoztatta Ausztrália elnökét, hogy segítséget nyújtanak a kárenyhítésekben, azonban a D blokk a Csendes-óceánba zuhant. A Mars-96 űrszonda becsapódását nem tudták kiszámítani, csak azt sikerült megállapítani, hogy a pálya legalacsonyabb pontja Dél-Amerika felett van. Az Egyesült Államok jelezte a dél-amerikai államoknak, hogy becsapódás történhet, azonban segítséget nem ajánlott fel. Eközben az orosz fél tájékoztatásul adta, hogy nem áll fenn szennyeződésveszély.

A Mars-96 űrszondát végül Chile déli részén észlelték, mint egy fényes, lassan mozgó meteoritot, amely közel egy percig volt látható. Sok hívás érkezett hatóságokhoz a vidéki területekről, azonban a bejelentéseket megbízhatatlan vidéki földművesek fantáziájának tulajdonították. De számos hivatalos megfigyelő is látta őket, sőt egy nyaraló csillagász is, aki hivatalosan rögzítette az összes észlelést. Így sikerült a széteső űrszonda földi pályáját kiszámítani, azonban úgy gondolták, hogy néhány órával később az Andok hegyvidékén, a bolíviai határ közelében fekvő Iquique városa közelében zuhant le. A nukleáris eredetű probléma az, hogy berendezéseket úgy terveztek, hogy kibírja a Marsba való belépés és leszállás nehéz körülményeit, így a Földre való visszatéréskor nem éghettek el.

Lezuhanást követően kutatási művelet nem indult meg. Az amerikai álláspont az volt, hogy „*Ez nem a mi járművünk*”. Az orosz nézőpont valószínű az lehetett, ha elismernék, hogy az övük, a nemzetközi jog szerint kutatási és takarítási költségek megfizetésére köteleznék magukat, s erre megfelelő tőkeforrás sem állt rendelkezésre. A chilei hatóságok pedig megpróbálták minimalizálni a problémát és kijelentették: „*Nincsen környezeti vagy személyi kockázat*”. A tudományos közösség szerint a veszélyt nem a sugárzás, hanem a megtaláló kíváncsisága okozhatja, aki érték után kutatva szándékosan feltörné a plutónium üzemanyagtartályokat, ha az arra alkalmas eszközök birtokában lenne. A NASA akkori álláspontja szerint az aktív kutatás helyett a lakosságot figyelmeztető programokra lenne szükség.¹¹⁸ A történeti tényállásból is egyértelműen kiderül, hogy az érintett államok nem kezdte felderítésbe és vizsgálatba, mint a Kozmosz-954 esetében.

A küldetés idejében már hatályban volt a nukleáris segítségnyújtásról szóló egyezmény és a nukleáris gyors értesítésről szóló egyezmény. Az érintett államok, azaz az

¹¹⁸ James Oberg: *The probe that fell to Earth*. 6 March 1999. <https://web.archive.org/web/20251203215046/https://www.jamesoberg.com/plutonium.html>; Brian Harvey: *Russian Planetary Exploration: History, Development, Legacy, Prospects*. New York Springer, 2007. 281–285. <https://doi.org/10.1007/978-0-387-49664-1>

Amerikai Egyesült Államok, az Oroszországi Föderáció és Chile szerződő fél az előbb említett nukleáris jogi egyezményekben.¹¹⁹

A világűrjogban a Nukleáris erőforrások világűrben való felhasználására vonatkozó elvekről szóló ENSZ határozat is már hatályban volt, azonban állami gyakorlat hiánya miatt nem lehetséges azt megvizsgálni, hogy a két jogág értesítési és segítségnyújtással kapcsolatos rendelkezései hogyan érvényesülnek. E kérdés az ENSZ határozat érvényesülése miatt is lényeges, mivel az az egyetlen olyan nemzetközi jogi dokumentum, amely ötvözi mindkét jogágat, egyúttal külön vizsgálat tárgyát képezhetné az, hogy a szokásjog hogyan viszonyul a nemzetközi szerződésekhez azonos tárgy körében.

A gyors értesítésről szóló egyezmény jelentős gyenge pontja, hogy a balesetet okozó államnak kell eldöntenie, hogy radioaktív anyag kibocsátás történt-e, és hogy a kibocsátásnak van-e radiológiai biztonsági szempontból jelentős hatása. Csak akkor van bejelentési kötelezettség, ha a balesetet okozó állam úgy dönt, hogy a baleset szupranacionális jellegű, biztonsági szempontból jelentős hatása van egy másik államra. Az állami gyakorlatot vizsgálva, a Csernobili atomerőmű-baleset vonatkozásában az egykori Szovjetunió azt állította, hogy nem történt olyan radioaktív kibocsátás, amely más államokra nézve káros hatással lenne. Ha az egyezmény abban az időben hatályban lett volna, a szovjet fél valószínűleg nem értesítette volna a balesetről a szomszédos államokat, és a bejelentés elmaradása összhangban állt volna a balesetet szenvedett államnak biztosított mérlegelési jogkörrel.¹²⁰ Ennek ellenére a Csernobili atomerőmű-balesetet követő egy hónapon belül a nyugati országok már tudomással bírtak erről és különböző óvintézkedéseket vezettek be lakosságuk megóvása érdekében. Az egyezmény „*radiológiai vészhelyzet*” kifejezése pedig kevésbé értelmezhető nukleáris balesetként, mivel a radiológiai vészhelyzet olyan folyamatot is magában foglal, amely biztosan vagy nagy valószínűséggel nem okoz sérülést vagy kárt.¹²¹ Ezzel szemben a mentési egyezményben bármely szerződő félnek értesítési kötelezettsége áll fenn, amint észleli, hogy egy űrobjektum a Földre tér vissza.¹²²

A segítségnyújtásról szóló egyezmény valamennyi nukleáris balesettel vagy sugaras veszélyhelyzettel kapcsolatos esemény bekövetkezésekor alkalmazandó. A nukleáris baleset és a sugaras veszélyhelyzet meghatározása a gyors értesítésről szóló egyezménynél ismertetésre került. A segítségnyújtásról szóló egyezmény egyik legnagyobb kritikája a 2. cikkét érinti, amely szerint a részes állam segítséget kérhet és a megkeresett államnak haladéktalanul döntenie kell arról, hogy nyújt-e segítséget. Ez a segítségkérés írásbeli megállapodás nélkül is elérhető.¹²³ Az egyezmény nem állapít meg vég-

¹¹⁹ Status of Convention on Early Notification of a Nuclear Accident. IAEA, 27 October 1986. <https://treaties.un.org/pages/showDetails.aspx?objid=08000002800cf3c9>; IAEA: Status of Convention on Assistance in the Case of a Nuclear Accident or Radiological Emergency. <https://tinyurl.com/3x5e9s8k>

¹²⁰ *International Nuclear Law in the Post-Chernobyl Period*. Paris, OECD Nuclear Energy Agency, 2006. 80.

¹²¹ Uo. 123.

¹²² Mentési egyezmény 5. cikk 1. bekezdés.

¹²³ OECD Nuclear Energy Agency i. m. 81.

rehajtható kötelezettséget, azonban az általános nemzetközi jogelvekből levezethető az államok közötti együttműködés.

5. Spekulatív jogesetek

5.1. Holdon használt plutónium esete

Az Apollo programban a Holdon kihelyezett mérőműszereket és berendezéseket először napenergia felhasználásával működtették, azonban a holdi nap–éjszaka ciklusok 12 napos váltakozása miatt nem lehetett hatékony és pontos adatokat begyűjteni, ezért az Apollo 12 küldetés óta radioizotópos termonukleáris generátort használtak, amely plutóniummal működött. A sugárzó anyagot a holdkomp külső részén szállították és tárolták, így kívülről lehetett hozzáférni. A kihúzás pillanatában azonban elakadt a tartály és sok ötlet kipróbálása után egy geológiai kalapács segítségével, több ütés után szabadult sérülésmentesen és tudták felhasználni az RTG-hez, az űrhajósokat nem érte egészségkárosodás.¹²⁴ Napjainkban az Artemisz programban és az orosz–kínai együttműködés során is tervezik használni a nukleáris energiát,¹²⁵ ahol több nemzet űrhajószai közösen vesznek részt a küldetésekből és a modulok esetében is más-más államoknál történhet a lajstromozás, mint a Nemzetközi Űrállomás esetében.¹²⁶

5.1.1. Nukleáris anyag szállítása

Az Apollo 12 esete rámutat a nukleáris anyagok szállításának kérdéskörére. Korábban ismertetésre került, hogy *lex specialis* viszony áll fenn a világűrszerződés és a nukleáris anyagok fizikai védelméről szóló egyezmény között, így normakonfliktus nem áll fenn. Az a kérdés merül fel, hogy az egyezmény lefedi-e a nukleáris anyagok világűrbe történő szállítását. Az egyezmény szerint nukleáris anyag körébe nem tartozik az a plutónium-238 izotóp, amelynek koncentrációja meghaladja a 80%-ot. A nyilvánosan elérhető adatok körében nem elérhetők az amerikai holdraszállás során használt plutónium üzemanyag-összetevői, így a szerző a plutónium koncentrációját 80%-nak tekinti, hogy alkalmazható legyen az egyezmény.

Az egyezmény egyértelműen rögzíti a nemzetközi nukleáris anyagok szállításának meghatározását, amelynek konjunktív feltételei a határon túli szállítás, a feladó állam

¹²⁴ Dancsó i. m. 333–334.

¹²⁵ A NASA és az az Egyesült Államok Energiaügyi Minisztériuma (DOE) együtt kezdtek el kiválasztani három koncepciójavaslatot egy Hold felszíni hasadási felszíni villamosenergia-rendszer tervezésére, hogy azt az évtized végére használni lehessen az Artemisz programban. A kínai–orosz együttműködésben a felek közösen terveznek egy automatizált nukleáris reaktort fejleszteni, amely a holdi bázist látná el villamosenergiával. NASA Announces Artemis Concept Awards for Nuclear Power on Moon. NASA, 2022. június 21. <https://tinyurl.com/499hv36k>; Brendan Cole: Russia Reveals New China Nuclear Moon Base Details. *Newsweek*, 2024. május 8. <https://www.newsweek.com/russia-china-moon-lunar-base-1898220>

¹²⁶ A Nemzetközi Űrállomás különböző modulokból áll, amelyeket különböző országok lajstromoztak, mint az Amerikai Egyesült Államok, Oroszországi Föderáció, Kanada, Japán Európai Űrügynökség.

és a rendeltetési hely állam meghatározása. Az állam kifejezés önmagában feltételez egy olyan területet, amely hozzá tartozik, azaz rendelkezik vele. Az Apollo program során a SNAP-27 generátort a Hold felszínére helyezték és állították üzembe. A világűr-szerződésben foglalt kisajátítás tilalmát tekintve világossá válik, hogy a Hold *res extra commercium*,¹²⁷ *global commons* vagy *res communis omnium usus* területnek minősül.

Az egyezmény rendelkezését jelen esetben kétféleképpen lehetséges értelmezni. Egyrészt, ha a holdkomp által szállított plutónium tartály a Hold felszínére kihelyezett SNAP-27 generátorba kerül, nem valósulnak meg a nemzetközi nukleáris szállítás kritériumai. Másképpen, a feladó személye ismert (Amerikai Egyesült Államok) és a határon túli szállítás megvalósul, de a címzett ismeretlensége miatt nem. Következésképp az egyezmény nem alkalmazható olyan határon túli szállításra, amely során *res communis* területre szállítják a nukleáris anyagot és ott kívánják felhasználni. Amennyiben a plutónium tartályt egy másik állam által lajstromozott űrobjektumára szállítanák és használnák fel, a címzett állam ismert lenne, így az egyezmény alkalmazható válna. Így értelmezhető jelen esetben oly módon is, hogy az Apollo program során sosem valósult meg a határon túli szállítás sem, mivel a plutónium tartály mindvégig az Egyesült Államok által lajstromozott leszállóegységben volt és a plutónium tartály az amerikai RTG-be került. A két értelmezés alapján kikristályosodik, hogy az egyezmény egyáltalán nem ad egyértelmű választ és többféle értelmezésnek is teret enged a nukleáris anyagok világűrküldetésekből történő szállítása esetében.

A Világűrjogűrszerződés szerint a szerződésben részes államok a világűr, így a Hold és más égitestek tanulmányozását és kutatását úgy végzik, hogy elkerüljék azok káros szennyeződését és ebből a célból szükség esetén megfelelő intézkedéseket hoznak.¹²⁸ Ez a rendelkezés általánosan érvényesül a világűrtevékenység során. A plutónium-szállítás körében az űrben történő nukleáris energiaforrások felhasználására vonatkozó biztonsági keretrendszer¹²⁹ nem kötelező erejű, eddigi gyakorlati tapasztalatot összefoglaló dokumentum, valamint nukleáris erőforrások világűrbeli alkalmazásának elveiről szóló ENSZ határozat¹³⁰ bírhat relevanciával.

A biztonsági keretrendszer alapelveket határoz meg azon államok számára, amelyek nukleáris energiát használnak a világűrben. A keretrendszer célja, hogy megvédje az embereket a nukleáris erőforrások világűrbe történő indítási, üzemeltetési és befejezési fázisaival kapcsolatos veszélyektől. Az ilyen tevékenységek engedélyezéséhez elengedhetetlen, hogy az államok jogszabály formájában dolgozzák ki a részletszabályokat. Lényeges alapelv, hogy az államnak ellenőriznie kell, hogy nukleáris energia használata indokolt-e, és vizsgálnia szükséges más alternatív energiaforrás alkalmazásának lehetőségét. A keretrendszer alkalmas lehet arra, hogy megteremtse a nukleáris

¹²⁷ Gál Gyula: A világűrjog néhány alapkérdése az ezredfordulón. *JURA*, 2001/2. 41.

¹²⁸ Világűrszerződés IX. cikk.

¹²⁹ *Safety Framework for Nuclear Power Source Applications in Outer Space*. Vienna, United Nations Committee on the Peaceful Uses of Outer Space Scientific and Technical Subcommittee and the International Atomic Energy Agency, A/AC.105/934. 2009.

¹³⁰ Principles Relevant to the Use of Nuclear Power Sources in Outer Space, GA Res 47/68., UNGAOR, 47th Session, U.N. Doc A/RES/47/68 (1992) (továbbiakban: ENSZ határozat).

anyagok szállításának jogszabályi háttérét, azonban azt állami, regionális szinten és nem átfogóan, nemzetközi keretrendszerben teszi.

Az ENSZ határozat szintén nem rendelkezik külön a nukleáris anyagok szállításáról, azonban rendelkezik a sugárvédelemről és a nukleáris biztonságról. Ezek a rendelkezések nem kapcsolódnak közvetlenül a nukleáris anyagok szállításához, de támpontként szolgálhatnak egy jövőbeli szabályozáshoz. Az ENSZ határozat szerint az atomenergia-forrásokkal felszerelt űrobjektumok normál üzeme során be kell tartani a Nemzetközi Sugárvédelmi Bizottság által ajánlott, a lakosságra vonatkozó megfelelő sugárvédelmi célkitűzéseket. Továbbá a balesetek esetén a sugárterhelés korlátozása érdekében az atomenergia-forrásrendszerek tervezésénél és kivitelezésénél figyelembe kell venni az általánosan elfogadott nemzetközi sugárvédelmi irányelveket.¹³¹

Nukleáris anyagok világűrbe történő szállításának nemzetközi szabályai hiányosak, mivel az erre vonatkozó nukleáris jogi egyezmény nem fed le valamennyi esetet és a világűrjog csak általánosan rendelkezik. ENSZ határozat az államok gyakorlatában *soft law* maradt, mivel elfogadását követően a nukleáris erőforrások világűrbeli alkalmazása évtizedes szinten is kis esetszámú.

5.1.2. Pszichés kár

Az Apollo-12 esete már előrevetítette azt, hogy ha kedvezőtlenül alakult volna a plutónium kihúzása, nemcsak környezeti károkat okozott volna, hanem életveszélybe is kerülhettek volna az űrhajósok. Az űrruha megvédi az űrhajósokat a világűr környezetétől, így a radioaktivitástól is, azonban a leszálló egységben nem lett volna lehetőség, hogy elkülönítsék az érintett űrhajóst és a szükséges életfeltételeket biztosítva, a fertőzőtség mértékétől függően cselekedhettek volna az űrhajósok.¹³² Az Artemisz program és az orosz–kínai együttműködés is előirányozza az állandó emberi jelenlétet az Hold felszínén, így hangsúlyosabbá válik az együttműködés az emberi faj egyedei között, mivel több ezer kilométer távolságban vannak a Földtől. Amennyiben a két különböző állampolgárságú űrhajós közül az egyik sugárfertőzött lesz, nincs lehetőség a megfelelő orvosi ellátásra, belátható időn belül életét veszti, a túlélő űrhajós pszichés kárt szenved.

A pszichés elszenvedett kárt jelöli meg az űrkárfelelősségi egyezményben az „*egészség más károsodását*”, a bécsi kárfelelősségi egyezményben a „*személyekben keletkezett minden olyan kárt*,” a párizsi kárfelelősségi egyezményben a „*bármely személy sérülése vagy halála*” kifejezések. Az Egészségügyi Világszervezet létesítő okirata által rögzített *egészség* definíciója szerint a teljes fizikai, mentális és szociális jóléti állapotot jelenti.¹³³ Ennek ellenére a világűrjogban vitatott a kifejezés tartalma,¹³⁴ a nukleáris kárfelelősségi egyezményekben az egészségkárosodás kifejezést nem rögzítik.

¹³¹ ENSZ határozat Principle 3. 1.

¹³² Erre vonatkozó eljárásrendet nem találtam.

¹³³ Constitution of the World Health Organization: „*Health is a state of complete physical, mental and social well-being and not merely the absence of disease or infirmity.*”

¹³⁴ Bartóki-Gönczy–Sulyok (szerk.) i. m. 92.

zítették, egyúttal az állam szerinti jog is befolyásoló tényező. A nemzetközi gyakorlat szerint pszichés alapú kárigényt lehet érvényesíteni, azonban annak valódinak és ténylegesnek kell lennie, de egzakt módszer nincs az ilyen típusú károk kiszámítására.¹³⁵

Több különböző tárgykör vizsgálatra kerül, azonban ez a leghangsúlyosabb. Alapvetően bizonytalanságérzést tud adni, egyúttal egy különleges élményt is a Földtől teljes más égitesten való tartózkodás. Ha ehhez hozzáadjuk azt a tényezőt, hogy az (életfenntartó) rendszerek állandó működéséhez elengedhetetlen a nukleáris energia, jelentősen megnő a bizonytalanság érzése, amely egy külön erre a célra alkotott eljárásrend vagy nemzetközi megállapodás enyhíthet, vagy akár kiküszöbölhet.

5.2. Holdrengések

Az Apollo program során kihelyezett szeizmikus mérőműszerekkel már érzékelték a rengéseket, amelyek olyan okokra vezethetők vissza, mint meteorit becsapódás, termikus holdrengések.¹³⁶ Meteorit becsapódások esetében már megfigyelték, hogy a pingponglabda méretűek 7 font (3,2 kilogramm) dinamit erővel ütköznek a felszínhez. Mindez éves szinten 33.000 becsapódást jelent, míg a nagyobbak, amelyek 2,5 méter átmérőjűek, egy kilotonna TNT erejével csapódnak körülbelül négyévente a Hold felszínébe. A holdrengések erőssége messze elmarad a földrengésektől, azonban órákon keresztül tartanak. Jelenlegi egyetemes tudásunk nem teljes a holdrengések esetében,¹³⁷ azonban a Hold déli pólusán megfigyelhetők.¹³⁸ Ez utóbbi tény jelentőséggel bír, mert az Artemisz program és az orosz–kínai Nemzetközi Holdkutató állomás helyét is arra a részre tervezik.

Jelen eset lehetőséget nyújt a kivételes jellegű természeti katasztrófa elemzéséhez, amely esemény a nukleáris kárfelelősségi egyezményben *vis maior* helyzetnek minősül és mentesíti az üzemeltetőt a kárfelelősség alól. Az úrkárfelelősségi egyezmény pedig a károsulti közrehatást, mint kimentési lehetőséget rögzíti. Nemzetközi szerződések különbséget tesznek természeti és ember által okozott katasztrófák között, amelyeket azonban nehezen lehet elválasztani egymástól. Továbbá előfordulhatnak olyan esetek is, amikor a humán és a természeti tényezők közösen okoznak katasztrófát, mint például a tóhokui földrengés és az azt követő cunami miatt bekövetkező fukusimai atomerőműbaleset.¹³⁹

¹³⁵ Commission US-GERMANY: *Lusitania cases decision*, 01 November 1923. <https://tinyurl.com/2an6ctb7>

¹³⁶ A hideg holdkéreg kitágul, amikor a napfény visszatér a kéthetes holdéjszaka után.

¹³⁷ Gary Latham – Maruice Ewing – James Dorman – David Lammlein: Moonquakes and lunar tectonism. In: Communication presented at the Conference on Lunar Geophysics, held between October 18–21, 1971. Lunar Science Institute in Houston, Texas, U.S.A.. *The Moon*, Vol. 4. (September 1972) 373–382. <https://doi.org/10.1007/BF00562004>

¹³⁸ T. R. Watters – N. C. Schmerr – R. C. Weber et al.: Tectonics and Seismicity of the Lunar South Polar Region. *The Planetary Science Journal*, Vol. 5., N. 22. (2024 january). https://doi.org/10.3847/PSJ/ad1332_

¹³⁹ Diego Zannoni: *Disaster Management and International Space Law*. Leiden, Brill Nijhoff, 2019. 29. <https://doi.org/10.1163/9789004388369>

A négy nagyhatalom közül kizárólag az Oroszország Föderáció részese a bécsi kárfelelősségi egyezménynek. Ezzel szemben a világűrjogi kárfelelősségi egyezménynek mind a négy nagyhatalom részese.¹⁴⁰ A két jogág felelősségi rendszerének felelősség alóli mentesülései korábban ismertetésre kerültek.¹⁴¹ A nukleáris kárfelelősség mentesülés esetén klasszikus *vis maior* helyzeteket rögzít, ezzel szemben a világűrjogi kárfelelősségi egyezmény tágabb, mivel nem feltétlenül események bekövetkezéséhez, hanem a felbocsátó állam magatartásából és nemzetközi joggal össze nem egyeztethető tevékenységből is eredhet. Gyakorlati példákkal rá lehet mutatni mindkét jogági rezsim kárfelelősségi alóli mentesülés gyengeségeire, jogi szűrkezőnaira.

Világűrjog esetében az amerikai Iridium-33 és az orosz Kozmosz-2251 összeütközése mutat rá a nemzetközi jog által elismert forrás megsértésének hiányára. A két műhold 800 km magasságban Észak-Szibéria felett kb. 17.000 mp/h (=7,5 km/s) sebességgel ütközött egymással 2009. február 10-én. Egyik fél sem nyújtott be kártalanítási igényt a másik féllel szemben, mivel felismerték saját gyenge pozíciójukat. Az orosz félnek kötelessége lett volna a nyilvántartásból törölni a Kozmosz-2251 műholdat és lépéseket tenni, hogy eltávolítsa az alacsony Föld körüli pályáról, mivel az ütközést megelőző 10 évben már nem működött, így az űrszemétnek számított. Ezzel megsértette a világűrszerződés IX. cikkében foglalt kötelezettségét, azaz nem vette figyelembe a többi állam érdekeit.¹⁴² Az Amerikai Egyesült Államoknak kötelessége lett volna az Iridium-33 műholdat lajstromozni az ENSZ Főtitkáranál. Így mindkét fél megsértette a lajstromozási egyezményt.¹⁴³ Az összeütközés hatására több mint ezer 10 cm nagyságú darab keletkezett, és ez a törmelékfelhő folyamatosan veszélyezteti a hasonló pályán mozgó műholdakat. Felelősség megállapítására nem került sor, az érintett felek elszámoltak egymással diplomáciai úton.¹⁴⁴ Az eset kitűnően rámutat arra, hogy kár keletkezett, mivel űrszeméttel telítődött a Föld körüli pálya, azonban hiába sértették meg a felek a nemzetközi egyezményeket,¹⁴⁵ felelősségre vonás nem történt. A törmelékeket nem tudták eltávolítani, mivel a mai napig nincs a gyakorlatban használt technológia, amellyel ez véghez vihető. Így felmerül esetleg egy további nemcsak erkölcsi, hanem jogi nézőpont is, nevezetesen hogy nem sérti-e a világűrszerződés kisajátítás tilalmát az olyan jellegű cselekmény, ami miatt más államok számára korlátozottabbá válik az

¹⁴⁰ Status of Convention on the international liability for damage caused by space objects. <https://treaties.un.org/pages/showdetails.aspx?objid=08000002801098c7>

¹⁴¹ Párizsi kárfelelősségi egyezmény IX. cikk; bécsi kárfelelősségi egyezmény IV. cikk (2) b) pont); Kárfelelősségi egyezmény VI. cikk.

¹⁴² Világűrszerződés IX. cikk.

¹⁴³ Lajstromozási egyezmény II. cikk és V. cikk.

¹⁴⁴ Ram S. Jakhu: Iridium-Cosmos collision and its implications for space operations. In: Kai-Uwe Schrogl – Wolfgang Rathgeber – Blandina Baranes et al. (szerk.): *Yearbook on Space Policy 2008/2009 – Setting New Trends*. Wien, Springer, 2010. 255–259. https://doi.org/10.1007/978-3-7091-0318-0_10

¹⁴⁵ Pl. Világűrszerződés IX. cikk: a világűr kutatást és használatát többi állam megfelelő érdekeinek kellő figyelembevételével folytatják. Lajstromozási egyezmény II. cikk és V. cikk szerinti értesítési szabályok megszegése, környezetvédelmi jog: szennyező fizet elv.

alacsony Föld körüli pálya használata. A gyakorlatban egyértelművé vált, hogy a ki-sajátítás tilalma a geostacionárius pályára, így a Föld körüli pályákra is vonatkozik.¹⁴⁶

A nukleáris jog esetében kiváló példát ad a 2020. március 22-én Horvátország fő-városát érintő, Richter skála szerinti 5,5 erősségű földrengés. Zágrábtól 50 km-re, Szlovénia területén Krsko atomerőművet is elérte a rengés. Azonban a nukleáris léte-sítményben nem okozott kárt és nem merült fel rendellenesség a működésében. Ez az eset kérdésként tette fel a nemzetközi közösségnek, hogy ha mégis baleset következett volna be a Krsko atomerőműben, a földrengés „kivételes jellegű” mértéknek számított volna?¹⁴⁷ Mivel legutoljára közel hasonló erősségű földrengést 1880-ban mértek, így az nem gyakori, az kivételes jellegűnek is tekinthető. Egy másik példával: a fukusimai atomerőmű-baleset esetében a kompenzáció megtörtént, így az odavezető katasztrófa nem minősült kivételes jellegűnek.¹⁴⁸ Megjegyzendő, hogy Japán nem részese egyik nukleáris kárfelelősségi rezsimnek sem és csak 2015-től tekinthető szerződő félnek a nukleáris károk kiegészítő kártérítéséről szóló Egyezménynek.¹⁴⁹ Technikai szemszög-ből tekintve az atomerőműveket, biztonsági rendszereik eleve meggátolják a rendelle-nes működést és leállítják azokat, azonban a fukusimai atomerőmű-baleset ellenpélda ebből a szempontból.¹⁵⁰ Így felmerül az a kérdés, hogy milyen esemény(sorozat) érheti el a kivételes jellegű egy a Föld felszínén működő atomerőmű esetében, ha arra a Földön ez idáig nem került sor, illetve milyen kimentési lehetősége lehet egy felbocsátó államnak, üzemeltetőnek, amennyiben tévesen, megalapozatlanul mérte fel a nukleáris energiaforrás biztonságos elhelyezését a Holdon. Holdrengés és a Holdba becsapódó meteoritok esetében kifejezetten eltérnek a kár következményei alóli mentesülések. Álláspontom szerint ez függ az adott Hold-terület jellemzőitől, de mivel nem teljeskörű az emberiségnek a világegyetemről alkotott ismerete, egyedi eset nem történt még, így nem jelenthető ki, hogy feltétlenül összeegyeztethető a két egyezmény a kár alóli men-tesülés vonatkozásában. Álláspontom szerint ezért szükséges egy kifejezetten Holdra vonatkozó megállapodás, hasonlóan a Nemzetközi Űrállomást szabályozó kormánykö-zi megállapodáshoz.¹⁵¹

¹⁴⁶ Egyenlítő mentén fekvő államok (Ecuador, Indonézia, Kenya, Kolumbia, Kongó, Uganda, Za-ire és Brazília) 1976-ban (az ún. Bogotai nyilatkozatban [Bogotá Declaration]) kinyilvánították a geostacionárius pálya feletti joghatóságukat, mindazonáltal a nemzetközi közösség elutasította azt. Bartóki-Gönczy–Sulyok (szerk.) i. m. 166.

¹⁴⁷ Jakub Handrlíka – Vasilka Sancin: Earthquakes in nuclear liability conventions: a study in international disaster law. *Journal of Energy & Natural Resources Law*, Vol. 3., N. 2. (2021). 183–190. <https://doi.org/10.1080/02646811.2020.1795387>

¹⁴⁸ Ximena Vásquez-Maignan: Fukushima: liability and compensation. *Nuclear Law Bulletin*, Vol. 2. (2011) 61–64.

¹⁴⁹ https://www.iaea.org/sites/default/files/22/06/supcomp_status.pdf

¹⁵⁰ Nuclear Power Plants and Earthquakes. World Nuclear Association, 5 March 2021. <https://tinyurl.com/4jy4ykb>

¹⁵¹ Agreement among the Government of Canada, Governments of member states fo the European Space Agency, The Government of Japan, The Government of the Russian Federation, and the The government of the United States of America Concerning cooperation on the Civil International Space Station.

Megjegyzendő, hogy a Hold-megállapodás¹⁵² kötelezően előírja, hogy a Holdon folytatandó kiterjedtebb tevékenység eredményeképp a világűrszerződés és az űrkárfelelősségi egyezmény rendelkezésein túl részletesebb megegyezések válhatnak szükségessé a Holdon okozott károkért való felelősséget illetően. Az ilyen megegyezéseket a Hold-megállapodásban rögzítettek szerinti eljárással összhangban kell kidolgozni.¹⁵³ Azonban a jelenlegi nemzetközi helyzetben aligha nyer teret a Hold-megállapodás, figyelemmel a kétpólusú világrendszerre.

5.3. Környezetvédelem

A NASA és az ESA Cassini szondája, amely a legnagyobb tömegű bolygókutató űreszköz – fedélzetén az európai Huygens leszállóegységgel – 1997-es indítását követően 2004 nyarán érkezett a Szaturnuszhoz. E hét évig tartó bolygóközi cirkálás ahhoz volt szükséges, hogy a Vénusz bolygó két, a Föld és a Jupiter egy-egy gravitációs lendítése eljuttassa a szondát a Szaturnuszhoz. Ezekkel az ún. hintamanőverekkel rengeteg üzemanyagot lehetett megtakarítani. Ennek ellenére a legtöbb nukleáris üzemanyagot szállító űrobjektum volt, amit valaha a világűrbe bocsátottak fel.¹⁵⁴ A Cassinit 2004 nyarán a bolygó körüli pályára állították, a rajta elhelyezett Huygens egységet pedig az év decemberében eloldották, és a kis szonda 2005 januárjában leszállt a Szaturnusz legnagyobb (egyben a Naprendszer második legnagyobb) holdja, a Titán felszínére. A Huygens a leszállást követően meghibásodott, mivel nem vették figyelembe a Dopplereffektust. A Cassini űrszondát a Szaturnusz légkörének sűrű rétegeibe irányították. Ameddig csak lehetett a fedélzeti mérőberendezések adatokkal szolgáltak. Ezt követően a veterán űrszonda izzó meteorként végezte a Szaturnusz atmoszférájában.¹⁵⁵

5.3.1. Szennyezés, mint kár

A Kozmosz-954 esetében az érintett államok bilaterális megállapodásban rendezték kártérítést, amely azon alapult, hogy Kanada területére veszélyes radioaktív törmelék került és bizonyos mértékig használhatatlanná is vált az érintett terület. Az előbb említett eset és a Cassini-Huygens küldetése között a legfőbb különbség, hogy az esetleges szennyezés egy idegen égitesten történt és nem a Földön. Amennyiben szennyezést történt volna, vitatott lenne a kártérítés igénye, mivel a világűrjogi kárfelelősségi egyezmény a világűrben okozott – *res communis* – okozott károokra nem vonatko-

¹⁵² Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies, Dec. 18, 1979, 1363 U.N.T.S. 3 (továbbiakban: Hold megállapodás).

¹⁵³ Hold megállapodás XIV. cikk.

¹⁵⁴ Joseph J. MacAvoy: Nuclear Space and the Earth Environment: The Benefits, Dangers, and Legality of Nuclear Power and Propulsion in Outer Space, *Wm. & Mary Envtl. L. & Pol'y Rev.*, Vol. 29., N. 191. (2004) 191.

¹⁵⁵ Frey Sándor: Eljött a vég. *Úrvilág*, 2017.09.15. https://www.urvilag.hu/cassini/20170915_eljott_a_veg/; Szabados László: Megsemmisült a Cassini – vége a küldetésnek. MTA, 2017. szeptember 15. <https://tinyurl.com/3tma7ush>; Szabados László: Megkezdte a Nagy Finálét a Cassini űrszonda. MTA, 2017. április 26. https://mta.hu/tudomany_hirei/nagy-finaler-keszul-a-cassini-bolygoszonda-107639

zik.¹⁵⁶ Bár az Amerikai Egyesült Államok nem részese egyik nukleáris kárfelelősségi egyezménynek sem, szükséges a nukleáris jogi kárfelelősségi egyezmények szemszögéből is megvizsgálni e kérdést. A nemzetközi nukleáris kárfelelősségi egyezmények esetében is vitatott, hogy kiterjed-e az adott felelősségi rezsim hatálya vagy sem, mivel a környezeti károokra kifejezetten nem utaló polgári jogi felelősség nem vonatkozhat az olyan javakra, mint a víz, a talaj vagy a levegő, amelyek a *res communis omnium usus* területéhez tartoznak.¹⁵⁷ Ennek ellenére nemzetközi tiltakozást váltott ki a Fobosz-Grunt küldetés, amelynek egyik célja, hogy a Szibériában vett baktériumok tűrőképességét vizsgálja. A tiltakozók azzal érveltek, hogy ha baleset miatt a minta kiszabadul, szennyezheti az idegen égitestet. Ennek ellenére a küldetést elindították, azonban az űrszonda nem jutott el a célpontjára, mivel pályára állításánál technikai hiba lépett fel, így a Föld légkörébe érve elégett.¹⁵⁸

5.3.2. Elővigyázatosság elve

Korábban ismertetésre került, hogy az elővigyázatosság elve a világűrszerződésen keresztül érvényesül és a nukleáris jogi egyezmények hatálya nem alkalmazható. Az vitatott, hogy a szokásjog részévé vált volna az elővigyázatossági elv, azonban az elfogadott, hogy önmagában nincs egyetemes kötelező ereje, és jogilag kötelező érvényű megállapodásokon keresztül kell végrehajtani.¹⁵⁹ A COSPAR¹⁶⁰ bolygóvédelmi javaslata¹⁶¹ nem kötelező érvényű, csak ajánlás, ami azzal magyarázható, hogy a Cassini-Huygens űrprogramhoz hasonló küldetések gyakorisága elenyésző. A bolygóvédelmi javaslat több különböző osztályozási rendszert (I–V.) alkalmaz az idegen égitesteken előforduló élet esélyei alapján.

A Huygens nem sterilizálták, mivel az élet megtalálásának esélyét jelentéktelennek tartották. Azonban a további vizsgálatokból kiderült, hogy a Titánon való élet esélye nagyobb, mint azt korábban gondolták.¹⁶² Gyakorlati példákat figyelembe véve körvonalazódik, hogy a sterilizációs eljárások folyamatosan fejlesztendőek. Az Apollo-12 űrhajósai a korábban a Holdon landolt Surveyor-3 űrszonda részegységeit visszahozták a Földre és a kamera tömítő gumigyűrűjében földi baktériumokat találtak annak ellenére, hogy hősterilizálásnak és a 31 hónapnyi holdi környezetnek voltak kitéve.¹⁶³

¹⁵⁶ Bartóki-Gönczy–Sulyok (szerk.) i. m. 238.

¹⁵⁷ OECD Nuclear Energy Agency (Organised) (1999) i. m. 61.

¹⁵⁸ Frey Sándor: Fobosz-Grunt: vége, leesett. *Űrvilág*, 2012.01.15. <https://tinyurl.com/f7yp66mw>

¹⁵⁹ Miaomiao Yin – Keyuan Zou: The Implementation of the Precautionary Principle in Nuclear Safety Regulation: Challenges and Prospects *Sustainability*, Vol. 13., N. 24. (2021) 3. <https://doi.org/10.3390/su132414033>

¹⁶⁰ Committee on Space Research (Űrkutatási Bizottság).

¹⁶¹ Committee on Space Research, Policy on Planetary Protection, 3 June 2021.

¹⁶² Phillippa Blaber – Angélique Verrecchia: Cassini-Huygens: Preventing Biological Contamination on April 3, 2014 in Interplanetary Contamination and Extraterrestrial Life. *Space Safety Magazine*, 2014. <https://tinyurl.com/pasnevpe>

¹⁶³ Frey Sándor: REJTVE: Kozmikus környezetvédelem. *Űrvilág*, 2009.01.07. https://www.urvilag.hu/tavoli_vilagok_kutatoi/20090107_rejtveny_kozmikus_kornyezetvedelem

2013-ban a NASA Phoenix Mars űrszondája földi előkészítése során biztonsági protokoll miatt vett mintákból felfedeztek egy új, eddig ismeretlen földi eredetű fajt, a *Tersicoccus phoenicis*-t, amely ellenáll a sterilizálási kísérleteknek, és amit az Európai Űrügynökség a francia guyanai űrközpontnál is azonosított.¹⁶⁴ Másrészről az adatbázisaink jelentős mértékben hiányosak az idegen égitestek környezetéről (lásd Huygens leszállóegység esetét).

A bekövetkezett esetek is kitűnő példái annak, hogy az emberiség számára nem áll rendelkezésre a teljes tudományos adatbázis naprendszerünk bolygóinak, azok holdjainak környezetéről, sőt a földi környezetről sem, amely szakkérdésnek bizonyul egy szabályozás kidolgozásánál és elengedhetetlen ahhoz, hogy az ember alkotta törvények megfelelőképpen tudják figyelembe venni a különböző küldetések alkalmazása során a természet törvényeit. Továbbá nehezíti az a megválaszolatlan kérdés is, hogyan lehet a bolygóvédelem előírásait követni, ha az emberiség a távoli jövőben állandó jelenlétet kíván létesíteni a Holdon és Marson, amelyhez elengedhetetlen, hogy az idegen égitest bioszférájába beavatkozzon? E kérdés a megelőzés elvéhez kapcsolódhat, azonban a Nemzetközi Bíróság gyakorlata szerint a megelőzés elve kizárólag az adott állam joghatósága alá tartozó területre vonatkozik,¹⁶⁵ azaz az állam köteles minden rendelkezésére álló eszközt felhasználni annak elkerülése érdekében, hogy a területén vagy a joghatósága alá tartozó bármely területen folytatott tevékenység jelentős kárt okozzon egy másik állam környezetében. Az Iridium-33 és a Kozmosz-2254 összeütközésének esete során tapasztalhattuk, hogy az államok figyelmen kívül hagyták a világűrszerződésben rögzített kötelezettségeiket, azaz a világűr kutatását és használatát a többi állam megfelelő érdekeinek nem kellő figyelembevételével folytatták, mivel űrszemét-törmelék keletkezett. Tehát, ha a gyakorlat alapján már a többi állam érdekeit is figyelmen kívül hagyják, más égitestek környezetének esetleges károsodása alapján hogyan lehetséges fellépni? Egy másik esetkör az, hogyan egyeztethető össze a COSPAR bolygóvédelmi javaslatával azzal a céllal, hogy az emberiség kolonizálni kíván egyes égitesteket?

A nukleáris jogban az elővigyázatossági elv értelmezésére kitűnő példa a MOX Plant ügy.¹⁶⁶ Az Ír-tenger partján, Sellafieldben egy brit cég elhasznált nukleáris fűtőanyagok újrahasznosítását végző üzemet kívánt felépíteni. Írország szerint az üzemeltetésből származó nukleáris hulladékot közvetlenül az Ír-tengerbe vezetnék, ami kockázatot jelent Írország számára és szennyezést tud okozni a tengeri környezetben. Az eljárás Nemzetközi Tengerjogi Törvényszék bírái különvéleményükben fejtették ki álláspontjukat a megelőzés elvének bírósági alkalmazhatóságáról. Thomas A. Mensah és Tullio Tieves bírák úgy vélték, hogy a tudományos bizonyítékok nem elég jelentősek és nem elegendőek a tengeri környezet visszafordíthatatlan vagy súlyos károsodásának kimuta-

¹⁶⁴ Frey Sándor: Új baktérium, váratlan helyen. *Úrvilág*, 2013.11.18. <https://www.urvilag.hu/article.php?id=5612>

¹⁶⁵ Trail Smelter Arbitration (U.S. v. Can.), 3 U.N. Rep. Int'l Arb. Awards 1905 (1941); Gabčíkovo-Nagymaros Project, Hungary v. Slovakia, Order, Site Visit, [1997] ICJ Rep 3, ICGJ 65 (ICJ 1997), 5th February 1997, United Nations [UN]; International Court of Justice [ICJ]

¹⁶⁶ MOX Plant (Ireland v. United Kingdom), Order of 13 November 2001; ITLOS Reports 2001. 89.

tására, ezért nem vizsgálható az elővigyázatosság elvének alkalmazhatósága. Rüdiger Wolfrum bíró szerint megfordul a bizonyítási teher.¹⁶⁷

6. Összegzés

A két jogág egyezményei kapcsolatában több különböző viszony található a békés célú nukleáris energia világűrben történő használata során. A kárfelelősség esetében is csak több feltétel egyidejű megvalósulása esetén állhat fenn normakonfliktus. A segítségnyújtás és gyors értesítés tárgykörökben az egyezmények kiegészítik egymást, míg a szállítás vonatkozásában *lex specialis* viszony érvényesül. A környezetvédelem területén is fennállhat *lex specialis* viszony, amelynek fennállása az alkalmazott technológia sajátosságaitól függ.

A nemzetközi szabályozás nem teljeskörű, ami több okra is visszavezethető. A nemzetközi közösségben négy állam képes nukleáris technológiát használni a saját világűr-küldetésében, így a küldetések indítása és száma ritka. Emellett a világűr-küldetéseken belül is speciális a technológia, mivel a napenergia és a kémiai meghajtás még továbbra is számottevő. Így a két jogágot ötvöző ENSZ határozat nem emelkedhetett szokásjogi szintre.

A bemutatott esetek bizonyítják, hogy olyan eset, amikor mindkét jogág egyezményei alkalmazhatósága felmerült volna, nem történt még. A jövőbeli esetek vonatkozásában pedig nem lehetséges ezt megállapítani, mivel a szabályozandó terület esetében az emberiségnek nincs teljeskörű tudása és gyakorlati tapasztalata.

Nyilvánvaló tény az is, hogy szükséges nemzetközi szerződést alkotni, aminek alapját képezheti az ENSZ határozat és *lex specialis*-nak tekinthető, így a jelen tanulmányban ismertetett szerződések ilyen célú alkalmazására nem feltétlenül lesz szükség. Tekintettel arra, hogy már érezhető egy új űrverseny az Artemisz program és az orosz–kínai együttműködés között, így megélénkülhet nemcsak az energiatermelés, hanem a meghajtás célját szolgáló nukleáris technológia fejlesztése is. Így két különböző politikai tömb alakít ki különálló együttműködési nemzetközi keretrendszert, ezért elképzelhető, hogy előfordulhat olyan időszak vagy esemény, amelynek hatására hasonló nemzetközi ernyőt fognak létrehozni, mint a két nukleáris kárfelelősségi egyezmény esetében.

A bekövetkezett esetek tekintetében kétségtől elvonható, hogy a politika és a diplomáciai kapcsolatok nagy vonalakban meghatározzák a szerződő felek együttműködését és a szerződéses rendelkezések értelmezését. Ezen két terület vegyítését a következő idézett megfelelőképpen mutatja be, így az tökéletesen reflektál a tanulmányban felvetett vizsgálatra: „*Elképzeljük a jövőt és a látomás megrémít minket. Ők nem félnek tőle, amíg meg nem értik, és nem fogják megérteni, amíg nem használták. Az elmélet csak ennyire elég.*”¹⁶⁸

¹⁶⁷ Yin–Zou i. m. 7.

¹⁶⁸ Filmidézett, Cristopher Nolan (rendező): Oppenheimer. Universal Pictures, 2022. <https://www.imdb.com/title/tt15398776/>

AZ ÁLLATOK, MINT ATIPIKUS HAGYATÉKI TÁRGYAK

Magyar szabályozási dilemmák nemzetközi modellek tükrében

Sebők Melinda Judit*

1. Aktualitás

A kutatás során elemzésre kerül, hogy a hatályos magyar magánjogi jogszabályok és a kapcsolódó eljárási jogszabályok mennyiben képesek garantálni az örökhagyót túlélő állatok jóllétét, a ‘nyugvó hagyaték’ alatti felelősségi viszonyokat, a végintézkedési szabadság határait, valamint az örökösök felelősségkorlátozásának (*pro viribus* felelősség) és az állatvédelmi kötelezettségeknek a konfliktusát?¹ Ennek során összevetjük a Ptk.² dologi és öröklési jogi normáit a büntetőjogi és közigazgatási állatvédelmi szabályozással. A kutatás emellett kitekintő összehasonlító elemzést tartalmaz, bemutatva a német (BGB),³ az osztrák (ABGB)⁴ és különösen a svájci (ZGB)⁵ megoldásokra, amelyben az állat már elszakadt a kizárólagos dologi kategóriától.

2. A római jogi rabszolga-analógiától a ‘lelkendes’ lényig

A római jogban az állatok a *res* (dolgok) kategóriájába tartoztak, azon belül is a *res Mancipi* közé, amennyiben ígás- vagy teherhordó állatok voltak. Ebben a korszakban az állat jogi megítélése nem különbözött a rabszolgától vagy akár a szerszámtól: az örökhagyó halálával az állat, mint vagyontárgy szállt át az örökösre. Az örökös tulajdonjoga abszolút volt; az állat elpusztítása vagy sorsára hagyása nem vetett fel morális vagy jogi aggályt a közösség részéről, amennyiben az nem sértette más tulajdonát.

* PhD-hallgató, Miskolci Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-7781-1599>

¹ Vékás Lajos: *Öröklési jog*. Budapest, Orac, 2026. 23–40. <https://doi.org/10.55413/193.A2600102.POJ>

² 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (Ptk.).

³ Bürgerliches Gesetzbuch (BGB, Németország).

⁴ Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (ABGB, Ausztria).

⁵ Schweizerisches Zivilgesetzbuch (ZGB, Svájc).

A 19. századi nagy kódexek, mint a francia *Code Civil*⁶ vagy az osztrák ABGB eredeti szövege is ezt a szemléletet tükrözte. Az állatokat mozgó dolgoknak (*res mobilis*) tekintették, és az öröklési jogi szabályokat (pl. a növedékjogot: az állat kicsinye a tulajdonost illeti) mechanikusan alkalmazták.⁷

A 20. század második felében a civilisztika szembesült azzal, hogy az állatok, főként a gerinces állatok biológiai értelemben nem azonosak egy tárggyal. Megkezdődött az úgynevezett ‘dologtalanítás’ folyamata. Magyarországon az 1959-es Ptk. még me-reven dologként kezelte az állatot, amiből jelentős áttörést az állatvédelmi törvények hozták meg, amelyek közigazgatási korlátokat adtak a magánjogi tulajdonjog szabályainak. Az öröklési jogban az állatok speciális, gondozást igénylő mivolta már abban is megmutatkozott, hogy a korábbi szabályozás⁸ alapján a zár alá vételre nem alkalmas vagyontárgyakat a közjegyző egy megbízható személy gondozására bízhatta. Napjainkban hatályos hagyatéki törvény⁹ értelmében pedig a jegyző, illetve a közjegyző az eljárás megfelelő szakaszában biztosítási intézkedésként birtokba adást vagy birtokban hagyást rendelhet el az állat életének- és testi épségének védelmében.

A legújabb civilisztikai irányzatok (német, svájci, osztrák mintára) már túllépnek azon, hogy az állatot a személyek és a dolgok közötti köztes kategóriába helyezzük; ez a dologtalanítás (*Entsachlichung*) folyamata során létrejött státusz legkorábban az osztrák (ABGB, 1988) és a német (BGB 90a. §, 1990) jogrendszerekben jelent meg, mint önálló kategória, deklarálva, hogy az állatok nem dolgok, hanem külön törvények védelme alatt álló lények, akikre a dolgokra vonatkozó szabályokat csak *szubszidiáriusan*, a természetüknek megfelelő eltérésekkel kell alkalmazni. A svájci szabályozás (ZGB) ezen a ‘nem dolog’ státuszon is túllép, amikor az állat oszthatatlanságát és jóllétét tekinti elsődlegesnek az öröklési eljárás során. A modern öröklési jogi elméletek (pl. a svájci ZGB 2003-as módosítása után) már elismerik, hogy az állat nem osztható, azaz az állat esetében a közös tulajdon fenntartása az állatjóllét miatt kerülendő. Emellett az említett külföldi jogrendszerekben – így például a svájci végrehajtási és csődtörvény 92. cikke, az osztrák végrehajtási törvény 250. §-a, valamint a német polgári perrendtartás 811. §-a alapján – a kedvtelésből tartott állat kivételt képez a végrehajtás alól. Ez azt jelenti, hogy ezekben az államokban a társállat nem foglalható le a hagyatéki tartozások fejében, ami az öröklési jogi felelősség dogmatikáját is lényegesen árnyaltabbá teszi az ottani jogalkalmazásban.

⁶ Code Civil (Franciaország).

⁷ Földi András – Hamza Gábor: *A római jog története és intéstitúciói*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2012. 250–260.

⁸ Igazságügyi Minisztériumi rendelet a hagyatéki eljárásokról 6/1958. (VII.4.) IM rendelet 27. § d).

⁹ 2010. évi XXXVIII. törvény a hagyatéki eljárásról (Htv.) 32. § (1) bekezdésének c).

3. Az állat mint a hagyatéki: öröklésjogi státusz és állatvédelem

A klasszikus magánjogi dogmatika az emberen, mint a jogalanyon kívül minden mást a külvilág olyan részeként határoz meg, amely az ember uralma alá hajtható, azaz dolognak minősül. Ebben a kontextusban elengedhetetlen a jogalanyiség fogalmának dogmatikai tisztázása. A magyar polgári jogrendszerben a jogképesség – azaz az a képesség, hogy valaki jogok és kötelezettségek hordozója lehessen – kizárólag az embert (Ptk. 2:1. §) és a jogi személyeket illeti meg. Ebből a szigorú dogmatikai tényből egyenesen következik, hogy az állatok jogképesség hiányában jogviszonyoknak, illetve jogi eljárásoknak alanyai nem lehetnek, kizárólag azok tárgyai. Bár a modern állatvédelmi törekvések az állatot érezni képes lényként ismerik el, az öröklési és hagyatéki eljárás során az állat vitathatatlanul a jogviszony tárgyaként, vagyis a hagyatéki egy atipikus elemeként jelenik meg.

Az állatok jogi helyzete ezen a merev felosztáson belül az elmúlt évtizedekben jelentős fejlődésen ment keresztül, amelynek feszültsége leginkább az öröklési jogi szituációkban – azaz a tulajdonos halála esetén – válik tapinthatóvá.¹⁰ Az állatok jogi státusza kettős: a dologi jog tárgyai, ugyanakkor az állatvédelmi törvény elismeri azokat, mint 'érezni képes lényeket'. E szerint mi történhet az állattal a tulajdonos halála, azaz az örökség megnyílta és a hagyatéki átadása közötti *interregnum*¹¹ alatt? Az öröklési jogban az állat a hagyatéki aktívái közé tartozik. Értéke lehet: vagyoni érték (gazdasági haszonállatok) vagy érzelmi érték (kedvtelésből tartott állatok).¹² A magyar jog szerint az öröklés az örökhagyó halálának pillanatában a jog erejénél fogva (*ipso iure*) bekövetkezik, így a hagyatéki tárgyat képező állat dologi jogi értelemben egy pillanatra sem válik uratlanná, hiszen a tulajdonos személyében azonnal beáll a jogutódlás. Noha a tulajdonjog átszáll, a tényleges birtokbavétel időben elválhat a halál pillanatától, és a hagyatéki eljárás során többféle módon valósulhat meg. A birtokba lépés történhet az örökös által, de az állat jóllétének biztosítása érdekében a jegyző vagy a közjegyző biztosítási intézkedést (Htv. 32. § (1) bek. c) pont) is elrendelhet, amellyel az állatot egy jogcím nélküli birtokos gondozásába adhatja. Amennyiben öröklési jogi vita merül fel, az ideiglenes hatályú hagyatékatadó végzés alapján birtokba lépő örökös jogköre korlátozott: az állatot el nem idegenítheti és meg nem terhelheti, amíg a végzés teljes hatályúvá nem válik. Ez a szabályozási modell jelentősen eltér például az osztrák jogi megoldástól (*Einantwortung*), ahol az öröklés az elfogadó nyilatkozattól függ. Ebben a rendszerben a jogutódlás – az állam szükségképpen öröklését kivéve – a nyilatkozat megtételéig függőben marad, így a tulajdonosi állapot is bizonytalanabb a magyar *ipso iure* rendszerhez képest.

¹⁰ D. Horváth Vanessza: A hagyatéki részét képező állat jogi státusza a hagyatéki eljárás fényében, az állatvédelmi paradigmában való gondolkodás aktuális kihívásai a jogalkalmazásban. *Közjegyzők Közlönye*, 2025/1. <https://doi.org/10.66103/KK.2025.1.3>

¹¹ Köztes uralom.

¹² Az előszereteti érték (*pretium affectionis*) az az összeg, amellyel egy tárgy vagy vagyontárgy a tulajdonosának (esetleg az örökösnek) többet ér, személyes, eszmei vagy érzelmi okokból, mint a valós piaci, forgalmi vagy csereértéke.

3.1. Az állat, mint dolog kettőssége

Summa divisio, a klasszikus magánjogi dogmatika alapköve a személyek és a dolgok éles különválasztása, azaz ebben a kétszintű rendszerben a jogalany az, aki jogok és kötelezettségek hordozója lehet, míg a dolog a jogviszony tárgya, amely felett a jogalany uralmat gyakorol. Az állatok jogi helyzete ebben a bináris rendszerben vált vitatottá a 20. század végétől, amikor a társadalmi erkölcs és az etológiai ismeretek bővülése már nem tette lehetővé az állatok és a tárgyak azonos szinten történő kezelését.¹³

A magyar polgári jogi szabályozás, követve a római jogi tradíciókat, az állatokat alapvetően a dolgok kategóriájába sorolja. „Az állatokra a dolgokra vonatkozó szabályokat az örökösödési és egyéb polgári jogi viszonyokban a természetüknek megfelelő eltérésekkel kell alkalmazni.”¹⁴

Ez a megfogalmazás egyfajta jogdogmatikai kompromisszumként is felfogható. Elismeri, hogy az állat dolog, azaz birtokba vehető, átruházható, örökölheto, de a ‘természetüknek megfelelő eltérések’ kitétel kaput nyit az etikai és állatjóléti szempontoknak. Az öröklési jog szempontjából ez azt jelenti, hogy míg egy tipikus ingó dolog (pl. egy aranyóra) esetében a dolog természete megengedi a raktározást vagy a használaton kívül helyezést, addig egy élő állat esetében a tulajdonosi jogköröket korlátozzák az állat jólétéhez kapcsolódó biológiai szükségletei. Ezt a magánjogi meghatározást jelentősen árnyalja az állatok védelméről és kíméletéről szóló jogszabály, amely deklarálja, hogy az állatok érezni, szenvedni és örülni képes élőlények, ami alapvetően megkülönbözteti őket egy élettelen hagyatéki tárgytól.¹⁵ Az öröklés megnyílásakor keletkező jogi helyzetben az Ávtv. rendelkezései kógens módon írják elő a tartási kötelezettséget. Az örökös tehát nem csupán egy vagyontárgyat szerez meg, hanem egy *ex lege* fennálló gondozási kötelezettséget is. Ebben a kontextusban alapvető kérdésként merül fel, hogy a hagyaték megnyíltakor ki tekinthető örökösnek, illetve örökösként érdekeltnek. A potenciális várományosok körét a hagyatéki eljárásról szóló törvény értelmező rendelkezései definiálják, világosan elkülönítve az öröklésben érdekelt és az örökösként érdekelt fogalmát. Amennyiben az örökösként érdekelt valószínűsíti a hagyatékhoz tartozó állat veszélyeztetettségét, a jegyző vagy a közjegyző a Hetv. 32. § (1) bekezdés c) pontja alapján biztosítási intézkedést rendelhet el. Ennek keretében az állatot valamely örökösként érdekelt személy birtokába bocsáthatja, és egyúttal az állatok védelméről és kíméletéről szóló törvény előírásaival összhangban konkrét gondozási kötelezettségeket is megállapíthat. Ez a sajátos eljárásjogi helyzet hívta életre a tudományos diskurzusban az ‘élő hagyaték’ fogalmát, amely speciális felelősségi rendszert igényel a hagyatéki eljárás során.

¹³ Kurucz Mihály: A dolog fogalmának eróziója és az állatok jogi státusza. *Jogtudományi Közöny*, 2018/5.

¹⁴ Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (Ptk.) 5:14. § (3).

¹⁵ Az állatok védelméről és kíméletéről szóló 1998. évi XXVIII. törvény (1999. január 1-jén lépett hatályba) módosította a 2009. évi CXLV. törvény (2010. január 15-én lépett hatályba) (a továbbiakban: Ávtv).

3.2. Az affekciós érték és a jogi relevancia

A hagyaték tárgyait vagyoni értékük alapján tartjuk számon. Az állatok esetében azonban elválik egymástól a piaci érték (pl. egy törzskönyvezett tenyészállat vagy egy haszonállat-állomány ára) és az érzelmi érték. Egy tejtermelő tehenészet, egy ménes vagy egy méhészet esetében az állat elsődlegesen termelőeszköz. Itt a dologi jogi szabályok, azaz a hasznok szedése és költségek viselése szinte maradéktalanul alkalmazhatók amellet, hogy az állatok jóllétét is figyelembe vesszük. Az örökös érdeke a vagyon állagának megóvása, hiszen az állat vagy állatállomány piaci értéke jelentős lehet. Az ún. társállat¹⁶ piaci értéke gyakran értelmezhetetlen, ugyanakkor az örökhagyó számára a legértékesebb hagyatéki 'tárgy' lehetett. Napjaink öröklési jogi kihívásainak egy egyre gyakrabban felszínre kerülő, speciális szegmense a kedvtelésből tartott állatokhoz kötődik, amelyek piaci értéke a várományos számára gyakran nulla vagy elhanyagolható, fenntartási költségük viszont jelentős hagyatéki teherként jelentkezik.

3.3. A *pretium affectionis* jogi súlya

A magyar magánjogi dogmatikában a szubjektív értékítéleten alapuló értékelést az előszereteti érték (*pretium affectionis*) fogalma fedi le. A klasszikus szabályozás szerint az előszereteti érték nem képezhetette kártérítés alapját, kivéve, ha a károkozás büncselekmény útján valósult meg, amint azt a korábbi Polgári Törvénykönyv (1959. évi IV. törvény) 353. § (2) bekezdése is rögzítette. Az öröklésnél azonban az előszereteti érték meghatározza az örökös magatartását. Tehát, ha az állat az örökös számára szubjektív értékkel bír, a hagyaték részeként úgy tekint rá, mint megőrzendő vagyontárgyra. Viszont abban a helyzetben, ha az érzelmi kötődés hiányzik, vagyis nincs *pretium affectionis*, az állat a hagyatékban az örökös számára pusztán teherként jelenik meg. Ezt a dogmatikai feszültséget nevezzük túlterhelt hagyatéknak, ahol a dolog, vagyis az állat fenntartási költsége (élelem, állatorvos, gondozás) meghaladja annak vagyoni értékét. A fenti esetek támasztják alá a 'hátrahagyott állat' jelenséget a kiűritett ingatlanon.

A magyar öröklési jogban a visszautasítás intézménye (Ptk. 7:89. §) hivatott feloldani a negatív szaldójú vagy nem kívánt hagyatékkal kapcsolatos jogutódlási kérdéseket. Az *ipso iure* öröklési rendszerben az örökösök kiesése esetén a jogutódlási láncolat az állam, mint szükségképpen örökös törvényes öröklésével zárul le, garantálva ezzel a tulajdonosi folyamatosságot és a hitelezői igények fedezetét. Sajátos jogi helyzetet teremt azonban, ha a hagyaték tárgya élő állat. Ebben az esetben a polgári jogi öröklési szabályok és az állatvédelmi közjog rendelkezései között feszültség keletkezik. Az öröklés megnyíltával az örökös – tulajdonosi státuszának beálltával – a törvény erejénél fogva állattartóvá válik (Ávtv. 3. § 1. pont). E minőségében terheli az Ávtv. 4. § (1) be-

¹⁶ 41/2010. (II. 26.) Korm. rendelet 1. § (2) bekezdés a) *kedvtelésből tartott állat*: a rendszertani besorolásától függetlenül minden olyan állat, amelyet nem kizárólag tudományos kutatás, állati eredetű termék előállítása, igavonás, teherhordás, természetvédelem, géntartálék- védelem és – eb és macska kivételével – közcélú bemutatás céljából tartanak, tenyésztenek, forgalmaznak, továbbá az az állat, amelyet más kedvtelésből tartott állat táplálása céljából tartanak és szaporítanak, valamint a nem gazdasági céllal tartott haszonállat, és a vadászatra használt állat;

kezdése szerinti általános gondozási kötelezettség. Bár a dologi jog ismeri a gazdátlan javak elsajátításának intézményét, az öröklési jogi jogutódlás körében ez irreleváns, hiszen a tulajdonos személye a jogutódlás pillanatától meghatározott. Az állat feletti tulajdonjog elhagyással történő megszüntetése jogellenes, mivel az állatvédelmi jogi és büntetőjogi normák az elhagyást szankcionálják. Ezért az örökös nem szabadulhat kötelezettségeitől a dolog birtokának egyszerű feladásával. A vizsgált álláspont szerint az élő állat dologi minősége (Ptk. 1:4. §) ellenére sem kezelhető a hagyatéki eljárás során egyéb ingóságokkal (például értéktelen használati tárgyakkal) azonos módon. Míg az értéktelen vagyontárgyak feletti tulajdonjog elhagyással megszüntethető, addig az élő állat elhagyása az állatvédelmi törvény (Ávtv. 6. §) és a Büntető Törvénykönyv (Btk. 244. §) tilalmazó és szankcionáló rendelkezéseibe ütközik. Ez a jogszabályi környezet egy speciális kényszerszertulajdonosi helyzetet teremt, az örökös kötelmi és büntetőjogi felelőssége fennáll egy olyan ‘vagyonelem’ irányában, amely kizárólag terheket (tartási, gondozási költségeket) generál, és amelytől egyoldalú jognyilatkozattal nem szabadulhat. A költségek elszámolhatóságát illetően a Ptk. 7:94. § (1) bekezdésének b) pontja nyújt dogmatikai alapot. Eszerint a hagyatéki tartozások sorrendjében a második helyen – közvetlenül az illő eltemetés költségei után, de megelőzve a hagyatéki hitelezők igényeit – a hagyaték megszerzésével, biztosításával és kezelésével kapcsolatos költségek állnak. Az élő állat biológiai szükségleteinek kielégítése (etetés, orvosi ellátás) a hagyaték ezen elemének állagmegóvását szolgálja, mivel e kötelezettség elmulasztása az állat elpusztulásához, azaz a vagyontárgy teljes megsemmisüléséhez vezetne. Így a tartási költségek a hagyaték fenntartásához szükséges, prioritást élvező kiadásoknak minősülnek.¹⁷ A hagyatéki eljárásról szóló 2010. évi XXXVIII. törvény (Htv.) értelmében a jegyző biztosítási intézkedést rendel el, amennyiben a hagyatékhoz tartozó vagyontárgy veszélyben van. Az állat életben tartása e körben a hagyaték fizikai állagának biztosításaként értelmezhető. A gyakorlatban a biztosítási intézkedés elsődlegesen az egyik örökös vagy érdekelt birtokba adásával valósul meg (Htv. 34. §), aki így a hagyaték átadásáig jogalap nélküli, de jóhiszemű birtokosként jár el. E minőségében a Ptk. birtokvédelmi szabályai alapján igényt tarthat a dologra fordított szükséges költségeinek megtérítésére, mivel ezen összegek ráfordítása nélkül az állagmegóvás nem lett volna biztosítható. Ezen költségek megelőzik a hagyatéki hitelezői igények kielégítését, burkoltan elismerve az élő szervezet fenntartásának prioritását a pusztá vagyoni érdekekkel szemben.

3.4. Az állat elhagyásának büntetőjogi következményei az öröklés során

Míg a polgári jog a tulajdonosi szabadság oldaláról közelít, a büntetőjog kógens tilalmakkal védi az állatok életét és jóllétét. Az örökös, mint az örökhagyó jogutódja, a halál pillanatától büntetőjogi értelemben is az állat tartásáért felelős személynek minősül. „Aki a gerinces állatát elűzi, elhagyja vagy kiteszi, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”¹⁸ Amennyiben az örökös a hagyatéki eljárás elhú-

¹⁷ Vetter Szilvia: *Állatvédelmi jog*. Budapest, L'Harmattan, 2024. 43., 145–153.

¹⁸ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről 244. § (1) bekezdésének b) pont.

zódása vagy a tartási költségek magas összege miatt úgy dönt, hogy az állatot sorsára hagyja (például az örökölt ingatlanban felügyelet és ellátás nélkül hagyja, vagy az utcára teszi), nem csupán az állatvédelmi bírságot kockáztatja, hanem büntetőeljárás alá is vonható. Ugyanitt fontos megkülönböztetni a törvényi tényállás alakzatait, azaz az aktív elhagyást (kidobás) a passzív mulasztástól. Eszerint, ha az örökös tudomással bír a hagyaték részét képező állatról, de ‘egyszerűen nem megy oda’, nem eteti, és ezzel az állat maradandó egészségkárosodását vagy pusztulását okozza, az a törvény a) pontja szerinti állatkinzásnak minősül. Ebben a körben a bírói gyakorlat szigorú, tehát az örökös nem védekezhet azzal, hogy még nem kapta meg a hagyatékátadó végzést, mivel a tulajdonjog átszállása és az azzal járó felelősség a halál pillanatában beállt.

Tehát a dologi jogban ismert *derelictio*¹⁹ az állatok esetében büntetőjogi tilalomba ütközik. Ez egy jelentős dogmatikai feszültséget old fel: a büntetőjog megelőzi a magánjogot. Az örökösnek nincs joga lemondani a tulajdonáról oly módon, hogy az állatot visszaadja a természetnek vagy sorsára hagyja. Az állat, mint a hagyaték tárgya, nem hoz létre kényszertulajdont, hiszen az öröklés és a tulajdonjog gyakorlása egyaránt önkéntes döntésen alapul. Az állat öröklése a tulajdonjog természetéből fakadó sajátos terhekkel jár, amelyek a tulajdonos jogállásához szervesen hozzátartoznak. Az örökös számára széles döntési szabadság biztosított: választhat a teljes vagyon megszerzése vagy az örökség visszautasítása között – utóbbi esetben akár kifejezetten az állat tekintetében is, amennyiben az külön visszautasítható vagyontárgynak minősül. A tulajdonjog megszerzése után az örökös legális keretek között szabadon dönthet az állat sorsáról, legyen szó annak értékesítéséről, elajándékozásáról, vagy indokolt esetben – az állattartói jogosultságokkal összhangban – akár az állat életének kioltásáról is. Az örökös mozgástere kizárólag a jogkövető átruházásra (ajándékozás, eladás) vagy a menhelyi leadásra korlátozódik, amelynek költségeit szintén neki (vagy a hagyaték-nak) kell viselnie.

4. Az állat a hagyatéki eljárásban – eljárásjogi és biztosítási intézkedések

Az öröklési jog egyik legsajátosabb helyzete az úgynevezett ‘nyugvó hagyaték’ állapota. Míg az örökös a jog erejénél fogva a halál pillanatában tulajdonossá válik, a birtokbavétel és a tulajdonjog hatósági igazolása, azaz a hagyatékátadó végzés hónapokkal, esetenként évekkel később keletkezik.²⁰ Az állatok esetében ez az időmúlás élettani kockázatot jelent, amely speciális eljárásjogi lépéseket igényelhet.

A hagyatéki eljárásról szóló törvény értelmében a jegyző, illetőleg a közjegyző feladata a hagyaték leltározása. Az állatok esetében ez a leltározás nem csupán statikus rögzítést jelent, hanem azonnali információs kötelezettséget is. A leltár kötelezően tartalmazza az állat egyedi azonosítóit (mikrochipes azonosító, törzskönyvi szám, fajta, kor), ami elengedhetetlen a későbbi tulajdonjog-átírás (pl. az országos ebnyilvántartásban) szempontjából; mindemellett a jegyzőnek különbséget kell tennie a forgalmi értékkel

¹⁹ Tulajdonjoggal való felhagyás a dolog elhagyása útján.

²⁰ Vékás Lajos: Öröklési jog. In: *Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*. Budapest, CompLex, 2013. 983–1031.

bíró (lásd haszonállat) és a forgalmi értékkel nem rendelkező (kedvtelésből tartott vagy társállat, például házimacska) állat között, mely utóbbinak tartalmaznia kell az állat fenntartásához szükséges becsült költségeket is, mint hagyatéki terhet.

Ha az örökös személye ismeretlen, távol van, vagy nem hajlandó az állat gondozására, a jegyzőnek a hagyatéki eljárásról szóló törvény 32. § (1) bekezdés c) pontja alapján biztosítási intézkedésként birtokba adást vagy birtokban hagyást kell elrendelnie. Mivel az állat zár alá vétele nem lehetséges, és a magyar jog nem ismeri a hagyatéki biztos vagy zárgondnok kirendelésének intézményét, az állatot olyan személy felügyeletére kell bízni, aki biztosítja annak ellátását a 'jó gazda gondosságával'. A biztos kirendelésekor a jogalkalmazónak vizsgálnia kell a jelölt szaktudását (pl. egy ménes esetén nem jelölhető ki laikus személy, csak olyan, aki ért a lovak gondozásához). Emellett meghatározza a költségviselés részleteit, ami magában foglalja a gondozási költséget is, ami a hagyaték terhére számolható el. A bírósági gyakorlat szerint ezeket a költségeket a hagyatéki hitelezők igényei előtt kell kielégíteni, mivel az állat életben tartása a hagyaték állagmegóvásának minősül. Amennyiben a hagyatékban nincs elégséges fedezet az állat tartására, és az örökösök sem elérhetőek, az alábbi kényszermegoldások lépnek életbe.

A jegyző elrendelheti az állat állatvédelmi telepen vagy menhelyen történő elhelyezését, ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy ez nem szünteti meg az örökös tulajdonjogát, csupán a birtokállapotot változtatja meg a jegyző ilyen tartalmú biztosítási intézkedést elrendelő végzésénél fogva. Amikor nincs más örökös, a törvény alapján szükségképpen öröklésre kerül sor. A Ptk. 7:74. §-a értelmében a szükségképpen örökös nem utasíthatja vissza a hagyatékot, így ő válik a végső felelőssé az állat sorsáért. Ebben a körben azonban elengedhetetlen különbséget tenni a Magyar Állam és a helyi önkormányzat jogállása között. Amennyiben a hagyatékhoz belföldi, belterületi ingatlan tartozik, az ott található ingóságokkal – ideértve az ingatlanon lévő háziállatokat és haszonállatokat is – együtt a törvény erejénél fogva az ingatlan fekvése szerinti helyi önkormányzat örököl. Ennek megfelelően a kedvtelésből tartott társállatok sorsának rendezése az esetek túlnyomó többségében (mivel azok jellemzően belterületi lakóingatlanokban élnek) az önkormányzatokra hárul. Ezzel szemben, ha a hagyatékban külterületi ingatlan, termőföld szerepel, vagy az ingóság (például egy haszonállat-állomány) nem önkormányzati öröklés alá eső ingatlanon található, a szükségképpen örökös a Magyar Állam lesz, amely a tulajdonosi jogait és kötelezettségeit az illetékes állami vagyongazdálkodó szerv (például a Nemzeti Földügyi Központ) útján gyakorolja.

Külön kérdést vetnek fel a veszélyes állatok (pl. mérges kígyók, nagymacskák), mivel a tartásuk szigorú szabályokhoz kötött. Amennyiben az örökös nem rendelkezik a veszélyes állat tartásához szükséges speciális hatósági engedélyekkel, nem viheti haza az állatot. Ilyenkor a hatóság a jószágot elkobozza és arra jogosult intézményben (pl. állatkert) helyezi el.

4.1. Jogvita a hagyatéki eljárás alatt: ki birtokolhatja az állatot?

A klasszikus polgári jogban a hagyatékot a tulajdoni hányadok arányában osztják fel. Az állat azonban biológiai és jogi értelemben is oszthatatlan dolog, tehát ha két örökös (például két testvér) egyaránt magának követeli a családi kutyát, a hagyatéki eljárás során komoly alakulhat ki. Míg egy ingatlan használatát meg lehet osztani, egy kutya

vagy macska esetében ez az állatjóléti szempontok miatt kizárt. A közjegyzőnek a hagyatéki eljárás, mint nemperes eljárás sajátosságaiból adódóan nincs törvényi felhatalmazása és hatásköre arra, hogy olyan anyagi jogi kérdésekben mérlegeljen, mint a tartási körülmények megfelelősége vagy az örökösök etológiai alkalmassága.²¹ A hagyaték ideiglenes hatályú átadására kizárólag a hagyatéki eljárásról szóló törvényben meghatározott öröklési jogi vita – így például a végintézkedés érvényessége vagy a törvényes öröklési rend – fennállása esetén van lehetőség. Amennyiben az öröklésben érdekelték között konszenzus van abban, hogy az állat az örökhagyó hagyatékát képezi, úgy csupán az öröklés jogcíme (végrendeleti vagy törvényes öröklés) körében merülhet fel olyan jogvita, amely az átadást befolyásolja. Másodlagos jellegű öröklési jogi vita keletkezhet még a gondozó, mint hagyatéki hitelező igényének vitatása esetén, azonban az állatjóléti szempontok önmagukban nem alapozzák meg az ideiglenes átadást. Bár a modern jogtudományi diskurzusokban felmerül a családjogból ismert ‘gyermek mindenek felett álló érdeke’ analógia alkalmazása az állatok elhelyezésekor, a hatályos magyar eljárásjog keretei között ez a szempont a közjegyzői szakban nem érvényesíthető. Noha az öröklés, mint jogi tény önmagában nem jár fiziológiai következménnyel az állatra nézve, elméleti síkon felmerülhet a kérdés, hogy megtagadható-e a birtokba adás, ha az adott örököshöz kerülés az állat számára nyilvánvaló szenvedést okozna. Megjegyzendő azonban, hogy a hagyatéki eljárás, mint nemperes eljárás keretei között egy ilyen döntés meghozatala jelenleg súlyos eljárásjogi akadályokba ütközne. A közjegyző nem rendelkezik olyan hatáskörrel, amely lehetővé tenné a tartási körülmények vagy az örökös alkalmasságának érdemi vizsgálatát, és egy ilyen komplex bizonyításfelvétel szétfeszítené a nemperes eljárás törvényi kereteit. Ebből adódóan az állat érdekeit szolgáló birtokbaadási tilalom bevezetése nem csupán anyagi jogi, hanem jelentős eljárásjogi reformot – különösen a bizonyítási szabályok és a közjegyzői hatáskörök újragondolását – igényelne.

Bár a magyar jogban nincs ilyen kötelezettség, a modern tanulmányokban felmerül, hogy komplexebb esetekben etológus szakértő bevonása lenne indokolt. Ha az állat láthatóan félelemmel reagál az egyik örökösre, az vajon felülírhatja-e az illető törvényes öröklési rend szerinti igényét? Az állat érző lény mivolta korlátozza az örökös tulajdonszerzési jogát.

4.2. Végintézkedési szabadság és az állat sorsa

Az örökhagyói akarat érvényesítésekor a magyar jog nem az állat alanyiságából, hanem az örökös kötelezettségvállalásából indul ki. A civilizisztikai fejlődés iránya itt is a szigorúbb ellenőrzési mechanizmusok felé mutat. A modern öröklési jog egyik legnagyobb kihívása az örökhagyó azon igénye, hogy halála után is biztosítsa kedvtelésből tartott állata jólétét. Mivel a Ptk. 7:25. §-a alapján örökös csak az lehet, aki jogképes (ember vagy jogi személy), az állat javára tett közvetlen végrendeleti juttatás érvényte-

²¹ Kajó Cecília: Gondolatok az élő állat mint hagyaték témakörében. *Jegyző és Közigazgatás*, 2021/4. 13–15.

len. A jogtudomány azonban több olyan eszközt is kínál, amely közvetett módon eléri azt a célt, hogy az állat kvázi örökös státuszba kerüljön.

4.2.1. A meghagyás, mint az állatgondozás elsődleges eszköze

A meghagyás a végrendeleti juttatásnak egy olyan formája, amely az örököszt vagy a hagyományost egy meghatározott kötelezettség teljesítésére kötelezi, anélkül, hogy ezzel szemben bárki alanyi jogú követelést támaszthatna. Az örökhagyó kikötheti, hogy az örökös köteles a hagyatéknak részét képező állatot élete végéig gondozni, állatorvosi ellátását biztosítani.

A meghagyás kikényszeríthetősége ugyanakkor sajátos kérdéseket vet fel, tekintettel arra, hogy az állat nem rendelkezik perlési jogosultsággal, így a teljesítést csupán a végrendeleti végrehajtó vagy a meghagyással érintett egyéb érdekelt követelheti. Bár felmerülhetne egy hivatalbóli kontroll (például ügyészi felügyelet) igénye, a jogalkotó szándékosan nem biztosít ilyet a meghagyások esetében, hiszen egy ilyen mechanizmus fenntartása irreális erőforrásokat emésztene fel. Ehelyett egy sokkal hangsúlyosabb jogdogmatikai tényre kell figyelemmel lenni: a meghagyás az örököszt vagy a hagyományost terheli, aki az esetek túlnyomó többségében ezáltal az állat tulajdonosává is válik. Ennélfogva az örökösnek (vagy hagyományosnak) nem csupán a végrendeleti meghagyásból fakadóan, hanem – mint az állat új tulajdonosának és tartójának – az állatvédelmi törvények kögens rendelkezései értelmében is *ex lege* fennáll az állat megfelelő gondozására vonatkozó jogszabályi kötelezettsége.

4.2.2. Feltételhez kötött öröklés

A fentínél hatékonyabb eszköze a végrendelkezőnek a feltételhez kötött juttatás, ami szerint az örökös csak akkor szerzi meg a vagyont (pl. egy ingatlant), ha igazolja, hogy az állat tartásához szükséges feltételeket megteremtette, vagy az örökös megkapja a vagyont, de elveszíti azt, ha az állatvédelmi normákat megszegi vagy az állatot elhagyja, elpusztítja. Ezek az eszközök a tulajdonjog és az állatjóllét közötti szorosabb szankcionális kapcsolatot teremtenek meg, hiszen az örökös vagyoni érdeke az állat jóllétéhez kötődik. A *conditio* alkalmazása a végintézkedésekben jóval erősebb garanciális eszköz, mint a meghagyás, mivel a juttatás sorsát közvetlenül és szankcionális jelleggel köti össze az örökös magatartásával.²²

A felfüggesztő feltétel (*conditio suspensiva*) alkalmazásakor az örökös a hagyatéknak tárgyait (például a lakóingatlant) mindaddig nem szerezheti meg teljes joggal, amíg a feltétel be nem következik. Az örökhagyó kikötheti, hogy az öröklés feltétele az állat számára megfelelő tartási körülmények (pl. kerti kennel építése, szakképzett gondozó fogadása) igazolása. Ebben az átmeneti időszakban az állat gondozásáért az örökös felel, hiszen a magyar jog szerinti *ipso iure* öröklés folytán a halál pillanatában tulajdonossá válik, és ő minősül a törvény szerinti állattartónak is. Amennyiben az örökös e kötelezettségét elhanyagolná, a jegyző vagy a közjegyző a Hetv. 32. § (1) bekezdés

²² Vékás (2013) i. m. 983–1031.

c) pontja alapján biztosítási intézkedést rendelhet el, az ellátással kapcsolatos indokolt kiadások pedig hagyatéki költségként számolhatóak el.

A bontó feltétel (*conditio resolutive*) talán a leghatékonyabb eszköz. Az örökös megkapja a vagyont, de a végrendelet kimondja: ha az állatvédelmi hatóság jogerősen állatkínzást vagy nem megfelelő tartást állapít meg, az örökös elveszíti a juttatást (pl. az örökölt tőkét vagy ingatlant). Ebben az esetben meg kell jelölni egy utóörökös (Ptk. 7:28. §), aki a feltétel beálltakor örököl. Ez az utóörökös (például egy állatvédő egyesület) ellenérdekelt félként folyamatosan kontroll alatt tartja az elsődleges örökös magatartását, így a jogrendszerbe beépül egy civil ellenőrző mechanizmus.

4.3. Az alapítványrendelet²³ és a ‘Pet Trust’ analógiája a magyar jogban

Mivel az angolszász *Pet Trust* (állatok javára létrehozott bizalmi vagyonkezelés) közvetlenül nem adaptálható, a magyar magánjog a célhoz kötött alapítvány intézményével próbálja pótolni ezt az ürt.²⁴ A Ptk. 3:378. §-a lehetővé teszi alapítvány létrehozását végrendelettel is. Ha az örökhagyó jelentős vagyonnal rendelkezik, egy magánalapítványt rendelhet, melynek célja az őt túlélő állatok (pl. egy ménes vagy értékes kutya-tenyészet) életszerű fenntartása. Az alapítványnak juttatott tőke nem válik az örökösök magánvagyonává, így azt az örökösök hitelezői nem foglalhatják le. Ez a legbiztosabb módja annak, hogy az állat tartására szánt összeg ne tűnjön el a családtagok egyéb kiadásai között. Az alapítvány ügyvezető szerve felelős a cél megvalósításáért. Eszerint itt egy vagyoni és etikai *fiduciárius* viszony jön létre: a kuratórium tagjai büntetőjogi és polgári jogi felelősséggel tartoznak azért, hogy a tőkét az állat jóllétére (speciális táp, orvosi műtétek, rehabilitáció) fordítsák.

A *Pet Trust* közvetlen adaptációjának akadálya a magyar jogban nem egyetlen szabályban, hanem a kontinentális jogrendszer alapvető dogmatikai felépítésében rejlik. Míg az angolszász jogrendszer rugalmasabban kezeli a tulajdonjog és a jogalanyiség kérdését, a magyar magánjog merev keretekkel dolgozik. A magyar jogban a jogképesség az embert (születésétől a haláláig) és a jogi személyeket illeti meg. A bizalmi vagyonkezelésnél vagy bármilyen kötelmi jogviszonynál a kedvezményezettnek jogképesnek kell lennie. Mivel az állat a Ptk. szerint dolog (még ha különleges is), nem válhat egy vagyonkezelési jogviszony alanyává (kedvezményezettjévé), ezek alapján nem köthető olyan szerződés, ahol a kifizetések alanya maga az állat, mert az állat nem tud szerezni és nem lehetnek alanyi jogai. Felmerül még a tulajdonjog egységének elve, mivel az angolszász *Pet Trust* alapja a tulajdonjog kettéválása, a vagyonkezelő és a kedvezményezetté. A magyar polgári jog a tulajdonjog egységének elvére épül. Bár a bizalmi vagyonkezelést (Ptk. 6:310. §) 2014-ben bevezették, az továbbra is feltételezi, hogy a vagyon rendeltetése egy jogalany (személy) hasznának biztosítása. Egy bizalmi vagyonkezelés akkor ér valamit, ha a kedvezményezett felléphet a vagyonkezelő ellen, ha az nem teljesít. Az állat nem tud pert indítani (*postulációs* képesség hiánya),

²³ PTK. XXIII. cím Az alapítvány rendelés végintézkedéssel.

²⁴ A *Pet Trust* közvetlen adaptációjának gátja a magyar magánjog alanyi körének zárt jellege (Ptk. 2:1. §) és a dologként való minősítés (Ptk. 5:14. §), amely kizárja az állat kedvezményezetti pozícióját.

erre az angolszász jogban bevezették az *Enforcer* tisztségét. A magyar eljárásjogban (Pp.) nincs olyan kategória, ahol valaki egy dolog nevében indítana pert egy dolognak járó juttatásért, hiszen a perindítási jog mindig valamilyen saját jogi érdekhez vagy törvényi felhatalmazáshoz kötött. A magyar jogban az állat tárgya a tulajdonjognak, nem pedig alanya. A *Pet Trust* lényege, hogy a vagyont az állat szolgálatába állítják. A magyar jogban azonban a dolog (állat) fenntartása a tulajdonos kötelezettsége, nem pedig a dolog joga. A fentiek szerint, ami az USA-ban egy alapítványi típusú juttatás az állatnak, az nálunk csupán a tulajdonosra rótt meghagyás vagy teher.

Bár a klasszikus *Pet Trust* nem adaptálható, az örökhagyók az alábbi helyettesítő megoldásokkal élnek:

- Meghagyással vegyes öröklés: „Örököld meg a házat, de köteles vagy a kutyát etetni.” (Itt az örökös a tulajdonos, a kutya csak a teher tárgya).
- Célhoz kötött alapítvány: nem az állat a kedvezményezett, hanem az alapítvány célja az állatvédelmi tevékenység, amelybe beleértik az adott állat gondozását is.
- Bizalmi vagyonkezelés: a vagyonkezelő a pénzt egy gondozónak (személynek) fizeti ki, aki cserébe ellátja az állatot. Itt a gondozó a kedvezményezett, de a kifizetés feltétele az állat jólléte.

4.3.1. A bizalmi vagyonkezelés alkalmazhatósága a kedvtelésből tartott állatok posztumusz gondozásában

A hatályos dologi jogi és öröklési jogi dogmatika alapján az állatok nem rendelkeznek jogalanyisággal, így sem örökösként, sem dologi hagyományosként nem nevezhetők meg. Bár a hazai joggyakorlatban e célból még ritkábban alkalmazott, a bizalmi vagyonkezelés (BVK)²⁵ az egyik legcélravezetőbb és legrugalmasabb jogi instrumentum lehet az örökhagyó állatának halál esetére szóló, hosszú távú gondozására. A konstrukció lényege, hogy az örökhagyó – mint vagyonrendelő – végintézkedésével (vagy élők közötti jogügylettel) egy meghatározott vagyontömeget ruház át a vagyonkezelőre (amely lehet ügyvéd, erre szakosodott gazdasági társaság, vagy akár egy megbízható magánszemély). A vagyonkezelő feladata, hogy a rábízott vagyont és annak hozadékait az alapító okiratban meghatározott célra, az állat élethosszig tartó ellátására fordítsa. A BVK egyik legfőbb gyakorlati előnye a célvagyonosított intézményekkel (például az alapítványokkal) szemben az operatív flexibilitás. Míg egy alapítvány működése szigorú törvényességi felügyelethez és merevebb adminisztrációhoz kötött,²⁶ a BVK tágabb diszkrecionális jogkört és azonnali likviditást biztosít a vagyonkezelőnek. Ez kritikus fontosságú lehet az állat hirtelen egészségügyi romlása, sürgősségi orvosi beavatkozása vagy speciális életviteli igényeinek azonnali finanszírozása esetén. A struktúra legösszetettebb dogmatikai kérdése a kedvezményezett személyének meghatározása. Mivel az állat jogképeség hiányában nem vonható ebbe a pozícióba, a jogviszonyt közvetett módon kell felépíteni, a gyakorlatban egy természetes személyt (például a kijelölt mindennapi gondozót) vagy egy állatvédelmi feladatokat ellátó jogi személyt

²⁵ Ptk. VI. Könyv XLIII. Fejezet *A bizalmi vagyonkezelési szerződés*.

²⁶ Ptk. XXII. cím az alapítvány fogalma, létesítése, vagyona.

kell kedvezményezettként nevesíteni. A vagyonrendelő a vagyonkiadást szigorú dologi és kötelmi feltételekhez, illetve öröklésjogi meghagyáshoz kötheti. Ennek értelmében a nevesített személy kizárólag az állat jóllétét, egészségügyi és tartási költségeit objektíven igazoló dokumentumok (pl. állatorvosi számlák, tápanyag-költségek igazolása) bemutatása ellenében jogosult a vagyonból vagy annak hozamaiból részesülni, illetve a gazdái díját felvenni. A tudományos és gyakorlati precizitás megköveteli a visszaélések elkerülését célzó garanciális elemek beépítését is. A vagyonrendelői akarat érvényesülése érdekében a BVK keretében indokolt egy vagyonellenőr (*protector*) ki-nevezése. A vagyonellenőr független harmadik félként felügyeli a vagyonkezelő és a kedvezményezett (gazdái) tevékenységét. Ellenőrzi a pénzügyi források rendelkezésre állását, és személyesen meggyőződik az állat fizikai és mentális állapotáról. Jogsértés vagy a gazdái kötelezettségek elhanyagolása esetén felléphet a vagyonkezelővel szemben, biztosítva, hogy a vagyon valóban a rábízott állat érdekeit szolgálja.

4.3.2. A tőke sorsa az állat halála után

A tudományos értekezés ezen pontján ki kell emelni a maradványvagyon sorsának kérdését: mi történik, ha az állat elpusztul, de az alapítványban vagy a bizalmi vagyonkezelésben még maradt vagyon?

Bár a hazai jogban az állatokra célzott bizalmi vagyonkezelések tekintetében még nem alakult ki kiterjedt bírói gyakorlat, a maradványvagyon sorsát a Polgári Törvénykönyv egyértelműen rendezi. Az alapítvány céljának megvalósulása (azaz az állat elpusztulása) miatti megszűnés esetén a Ptk. 3:404. §-a alapján a hitelezők kielégítése után fennmaradó vagyon az alapító okiratban (végrendeletben) megjelölt személyre (pl. egy állatmenhelyre), ennek hiányában az alapító jogutódjaira (az örökösökre) száll vissza. Hasonlóan, a bizalmi vagyonkezelés céljának megghiúsulása vagy megvalósulása miatti megszűnésekor a Ptk. 6:327. § (1) bekezdése értelmében a kezelt vagyon a vagyonrendelő jogutódjának vagy az általa kijelölt személynek kell kiadni. Ez a gyakorlatban a tartási kötelezettségek szubjektív minimalizálásához vagy az állat élettartamának rövidülését eredményező mulasztásokhoz vezethet, ami kiterjedt polgári jogi jogviták forrása lehet. A bírósági gyakorlat (például a BH 2021.165. vagy a kapcsolódó elszámolási perek logikája) rávilágít, hogy a hagyatéki tartozások körében felmerülő költségek összecsúszását és indokoltságát a bíróságok szigorúan vizsgálják. A visszaélésszerű joggyakorlás és a vagyonfelélés elkerülése érdekében indokolt egy független kontrollszemély, az úgynevezett protektor, azaz a bizalmi vagyonkezelőhöz hasonló felügyelő kijelölése. Mivel a jogszabályok lehetővé teszik a vagyon örökösökre történő visszazárását, ez a konstrukció a gyakorlatban komoly érdekellentétet és peres kockázatot hordoz magában: az örökösök anyagilag abban érdekeltek, hogy az állat tartási költségeit minimalizálják, vagy az állat minél előbb elpusztuljon, ezáltal a maradék tőkét megszerezzék. Ezen visszaélések megelőzése érdekében az angolszász jogirodalomhoz hasonlóan a magyar jogban is javasolt egy független kontrollszemély – bizalmi vagyonkezelés esetén a Ptk. 6:313. § szerinti protektor, alapítványnál pedig vagyonellenőr vagy felügyelőbizottság – végrendeleti kijelölése, aki az örökösökkel szemben fellépve garantálja a célhoz kötött vagyonfelhasználást.

4.4. Állatvédelmi szervezetek, mint örökösök: a *szereződéses* jellegű öröklés

A végrendekezési elméletben és ritkábban a gyakorlatban is felmerülő lehetőség, hogy az örökhagyó – családi kapcsolatainak fellazulása vagy bizalmi deficit okán – bejegyzett állatvédelmi civil szervezetet (egyesületet vagy alapítványt) részesít juttatásban. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy ez nem feltétlenül jelent általános örökösnevezést, a végrendekezési szabadság lehetővé teszi a hagyaték differenciált felosztását. Az örökhagyó dönthet úgy, hogy a civil szervezetet különös örökösként vagy hagyományostársként (Ptk. 7:31. §) rendeli az állat, valamint az annak fenntartásához szükséges célvagyon (pl. meghatározott ingatlanrész vagy pénzösszeg) tekintetében, miközben a hagyaték fennmaradó része felett egyéb személyeket nevez meg örökösnek. Ez a konstrukció jogdogmatikai szempontból egyfajta funkcionális szolgáltatás-ellenszolgáltatás viszonyt hoz létre a végrendeleti keretek között. Amikor egy szervezet részesül a hagyatékból, a Ptk. 7:92. § szerinti meghagyás alkalmazása válik indokolttá. Ebben az esetben a juttatás feltétele az örökhagyó állatának élethosszig tartó, szakszerű gondozása. E kötelezettség a szervezet részéről nem csupán erkölcsi elvárás, hanem státútum szerinti alaptevékenységből adódó, jogilag kikényszeríthető feladat is. A szervezetek bevonásának legfőbb előnye a professzionális infrastruktúra (elkülönített tartási helyek, kiépült állatorvosi kapcsolatrendszer és szakértelem), amely garantálja az állat jóllétét. A végrendekezés során az örökhagyó által az állat mellé rendelt vagyontárgyak célhoz kötött fedezetként szolgálnak, biztosítva a tartási költségek függetlenségét a hagyaték egyéb elemeitől és a többi örökös örökrésztől.

4.5. Kötelesrészi igények és az állatjólléti prioritás

Ha az örökhagyó minden vagyonát egy állatmenhelyre hagyja a kutyája gondozása érdekében, a törvényes örökösök (gyermek, házastárs) kötelesrésze (Ptk. 7:75. §) tarthatnak igényt: de a kötelesrész kiadása veszélyeztetheti-e az állat tartásának anyagi fedezetét?

A bírói gyakorlat szerint a kötelesrész pénzben fizetendő és a hagyaték tiszta értékéből számítandó. Ha azonban a hagyaték egésze az állat speciális igényei (pl. gyógykezelése) miatt szükséges, a jogalkalmazónak mérlegelnie kell, hogy a tartás költségei – mint hagyatéki tartozások – megelőzik-e a kötelesrészi igény kielégítését. A magyar magánjog ismeri a végrendeleti végrehajtó (Ptk. 7:91. §) intézményét, de csak ritkán alkalmazza, pedig az állatok öröklési jogi védelmének ez lehetne a legfontosabb garanciális eleme. A végrendeleti végrehajtó (Ptk. 7:91. §) feladata az örökhagyó akaratának érvényre juttatása, ami magában foglalja a végrendeletben előírt meghagyások foganatosítását is. E körben a végrehajtó jogosult ellenőrizni, hogy az örökös megfelelően teljesíti-e az állat tartásával kapcsolatos kötelezettségeit. A jogintézmény erejét a Ptk. 7:93. §-a adja meg: eszerint a végrendeleti végrehajtó – a meghagyásban érdekelt egyéb személyek mellett – önálló perindítási joggal rendelkezik a meghagyás teljesítése iránt. Ez azt jelenti, hogy ha az örökös elhanyagolja az állatot, a végrehajtó per útján kényszerítheti ki a megfelelő tartási körülményeket, vagy akár a hagyaték meghatározott részének birtokbavételével maga is intézkedhet a teljesítésről, amennyiben az örökhagyó erre felhatalmazta. Az élő állat sajátos hagyatéki státuszából adódóan – mivel az

állat nem rendelkezik perbeli jogképességgel – a végrendeleti végrehajtó (Ptk. 7:98. §) válik azzá a kulcsszereplővé, aki az örökhagyó akaratának és közvetve az állat jóllétének letéteményese. A végrendeleti végrehajtó tisztsége ebben a speciális kontextusban túlmutat a hagyaték pusztá rendezésén és átadásán: feladata kiterjedhet a végrendeleti meghagyások folyamatos ellenőrzésére is. A tisztség – az örökhagyó kifejezett rendelkezése esetén – nem szűnik meg a hagyaték átadásával, hanem az állat élethosszig tartó gondozásának felügyeletére is kiterjedhet. Bár a végrehajtó jogilag nem válik az állat gondnokává, státusza mégis egyfajta bizalmi jellegű felügyelői szerepkört ölt a magánjog területén. Feladata ebben a keretrendszerben az, hogy őrködjön a meghagyásban foglaltak pontos teljesítése felett, és fellépjen, amennyiben az örökös magatartása veszélyezteti az állat jóllétét vagy az örökhagyó által rendelt célvagyon rendeltetésszerű felhasználását. A végrendeleti végrehajtó beiktatása így a leghatékonyabb biztosíték arra, hogy az állat ne csupán passzív dologi eleme legyen a hagyatéknek, hanem olyan védett érték, amelynek sorsát az örökös esetleges hanyagságával vagy rosszhiszeműségével szemben egy független, az örökhagyó bizalmát élvező személy kontrollálja. Ez a kontrollmechanizmus biztosítja a végrendeleti akarat és az állatvédelmi szempontok tartós és koherens érvényesülését.

5. Felelősségi rendszer és a hagyatéki tartozások rendje

Az öröklési jogban az állat fenntartása nem csupán erkölcsi kötelesség, hanem jelentős költségvonzattal járó kötelezettség. A Ptk. 7:94. § (1) bekezdése meghatározza a hagyatéki tartozások sorrendjét. Az állat gondozásával, etetésével és orvosi ellátásával kapcsolatos költségek két kategóriába sorolhatóak, ami kiemelt státuszt biztosít nekik. Elsőként a hagyaték megszerzésével és biztosításával kapcsolatos költségek, tekintettel arra, hogy az állat életben tartása nélkülözhetetlen a hagyaték állagmegővéséhez, az erre fordított összeg elsőbbségi követelésnek minősül. Illetve másodikként a hagyaték adminisztrációs költségei, mert amennyiben a jegyző vagy közjegyző rendel ki gondozót, ez az eljárás költségeként jelentkezik. Ez a besorolás azt jelenti, hogy az állat fenntartása megelőzi a kötelesrészi igényeket, a hagyományokat és – bizonyos értelmezések szerint – a hagyatéki hitelezők egy részét is, hiszen az állat elpusztulása a hagyaték egy részének megsemmisülését jelentené. A magyar öröklési jog alappillére a korlátozott felelősség elve. A Ptk. 7:96. § (1) bekezdése kimondja, hogy az örökös a hagyatéki tartozásokért a hagyaték tárgyaival és azok hasznaival felel az adósságok hitelezőinek (*pro viribus* felelősség). Ez a szabályozás azt hivatott megakadályozni, hogy az öröklés, mint vagyonszerzési mód az örökös saját vagyonát veszélyeztesse (*damnum emergens*).

5.1. Az örökös felelősségének korlátozása²⁷

A magyar öröklési jog alapszabálya, hogy az örökös a hagyatéki tartozásokért elsősorban a hagyaték tárgyaival és azok hasznaival felel, ami az állatok esetében ismételtén sajátos helyzetet teremt, mivel ha az örökhagyó után csak egy beteg állat és jelentős

²⁷ Pro viribus felelősség.

adósság maradt, az örökös nem köteles a saját magánvagyonából finanszírozni az állat tartását. (Itt ütközik össze a magánjog a büntetőjoggal, mivel bár a Ptk. szerint az örökös csak a hagyaték erejéig felel a tartozásokért [az etetés költségéért is], a Btk. és az Ávtv. szerint az állat elhagyása bűncselekménynek minősül.) A jogtudomány szerint ilyenkor az örökös köteles a jó gazda gondosságával eljárni az állat értékesítése vagy menhelyi elhelyezése érdekében, de a tartás költségeit csak a hagyaték erejéig köteles viselni. Ha a hagyaték elfogy, az állat 'közteherré' válik (állami/önkormányzati feladat). Mivel az állat életben tartása az ő állagának megóvása, az örökös joggal érvelhet a hitelezővel szemben azzal, hogy a készpénzvagyont az állat ellátására költötte el, így a hitelezőnek nem maradt kielégítési alapja. A bírói gyakorlatnak ebben az esetben az állatjóléti kiadásokat prioritásként kell kezelnie, feltéve, hogy azok mértéke észszerű (pl. nem luxuskörülmények biztosítása, hanem a fajtának megfelelő alapvető ellátás). Amint az örökös az állatot saját háztartásába fogadja és a birtokbavétel megtörténik, a felelőssége *cum viribus* helyett tényleges tartói felelősséggé válik. Ez a pillanat a jogdogmatikai határvonal: az öröklési jogi korlátozás megszűnik, és belép az állatvédelmi jogi korlátlan felelősség. Az örökös tehát nem hivatkozhat korlátlanul a hagyaték csekély értékére (a *pro viribus* felelősségre), amint az állatot birtokba vette. A birtokba kerüléssel ugyanis az örökös a törvény értelmében az állat tényleges tartójává válik, ami a hagyatéki terhektől független, személyes és folyamatos gondozási kötelezettséget keletkeztet.

Ezzel összefüggésben fontos kiemelni, hogy az örökös – a teljes örökség visszautasítása, vagy a külön visszautasítás esetének kivételével – indirekt módon köteles a hagyatékhoz tartozó állatot birtokba venni és annak ellátásáról gondoskodni. Ezt a kötelezettséget a jogrendszer több ponton is rögzíti: egyrészt az állatvédelmi törvény kógens szabályai az állat tulajdonosát (aki az *ipso iure* öröklés folytán a halál pillanatától az örökös) folyamatos és megfelelő tartásra kötelezik. Másrészt az eljárásjogi oldalról a Hetv. 32. § (1) bekezdés c) pontja ad felhatalmazást a jegyzőnek vagy közjegyzőnek, hogy biztosítási intézkedésként az állat birtokba adását rendelje el a gondozás biztosítása érdekében. Mivel az állat dologi jogi elhagyása (*derelictio*) a büntetőjogi és közigazgatási tilalmak miatt kizárt, az örökös számára a tulajdonjoggal járó *onus proprietatis* (a tulajdon terhei) alól csak a visszautasítás vagy a birtokbavételt követő jogszerű elidegenítés jelenthet szabadulást. Ez a kifejtés mélyebben megvilágítja azt a feszültséget, ami az örökös pénztárcája és a jogszabályi kényszer között feszül.

5.2. A hitelezők kielégítése és az állat, mint 'lefoglalhatatlan' dolog

A modern polgári jogi dogmatika egyik meghatározó iránya a kedvtelésből tartott állatok dologi státuszának finomítása, amely különösen a végrehajtási mentesség körében nyilvánul meg. A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény²⁸ kógens rendelkezései értelmében a házasított, gazdasági hasznát nem hajtó állatok mentesülnek a foglalás alól. Ez a védelem az öröklési jog kontextusában azt a jogkövetkezményt vonja maga után, hogy a hagyatéki hitelezők – függetlenül követelésük jogcímétől – nem

²⁸ 1994. évi LIII. törvény a bírósági végrehajtásról (Vht.).

tarthatnak igényt a társállat kényszerértékesítésére a tartozások kielégítése érdekében. Ebből a jogelvből, valamint a Ptk. hagyatéki tartozások sorrendjére vonatkozó szabályozásából (Ptk. 7:94. §) levezethető, hogy az örökhagyó által az állat gondozására rendelt, észszerű mértékű célvagyon szintén bizonyos fokú immunitást élvez. Amennyiben az örökhagyó végrendeletileg – akár a bizalmi vagyonkezelés, akár célhoz kötött meghagyás útján – különít el forrásokat az állat tartására, ezen összegek a hagyatéki hitelezői igények előtt kielégítendő állammegóvási költségnek minősülhetnek. Ez a konstrukció megteremti az állat jóllétéhez szükséges anyagi fedezet jogi védelmét, megakadályozva, hogy a pusztá vagyoni érdekek az élő szervezet fenntartásának elsődlegessége fölé kerekedjenek.

5.3. Felelősség az állat által okozott károkért a hagyatéki eljárás alatt

Kritikus kérdés, hogy ki felel, ha a hagyatéki eljárás alatt a kutya megharap valakit vagy a szökött konda kárt okoz a szomszéd veteményesében. Hasonlóan a veszélyes üzemi felelősséghez, az állattartó felelőssége objektív, tehát mivel az örökös a halál pillanatától tulajdonos, a felelősség őt terheli. Az örökös csak akkor mentesülhet, ha bizonyítja, hogy a károkozás megelőzése érdekében úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben elvárható. Ha az állat nyugvó hagyatékból van és a jegyző kirendelt egy hagyatéki biztost, a felelősség a biztost (mint ideiglenes birtokost) terheli. Az öröklési folyamat során bekövetkező károkozások megítélésakor kulcsfontosságú a polgári jogi felelősség alanyának és az alkalmazandó felelősségi alakzatnak a pontos meghatározása.²⁹ A Ptk. 6:562. §-a szerint az állattartó az állat által okozott kárért akkor felel, ha nem tudja bizonyítani, hogy az állat tartásával kapcsolatban úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben elvárható. Különbség a veszélyes üzemi felelősségtől (Ptk. 6:535. §), hogy míg az objektív, addig az állattartó felelőssége *exculpatis* jellegű. Az örökös vagy a gondozó mentesül, ha bizonyítja a kellő gondosságot (pl. a kerítés állapota megfelelő volt, az állatok zárt helyen tartózkodtak). Kivételt képeznek ez alól a veszélyes állatok, mivel a veszélyes üzemi felelősség szabályait alkalmazni kell akkor, ha az állat a jogszabályi definíció szerint veszélyes állatnak minősül (pl. vadállatok vagy bizonyos egzotikus hüllők), vagy ha az állat tartása a tartás módja és az állat tulajdonságai miatt fokozott veszéllyel járó tevékenységnek minősül. A hagyatéki eljárás sajátossága, hogy a tulajdonos (örökös) és a tényleges állattartó személye elválhat egymástól. A bírói gyakorlat szerint az állattartó az, aki az állat felett a tényleges hatalmat gyakorolja, annak felügyeletét ellátja, és dönt az állat elhelyezéséről, irányításáról. Ha az örökös birtokba vette az állatot, ő válik állattartóvá, így ő felel a károkért. Viszont amennyiben az állat az örökhagyó ingatlanában maradt, és ott egy hagyatéki biztos vagy egy megbízott gondozó felügyeli, akkor a károkozás időpontjában a felügyeletet gyakorló személy minősül állattartónak. A felelősség tehát nem az örökösi minőségből (*ipso*

²⁹ Az állattartó felelősségének alanyi köre nem a tulajdonosi állapothoz, hanem a tényleges felügyelet gyakorlásához kötött (Ptk. 6:562. §). A veszélyes üzemi felelősség (Ptk. 6:535. §) alkalmazása állatok esetén kivételes, és csak a jogszabály által nevesített veszélyes állatokra, vagy a fokozott veszéllyel járó tartási módokra korlátozódik.

iure tulajdonszerzés), hanem a tényleges felügyelet gyakorlásából fakad. Amennyiben az ideiglenes gondozó (állattartó) kártérítést fizet az állat károkozása miatt (pl. a kutya kiszökött a nem megfelelő kapu miatt, amit a gondozó nem zárt be), felmerülhet a kérdés: áthárítható-e ez a költség a hagyatékra? Amennyiben a károkozás a gondozó felróható mulasztása miatt következett be, a kárt maga viseli, ha azonban a kár az állat kiszámíthatatlan természetéből adódott, és a gondozó úgy járt el, ahogy az elvárható, a kárral kapcsolatos kiadásai a hagyaték kezelésével kapcsolatos szükséges költségként jelentkezhetnek az örökössel szemben.

5.4. A 'túlterhelt hagyaték' és a tartási kötelezettség dilemmája

Tudományos szempontból különleges helyzet áll elő, ha a hagyaték aktívái nem fedezik az állat tartásának költségeit. Ha a hagyatékban maradt 100.000 Ft készpénz, de az örökölt idős kutya orvosi kezelése 500.000 Ft, az örökös – szigorúan magánjogi értelemben – nem köteles a saját vagyonából kipótolni a hiányzó 400.000 Ft-ot. A hitelezőkkel szemben a felelőssége is csupán a 100.000 Ft-ig terjed. Ezzel szemben áll a biológiai kényszer, mivel az állat nem egy gép, amelynek a javítását a fedezet hiányában félbe lehet hagyni, az etetés és az alapvető gyógykezelés elmaradása az állat pusztulásához vezet, ami bűncselekményt valósít meg.

Ezen a ponton felmerül a kérdés: kényszeríthető-e az örökös arra, hogy saját vagyonából tartsa életben az örökölt állatot? Amennyiben a hagyaték nem fedezi a tartást, az örökös köteles haladéktalanul intézkedni az állat tulajdonjogának átruházásáról vagy menhelyi elhelyezéséről, innentől az örökös felelőssége ezen a ponton már ügyviteli jellegű: nem a költségeket kell korlátlanul állnia, hanem a megoldást kell megkeresnie.

6. Az örökség visszautasítása és az állat sorsa

A magyar öröklési jogban az örökség visszautasítása egyoldalú jognyilatkozat, amellyel az örökös kiesik az öröklésből, és mentesül a hagyaték megszerzésével járó minden haszon és teher alól. Az állatok esetében ez a jogintézmény a gyakorlatban kritikus helyzetet teremt. Bár dogmatikai értelemben a visszautasítás nem eredményez uratlanságot – hiszen az *ipso iure* öröklés folytán a tulajdonjog a halál pillanatára visszamenő hatállyal átszáll a sorban következő örökösre –, a tényleges birtokba lépés és a felügyelet átvétele időt vehet igénybe. Míg egy élettelen vagyontárgy (például egy ingatlan) fizikai felügyelet hiányában is jelentősebb állagromlás nélkül várakozhat a jogi helyzet és az örökös személyének tisztázásáig, addig az állat biológiai léte és szükségletei azonnali, napi szintű beavatkozást és gondozást igényelnek. A Ptk. 7:89. § (1) bekezdése rögzíti a részleges visszautasítás tilalmát. Amikor az örökség megnyílik, az örökösnek egyetlen globális döntést kell hoznia. Az örökös nem válogathat a hagyaték elemei között, tehát nem mondhatja azt, hogy a Balaton-parti lakást elfogadja, de az idős lovat vagy a három kutyát nem. Az örökösnek mérlegelnie kell a teljes hagyaték tiszta értékét az állatok tartásának várható költségeivel szemben. Ha az örökös a teljes hagyatékot visszautasítja, az állat jogilag gazdátlanná válik az eljárás erejéig. Ebben az esetben a visszautasítás nem minősül a Btk. szerinti állatelhagyásnak, mivel az örökös éppen azt a jogviszonyt (a tulajdonszerzést) akadályozza meg, amely a tartási kötelezettség alapja lenne. Amikor

az elsőhelyi örökös visszautasítja a hagyatékot, az öröklési rend szerint a következő személy (például az unoka vagy a távolabbi rokon) válik örökössé. Minden egyes visszautasítással telik az idő. Itt felmerül egy eljárásjogi hiányosság: a jegyzőnek minden egyes visszautasítás után újra kell vizsgálnia, hogy ki gyakorolja a tényleges tartói hatalmat az állat felett, tehát amíg a szukcessziós lánc végére nem érnek, az állat védelmét biztosítási intézkedésekkel kell garantálni. A jogdogmatika az állatot itt járulékos tehervállalásként kezeli, azaz az állat tartásának kötelezettsége a dologi tulajdonjog elválaszthatatlan része. A Ptk. egyetlen engedményt tesz, a mezőgazdasági termelés célját szolgáló föld, a hozzá tartozó felszerelési és állatállomány külön is visszautasítható amennyiben az örökös nem foglalkozik hivatásszerűen mezőgazdasági termeléssel. A fentiek azonban a kedvtelésből tartott állatokra nem vonatkoznak, így a társállat sorsa mindig osztozik a főhagyaték sorsában. Tudományos szempontból a visszautasítás az állat vonatkozásában passzív elhárításnak minősül, ám fontos rögzíteni, hogy a jogintézmény nem teremt tulajdonos nélküli állapotot. A visszautasítás következtében a nyilatkozattevő ugyan kiesik az öröklésből, de a hagyaték – az *ipso iure* öröklés elve alapján – a halál pillanatára visszaható hatállyal azonnal átszáll a sorban következő örökösre, vagy szükségképpen öröklés esetén az államra, illetve az önkormányzatra. Noha a visszautasító fél mentesül a tulajdonosi kötelezettségek alól, a nemzetközi (különösen a német) jogtudomány elismeri az úgynevezett ‘gondozási utóhatást’ (*Nachsorgepflicht*). Ez az elv azt diktálja, hogy a hagyatékot ténylegesen birtokló vagy azt közvetlenül felügyelő személy a visszautasításkor sem hagyhatja etikai és állatvédelmi vákuumban az élő vagyontárgyat; kötelessége olyan átmeneti állapotot biztosítani, amely nem veszélyezteti az állat életét vagy egészségét, amíg a soron következő jogutód vagy a biztosítási intézkedésre jogosult hatóság a felügyeletet át nem veszi.

A magyar jogban ez a kötelezettség a Ptk. általános együttműködési alapelvéből (Ptk. 1:3. §) és a károkozás tilalmából vezethető le. Amennyiben a visszautasító örökös tudomással bír az állat létezéséről és annak ellátatlanságáról, a visszautasítás tényével párhuzamosan – a hatóságok vagy a soron következő örökösök értesítésével – közre kell működnie a veszélyhelyzet elhárításában. Ennek felróható elmulasztása esetén az örökös kártérítési felelősséggel tartozhat a hagyaték állagromlásáért, azaz az állat elpusztulásáért vagy értékcsökkenéséért.

A magyar magánjogban az örökség visszautasítása olyan alanyi jog, amely önmagában nem minősíthető joggal való visszaélésnek még akkor sem, ha a lehetséges örökös kifejezetten az állattartási kötelezettség alól kíván ezáltal mentesülni. Fontos azonban élesen elválasztani az öröklési jogi nyilatkozatot a tényleges állatvédelmi felelősségtől. A visszautasító nyilatkozat megtételére ugyanis a hagyatéki eljárás során, jellemzően jóval az örökhagyó halála után kerül sor. Ebből adódóan az a megközelítés, amely a visszautasítás pillanatához kötne a tájékoztatási kötelezettséget vagy a mulasztást, a gyakorlatban nem életszerű, hiszen egy magára hagyott állat addigra már elpusztulna. A felelősség valójában sokkal korábban beáll, és dogmatikailag nem az öröklési jogon alapul. Bárki magántartását, aki tudomással bír arról – beleértve a potenciális örököst is –, hogy egy ingatlanban ellátatlan állat maradt, más jogszabályok minősítik. Ilyen esetben – függetlenül attól, hogy az állat a hagyaték részét képezi-e vagy sem – az azonnali cselekvési és értesítési kötelezettséget az állatvédelmi törvény, az elmulasztásából eredő felelősséget pedig az általános kártérítési, illetve a büntetőjogi (állatkínzás) normák

alapozzák meg, függetlenül attól, hogy az érintett személy később hogyan nyilatkozik az örökség átvételéről.

7. Nemzetközi kitekintés: a ‘nem-dolog’ státusz

A 20. század végétől Európa több modern jogrendszere is felismerte, hogy a személyek és dolgok merev kettőssége alkalmatlan az állatok jogi kezelésére. Ez a fejlődési folyamat a ‘dologtalanítás’,³⁰ amelynek során az állatok a polgári törvénykönyvekben egyfajta harmadik, köztes kategóriába kerültek.

7.1. A német és osztrák szabályozás

Ausztriában 1988-ban, Németországban pedig 1990-ben vezették be azt a rendelkezést, amely alapjaiban rendítette meg a hagyományos dologi jogot. „Az állatok nem dolgok. Azokat külön törvények védik. Rájuk a dolgokra vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni, hacsak más rendelkezés nem létezik.”³¹ Bár a német jog is a dologi szabályokhoz nyúl vissza, a deklaráció szimbolikus ereje megváltoztatta a jogalkalmazást. A német öröklési jogban például az állat tartási költségeit sokkal rugalmasabban emelik ki a hagyatéki terhek közül, mint az élettelen tárgyak raktározási költségeit. Bár a BGB kimondja, hogy az állatokra a dolgok szabályait kell alkalmazni, ez az analógia nem abszolút. A német joggyakorlat az öröklési ügyekben kidolgozta a szükségtelen kegyetlenség tilalmát a hagyaték felosztásakor. Ez azt jelenti, hogy ha a hagyatékban lévő állat felosztása (pl. egy tenyészet szétverése) az állatok jóllétét súlyosan veszélyeztetné, a bíróság felülbírálhatja az örökösök akarati autonómiáját. A német öröklési jogban az állat értékét nem csupán piaci áron számolják; a bíróság figyelembe veszi a tartás jövőbeni költségeit, és ezt levonja a hagyaték tiszta értékéből, még mielőtt a kötelesrészeket kiszámolnák.

Az osztrák szabályozás hangsúlyozza, hogy az állatok védendő lények. Az osztrák öröklési jogban ez a gyakorlatban a hagyatéki hitelezőkkel szemben nyilvánul meg leginkább. Az osztrák legfelsőbb bírósági gyakorlat szerint az állat tartása során felmerülő költségek privilegizált tartozások, amelyek megelőzik a hagyományokat. Ez a szemléletmód alapozta meg a magyar Ptk. ‘természetüknek megfelelő eltérés’ formuláját is.

7.2. A svájci modell és a francia megoldás

A svájci Polgári Törvénykönyv (ZGB) 2003-as reformja ment a legmesszebbre az állatok öröklési jogi védelmében. Svájcban az állat már nem csupán nem dolog, hanem a hagyatékban betöltött szerepe is egyedi.³² Ha több örökös vitázik egy állaton, a svájci bíró nem a tulajdoni hányadok, hanem az állat jólléte alapján dönt. Az a személy kapja

³⁰ Entsachlichung.

³¹ BGB 90a. §. Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch: 8. kiadás, C.H. Beck, München (a 90a. § magyarázata), 2020.

³² Stephanie Wildi.: *Tier und Recht: Erbrechtliche Aspekte*. Zürich, Schulthess Verlag. 2003.

meg az állatot, aki a legjobb tartási körülményeket biztosítja, függetlenül attól, hogy mekkora az örökrésze.³³

Svájcban az állatnak tulajdonított érzelmi érték³⁴ kártérítési alap is lehet. Öröklési kontextusban ez azt jelenti, hogy az állat vagyoni értéke nem csökkenti az örökös örökrészét olyan mértékben, mint egy azonos piaci értékű tárgyé, elismerve, hogy az állat tartása inkább teher, mintsem vagyoni gyarapodás. Svájcban a ZGB 481. cikke lehetővé teszi, hogy az örökhagyó az állatának ne piaci értéket, hanem *affekciós* értéket tulajdonítson. Ha egy örökös megöli vagy elhanyagolja az örökölt állatot, nemcsak a piaci árat kell megtérítenie a többi örökösnek vagy a hagyatéknak, hanem az érzelmi értéket is, amely akár több ezer frankra is rúghat. Ez a vagyoni szankció visszatartó erővel bír a hanyag örökösökkel szemben. Az állat jólléte döntési szempont,³⁵ a svájci jog leginnovatívabb eleme. Ha az örökösök nem tudnak megegyezni, ki kapja meg a kutyát vagy a lovat, a bíró mérlegelési jogkört kap. A bíró nem azt nézi, kinek van több joga a végrendelet szerint, hanem azt, hogy melyik örökösnél garantáltabb az állat jólléte, ez a '*best interest of the animal*' elv, amely a családjogi gyermekelhelyezési perek analógiájára épül. Svájcban tehát az állat sorsa nem a vagyoni osztály (felosztás) része, hanem egy speciális elhelyezési kérdés.

Franciaország 2015-ben módosította a Code Civil-t, ahol az állatokat érző élőlényekként (*êtres vivants doués de sensibilité*) határozták meg. Ez a változás az öröklési jogban azt hozta magával, hogy az állatok elhelyezésekor a bíróságok egyre gyakrabban alkalmazzák a családjogi analógiákat a dologi jogi szabályok helyett.

7.3. A '*Pet Trust*' az angolszász jogrendszerekben³⁶

Míg a kontinentális jogban az állat javára tett közvetlen juttatás érvénytelen, az USA³⁷ tagállamainak többségében és az Egyesült Királyságban létezik az állat-bizalmi vagyonkezelés. Ez egy olyan törvényi konstrukció, amely lehetővé teszi, hogy az örökhagyó tőkét rendeljen az állat ellátására, és a bíróság által kijelölt protektor ellenőrizze a pénz felhasználását. Az angolszász modellben az állat közvetve a vagyon kedvezményezettje lehet, és a bíróság felülbírálhatja a gondozó döntéseit, ha azok nem szolgálnák az állat érdekét. A magyar jogban a meghagyás ennél jóval gyengébb, lényegében kikényszeríthetetlen kötelezettség. Az örökhagyó a vagyona egy részét egy *trustee*-re, azaz vagyonkezelőre bízta, aki köteles azt a megjelölt állat ellátására fordítani. Ha a vagyonkezelő nem költ eleget az állatra, vagy elhanyagolja azt, bármelyik érdekelt fél, de akár egy állatvédő szervezet is pert indíthat ellene. A magyar meghagyással ellentétben itt a vagyon sorsa és az állat állapota jogilag kényszerítő módon össze van kapcsolva. Régebben az angol jogban ezeket erkölcsi kötelezettségen alapuló bizalmi

³³ ZGB 651a. §.

³⁴ Pretium affectionis.

³⁵ ZGB 651a. §.

³⁶ Common Law.

³⁷ Uniform Trust Code (USA).

kezelésnek³⁸ nevezték, amelyeket a bíróságok nem kényszeríthettek ki, mert az állatnak nincs perbeli jogképessége. A modern fejlődés azonban létrehozta a kikényszerítő szerepkörét. Ez egy olyan harmadik személy, akit az örökhagyó jelöl ki, és akinek az a kizárólagos feladata, hogy perelje a vagyonkezelőt, ha az nem megfelelően gondoskodik az állatról. Ez a modell mutatja meg, hogyan lehet jogilag áthidalni azt a problémát, hogy az állat maga nem tud fellépni a saját érdekében.

8. Az ‘élő hagyaték’ dogmatikai és gyakorlati jövőképe

A tanulmány során elemeztük az állatok öröklési jogi helyzetének komplexitását, a római jogi dologi alapoktól kezdve a büntetőjogi felelősségen át a modern nemzetközi modellekig. Megállapítható, hogy a hatályos magyar szabályozás – bár tartalmaz méltányolható elemeket – továbbra is küzd az állat ‘élő dolog’ mivoltából fakadó dogmatikai feszültséggel. A kutatás igazolta, hogy az állat a hagyatékban atipikus vagyontárgyként jelenik meg, bár a Ptk. 5:14. § (3) bekezdése a dolgokra vonatkozó szabályok alkalmazását rendeli el, az öröklési jogi gyakorlatban ez a megközelítés több ponton is finomításra szorul.

Az örökös az *ipso iure* öröklés folytán beálló tulajdonszerzés után nem maradhat passzív. Az öröklés megnyílt és a tényleges birtokbavétel közötti időszakban az állat biológiai szükségletei felülírják a polgári jogi eljárás relatív lassúságát, azonnali gondozási kötelezettséget keletkeztetve.

Az állat biológiai értelemben oszthatatlan dolog. A közös tulajdon megszüntetésének klasszikus szabályai (például a kényszerértékesítés és az ár felosztása) társállatok esetében gyakran állatjóléti aggályokat vetnek fel. A gyakorlatban e dilemmát jelenleg leginkább a hagyatéki eljárásról szóló törvény szerinti osztályos egyezség vagy egyéb átruházási megállapodások képesek feloldani, amelyek során az örökösök maguk rendezik az állat sorsát. A kutatás rámutatott, hogy a korlátozott örökösi felelősség (*pro viribus*) és a kogens tartási kötelezettség (Ávtv., Btk.) közötti viszony nem egy feloldhatatlan ellentét, hanem a szabályozás indirekt jellegéből fakadó bizonytalanság. Ha a hagyaték fedezethiányos, az örökös számára az állat tartása súlyos anyagi teherré válik, amely alól csak az örökség visszautasításával vagy az állat jogszerű elidegenítésével mentesülhet, mivel a dologi jogi elhagyás tilos.

A svájci, német és osztrák példák alapján javasolható a magyar magánjogi és öröklési eljárásjogi normák finomhangolása az említett irányokba. Megfontolandó a Hetv. módosítása oly módon, hogy a közjegyző számára bizonyos körben mérlegelési lehetőséget biztosítson a társállatok átadásakor. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy ez a nemperes eljárás alapelveit érinti, mivel e körben nincs helye széles körű bizonyításnak és anyagi jogerőnek, vita esetén továbbra is a bírósági út marad az elsődleges. A reform célja a vita nélküli esetekben az állat jóllétét leginkább garantáló örökös birtokba lépésének megkönnyítése lehetne. Szükség volna a végrendeleti végrehajtó feladatkörének olyan irányú kiegészítésére, amely kifejezetten az ‘élő hagyaték’ védelmére irányul. Egy ilyen független ellenőr felhatalmazást kaphatna a tartási körülmények kontrolljá-

³⁸ Honorary trust.

ra. A jogintézmény életszerűségéhez tisztázni kell a költségviselés rendjét (elsődlegesen a hagyaték terhére), valamint garanciákat kell kidolgozni a hagyaték látenciájának (az állat eltítkolásának) felszámolására. Bár a BVK intézménye létezik, alkalmazása állatvédelmi célokra nehézkes. Szükséges lenne egy olyan mintaszabályzat és gyakorlat, amely egyértelműsíti: az állat tartására elkülönített vagyon a hagyaték kezelésével kapcsolatos hagyatéki költségnek minősül, így elsőbbséget élvez bizonyos hitelezői igényekkel szemben. A maradványvagyon kötelező állatvédelmi célú felajánlása pedig kioltaná az örökösök ellenérdekeltségét. Az állam, mint szükségképpeni örökös, jelenleg is a civil szféra mentesítőjeként működik a visszautasított hagyatékok esetében. E szerep professzionalizálható lenne egy dedikált állami vagyonkezelői keretrendszerrel, amely az államra szállt állatok elhelyezését és gondozását központilag, a szükségképpeni öröklésből származó egyéb bevételekből (pl. ingatlanértékesítés) finanszírozná.

Megállapítható, hogy a jövő magyar öröklési jogának el kell mozdulnia egy olyan irányba, amely elismeri: az élőlények feletti tulajdonjog nem csupán hatalmat és hasznot, hanem fokozott felelősséget és gondozási kötelezettséget is jelent, amely a halállal nem szűnik meg, hanem jogutódlás tárgyává válik.

9. Zárszó

Az állatok, mint a hagyaték tárgyai körüli jogi diskurzus a civilizációs szintünk mérőfoka is egyben. A tanulmány rámutatott, hogy a dolog kategória már nem tágítható tovább: az állat nem csupán a tulajdonjog tárgya, hanem a jogviszonyok passzív, de érezni képes részese.

A magyar felsőbbbíróági gyakorlatban nem találunk olyan precedensértékű, publikált esetet, amely kifejezetten egy háziállat öröklési jogi státuszára, vagy egy állatnak juttatott hagyatéokra fókuszálna. Ennek a hiánynak nem az az oka, hogy ilyen esetek nem fordulnak elő a mindennapokban, hanem az, hogy a felmerülő jogi problémák szinte kizárólag a közjegyzői, vagyis a hagyatéki eljárás szintjén dőlnek el, és a dogai jogi alaptételek egyértelműsége miatt nem jutnak el a bírói fórumig. Amennyiben egy örökhagyó a végrendeletében úgy rendelkezik, hogy a vagyonát, vagy annak egy részét a kutyájára vagy macskájára hagyja, az a magyar jog szerint érvénytelen rendelkezés. A Ptk. szabályai alapján az állatra, mint ingó vagyontárgyra tekintünk a hagyaték számbavételekor. Mivel az állat jogképességgel nem rendelkezik, nem lehet sem örökös, sem hagyományos. Ilyen esetekben a hazai közjegyzői gyakorlat a *favor testamenti* elvét hívja segítségül. A közjegyző a végrendeletet úgy értelmezi át, hogy az állat ápolására hagyott vagyon valójában az örökösnek (vagy egy harmadik személynek) juttatott vagyon, amelyet meghagyás terhel. Hagyományrendelés formájában is történhet az intézkedés, ha az örökhagyó a tulajdonában álló állatot az örökösön kívül más személy gondjára bízva az állat megfelelő gondozásának biztosítása érdekében. Ha az örökös vagy hagyományos a tartási kötelezettséget megszegi, a meghagyás teljesítését a végrendeleti végrehajtó vagy a hagyatékban részesülő többi személy követelheti. Az állat, mint hagyatéki vagyontárgy jelenléte a hagyatéki eljárásokban mindennapos, azonban a leltározás során jelentős gyakorlati nehézségekbe ütközik. A jegyző által felvett hagyatéki leltárba az ingó vagyon abban az esetben is beletartozik, ha annak értéke az illetékmentes értéket meghaladja, de az élő állatok (különösen a kisebb ér-

tékű társállatok) sokszor kimaradnak a hivatalos számvetésből, ha az elhunyttal nem együtt élő hozzátartozók nem tudnak róluk, vagy nem tesznek róluk külön nyilatkozatot a leltárfelvétel során. Bírósági szinten az állat, mint hagyatéki tárgy felosztása általában csak akkor válik peres üggyé, ha az állatnak jelentős vagyoni értéke van (pl. nagy értékű tenyészállat, versenyhátas, vagy egy mezőgazdasági üzem részét képező haszonállat-állomány). Ilyenkor a bíróság a közös tulajdon megszüntetésének dologi jogi szabályai szerint jár el, és az állatot az egyik örökös tulajdonába adja a többiek megfelelő pénzbeli megváltása mellett.

A jövő útja egy megerősített, dologi jogon túli védett státusz felé vezet, ahol az állat – bár nem rendelkezik jogképességgel – olyan védett státuszt élvez, amely korlátozza az örökösök önzését és a hitelezők vagyoni vágyait. Az öröklési jog feladata ebben a folyamatban az, hogy biztosítsa a folytonosságot az örökhagyó gondoskodása és az örökös felelősségvállalása között, megakadályozva, hogy a halál eseménye az állat számára kiszolgáltatottságot és pusztulást jelentsen. A magyar jogalkotónak megvan a lehetősége, hogy a következő kódexmódosítás során beépítse a nemzetközi gyakorlat legjobb elemeit, megteremtve ezzel egy olyan öröklési rendet, amelyben az ‘élő hagyatéki’ nem jogi anomália, hanem a felelős állattartás jogerős kiterjesztése. Az állatok öröklési jogi helyzetének elemzése rávilágít a modern magánjog egyik legmélyebb belső ellentmondására: a gazdasági racionalitás és az ökológiai-etikai felelősség ütközésére. A tanulmányban bemutatott jogdogmatikai feszültségek nem csupán technikai jellegűek, azok egy paradigmaváltás kísérőjelenségei. A dolog kategóriája, amely évezredek óta stabil alapja volt a polgári jognak, az élő szervezetek esetében végérvényesen elégtelennek bizonyul. Az állat, mint a hagyatéki tárgya, próbára teszi az örökös jogi és morális integritását. A tulajdonjog ugyanis hagyományosan a hatalomról és a haszonról szól, az állat öröklése azonban a szolgálatról és a gondoskodásról. Amikor a jogrendszer kényszeríti az örökösöt a tartásra, vagy amikor a büntetőjog pallosa védi a gazdátlanul vált ebet, a jog valójában azt deklarálja, hogy az élet védelme magasabb rendű érdek, mint a hagyatéki tiszta vagyon érinthetatlensége. A jövő magyar öröklési joga nem maradhat közömbös a nemzetközi trendekkel szemben sem, a svájci és német példák nyomán el kell mozdulnunk egy olyan jogi empátia felé, ami elismeri, hogy az örökhagyó és állata közötti kötelék nem szűnik meg a halállal, hanem kötelezettség formájában átszáll a jogutódokra. A jogalkotó feladata, hogy ezt a kötelezettséget ne büntetésként, hanem a felelős társadalmi lét részeként definiálja újra, megteremtve azokat a technikai eszközöket (*Pet Trust*, állatvédelmi végrehajtó), amelyek a védelmet a gyakorlatban is érvényesíthetővé teszik.

Végezetül, az állatok sorsa az öröklési eljárásban nem magánügy, hanem közügy. Egy olyan társadalomban, ahol az állatokat tárgyként eldobják az örökhagyó halála után, ott a személyek közötti szolidaritás alapjai is sérülékenyek. A jog szabályozó ereje itt tehát nevelő erővel is bír, a jó gazda gondossága az öröklési jogban a civilizált ember alapállása kell, hogy legyen.

VARIA

– KÖNYVISMERTETÉS –

Lendvai Gergely Ferenc – Koltay András (szerk.): Digitális szülőség
Budapest, Gondolat, 2025. ISBN: 978-963-556-651-8

A kiadvány címe rendkívül figyelemfelhívónak tekinthető és remekül kijelöli a benne foglalt kutatási eredmények irányát is: a különböző online felületek „*mindent behálózó rendszere*” olyan újfajta valóságot teremt, amely a szülőség különböző aspektusait is a digitális térbe helyezi át.

Azt, hogy a különböző online platformok milyen jelentős mértékben befolyásolják a jogalanyok mindennapi életét, 2026-ban hangsúlyozni talán már feleslegesnek is tűnik, a gyermekek vonatkozásában azonban nem lehet elégszer idézni a vonatkozó statisztikákat és a túlzott internethasználat veszélyeit, tekintettel arra, hogy a jelenségre kínáló jogi, pszichológia és szociológiai válaszok folyamatos kihívások elé állítják a szakembereket. E vonatkozásban kiemelést érdemel a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság 2024-es évben publikált „*Digital Parenting*” kutatása,¹ amely kiemelt figyelmet szentelt a gyermekek internethasználati szokásainak. Eszerint, míg 2017-ben a 7–16 éves korosztály 77%-a internetezett rendszeresen, ez az arány 2020-ra 88%-ra emelkedett, majd 2024-re 84%-ra mérséklődött. Utóbbi csökkenés elsősorban a pandémia idején bevezetett digitális oktatás megszűnésével, illetve a jelenléti tanrendhez való visszatéréssel magyarázható. Szintén a jelentésben olvasható, hogy a gyermekek körében az internetezés elsődleges eszközévé a mobiltelefon vált: tízből kilenc gyermek ezen keresztül kapcsolódik az online térhez, szemben a 2017-es mintegy 60%-os aránnyal. Ezzel párhuzamosan az okostévék használata is jelentősen bővült, szoros összefüggésben a streamingplatformok térnyerésével. A könnyen hordozható, felhasználóbarát eszközök előretörése ugyanakkor visszaszorította a hagyományos asztali számítógépek használatát, miközben a laptopok elterjedtsége lényegében változatlan maradt.²

A technológiai lehetőségek széleskörű tárháza és ezzel együtt az addikció lehetősége tehát adott. Sőt e jelenség nem kerüli el a szülőket sem, a „*sharenting*” jelensége rendkívül gyakorivá vált. Mindezek alapján megválaszolandó kérdést tehát az jelenti, hogy hogyan alakul a szülői minőség e megváltozott körülmények között? *Mit jelent tehát valójában a digitális szülőség?*

¹ A gyermekek médiahasználati szokásai. Az NMHH által publikált kutatás 2024. https://nmhh.hu/kiadvany/1/Mediapiaci_Jelentes_2025/74/A_gyermekek_mediahasznalati_szokasai

² Uo.

A vizsgált tanulmánykötet a bevezető gondolatokat követően tizenhárom, meglehetősen széles spektrumban született tanulmány segítségével járja körül a kérdést. Kiemelést érdemel, hogy már a bevezetés remek alaphangot ad a kötethez, ugyanis hétköznapi életből vett, egyszerű példákkal szemlélteti a kutatás során vizsgált kérdéskör jelentőségét, ezzel (a remények szerint) felkeltve a szélesebb közönség figyelmét is.

A Ságvári Bence által jegyzett első tanulmány a *sharenting* jelenségét és a magyar szülők digitális aktivitását mutatja be.³ A dogmatikai alapokat követően széles körben mutatja be egy empirikus kutatás eredményeit, amely elengedhetetlenül fontos a témakör vizsgálatához. Rendkívül értékes részét képezik a tanulmánynak a különböző statisztikai adatokat bemutató táblázatok és diagramok, amelyek szemléletesen prezentálják a kutatás eredményeit. A vizsgálat széles látószögét példázza, hogy a szülők gyermekeiket érintő közösségi média használatát motiváló tényezők is vizsgálatra kerültek: a leggyakoribb indokoknak a kapcsolattartás és információszerezés, az önprezentáció és az identitás, valamint az eszképipizmus tekinthetőek.⁴

A következő szerkezeti egységet jegyzi Farkas Pálma – Szabó Gábor – Rausch Attila a digitális szülői felügyeleti eszközök alkalmazásának kihívásait elemezték a korai gyermekkor vonatkozásában.⁵ A tanulmány középpontjában a kontroll és a gondoskodás közötti egyensúly kérdése áll, ugyanis a gyermekek egészséges fejlődéséhez hozzátartozik az őket érő kockázatok minimalizálása, illetve a digitális szülői kontroll minősége és hatékonysága is. E kontroll-lehetőségeket és a vonatkozó statisztikai adatokat rendkívül szemléletesen mutatja be jelen fejezet. A szerzők érzékletesen példázák, hogy egyaránt kiemelt jelentőséggel bír a gyermekek felügyelete és a szülői kontroll lehetőségének az érvényesítése, amely hatékonysága olyan eszközök fejlesztésével növelhető, amelyet különböző szociális háttérrel rendelkező családok is hatékonyan tudnak alkalmazni.

A harmadik fejezetben egy olyan kutatás eredményei olvashatóak, amelyek során a Betra-Deli Eszter – Horváth Evelin szerzőpáros a mesterséges intelligencián alapuló oktatási technológiák szerepét vizsgálták hátrányos helyzetű közösségekben.⁶ A RELY-modell alkalmazásával a tanulmány arra világít rá, hogy az MI nem csupán innovációs eszköz, hanem potenciálisan az egyenlőtlenségek újratermelője is lehet, aminek egyik eszköze a digitális kompetenciafejlesztés. Ez a megközelítés a digitális szülőiséget társadalmi és oktatáspolitikai dimenzióval gazdagítja, amelyhez a szerzők szakértői interjúkat is készítettek, ami tovább növeli a kutatás értékét.

A soron következő írás Szabó Dóra tollából született, aki az influenszerpedagógia jelenségét elemezte, különös tekintettel a tanárok szerepének átalakulására a közösségi médiában. A tanulmány rávilágít arra, hogy az oktatás és a digitális nyilvánosság egyre inkább összefonódik, ami új típusú pedagógiai, jogi és etikai kérdéseket vet fel.

³ Ságvári Bence: Osztani ér? In: Lendvai–Koltay (szerk.) i. m. 11–36.

⁴ Uo. 23.

⁵ Farkas Pálma – Szabó Gábor – Rausch Attila: Digitális szülői felügyeleti eszközök alkalmazásának kihívásai a koragyermekkorban. In: Lendvai–Koltay (szerk.) i. m. 37–57.

⁶ Betra-Deli Eszter – Horváth Evelin: Mesterséges intelligencia alapú oktatási technológiák alkalmazása hátrányos helyzetű közösségekben a RELY-modell tükrében. In: Lendvai–Koltay (szerk.) i. m. 58–95.

A szerző érzékelteti, hogy napjainkban egy pedagógus már nem csupán tudásközvetítőként van jelen, hanem a médiatérben is jelen lévő szereplőként funkcionálhat.⁷

Ezt követően Bernhardt Renáta kutatásának az eredményei olvashatóak, aki a családi rituálék és kommunikációs szokások változását mutatta be speciálisan a digitális környezet kihívásaira reflektálva, különösen a 14 és 18 év közötti gyermekek esetében.⁸ A tanulmány bemutatja, hogy a digitalizáció nemcsak a kommunikáció eszközeit, hanem annak struktúráját és jelentését is átalakítja. A családi interakciók így egyre inkább hibrid – offline és online – térben zajlanak. Rendkívül figyelemfelkeltőnek tekinthető, hogy a szerző bemutatja a különböző családi „rituálék” tipizálását, amelyek főként a különböző ünnepek, hagyományok és interakciók köré szerveződnek és hangsúlyozza az ún. transzcendentális szülőség jelentőségét.

A tanulmánykötetet hatodik egységében a Gyurkó Szilvia – Botos Viktória szerzőpáros a gyermekreprezentáció kérdését elemzi a médiában és reklámokban, különös tekintettel a gyermekjogok érvényesülésére.⁹ A tanulmány bemutatja a témakör gyermekjogi keretrendszerét, a gyermek érdekeinek elsődlegességének elvét, illetve bemutatja a „gyermekbarátnak” tekinthető média és reklám jellegzetességeit, kifejezetten a hazai ökoszisztémára vonatkoztatva.

A következőkben Gyurkó Szilvia – Glatz Anna – Sall Zsófia, a gyermekek digitális térben való jogérvényesülésének lehetőségeit taglaló fejezet olvasható.¹⁰ A tanulmány hangsúlyozza, hogy a digitális környezet nem csupán kockázatokat, hanem új jogérvényesítési tereket is kínál. A szerzők komplex képet adnak a gyermekek, mint aktív jogalanyok megjelenéséről az online térben és szemléletesen mutatják be az ún. „online gyermekkor” jellemzőit, ami immár atomizáltabbnak és diffúzabbnak tekinthető.

Molnár Sarolta *Ki az elég jó szülő?* című tanulmánya alapvetően polgári jogi szempontból közelíti meg a szülői magatartás értékelését.¹¹ A digitális környezetben a „jó szülő” fogalma új dimenziókkal bővül, különösen a gyermek online jelenlétének kezelése kapcsán, így mindenképpen vizsgálatot érdemelt az a kérdéskör, hogy bizonyos online térben „elkövetett” szülői magatartások és speciális jelenségek (például a kidfluenszerek megjelenése) milyen magánjogi jogkövetkezményekkel járhat.

Szeibert Orsolya szintén a szülői kötelezettségek és gyermekjogok viszonyát elemezte a digitalizáció kontextusában.¹² A tanulmány kiindulópontját a digitalizáció és a család kapcsolatának sokrétűsége jelenti, majd széleskörűen kerül bemutatásra a jogszabályi környezet, amelynek segítségével számos aktuális kihívásra reflektál a szerző.

⁷ Szabó Dóra: Influenzerpedagógia, avagy mit tanulhatunk a tanárfluenszerektől? Lendvai–Koltay (szerk.) i. m. 96–116.

⁸ Bernhardt Renáta: Családi rituálék és kommunikációs szokások a 14–18 éves diákok digitális családjában. In: Lendvai–Koltay (szerk.) i. m. 117–152.

⁹ Gyurkó Szilvia – Botos Viktória: Gyermekreprezentáció a médiában és reklámokban. In: Lendvai–Koltay (szerk.) i. m. 153–176.

¹⁰ Gyurkó Szilvia – Glatz Anna – Sall Zsófia: Gyermekjogok érvényesülése a digitális térben. In: Lendvai–Koltay (szerk.) i. m. 177–199.

¹¹ Molnár Sarolta: Ki az elég jó szülő? In: Lendvai–Koltay (szerk.) i. m. 200–2016.

¹² Szeibert Orsolya: Szülői kötelezettségek és gyermekjogok a digitalizáció korában. In: Lendvai–Koltay (szerk.) i. m. 217–232.

Rámutat arra is, hogy a digitális eszközök immár rendkívül gyakorta a különélő szülővel történő kapcsolattartása „kulcsaivá” is váltak.

Eszteri Dániel a gyermekek személyes adatainak védelmét vizsgálta a szülői adatkezelés tükrében, így egy rendkívül aktuális kérdésre reflektált adatvédelmi szempontból.¹³ A tanulmány tárgyalja a gyermekek személyes adatainak a körét és jogérvényesítési lehetőségeiket, a GDPR vonatkozó rendelkezéseit és a szülők (adatkezelői) felelősségét is. Rendkívül figyelemfelkeltő része a vizsgálatnak, hogy az nem csupán az Európai Unió vonatkozó szabályanyagát elemzi, hanem az USA szabályozásának (COPPA) a fő jellegzetességeit is bemutatja. E körből kiemelést érdemel például, hogy a COPPA alapján a weboldalak üzemeltetőinek kötelezettsége szülői beleegyezés beszerzése előtt elkezdenék gyűjteni a gyermekek személyes adatait. Ennek megszerzésére az online platformoknak például lehetőségük van email vagy szkennelés útján is.

Barzó Tímea – Fráter-Bihari Petra a digitális lábnyom eltüntethetőségének kérdését elemzi, különös tekintettel a *sharenting* jelenségének a hosszú távú következményeire.¹⁴ A tanulmány rámutat arra, hogy a gyermekekről közzétett tartalmak gyakran visszafordíthatatlan módon épülnek be a digitális térbe. Ez a probléma pedig az érintett gyermekek jövőbeli önrendelkezésének és identitásának alakulása szempontjából is aggályosnak tekinthető.

Szintén hasonló tárgykörben, a *sharenting* jelenségét vizsgálva született Kriston Edit tanulmánya, amely a szülői magatartások jogi értékelését vizsgálja ebben a kontextusban. A tanulmány célja annak feltárása, hogy a hazai jogi szabályozás mennyiben képes kezelni a gyermekekről való online tartalommegosztás problémáit. A szerző kritikái szemlélettel mutat rá a szabályozás hiányosságaira és bizonytalanságaira.¹⁵

A kötetet záró Koltay András – Lendvai Gergely Ferenc tanulmánya a *sharentinget* a szólásszabadság perspektívájából értelmezi.¹⁶ A szerzők alapvető alkotmányjogi kérdést vetnek fel: a gyermekekről való tartalommegosztás mennyiben tekinthető a szülő véleménynyilvánításának, és milyen korlátok között gyakorolható ez a jog. A tanulmány különösen jelentős, tekintettel arra, hogy a jelenséget a klasszikus alapjogi mérlegelés keretébe helyezi.

Összegzőképpen megállapítható, hogy a kötetben feltett alapvető kérdés – mit jelent a digitális szülőség – nem válaszolható meg egyetlen, egységes definícióval. A tanulmányok alapján a digitális szülőség egy dinamikus, több szinten értelmezhető jelenség, amely magában foglalja a szülői gondoskodás és kontroll új formáit, a nevelés és oktatás digitális térbe ágyazódását, valamint a gyermekek jogainak és érdekeinek új típusú védelmi mechanizmusait.

¹³ Eszteri Dániel: Gyermekek személyes adatainak védelme a szülői adatkezelés tükrében. In: Lendvai–Koltay (szerk.) i. m. 233–253.

¹⁴ Barzó Tímea – Fráter-Bihari Petra: A digitális lábnyom eltüntethetősége és a *sharenting* dilemmái. In: Lendvai–Koltay (szerk.) i. m. 254–277.

¹⁵ Kriston Edit: A *sharenting* jogi megítélése Magyarországon. In: Lendvai–Koltay (szerk.) i. m. 278–290.

¹⁶ Koltay András – Lendvai Gergely Ferenc: A *sharenting* mint a szólásszabadság kérdése. In: Lendvai–Koltay (szerk.) i. m. 271–294.

A kötet különös erőssége a tematikai sokszínűség: az empirikus kutatások a szülői gyakorlatok tényleges működését tárják fel, míg a pszichológiai és szociológiai megközelítések a családi dinamikák, kommunikációs minták és társadalmi egyenlőtlenségek átalakulását vizsgálják meg. Ezzel párhuzamosan a pedagógiai és technológiai fókuszú írások rámutatnak arra, hogy a digitalizáció az oktatás szereplőit és kereteit is újradefiniálja, miközben a jogi elemzések – különösen a magánjogi és adatvédelmi perspektívák – a szülői felelősség és a gyermekek jogainak új határait jelölik ki.

Ebben az összefüggésben az utolsó három, a *sharenting* jelenségére koncentrálnó tanulmány mintegy szintézisét adja a kötet egészének: egyrészt rávilágítanak a digitális lábnyom tartósságából fakadó kockázatokra, másrészt feltárják a szülői magatartások jogi megítélésének bizonytalanságait, végül pedig alkotmányjogi szinten értelmezik a szólásszabadság és a gyermekek személyiségi jogainak kollízióját. Mindezek alapján a kötet nem csupán leíró jelleggel közelíti meg a digitális szülőséget, hanem komplex, normatív kérdéseket is felvet, és a jogalkalmazás, valamint a tudományos diskurzus számára egyaránt értékes kiindulópontot kínál.

Halász Csenge
egyetemi adjunktus
Miskolci Egyetem,
Állam- és Jogtudományi Kar

– BESZÁMOLÓ –

THE LINGUA FRANCA OF INTERNATIONAL ARBITRATION?
40 YEARS OF UNCITRAL MODEL LAW*Beszámoló a 2026. február 24. napi nemzetközi választottbíróági
konferenciáról***1. Bevezetés**

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara (PPKE-JÁK), a Magyar Választottbíróági Egyesület (MVbE) és a Magyar Kereskedelmi- és Iparkamara mellett működő Állandó Választottbíróság (MKIK VB) 2026. február 24-én „*The Lingua Franca of International Arbitration? 40 Years of the UNCITRAL Model Law*” címmel rendezett közösen konferenciát az Egyetem Szent II. János Pál Pápa Dísztermében. A rendezvény a 2026. február 23–24. napján első alkalommal megrendezésre kerülő *Budapest Arbitration Days* eseményhez kapcsolódott, a konferencia szervezésében a PPKE JÁK Nemzetközi Magánjogi Tanszéke működött közre. Az esemény apropóját az adta, hogy az UNCITRAL 1985-ben, fogadta a nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodásról szóló modelltörvényét¹ (a továbbiakban: Modelltörvény), amely azóta a nemzetközi választottbíráskodás egyik legmeghatározóbb viszonyítási pontjává vált. A konferencia célja az volt, hogy nemzetközi kitekintésben vizsgálja meg a 40 éves Modelltörvény hatását, aktuális jelentőségét, valamint a választottbíráskodás egyes központi kérdéseit. A konferencián résztvevőket Komáromi László dékán úr köszöntötte, majd George A. Bermann professzor (Columbia University, Director, Center for International Commercial and Investment Arbitration) tartotta meg nyitóelőadását. Ezt követően három panel keretében hangzottak el előadások a választottbíráskodás szempontjából kulcsfontosságú európai országok közelmúltbéli, illetve folyamatban lévő jogi reformjairól, a választottbíróági megállapodások kikényszerítéséről, valamint a választottbíróági ítéletek állami bíróságok általi felülvizsgálatáról. A konferenciát Berzeviczi Attila, az MKIK VB elnöke fejezte be záróbeszédével. A jelen írás célja a konferencián elhangzott előadások összefoglalása.

¹ Nemzetközi Kereskedelmi Választottbíráskodásról szóló Modelltörvény (Egyesült Nemzetek Szervezete dokumentumok A/40/16, I. sz. melléklet, A/61/17, I. sz. Melléklet) – Az ENSZ Nemzetközi Kereskedelmi Jogi Bizottsága által 1985. június 21. napján elfogadott és 2006. július 7. napján módosított szöveg).

2. Nyitóelőadás – a választottbíráskodás szürke zónái

A konferencia nyitóelőadását George A. Bermann professzor úr tartotta *Twilight Issues In International Arbitration* címmel. Bermann professzor előadásában a nemzetközi választottbíráskodás úgynevezett „szürke zónáit” vizsgálta, amelyeket a Modelltörvény nem szabályoz. E fogalom azokat a visszatérő problémákat jelöli, amelyek nem sorolhatók egyértelműen sem az anyagi jog, sem az eljárásjog körébe, mégis jelentősen befolyásolják a választottbírószági eljárások menetét és kimenetelét. Az előadó példaként említette a nem aláíró felek helyzetét, a választottbíráskodáshoz való jogról való lemondás kérdését, az *anti-suit injunction* (pertiltó meghagyás) alkalmazhatóságát, a *res judicata* szerepét. Hangsúlyozta, hogy ezek a kérdések a gyakorlatban rendszeresen felmerülnek, ugyanakkor a választottbíróságok sokszor nem rendelkeznek kellően világos iránymutatással kezelésükre. Bermann professzor rámutatott, hogy a választottbírószági tanácsok ilyenkor gyakran valamely nemzeti joghoz fordulnak eligazításért, ugyanakkor hosszabb távon szükség lenne nemzetközi standardok kialakítására. Ennek lehetséges forrásai között a *soft law*-t, a választottbírószági gyakorlatot, a nemzetközi jogot és a szakmai párbeszédet emelte ki. Zárásként hangsúlyozta: a cél az, hogy az választottbíráskodás ezekben a kérdésekben ne alkalomszerű, hanem elvszerűbb és kiszámíthatóbb megoldásokat adjon.

3. Választottbírószági reformok Európában

Az első panel a választottbíráskodás szempontjából kulcsfontosságú európai országok közelmúltbéli, illetve jelenleg folyamatban lévő jogi reformjait tárgyalta. A panelt Schmidt Richárd (Magyar Választottbírószági Egyesület elnöke, a PPKE JÁK megbízott oktató) moderálta és az előadások az Egyesült Királyság választottbírószági törvényének 2025. évi módosítására, Németország küszöbön álló törvényt módosítására, és a választottbírószági jog megújításának Franciaországban várható irányaira fókuszáltak.

3.1. Az angol választottbírószági törvény 2025-ös módosítása

A panel első előadását Andrew Pullen (Egyesült Királyság, Szingapúr, Singapore Institute of Arbitrators (SI Arb) elnöke, ügyvéd) tartotta *Catching up or setting the agenda? The English Arbitration Act 2025 and arbitration law in Singapore* címmel. Előadásában az angol választottbírószági törvény 2025-ös reformját mutatta be, összevetve azt a szingapúri szabályozással. Az angol reform egyik legfontosabb újítása, hogy immár maga a törvény rendezi a választottbírószági megállapodásra alkalmazandó jog kérdését. Az új szabály szerint elsődlegesen a felek által kifejezetten a választottbírószági megállapodásra választott jog irányadó, ennek hiányában pedig a választottbírószági helyeszerinti jog alkalmazandó. A korábbi, hallgatóságos jogválasztás, mint elv megszűnt.

Ezzel szemben a szingapúri jog továbbra is a háromlépcsős *common law* rendszert követi: a kifejezett jogválasztást a hallgatóságos jogválasztás elve, majd a legszorosabb kapcsolat elve követi. Jelentős változás az is, hogy az angol jog immár kifejezetten szabályozza a sürgősségi választottbíró intézményét, amely Szingapúrban már 2012 óta ismert. A sürgősségi választottbíró végrehajtható, kötelező végzést (*peremptory*

order) hozhat, illetve engedélyezheti, hogy a fél ideiglenes intézkedésért állami bírósághoz forduljon. A módosítás emellett lehetővé teszi, hogy a választottbíróság akkor is döntsön a költségekről, ha végül megállapítja, hogy nem rendelkezik hatáskörrel az ügy érdemében. Az előadás kitért továbbá a hatásköri kifogásokkal és a feltárási kötelezettséggel kapcsolatos új szabályokra is.

3.2. A német választottbírósági törvény reformja

A panel következő előadója Reinmar Wolff (Németország, a Marburgi Egyetem professzora, a Deutsche Institut für Schiedsgerichtsbarkeit (DIS) elnökségi tagja, ügyvéd) volt, akinek előadása *A Mixed Bag of Delights: Arbitration Law Reform in Germany* címet viselte. Az előadás áttekintette a német választottbírósági reform főbb állomásait a 2016-ban létrehozott munkacsoporttól a 2026 elején közzétett törvénytervezetig. A reformtervezet egyszerűsítene a vállalkozások közötti választottbírósági megállapodások formai követelményeit, szabályozná a videótárgyalást és az elektronikus választottbírósági ítéletet is. A német választottbíráskodás nemzetközi vonzerejének növelése érdekében a reform elismerné a külföldi ideiglenes intézkedéseket, lehetővé tenné angol nyelvű iratok benyújtását az állami bíróságok előtt, valamint támogatná az angol nyelven működő *Commercial Court*-ok eljárását választottbírósági ügyekben.

A tervezet egyes bírói gyakorlatban kialakult megoldásokat is törvényi szintre emelne: rendezné a választottbírák kinevezését többszereplős eljárásokban, kimondaná a választottbírósági megállapodás „újraéledését”, ha az ítélet végrehajtása sikertelen, valamint rögzítené, hogy előzetes végrehajtásra csak sürgős esetben kerülhet sor. További tervezett módosítás a negatív hatásköri döntésekkel kapcsolatos szabályok kiegészítése, az eljárásújítás bevezetése és a döntések anonimizált közzététele *opt-out* jelleggel. Az előadás végül azt vizsgálta, hogy a reform mennyiben tekinthető marketingeszköznek, és vajon jobb-e a reform tervezete az UNCITRAL Modell törvény rendelkezése-
ihez képest.

3.3. A francia választottbírósági reform irányai

A következő előadást Korom Veronika (Franciaország, ESSEC Business School professzora, ICC Court tagja, Vienna International Arbitral Centre elnökségi tagja, ügyvéd) tartotta *Reforming Arbitration Law in France* címmel. Előadásában ismertette a 2011-es reformot követő fejleményeket, valamint az újabb módosítási tervezetet, amelynek nyilvános konzultációja idén januárban zárult le. A reform célja, hogy Franciaország megőrizze vezető szerepét a legvonzóbb választottbírósági helyszínek között, és a „*diplomatie juridique*” eszközével erősítse jogrendszere láthatóságát és versenyképességét.

A legfontosabb szerkezeti változás egy önálló választottbírósági törvény megalkotása, amely nagyobb átláthatóságot biztosítana. Emellett a tervezet megszüntetné a bel-
földi és nemzetközi választottbíráskodás hagyományos elkülönítését. A hatékonyságot szolgálná többek között az a szabály, hogy a részítélet érvénytelenítése automatikusan maga után vonná a további ítéletek érvénytelenítését is. Szintén fontos újítás annak rögzítése, hogy az ítélet érvénytelenítése nem alapulhat olyan eljárási szabálytalansá-

gon, amelyre a fél már a választottbíróági eljárás során is hivatkozhatott volna. A rugalmasság növelése érdekében a tervezet enyhítené a választottbíróági megállapodás érvényességi feltételeit, és belföldi ügyekben lehetővé tenné annak bármilyen módon történő bizonyítását. Emellett az elektronikus választottbíróági ítéletek érvényességét és végrehajthatóságát is szabályozná.

4. Választottbíróági megállapodások kikényszerítése

Választottbíróági megállapodások nélkül nincs kereskedelmi választottbíráskodás – hangzik sokszor a mondas. Erre tekintettel a Timár Kinga (ELTE ÁJK adjunktusa, ügyvéd) által moderált második panel a választottbíróági megállapodások kikényszerítésének egyes kérdéseit vette górcső alá.

4.1. A választottbíróági megállapodás alaki érvényessége

A második panel első előadását Iuliana Iancu (Belgium, Arbitration Association for Central Eastern Europe (ArbCEE) alelnöke, ügyvéd) tartotta *Formal validity of the arbitration agreement* címmel. Az előadás ismertette a New York-i Egyezmény II. cikkében meghatározott alaki követelményeket, majd kitért a New York-i Egyezmény VII. cikkben szereplő „kedvezőbb jog elvére” is, amely lehetővé teszi, hogy a végrehajtást kérő fél a végrehajtás helye szerinti állam kedvezőbb szabályaira hivatkozzon a választottbíróági megállapodás érvényessége kapcsán. Az előadó ezt követően bemutatta az UNCITRAL Modell törvény 1985-ös és 2006-os változatának a választottbíróági megállapodás alaki érvényességére vonatkozó rendelkezéseit, majd röviden áttekintette a legjelentősebb európai országok (Németország, Egyesült Királyság, Svájc, Franciaország, Belgium) szabályozási megoldásait. A német és az angol jog is tágan értelmezi az írásbeliség követelményét, a svájci jog továbbá bármely olyan kommunikációs formát elfogad, amely lehetővé teszi a megállapodás szöveges rögzítését. A francia és a belga szabályozás ennél is rugalmasabb, mivel nemzetközi ügyekben nem támaszt formai követelményeket.

4.2. A választottbíróági megállapodásra anyagi jogi érvényességére alkalmazandó jog

A panel harmadik előadását Mihaela Maravela (Románia, ügyvéd) tartotta *The law(s) applicable to the substantive validity of international arbitration agreements* címmel. Az előadás arra mutatott rá, hogy a választottbíróági megállapodásra alkalmazandó jogok nemcsak annak érvényessége, hanem létrejötte, értelmezése és hatálya szempontjából is meghatározók. Hangsúlyozta azt is, hogy egyes kapcsolódó kérdésekre eltérő jogok lehetnek alkalmazandók: a felek jogképességére például állampolgárságuk vagy székhelyük szerinti jog, míg az objektív arbitrabilitásra rendszerint a fórum joga irányadó. Az előadás külön kitért a *Dallah* és a *Kabab-Ji* ügyekre, amelyek jól szemléltetik a választottbíróági megállapodásra alkalmazandó joggal kapcsolatos angol és a francia megközelítés közötti eltérést. Míg az angol bíróságok inkább az alapul fekvő szerződésre alkalmazandó jogból indulnak ki a választottbíróági megállapodásokra

irányadó jog kapcsán, addig a francia bíróságok a választottbíráskodás helye szerinti jogot alkalmazzák. Az előadó arra is rámutatott, hogy az UNCITRAL Modelltörvény e kérdésben nem ad kifejezett eligazítást. Az előadás végül bemutatta, hogy mely ország joga alkalmazza a főszerződésre irányadó jogot a választottbíróági megállapodásra (leginkább, mint hallgatólágos jogválasztásra), és mely országok alkalmazzák a választottbíróági megállapodásra a választottbíróág helye szerinti jogot, illetve mely országok joga alkalmazza vegyesen az első kettő módszert.

4.3. A választottbíróági megállapodások személyi hatályának kiterjesztése

A panel következő előadását Agis Georgiades (Ciprus, University of Nicosia megbízott oktató, ügyvéd) tartotta *Taken by surprise: The expanding scope of arbitration clauses* címmel. Előadásában azt vizsgálta, hogy milyen jog alapján dönthető el, kiterjed-e a választottbíróági megállapodás hatálya az azt alá nem író félre. E körben szóba jöhet a főszerződésre alkalmazandó jog, a választottbíróági megállapodásra irányadó jog, valamint a választottbíróág helye szerinti jog is. Az előadó ezt követően áttekintette a személyi hatály kiterjesztésének főbb elméleteit. Bemutatta egy angol döntés alapján a *piercing the corporate veil* (vállalati „fátyol” átszúrása) elvét, amely alapján a választottbíróági megállapodás kiterjed arra a személyre is, aki az aláíró eszközként vagy álcának használja a felelősség elkerülésére vagy leplezésére. Ezt követően ismertette a *third-party beneficiaries* (harmadik személy kedvezményezettek) helyzetét, valamint a *deemed acquiescence* (vélelmezett beleegyezés) megközelítést, amely szerint például a trust kedvezményezettje a trustból eredő jogok elfogadásával a választottbíróági kikötést is elfogadhatja. Az előadás kitért továbbá az engedményezés, a képviselő, az öröklés és a nováció kérdésére, valamint a *group of companies* doktrínára is. Ez utóbbi alapján a kikötés olyan, azt alá nem író társaságokra is kiterjedhet, amelyek aktívan részt vettek a szerződés megkötésében vagy teljesítésében, illetve közvetlenül érdekeltek a jogvita kimenetelében.

4.4. Választottbíróági megállapodás és arbitrabilitás a bíróságok előtt

A panel utolsó előadását Gediminas Dominas (Litvánia, ügyvéd) tartotta *Approach of state courts to arbitration agreements and questions of arbitrability* címmel. Az előadás a litván állami bíróságok gyakorlatát mutatta be a választottbíróági megállapodások és az arbitrabilitás kapcsán. Ismertette a litván Legfelső Bíróság 2010-es döntését, amely szerint, ha a felek nem vitatják a választottbíróági megállapodás érvényességét, az állami bíróság sem írhatja felül azt, és érvényes kikötés esetén nem járhat el az ügyben. Az előadó arra is rámutatott, hogy a litván bíróságok hivatalból is vizsgálhatják, fennáll-e olyan választottbíróági megállapodás, amely kizárja az eljárást, ami eltér a New York-i Egyezmény és a Modelltörvény megközelítésétől. Végül áttekintette a litván jog szerint választottbíróági útra nem tartozó ügyeket, valamint a 2012-es reformot, amely szerint a fizetéseképtelenségi eljárás nem szünteti meg automatikusan a választottbíróági megállapodást.

5. A választottbíróági ítélet felülvizsgálata

A konferencia utolsó, Boóc Ádám (KRE ÁJK nemzetközi és tudományos dékánhelyettes, intézetvezető) által moderált panelje a választottbíróági eljárás végeredményének, a választottbírói ítéletnek az állami bíróságok általi felülvizsgálatát tárgyalta.

5.1. Választottbíróági ítéletek végrehajtása Szingapúrban

A panel első előadását Colin Seow (Szingapúr, ügyvéd) tartotta *Singapore International Commercial Court and Energy Charter Treaty arbitral awards* címmel. Az előadás két friss szingapúri döntésen keresztül mutatta be, hogy az Európai Unión kívüli bíróságok az uniós jogértelmezéstől eltérő következtetésekre juthatnak az Energia Charta Egyezmény alapján hozott választottbíróági ítéletek végrehajthatóságát illetően. Elsőként a Singapore International Commercial Court (SICC) 2026-os döntését ismertette, amely hatályában fenntartott egy Lengyelországot marasztaló, az Energia Charta Egyezményen alapuló választottbíróági ítéletet. Lengyelország az ítélet érvénytelenítését kérte arra hivatkozva, hogy a választottbíróági tanácsnak nem volt hatásköre, tekintettel az Európai Unió Bíróságának *Komstroy-ügyben* hozott ítéletére, amely kizárta az Energia Charta Egyezmény alkalmazását EU-n belüli beruházásvédelmi jogvitákban.

A szingapúri bíróság ezzel szemben úgy foglalt állást, hogy a *Komstroy*-ítélet nem írja felül az olyan nemzetközi szerződésekből eredő kötelezettségeket, mint az Energia Charta Egyezmény. Kiemelte, hogy az uniós jog elsőbbsége az Európai Unión belül érvényesül, nem pedig a nemzetközi jogviszonyok egészében. Ennek megfelelően a bíróság arra a következtetésre jutott, hogy az ilyen, EU-n belüli beruházási jogvitákban hozott választottbíróági ítéletek Szingapúrban végrehajthatók. Az előadás ezt követően ismertette a szingapúri Legfelső Bíróság egy Spanyolország elleni, szintén az Energia Charta Egyezmény alapján hozott választottbíróági ítélettel kapcsolatos döntését, amely ugyanezre az eredményre jutott. Az előadó összegzőként kiemelte, hogy e két döntés megerősíti Szingapúr végrehajtásbarát megközelítését a beruházásvédelmi választottbíróági ítéletek tekintetében.

5.2. Az érvénytelenítési eljárás szükségessége – lengyel példák

A következő előadást Maciej Jamka (Lengyelország, ügyvéd) tartotta *Anything goes? Does arbitration need a set-aside procedure? Some reflection upon the recent judgment of the Polish Supreme Court* címmel. Előadása arra a kérdésre kereste a választ, hogy szükséges-e az állami bíróságok beavatkozása a választottbíróági ítéletek érvénytelenítése révén. Az előadó elsőként a svájci és az angol megközelítést vetette össze. Míg a svájci jog lehetővé teszi, hogy nem svájci felek lemondjanak az érvénytelenítés lehetőségéről, addig az angol jog főszabály szerint biztosítja a jogorvoslatot, kivéve, ha azt a felek kifejezetten kizárják. Bár a legtöbb jogrendszer ismeri az érvénytelenítési okokat, az állami bíróságok rendszerint csak szűk körben avatkozhatnak be a választottbíróági ítéletek végrehajtásába.

Ezt követően az előadás két közelmúltbeli lengyel legfelső bírósági döntést ismertett. Az első ügyben a választottbíróóság a felperes keresetétől eltérően az egyes követ-

léseit eltérő bontásban bírálta el, de a megítélt összeg összességében nem haladta meg a kereseti kérelmet. A bíróság ezért nem látta megállapíthatónak az *extra petita* döntéshozatalt. A második ügyben a választottbíróság figyelmen kívül hagyta a szerződésben kikötött felelősségkorlátozást, és helyette az általános szabályokat alkalmazta, a lengyel Legfelső Bíróság azonban ebben az esetben sem találta indokoltnak az ítélet érvénytelenítését. Az előadó összegzésként hangsúlyozta, hogy bár a bírósági kontrollnak valóban szűk körűnek kell maradnia, a választottbíráskodás mégsem működhet teljesen külső kontroll nélkül. Az érvénytelenítési eljárás ezért továbbra is a rendszer fontos garanciális eleme.

5.3. A választottbírói hatáskör vizsgálata a választottbírósági ítéletek felülvizsgálata kapcsán

A panel utolsó előadását Kecsmár Marianne (Franciaország, ügyvéd) tartotta *Against the Current: The French Approach to Jurisdiction in the Review of Arbitral Awards* címmel. A francia bíróságok a választottbírósági ítéletek állami kontrollja körében sok vonatkozásban „különutas” megoldást alkalmaznak. Egyrészt ami felülvizsgálat tárgyát képező határozatokat illeti, az „ítélet” fogalma szűk körben kerül értelmezésre, így eljárási kérdéseket eldöntő határozatok főszabályként nem esnek ebbe a körbe, azonban a választottbírói hatásköri döntések igen. Másrészt, ami a felülvizsgálat intenzitását illeti, az állami bíróságok teljeskörű ún. „*de novo*” kontrollnak vetik alá a választottbírók hatásköri döntését, mely logikus következménye a választottbírói *Competence-Competence*-nek tulajdonított azon hatásnak, hogy folyamatban lévő választottbírósági eljárás esetén a választottbírósági hatáskör kontrollja kivételes, így viszont a választottbírósági eljárás lezárultával indokolt egy széleskörű felülvizsgálatot alkalmazni. Végül az állami bíróságokat a választottbírók által alkalmazott jog, illetve a választottbírók ténybeli és jogi mérlegelése egyáltalán nem köti.

6. Záróbeszéd

Az esemény záróbeszédét Berzeviczi Attila, a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara a mellett működő Állandó Választottbíróság elnöke tartotta. A záróbeszéd kiemelte, hogy a konferencia egyrészt újabb kiváló példája a PPKE JÁK és az MKIK VB közötti kiváló szakmai együttműködésnek, másrészt az esemény egyben méltó lezárása is volt a *Budapest Arbitration Days* eseménysorozatnak. Az MKIK VB elnöke egyben reményét fejezte ki, hogy Budapest a jövőben is otthont ad hasonló választottbíráskodással kapcsolatos szakmai eszmecseréknek, melybe a hazai egyetemek aktívan be tudnak kapcsolódni.

7. Összefoglaló megjegyzések

A konferencia előadásai átfogó és sokszínű képet nyújtottak a nemzetközi választottbíráskodás egyik legfontosabb viszonyítási pontjáról, az UNCITRAL Modelltörvény negyvenéves hatásáról. A rendezvény nemcsak arra adott lehetőséget, hogy a résztvevők áttekinthessék a Modelltörvény jelentőségét és nemzetközi kisugárzását, hanem arra

is, hogy képet kapjanak arról, miként jelennek meg annak rendelkezései a különböző nemzeti jogrendszerek reformjaiban, a választottbíróági megállapodások érvényesülésében és a választottbíróági ítéletek bírósági felülvizsgálatában.

Külön értéke volt a konferenciának, hogy a nemzetközi választottbíráskodás meghatározó külföldi és hazai szereplőit hozta közös fórumra, ezzel valódi összehasonlító perspektívát kínálva a hallgatóságnak. A reformtörekvéseket, a választottbíróági megállapodások érvényesülésének kérdéseit és a választottbíróági ítéletek felülvizsgálatának határait tárgyaló előadások egyaránt azt mutatták meg, hogy az UNCITRAL Modelltörvénynek négy évtized elteltével is kiemelt jelentősége van a nemzetközi választottbíráskodásban.

Külön köszönet illeti a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karát, hogy méltó helyszínt biztosított e jelentős évforduló megünnepléséhez, illetve a szervezőket, a Nemzetközi Magánjogi Tanszékét és különösen Dr. Raffai Katalin tanszékvezető asszonyt a konferencia megszervezéséért és lebonyolításáért.

Schmidt Richárd
ügyvéd, SMARTLEGAL Schmidt & Partners,
megbízott oktató, PPKE JÁK
Korózs Péter
ügyvéd, SMARTLEGAL Schmidt & Partners

SUMMA

THE ANGLO-SAXON EVOLUTIONARY TRAJECTORY
OF THE CONCEPT OF NATIONAL SECURITY,
ITS CHANGING DOMESTIC INTERPRETATION,
AND CERTAIN CONNECTIONS
TO THE INFORMATION AGE

Ádám Farkas

This study focuses on the interpretation of national security in Hungary and on the changes and open questions related to its regulatory and institutional framework. The author examines this issue in a synthetic manner, situating it within the transformations of the information age, their social and political impacts, and the resulting geopolitical and security implications. In addition to adopting a broader – Anglo-Saxon – approach to national security, the study seeks to draw attention to a kind of paradigm shift brought about by the information explosion, which, in the author’s view, exerts a comprehensive impact on the national framework for the provision of security. A further aim of the paper is to lay the groundwork, through an overview of domestic developments, for future analyses and professional discourses that may support Hungary’s adaptation to the dynamically changing security environment and to the environmental transformations stemming from the information domain.

* * *

DIGITAL SOVEREIGNTY AND WEAPONIZED
INTERDEPENDENCE IN THE DIGITAL MARKETS, WITH
SPECIAL REGARD TO INTELLECTUAL PROPERTY LAW

István Harkai

The article examines the evolving power dynamics of global digital markets, with particular emphasis on the geopolitical and regulatory competition between the United States, the European Union, and China. Drawing on the theoretical framework of weaponized interdependence, it explores how digital platforms functioning as critical network nodes within the global digital infrastructure may increasingly serve

as instruments of state influence and coercion. The analysis further considers how the European Union, invoking the concept of digital sovereignty, seeks to mitigate its structural lag in digital innovation vis-à-vis the United States and China through a range of regulatory strategies. Particular attention is devoted to the legal nature of control over data, as the article critically examines the normative tension between conceptualizing data as a proprietary legal asset and treating it as a public good. The article argues that, in the context of the ongoing fragmentation of the technological world order – commonly referred to as the “splinternet” – European strategic autonomy can only be sustained if the Union succeeds in reinforcing its regulatory self-determination and ensuring effective control over data for both its citizens and its businesses.

* * *

PUBLIC INTEREST JOURNALISM AND PRIVACY IN THE ECtHR CASE LAW

A critical appraisal

András Koltay

The ECtHR’s jurisprudence on cases concerning the clash between the right to privacy and freedom of expression has grown considerably in the last two decades. The category of ‘public interest’, complemented by the status of ‘public figures’, is the cornerstone of the relevant ECtHR jurisprudence. This study examines how the contours of these vague concepts can be defined on the basis of case law, and what problems and inconsistencies arise from the Court’s approach to these aspects. According to the conclusions of this paper, the public-interest category as applied by the ECtHR is excessively broad and, in its present form, does not serve as an adequate criterion for delineating the limits of the right to privacy. A more robust protection of privacy is necessary, especially in cases where it cannot be demonstrated convincingly that the information at issue relates to any significant public affair. Moreover, the public figure category is also ill-suited to assist in defining the boundaries of free speech in these cases. First, it does not acknowledge – or at least not to the degree required – that individuals within this category also possess a right to privacy. Second, treating both politicians and celebrities alike as public figures undermines the democratic justification, which would otherwise reserve heightened free speech protection for matters that are genuinely related to public affairs. Third, the distinction between public figures and others offers no solution when a private individual becomes involved in a public matter.

* * *

A PLATFORMOK ÖNSZABÁLYOZÁSÁNAK STRUKTURÁLIS KORLÁTAI: A KELLŐ GONDOSSÁG ALAPÚ EMBERI JOGI ÁTVILÁGÍTÁS BÍRÁLATA A KÖZÖSSÉGI MÉDIA IRÁNYÍTÁSI KERETRENDSZERÉBEN

Pongó Tamás

Jelen tanulmány a közösségi média platformok önszabályozásának strukturális korlátait vizsgálja a kortárs üzleti és emberi jogi keretrendszer keretein belül. Noha a nagy platformok formálisan beágyazzák az emberi jogi kötelezettségvállalásaikat az ENSZ üzleti és emberi jogi irányelve, az OECD irányelvek és olyan ágazatspecifikus kezdeményezések, mint a Global Network Initiative keretében, azonban ezeknek a gyakorlati hatékonysága továbbra is vitatott. A tanulmány azt vizsgálja, hogy a platform-alapú emberi jogi kormányzás strukturálisan korlátozott az önkéntes megfelelés logikája által, amely az eljárási összehangolást és a hírnév legitimitását részesíti előnyben a bizonyítható emberi jogi eredményekkel szemben.

Módszertani szempontból a tanulmány egy kvalitatív, doktrinális-normatív kutatási módszertant fejleszt ki és alkalmaz, egy összehasonlító analitikus mátrixot, amely strukturált dokumentumelemzést ötvöz összehasonlító jogi értékeléssel. Az elemzés alapja a nyilvánosan elérhető vállalati emberi jogi politikák, kötelezettségvállalások, átláthatósági jelentések és kapcsolódó irányítási dokumentumok szisztematikus vizsgálata, amelyeket a kiválasztott közösségi média platformok tettek közzé. A mátrixot három domináns platformra – Meta, Google és TikTok – alkalmazza, a nyilvánosan elérhető irányítási dokumentumok, felügyeleti mechanizmusok és a legújabb szabályozási fejlemények alapján.

Az eredmények egy következetes mintát mutatnak: míg a platformok kifinomult emberi jogi politikákat és átvilágítási folyamatokat fogalmaznak meg, jelentős hiányosságok mutatkoznak a hatások enyhítésében, az elszámoltathatóságban és a jogorvoslathoz való hozzáférésben. A közelmúltbeli szabályozási fordulatok és a végrehajtási eljárások tovább érzékeltetik a önkéntes biztosítékok törékenységet. A tanulmány érvelése szerint, az EU átállása a nem kötelező érvényű jogi elvárásokról a kötelező érvényű átvilágítási, gondossági kötelezettségekre (due diligence) a vállalati emberi jogi irányítás strukturális átalakítását jelenti, amely a jóhírnév védelmére alapozott elszámoltathatóságot végrehajtható jogi felelősséggé alakítja át.

* * *

WHAT'S THE MESSAGE OF EUROPEAN REGULATION ABOUT THE PHILOSOPHICAL QUESTIONS SURROUNDING ARTIFICIAL INTELLIGENCE?

András Tóth

The starting point of the study is that the EU's regulatory framework on artificial intelligence adopts a position on issues that are also significant from a philosophical standpoint, such as the nature of intelligence or technology as a tool. Accordingly, the study examines the philosophical preconditions for the attribution of rights. The study's key finding is that the EU – despite legally classifying the machine as intelligent – does not grant legal recognition at any level to machine pattern-recognition algorithms designated as artificial intelligence. The study concludes that this paradox may constitute a form of „AI washing” and that the conceptual assumption of reality may serve profit interests, to which European regulation has offered no substantive resistance.

* * *

THE PRACTICE OF *SHADOWBANNING* ON ONLINE PLATFORMS

*The Tension between EU Platform Regulation
and Data Protection Law*

János Bálint

Restricting access to content posted by users on online platforms and demoting the visibility of user accounts are less conspicuous but all the more effective forms of content moderation. However, the failure to inform users of any restrictions affecting them (*shadowbanning*) fundamentally violates the DSA's obligation to provide justification and the GDPR's principle of transparency. This study examines the limited body of European regulatory and judicial practice to outline the requirements regarding the legality and transparency of online platforms' *shadowbanning* practices.

* * *

THE LEGAL ASPECTS OF NUCLEAR ENERGY IN SPACE ACTIVITIES

Ádám Tamás Punczman

Nuclear power generation on board spacecraft (electricity and heat production) is repeatedly brought to the fore by the American Artemis program and the Russian-Chinese International Lunar Research Station program, thus making the legal provisions of international treaties governing such activities increasingly important. There is also an opportunity to consider nuclear and space law treaties as successive treaties on the same subject matter and to examine the relationship between the agreements. The various actual and hypothetical cases highlighted by the author show that the relationship between the treaties of the two branches of law is well-regulated, but the contractual content of the regulatory areas, such as liability for damage, transportation, assistance, notification, and planetary protection, is incomplete. The solution and the answers to the questions that have arisen do not lie in jurisprudence, but in humanity's knowledge of the universe, the behavior of technologically advanced states, and their contractual will, which goes beyond the scope of this study. Thus, the author can only present the tip of the iceberg, while the part below the waterline will be revealed by the international community in the not too distant future.

* * *

THE ANIMALS AS UNCONVENTIONAL BEQUESTS

Hungarian Regulatory Dilemmas in Light of International Models

Melinda Judit Sebők

This study examines the specific private law position of animals in the field of inheritance law. Although the Civil Code generally stipulates that the rules applicable to things apply to animals, they require different treatment from inanimate objects during inheritance law succession. Based on this, the issues of the duty of care, the burden of inheritance and proper maintenance are analyzed. It can be said that the inheritance law of the legal status of animals is one of the most dynamically developing areas of private law. The change in the culture of keeping animals and the transformation of companion animals into "family members" creates a tension that needs to be resolved with the inheritance system based on classical property law. The topicality of this paper is that while civil law regulations continue to view animals as things, criminal law and animal protection norms already treat them as sentient beings, which can lead to serious anomalies in the application of law in the transitional period after the death of the testator.

